

FONTES HISTORIAE HUNGARICAE AEVI RECENTIORIS

EMLÉKIRATOK

KIADJA
A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

BUDAPEST
KERTÉSZ JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA, KARCAGÓN
1927.

13. h98

OSZK
KÖNYVELOSTO
FOLCSÉLDANY

MAGYARORSZÁG ÚJABBKORI TÖRTÉNETÉNEK FORRÁSAI

FARÁDI VÖRÖS IGNÁC
VISSZAEMLEKEZÉSEI
AZ 1778-1822. ÉVEKRŐL

BEVEZETÉSEL ÉS JEGYZETEKSEL
ELLÁTTA ÉS KIADJA

MADZSAR IMRE

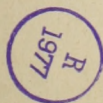
BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

1927.

260579

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

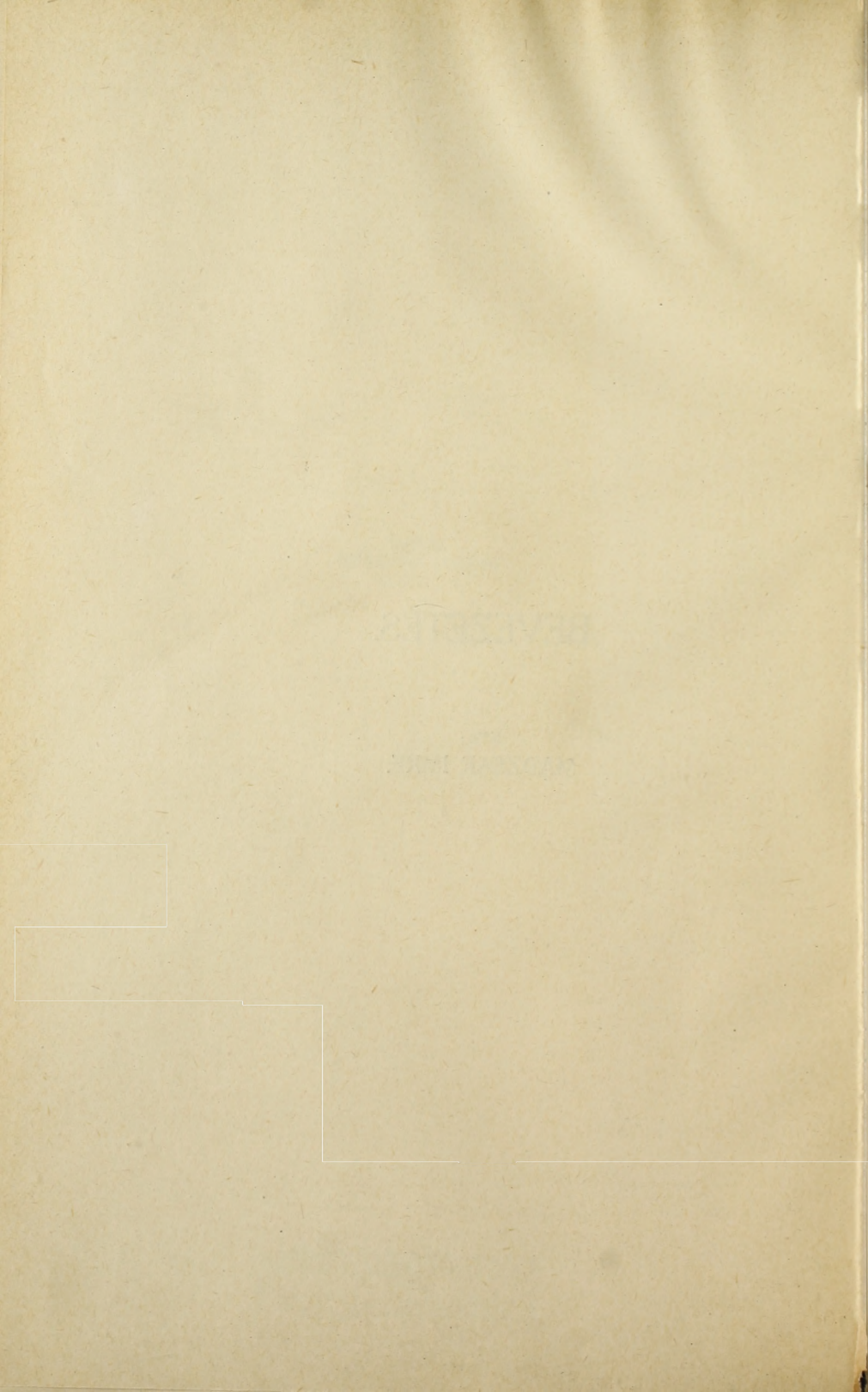

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvelt. 11.422 / 1961 sz.

BEVEZETÉS.

IRTA :
MADZSAR IMRE.

Az itt közölt önéletrajzi visszaemlékezések eredetileg nem voltak a nyilvánosságnak szánva. Mellékletét alkották farádi Vörös Ignác 1819 március 17-én kelt végrendeletének, melyet néhány kiegészítő okirattal együtt e kötet végén talál az olvasó. Könnyű felismerni, hogy a visszaemlékezések bevezető soraiban a végrendelet hangulata folytatódik.

De nem csupán emiatt tartottam indokoltnak a fent említett okiratszövegek közlését. Közvetlen világot derítenek írónk egyéniségére, annak egyik fontos vonására: szemünk elé állítják konkrét példában azt az erős családi érzést, mely a régi nemesi osztályok tagjait oly nagy mértékben áthatotta. Ebből az érzésből fakadt Vörös Ignácnak is az a vágya, hogy szerzett vagyonát, szorgalmának, évek fáradságos munkájának gyümölcsét családjá sorsának biztosítására, annak fölemelésére fordítsa. Nem az a célja, hogy nagy urakat neveljen utódaiból. Legyenek egyszerű erkölcsű, igaz magyar emberek, amilyen ő maga volt. Kövessék azt a példát, melyet élete nevezetesebb eseményeinek leírásában szemök elé tár. Minden jel arra mutat, hogy önéletrajzát elsősorban utódainak szánta okulásul. A munkának csupán néhány helye, mint például a hirtelen megszakítással záródó utolsó mondat (Többet nem írok stb.) vagy pedig az előadásnak fesztelen, olykor túlságosan kényelmes menete tesz az olvasóra azt a benyomást, mintha pusztán a maga kedvtelésére jegyezte volna fel emlékeit. Annyi bizonyos, hogy nem irodalmi hiúság adta kezébe a tollat. A megírás legmélyebb lelki indítékait a római író szavaival jellemezhetjük: *ad prodendam virtutis memoriam bonae tantum conscientiae pretio ducebatur.*

A visszaemlékezések és a végrendelet megírása óta már végbement az a „szörnyű reformatiója az egész világnak“, melyet az író végrendelete egyik helyén megjósol. Más világ-

ban és gyökeresen megváltozott viszonyok között élünk. A gróf Széchenyi István fellépése előtti Magyarországot nem ismerjük már közvetlen hagyományból, hanem írott emlékekből kell képét helyreállítanunk. A családi ereklyékből becses történeti forrás lett. Egyrészt, mert a XVIII. század sokszor hibásan megítélt nemesi társadalmának egyik ép oly rokonszenves, mint kétségkívül tipikus alakjával ismertet meg. De értékes a munka pusztán a köztörténet szempontjából is. A maga korában szerzőnk nem játszott kimagasló szerepet, bár tehetsége és szorgalma ehhez nem hiányzott. Megyei tisztviselő és gazdálkodó maradt egész életében. Aránylag fiatalon alkalmá nyílt bepillantani a politikai és közélet titkosabb szövevényei közé. Ebből vonta le azt a tanulságot, hogy legokosabb dolog a „középségben megmaradni.“ Valószínűleg ennek a józan életbölcseiségének köszönhetette a „Diogenes“ nevet is, mellyel baráti köre felruházta. De ha a fajtát jellemző lelki mérséklettel szándékosan kerülte is az érvényesülés alkalmait, ugyanakkor szoros bizalmas viszonyban állott kora nem egy előkelő tényezőjével, sőt olykor magának is nem csekély része volt országos ügyek fejleményeiben. Ilyenkor is a háttérben szeret maradni és csak visszaemlékezéseiben tárja fel a maga szerepét utódai és most már a történetírás előtt. Az 1788—1791-iki török háborúról, az 1790-91-iki országgyűlésről, a délvidéki nemzetiségi mozgalmakról s főleg ezeknek a bécsi aulikus politikával való kapcsolatairól, a történet alakjai közül pedig II. József császárról, gróf Niczky Kristófról, gróf Balassa Ferencről és másokról nem egy becses adatot vagy értékes megvilágítást találhat e munkában a kutató. A maga egészében pedig a hamisítatlan magyar érzést és gondolkozást lehelő irat ép oly érdekes olvasmány, mint korjellemező terméke annak a XVIII. századnak, melyet teljesebben és hivebben megismertetni egyik fő-célja Magyar Történelmi Társulat jelen kiadványainak.

I.

*A farádi Vörös család eredete. A sopronmegyei ág. Vörös
Ignác tanulóévei. A nagyszombati egyetemen.
A pesti jurátus évek.*

Még a XVIII. század békés korát megelőző fegyverzajban hangzik fel először a farádi Vörös család neve. A török világ egyik legfontosabb végvárában Érsekújvárott húsz esztendőn át közvitéz, azután pedig az esztergomi érsek lovasainak hadnagya Vörös Pál. Vitézül részt vett az erősség védelmében s a vár körüli portyázásokban nem egyszer életét kockáztatta. I. Lipót király 1659 augusztus 28-án nemeslevéllel tünteti ki és címerrel, mely egy magyar és török vitéz párviadalát ábrázolja.¹ Az adomány általa nejére, Sámuel Annára és Miklós nevű fivérére is kiterjed. Mindhárman eddig is köztudomású nemesek voltak, de írásbeli bizonyíték nélkül. A nemeslevél első kihirdetése Érsekújvárott és pedig az ekkor török kézen levő Esztergom megye határonkívüli közgyűlésén történik.² Ebből arra lehetne következtetni, hogy Vörös Pál esztergom megyei volt. Az előnevet adó Farád azonban Sopron megyében, Csorna közelében fekszik s ugyanebben a megyében találjuk legalább is a Vörös Miklóstól eredő ág legtöbb jóságait.

A sopronmegyei birtokok között Veszkény látszik a

¹ A címeres levél 1727-i másolata a fejérmegyei lltárban: Acta fam. et loc. Armal. N° 60.; 1754 okt. 12-i másolata a soproni megyei lltárban: Vörös család nemesi iratai 6. köt. 340. cs. 14. sz.; 1764-i másolat a csornai kápt. lltárban 14—257; kivonatos másolat a veszprémi megyei lltárban: nemesi iratok V. II. 17—30. V. ö Turul 1913, 127. l.

² Fejérmegyei lltár i. h.

XVIII. században a legfontosabbnak. Valószínűleg még a megelőző században vette zálogba a nemeslevélben említett Vörös Miklós széplaki Botka Ferenc pápai kapitánytól, kit kora egyik legnagyobb birtokszerzőjének ismerünk.¹ Azt is tudjuk, hogy Botka Ferenc halála, valamint Ádám nevű fiának, Bezerédi Imre sógorának, a Rákóczi-féle szabadságharcban történt kivégeztetése (1708) után a család uradalmának legnagyobb része idegen kézre jutott.² Veszkenyt sem váltják vissza, sőt 1748-ban Pálffy János nádortól a veszkényi másfél kúriára és egy szárföldi nemes telekre Vörös Ádám, Miklós, Sándor, András és Tánczos Ferencné Vörös Anna nova donatiót kapnak.³ Botka Ádám Rozália nevű árvája 1775-ben sikertelenül próbálja Veszkenyt visszaperelni.⁴

A Dunántúl többi megyéjébe is legnagyobbbrészt Sopronmegyéből származtak el a farádi Vörös család tagjai Vas megyében Búcsun, Veszprémmegyében Ajkán, Csöglén, Vásárhelyen és Ihásziban, Somogyban Pusztakovácsin, Fejérmegyében Sármentelén, Kiskeszin, Kajászószentpéteren és Igarban, azonkívül Baranyamegyében is találkozunk velük. Mindezek az ágak az elmúlt két század folyamán kihaltak. Ma csak a Vörös Ignáctól alapított, illetőleg Zsigmond nevű unokaöccsétől származó temes-aradi ág van életben. Ennek ivadéka Vörös László nyugalmazott kereskedelmi miniszter úr,⁵ kinek szíves engedélye tette lehetővé a jelen visszaemlékezések közzétételét.⁶ Családja birtokában

¹ Vörös Mihály 1720. jan. 27-én 100 forintért zálogba adja veszkényi kúriáját bátyjának Mártonnak és Bolla Klára nevű nejének. (Vörös család iratai)

² Nagy Iván Magyarorsz. családai II. 215. l.

³ Vörös család iratai. Vörös Ádám Juliánna nevű leánya a maga veszkényi és szárföldi részét 1752 febr. 9-én eladja 50 forintért Vörös Pálnak és Sándornak.

⁴ Botka József 1775 dec. 6-i protestatiója B. Rozália igényei ellen a Vörös család iratai között.

⁵ E sorok sajtó alá rendezése közben hunyt el.

⁶ A Belgrád ostromáról szóló részletet közölte Thim József Hazánk 1888, 321—334. l. Fölhasználta továbbá az emlékirat egyes adatait Marczali Henrik A hadsereg élelmezése az 1788—90-iki háborúban c. tanulmányában Századok 1915, 16. l.

vannak a mellékletben közölt végrendeletszövegek is, valamint a temes-aradi ág más iratai, melyek jórészen a jelen vázlat forrásait alkotják. Természetesen az Országos Levéltár pörös iratai, a csornai káptalani levéltár, valamint a felsorolt megyék levéltárainak „Acta familiarum nobilium” c. kötetei is bő anyagot tartalmaznak afarádi Vörös család még megíratlan történetéhez. Mindennek az anyagnak teljes összegyűjtése már azért sem lehetett itt feladatunk, mert a vidéki levéltárak használata a mai viszonyok között, sajnos, nem könnyű, sőt olykor lehetetlen. Összeállítottuk azonban a sopronmegyei, valamint az ebből származó somogy megyei és temes-aradi ágak leszármazását.¹ Külön közlöm a fejérmegyei ágét, mely valószínűleg nemességszerző Vörös Pál utódaitól ered. Ezen a vonalon tűnik föl a család azon tagjának neve, aki a multban legmagasabb rangra emelkedett. A visszaemlékezéseinkben is említett Vörös Antal Mária Terézia és II. József korában a királyi kúria előkelő tagja, emellett a budai tankerület első főigazgatója és az egyetem jogi karának igazgatója volt.²

A farádi Vörösök nemzetségének e kimagasló alakja egyébként ép úgy a megyei életben kezdte meg pályafutását, mint rokonai úgyszólván kivétel nélkül. A szatmári békével beállott fordulat óta többé nem a harcmező nyújt első sorban teret érdemek szerzésére. A címerlevélben megnevezett Vörös Miklós még fivéréhez hasonlóan katona lehetett. Már Sándor nevű unokája, önéletrírónk atyja, 1773-ban Sopronmegye táblabírája gyanánt említettik. Veszékényben van rezidenciája, ezenkívül kúriája Beleden, kisebb részbirtokai vagy telkei Szárföldön, Mihályiban, Kisfaludon és Nemesmagasiban. Batthányi Lajos nádortól 1757 április 17-én egy-egy nemestelket kapott Kapuvárott és Babóthon,³ de ezek a birtokok 1795 nov. 12-én kelt és 1800 aug. 10-én pótlással ellátott végrendeletében már nem fordulnak elő. Mindezek a jószágok együttvéve sem tehettek ki valami

¹ Melléklet:

² V. ö. Vörös Antal c. cikkemet (A budapesti tankerület 3. számú értesítője Budapest 1922, 88. l.)

³ Az oklevél az alább említett végrendeletszövegekkel együtt a Vörös család iratai között.

nagy vagyont. Vörös Sándort a megye jónevű, de nem legelső birtokosai közé sorolhatjuk. Vagyonának amellett meg kellett oszlania nemes Schitz Borbálától származó két fia és két leánya között.

A négy gyermek közül második volt Ignác, aki Veskényben 1757-ben született.¹ Gyermekkoráról mindössze annyit tudunk, hogy 1769-ben 81-ed magával a soproni jezsuita gimnázium harmadik osztályának (grammatistae) volt a tanulója.² Ezt az osztályt Melczer Károly Antal magister tanította, az összesen 481 tanulóból álló intézet élén pedig az igazgató (praefectus scholarum) tiszteben Csernel Gábor tisztelendő atya állott. A tulajdonképeni tanári kart hat tag (1 atya és 5 magister) alkotta. Mária Terézia tanügyi reformja (1777) előtt hat osztályú volt a gimnázium. A nagyobb iskolákban minden osztálynak külön tanára volt, többnyire fiatal noviciusok. A Jézustársaság a theologia előtt álló papnövendékeit szokta volt tanároknak küldeni gimnáziumaiba, ahol ezek egy-két esztendőt töltöttek.³ Azokban az években, amelyekre Vörös Ignác középiskolai tanulmányainak befejezését tehetjük, a soproni gimnázium felsőbb osztályainak egy Atzél István nevű fiatal magister volt a tanítója.⁴ Mivel e név Vörös Ignác visszaemlékezéseiben sűrűn szerepel, fel kell vetnünk még később a kérdést, véletlen névegyezésről van-e szó vagy személyazonosságról.

A tanulmányok anyagát a gimnáziumokban e korban úgyszólván teljesen a latin alkotta. A szóbeli és írásbeli készséget e nyelven alaposan elsajátították a jezsuiták növendékei, de más egyebet nem is igen tanultak. Minden diák tagja volt az alsóbb vagy felsőbb iskolások Mária-kongregációjának. Vörös Ignác lelkében bizonyára itt fejlődött

¹ 1819-i végrendeletében 62 évesnek mondja magát.

² A soproni bencés gimnázium birtokában levő Nomina studiosorum gymnasii Societatis Jesu c. kéziratban az 1769. évnél. Főt. Szittyay Dénes úr szíves közlése. V. ö. Horváth Kristóf A soproni kath. gymnasium története (az intézet 1894–95. és 1895–96. évi értesítőiben).

³ Finácsy Ernő A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában.

⁴ Horváth Kristóf i. m. szerint az 1772–73. és 1773–74. tanévekben.

ki mély vallásos érzése, melyről önéletrajzának és végrendeletének nem egy helye tanúskodik. Még család iotthonából hozta magával a magyar köznemes büszke önérzetét, a hagyományokhoz való ragaszkodását és erős hazaszeretetét. Van okunk feltenni, hogy a kor művelődési áramlatai, sőt talán irodalmi megújulásunk első lehellete sem hagyták érintetlenül fiatal lelkét. De ez már későbbi tanulmányai során történhetett.

A gimnázium elvégzése után két esztendő¹t még Sopronban töltött a megyei főjegyző oldala mellett² s csak aztán ment Nagyszombatba az egyetemre, ahol gróf Kemény László esztergomi kanonoknál volt asztala és talán szállása is. A három évi jogot ebben a korban két évi filozófiai tanulmány előzte meg, ami azonban nem volt kötelező. Vörös Ignác is valószínűleg csak jogot hallgatott Nagyszombatban s ezt az 1775—76. tanévben fejezhette be. Ismerte bizonyára az egyetem jeles tanárai közül Katona Istvánt, Dugonics Andrást is vagy Szerdahelyi Györgyöt, az első magyar esztétika szerzőjét. A jogi kar professzorai közül Lakits Györgyöt nevezhetjük legkiválóbbnak, ki előbb az innsbrucki egyetemen tanított. Ami pedig az ódon érseki székvárosban tartózkodó-fiataltságot illeti, ezeknek sorában két oly névvel találkozunk, amelyek ma irodalomtörténetünk lapjait díszítik. Az 1775—1777. években Nagyszombatban tartózkodott Barcsay Ábrahám volt testőrtiszt, ekkor dragonyos kapitány, akivel Vörös Ignác később Belgrád 1789-i ostroma alkalmával találkozott s akit ezen alkalommal jóbarátjának nevez.³ Valószínűnek tartom, hogy Nagyszombatban ismerkedett meg

¹ V. ö. főleg a visszaemlékezések és a végrendelet bevezetését. A végrendelet utolsó pontja szerint Vörös Ignác Sofronyán kápolnát építtett, a kurticsi országúton pedig keresztet állíttatott. A Boross Klára és a Vörös-örökösök 1828—1836-i pörének aktái között szerepel Borsfay Antal kapitánynak egy levele, melyben Vörös Ignác mindennapi miselátogatásáról tesz említést (Vörös család iratai).

² Prothocollum Advocatorum ex B. Novissima ordinatione Regia ante depositionem Iuramenti per Deputatos I^{ae} T^{lae} Iudiciariae ab Anno 1769 examinatorum pag. 147. (Orsz. lltár).

az erdélyi származású Barcsayval, ki bizonyára megfordult a szintén erdélyi gróf Kemény László kanonok gyakori vendégei között s a következő években Sopronmegyében is többször tartózkodott. Az irodalomtörténet feljegyzi, hogy a költészet iránti közös lelkesedés Nagyszombatban szőtt benső és maradandó kapcsolatot Barcsay Ábrahám és egy fiatal pálos szerzetes között, ki 1774–76 között a filozófiai kar hallgatója. Ányos Pál dunántúli régi nemesi család sarja volt, melynek veszprémmegyei ősi birtokát, Esztergárt, egyideig a farádi Vörös család tagjai birták.¹ Anyai nagyatyja gadóczi Róth Sándor 1737-ben fejrmegeyi alispán, amely tisztségben röviddel előbb farádi Vörös Pált találjuk.² Alig kételkedhetünk abban, hogy Vörös Ignác Nagyszombatban nemcsak Barcsayval, de Ányossal is ismeretségben állott.

Hatással voltak-e Vörös Ignácra fiatal barátainak költői kísérletei? Negyedszázaddal utóbb Perecsenyi Nagy László aradi költő Vörös Ignác ekkori temes- és aradmegyei táblabíró nevenapjára irt latin költeményében arról is megemlékezik, hogy ünnepeltjének — ki egyik regénye kiadásában anyagilag segítette költőnket — tanulmányaiban Themis volt a vezetője. De a jog istennőjén kívül Phoebust, a muzsákat és az édesszavú nymphákat is említi.³ Vajjon pusztán költői fordulatot lássunk e sorokban, egyszerűen célzást arra, hogy a jogi tanulmányokat a rhetoricával és poeticával való foglalkozás előzte meg? Vörös Ignác végrendeletében nem nagy, de válogatott könyvtárát is megemlíti, mely részben a török háborúnak esett áldozatul, visszaemlékezései egy helyén pedig elmondja, hogy Nagyszombatban kezdett német opusokat olvasni. Mindezek gyér adatok messzemenő kö-

¹ Császár Elemér: Ányos Pál Budapest 1912, 14 l.

² A Historia Missionis Alba-Regalensis Soc Jesu (kézirat a bpesti egy. kvárban) szerint 1737-ben: Paulus Vöröss emeritus Vicecomes.

³ Hic Vir, hic est Jenoa residens celeberrimus ora, Qui colit Aonides, aere iuvatque suo. Cuius adoptivus fovit Cunabula Phoebus: Quem pavit calido Pieris una sinu. Dulcia suaviloquae praebebant Nectara Nymphae, Instituit tenerum Iuris in arte Themis. Ladislai Nagy Orodias Liber I. Mvaradini 1804, pag. 163.

vetkeztetésekre, de egybeállításuk talán mégsem fölösleges.

Sorsa és hajlamai Vörös Ignácot később mindinkább a gyakorlati élet feladataihoz kötötték. A megyei igazgatás ügyes-bajos dolgai mellett főleg a gazdálkodásnak szentelte erejét, amiben nyilván legfőbb öröme telt. Büszke arra, hogy jó gazda, hogy fáradságot nem ismerő munkával meg tudta sokszorozni a termőföld erejét. De legalább is a fiatalkor lelkes napjaiban a szellem magasabb, ideális törekvései sem maradhattak zárva előtte.

A német dictionarium mellett átvirasztott éjszakákon először villan meg egy oly tulajdonsága, melyet jellemének fő alkati elemei közé kell sorolnunk. A nagyravágyás és a törtetés hiányát olykor szerencsésen pótolja a szívós kitartás előnye. Vörös Ignác kétségkívül azok közé az emberek közé tartozott, akik nem vállalkoznak könnyelműen vagy csak könnyen is valamire. Amibe azonban egyszer belekezd, annak valóságos szenvedéllyel végire is jár. Szinte mulattató, mily türelemmel tanulja ki a kisszentmiklósi magazinális biztos ügykezelését, a szegedi élelmezési tiszt furfangjait. Ugyanezzel a kitartással veti magát a megyei intrikák elleni harcba, a maga és Atzél István birtokának gazdasági föllendítésére, a borosjenei uradalom jutányos megszerzésére. A szalmatűz lelkesedése kollektív vonása lehet nemzetünknek: az egyeseknél a „rég Magyarországnak“ buvára nem egyszer találkozik az ernyedetlen, céltudatos munkásságnak azokkal a példáival, melynek föltételeit fajunk higgadt, megfontolt vérmérsékletében s másfelől az erőgyűjtés e korának közviszonyaiban kereshetjük.

De ha az érett férfikor eredményeinek csirájára irónknál már korán rábukkantunk is, egyelőre még csak az előkészület és kifejlődés éveiről van szó, melyek során most az elméleti iskolai tanulmányok után a gyakorlat következett. Mária Terézia királynő 1769-ben kötelezővé teszi az ügyvédi vizsgálatot, melyet a pesti királyi tábla ítélőmestereiből alakult bizottság előtt kellett letenni. A vizsgálatot megelőző gyakorlatra sehol sem nyílt oly kitűnő alkalom, mint ugyancsak a táblánál, hol egyébként is, mint már tudjuk, hősünknek egyik rokona előkelő állást töltött be. Az imént említett

fejérmegyei alispán Antal nevű fia 1774 óta már a királyi alhelytartó (*vicelocumtenens regius*) címét viselte. Sopronmegyei fiatal rokona, Vörös Ignác 1777 május 3-án vétetik fel a táblai jurátusok jegyzékébe.¹ Előbb Szentiványi Ferenc személynöki ítélőmester, majd Kovács Antal királyi alügyész mellett gyakornokoskodott. A királyi táblán töltött öt törvényszakas alatt bizonyára Vörös Antal pesti házában lakott, valahol a kúria közelében, melynek egykori helyére ma csak a Cúria-utca neve emlékeztet.

Az ország főtörvényszéke 1723 óta működött Pesten, mind tekintély, mind forgalom dolgában nagyot lendítve a városon, mely a török kiűzése utáni szerény, falusias külsejének már csak kevés nyomát mutatta. Kedvezőbb fekvése lehetővé tette, hogy versenyre keljen túlparti előkelő testvérével. De 1776-ban Pestnek még mindig 13.550, míg Budának 21.665 lakosa volt.

A nagyszombati környezethez képest mindenestre nagy változást jelentettek a dunaparti kettős főváros viszonyai. Járt-e már eddig Vörös Ignác a Sopronhoz és Nagyszombathoz oly közellevő Bécsben, hol később gyakran megfordult, nem tudjuk. A magyar fővárosban azonban csak részben fogadták új benyomások és új ismeretségek. Az egyetem épen 1777 tavaszán költözött át Budára s vele az ifjúság nagyrésze. Maga Ányos Pál is Budán folytatta tanulmányait.² Vörös Ignác baráti köre azonban elsősorban a fiatal táblai jurátusok sorából kerülhetett ki. Egészséges, derült kedély, a baráti hűség érzelmei és a társas élet örömei iránt fogékony lelkület bontakozik ki előttünk a visszaemlékezések soraiból, mely a Pesten töltött évek alatt bizonyára a fiatalkor számos színes és kedves emlékével gazdagodott. Egyik-másik baráti viszonyának szála később sem szakadtak el. Ezek közé tartozott a sopronmegyei Somogyi Ferenczel való ismeretsége, aki pár évvel előbb még jezsuita papnövendék volt, majd XIV. Kelemen pápa 1773

¹ *Catalogus juratorum incltiae Tabulae Regiae noteriorum ab Anno 1770 usque 1788* (Orsz. Lltár.)

² Császár Elemér Ányos Pál 72. l.

julius 21-én kelt felosztató bullája értelmében mint egyszerű fogadalmas világi pályára lépett s 1775 augusztus 21-én a királyi tábla jurátusa lett.¹ Pár év múlva Temesvármegye tiszlikarában Vörös Ignác mint főszolgabíró, Somogyi Ferenc mint megyei aljegyző foglalnak helyet.

Míg Somogyi Ferenc pár héttel Vörös Ignácnak a táblához fölvétele után, 1777 május 30-án, letele az ügyvédi vizsgálatot, addig hosszabb ideig, mintegy másfél esztendőig gyakornokodott együtt Vörös Ignác a királyi táblán egy másik fiatal barátjával, Atzél Istvánnal, akinek nevét már említettük s aki valószínűleg Vörös Antal mellé volt beosztva. A két ifjú között ugyan tíz évi korkülönbség volt,² de viszonyuk mégis egy egész életre szóló vonzalom csiráját hordta magában. Hol született, minő körülmények között izmosodott e viszony, nem tudjuk. Vörös Ignác önéletírása nem egyszer meglepően hallgatólag oly kérdésekben, melyekre az olvasó a biographiai teljesség szempontjából joggal várna feleletet. Ami pedig Atzél Istvánt illeti, II. József, II. Lipót és I. Ferenc e későbbi magasrangú tisztviselőjének, a borosjenei báró Atzél család alapítójának származásáról és fiatalkoráról alig tudunk valamit. Kétségkívül középsorból küzdötte föl magát szorgalmával és tehetségével, amely utóbbihoz jeles tollát nem utolsó sorban számíthatjuk. Mikor a nagy tanügyi reformmal kapcsolatban Vörös Antal a budai tankerület főigazgatója lett (1776), Atzél Istvánt vette tollnoknak (cancelista) maga mellé. Az ilyen tisztséget a régi világban rendszeren joggyakornokok, ügyvédjelöltek töltötték be, akik a stylus curialisban kellő jártassággal bírtak. Ma is megvannak e körből a budai főigazgatóság fölterjesztései és leiratai, melyek forma és tartalom tekintetében a hivatalos iratok átlagos színvonalát fölülmúlják. Megvannak továbbá az Országos Levéltárban a Temesvidéket visszacsatoló bizottság terjedelmes munkálatai, melyeket szintén Atzél István fogalmazott. Ekkor temesmegyei főjegyző lett, majd gróf Jankovich

¹ L. *Catalogus personarum et officiorum provinciae Austriae Societatis Jesu pro 1768, 1769, 1770, 1771 és 1772*, továbbá: *Catalogus juratorum Tabulae Regiae*.

² Atzél István szül. 1747-ben, meghalt 1815 júl. 2-án.

Antal királyi biztos mellett (1784) szintén jegyzői minőségben működött. Később mint a királyi tábla ítélőmestere négy országgyűlésen (1790—91, 1792, 1796, 1802) vett részt és szerkesztette azok törvényhozói munkálatait. Őseink megbecsülték a szép latinságot s már erre való tekintettel is szívesen azonosítanánk Vörös Ignác jóbarátját azzal az említett soproni, előbb nagyszombati fiatal jezsuita tanárral, akinek a bécsi, majd a gráci egyetemen alkalma volt jeles képzettségre szert tennie. Köztudomásu, hogy a Jézustársaság mindig különös gonddal válogatta meg jelöltjeit, kiknek tanulmányi ideje a fölszentelés előtt mintegy tíz évre terjedt. A rend feloszlatása után közéletünk bizonyára nem egy jeles munkaeőt nyert a világi köntöst öltött noviciusok sorából. Másfelől nem hallgathatjuk el föltevésünknek azt az akadályát sem, hogy Atzél István neve a királyi táblai jurátusok jegyzékében már 1770 augusztus 23-án fordul elő. Eszerint több mint hét évig lett volna jurátus, ami szokatlanul hosszú időnek látszik. Nincs-e itt két különböző személyről szó? Már szoltunk Somogyi Ferenc pályájáról, aki kétségtelenül jezsuita papnövendékből lett jurátus, majd megyei aljegyző. Most ehhez hozzátesszük, hogy ezen a néven is ugyanabban az időben két jurátus szerepel a királyi tábla jegyzékében.¹

¹ Atzél István pályafutásáról I. a fönntemlített *Catalogus personarum Soc. Jesu* (1763—1773) és *Catalogus juratorum Tabulae Regiae c. műveket*, valamint Atzél István saját curriculum vitaejét az 1803 júl. 1-i donatiós oklevél számára: Kanc. 6265/1803. V. ö. még: Nagy Iván Magyarország családai I. 5—6. és Pótköt. 9. I., Márki Sándor: Arad vármegye és Arad szab. kir. város története II. rész Arad 1895, 659. I., Lendvai Miklós Temes vármegye nemes családjai II. köt. Bpest 1899, 30. I., Marczali Henrik: Az 1790—91-diki országgyűlés Bpest 1907. I. köt. 293, II. köt. 43, 309. A Vörös-László miniszter úr birtokában levő iratok között, valamint a budapesti kegyesrendi főgimnázium irattárában több levelet, fogalmazványt találtam Atzél István kezeirásával. Alkancellár azonban nem volt, mint Nagy Iván tévedése nyomán magam is irtam. A budapesti tanker. 3. sz. értesítője 7. és 92. lap.

II.

A Temesvidék visszacsatolása. Vörös Ignác szentandrászi főszolgabíró lesz. Társadalmi, nemzetiségi és művelődési viszonyok az új megye területén. A trónváltozás.

Vörös Ignác 1778 június 4-én állotta ki sikerrel az ügyvédi vizsgálatot s ugyanekkor a juramentum procuratoriumot is letette.¹ Ezután hazament szülőfalujába s a telet az apai házban töltötte. Anyja már ekkor nem igen volt életben.² Otthonidőzésekor született 1779 február 7-én Veszékényben unokafivérének, a Jobbaházán birtokos Vörös Mártonnak Zsigmond nevű fia, aki mellett a keresztapaságot Vörös Ignác, a keresztanya tisztét Boriska nevű húga vállalták.³ A nagybátyát és keresztfiát később meleg ragaszkodás fűzte egymáshoz, amiről Vörös Ignác végrendelete és annak pótlásai tesznek bizonyosságot.

Ebben az időben dönt el vagy legalább is közvetlenül döntés előtt állott az az esemény, melyet Vörös Ignác joggal élete fordulópontjának tekint. A jogi képesítés birtokában határoznia kellett jövőjéről. Megtelepedhetett szülőföldjén, hogy megyei hivatali vállalva és örökölt birtokrészét kezelve, családjá és rokonsága körében a földbirtokos köznemes hagyományos életmódját folytassa. Mindedig talán nem is gondolt másra, mint erre a biztos és nyugodt, ha nem is nagyon fényes jövőre, melynek fő körvonalait családi helyzete és elődeinek pályafutása előre megrajzolták. Szorgalom és rokoni össze-

¹ Prothocollum Advocatorum pag. 147.

² Vörös Sándor 1795 november 12-i végrendeletében azt írja, hogy 32 évig élt együtt Sics Borbálával.

³ A Vörös család iratai között.

köttetések révén a megye köréből valamelyik dicasteriumhoz s bejuthatott. A magasabb államhivatalok sem voltak ebben az időben elzárva a köznemesi osztály tehetséges tagjai előtt. Vörös Ignác képzeletében megfordúlhatott olykor azoknak a szerencsés kezű, sokat emlegetett „szerzők”-nek, a Grassalkovichoknak és Jankovichoknak példája, akik anyagi és társadalmi boldogulásukat saját erejükön kívül e korszak sajátos viszonyainak köszönhették. A berendezés és újjászervezés kora volt ez, mely számos új feladatot és munkalkalmat s ezzel az érdemek szerzésének számos lehetőségét vetette felszínre. Az ország területének fölzsabadítása egyfelől, a modern állami intézmények kiépítése másfelől — Kelet és Nyugat történeti fejleményeinek e kettős hatása — évtizedekre szóló munkaprogrammot szabott e nemzedék elé. Még az ország területének birtokbavétele, az új honfoglalás sem volt teljesen befejezve. Mária Terézia uralma alatt megy végbe a szepesi városok, az egykor magyar főnhatóság alá tartozó Fiume, a tiszai kerület bekebelezése s végül az idegen kormányzat alatt álló Temesi Bánság visszacsatolása a szentkorona testéhez.

A bécsi titkos levéltáraknak a legutóbbi időben történt megnyitása talán azokra a közvetlen okokra is nagyobb fényt fog deríteni, amelyek a Temesvidéken több mint félszázadon át fennálló osztrák kormányzatnak 1778 tavaszán szinte meglepetésszerűen véget vetettek. A fegyverek győzelmét mindenütt a fegyverek ideiglenes uralma szokta a meghódított területen követni. Míg azonban hazánk többi fölzsabadított részein a katonai kormányzatot előbb-utóbb mégis fölváltotta a polgári igazgatás, a Temesvidéken az 1718-ban életbeléptetett katonai-kamarai kormányrendszer állandósulni látszott. Is meretes, hogy e rendszer nem csekély gazdasági eredményekre hivatkozhatott. Másfelől súlyos sérelmét jelentette a nemzeti érdekeknek, sőt a rideg állami igények szempontjából sem volt valami előnyösnek mondható. Az állami kezelés mindig igen költséges. Már pedig az új állami berendezkedés, a nagyhatalmi állással járó katonai erő fenntartása egyre fokozódó terheket rótt a kincstárra. Ily körülmények között pénzügyi tekinteteknek nem kis része volt ab-

ban, hogy 1777 vége felé az eddigi kormányzati rendszer megszüntetésének, az olcsóbb megyei igazgatásra való átterésnek s főleg a nagyterjedelmű kincstári jószágok eladásának gondolata fölmerült.¹

A következő év folyamán kitört bajor örökösödési bonyadalmak, a háborús veszély siettették a kivitelt. A nemzet áldozatkészségét csak fokozhatta régi alkotmányos kívánságának teljesítése. Mária Terézia külön bizottságot nevezett ki a mű végrehajtására. Élén gróf Niczky Kristóf állott, mint az uralkodó személyének képviselője, míg az ország részéről Vörös Antal királyi alhelytartó, a kamara részéről pedig gróf Zichy Ferenc vettek benne részt. Ezekhez még báró Geneyne ezredes, a német-bánsági határörvidék parancsnoka csallakozott a helyszínén, hová a bizottság május 31-én érkezett meg. Nagyfontosságú munkáját azokban a napokban kezdte meg, amelyeken Vörös Ignác ügyvédi vizsgálatára állott. Gróf Niczky Kristóf 1778 június 6-án Temesvárott ünnepélyes formák között vette át a visszacsatolandó területet, felosztatottnak jelentette ki az eddigi adminisztrációt, melynek hivatalnokai azonban ideiglenesen megmaradtak állásukban és fizetésük élvezetében egészen a következő év május 1-jéig, mikor Dél-Magyarország három ujonnan fölállított vármegyéjének tisztikara lépett helyökbe. Ennek névsorában találjuk Vörös Ignácot is.

A visszacsatolás történetirójának figyelmére különösen méltók azok az ellenséges áramlatok és különböző akadályok, melyek hol Bécsből, hol az eddigi adminisztráció idegen hivatalnokai részéről keresztezték a bizottság terveit. Itt-ott sikerült is e törekvéseknek eredményt elérniök, de egészben véve mégis a nagy mű szellemét és irányát gróf Niczky Kristóf egyénisége és politikai fölfogása szabta meg. A magyar történetírás még adós e nagyjelentőségű államférfiúnak, II. József császár későbbi legelső tisztviselőjének igazi jellemzésével. Nem elegendő megállapítanunk, hogy a halálára írt gúnyversek igaztalanul nevezték hazaáruló-

¹ L. Dr. Szentkláray Jenő: Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből. Temesvárott 1879, 281. és köv. ll.

nak.¹ Nem is annyira valami erkölcsi vagy politikai ítéletre van szükség, mint inkább arra, hogy kijelöljük Niczky helyét azoknak a politikusoknak és politikai irányoknak sorában, melyeket e század történetében fölismerhetünk. Az itt közölt önéletírás nézetem szerint helyes újjmutatást nyújt erre, midőn Niczkyt Ürményi József mellé állítja. Mindketten Mária Terézia reálpolitikai iskolájában nőttek fel: ebben kell elsősorban pályafutásuk megértésének kulcsát keresni. Amennyire távol állott tevékeny szellemök a meddő közjogi ellenzéktől, ép oly kevésbé sorolhatók az aulikus politika föltétlen híveinek, a Balassáknak, Izdenczyeknek, Splényieknek táborába. Mindkettejük történeti pályájának kritikus szakasza II. József kora. A császár munkatársainak nem oly értelemben mondhatók, mintha osztották volna fejedelmök autokrata felfogását vagy doctrinairek lettek volna e kor divatos eszméinek hatása alatt. Ürményi később az 1790—91-i országgyűlésen önigazolásul a császárnak tett repraesentatióira, emlékirataira hivatkozott. Ezeket kell elővennie a történetírónak is, ha föl akarja ismerni, hogy Ürményi II. József radikalizmusának tompításában, azoknak a lehetőségeknek következetes és ügyes kihasználásában látta a maga hivatását, melyeket a kivétel és végrehajtás részletei a nemzeti érdekek védelmére, a történeti folytonosság megóvására nyújtottak. Azok az érdekes följegyzések, melyeket Vörös Ignác visszaemlékezéseiben olvashatunk, gróf Niczky Kristóf politikájának alapgondolatait egészen hasonló világításba helyezik. Különösen a császárral való bécsi találkozás történetét tekintetjük forrásunk egyik legbecsesebb részletének.

De visszatérve Mária Terézia korához és az incorporatio történetéhez, ennél a műnél gróf Niczky Kristóf semmiesetre sem tévesztette szem elől a nemzeti érdek szempontjait. Nem ismerte félre, hogy új és fontos pozíció biztosításáról van szó a magyarság számára azon a vidéken,

¹ Egy ilyen latin gúnyverset közöl Takáts Sándor Benyák Bernát és a magyar oktatásügy Budapest 1891 c. művében 68. l. l. még Szentkláray Jenő: Gróf Niczky Kristóf (Magyar Helikon II. oszt. 2 köt Pozsony—Budapest 1886.) 32. lap, továbbá Marczali Magyarország II József korában III. köt. 1888. 131, l.

mely oly hosszú idő óta mesterségesen ki volt kapcsolva a nemzeti élet vérkeringéséből. A pozsareváci béke óta idegen lakosság ülte meg az egykori temesvári pasalik elnéptelenedett területét. A német, oláh, szerb és bolgár telepek között magyar elem elvétve is alig akadt. Teljesen hiányzott az a birtokos nemesosztály, melyből a megyei igazgatás a maga tisztviselőit toborozta. Mindjárt 1778-ban megindul a levélváltás az ország többi vidékeivel.¹ Önként vállalkozó, de amellett képzett és derék fiatalemberekre volt szükség, kikre e sajátos viszonyok között épen nem könnyű, felelősségteljes feladat, de másrészt szerencsájük megalapításának reménye várt. Az első tisztikar kinevezés alapján foglalta el helyét. Névsorukat Niczky terjesztette a királynő elé.² Ugyanő dolgozta ki a kincstári jószágok eladásának tervezetét, azzal az alapgondolattal, hogy a délvidéken a birtokos magyarságot megteremtse. A körülmények egyik szándékának sem kedveztek eléggé. Még sem lehet véletlen, hogy annyi jeles férfiú, későbbi magasállású tisztviselő került ki az új megyék legelső tisztikarából. Atzél István miniszter lett, Lovász Zsigmond Trieszt kormányzója,³ Semsey András torontáli alispán pedig alkancellár, majd a kamara elnöke. Vörös Ignácot csak igénytelensége és filozófus természete tartották vissza e példák követésétől.⁴

A Banatusban való megtelepedésre több oldalról kaphatott felszólítást. A bekebelező bizottságnak Niczky után legelőkelőbb tagja rokona volt. De magának Niczkynek is voltak Sopron-megyében birtokai és összeköttetései. Veje

¹ Szentkláray: Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből. 325. l.

² Szentkláray i. m. 346—48. l.

³ Szentkláray valószínűleg tévesen írja, hogy Lovász Zsigmond az incorporatio előtt aradi alispán volt. (Száz év stb. 313. l.) Az 1802 dec. 1-i zádorlaki donatióban (Liber Regius 60, pag 823.) olvasható curriculum vitae erről semmit sem tud, eszerint temesi alispánsága előtt arad-modenai cameralis praefectus volt, azelőtt pedig Arad-megyében szolgabíró és aljegyző. Atyjáról, Mihályról l. Márki S. Arad vármegye tört. II. rész 377, 401, 402. l.

⁴ Maga Splényi főispán írja róla 1793-ban, hogy „Vörös, si temperamenti esset frigidioris, talis sit capacitatis, ut et alia, quam iudicis nobilium officia obire possit.” Kanc. 6994/1793.

Vörös Ignác atyjával jó barátságot tartott. A nyugati részek kisebb birtokú nemessége körében a felhívás elég élénk visszhangot keltett. Vörös Ignác későbbi tisztársai közül a Frummer¹ testvérek érsekujváriak voltak, Jablonczay Mihály pozsonymegyei, szentviszlói Deseő Ádám (később Vörös Ignáccal együtt hadbiztos) somogymegyei, Ágoston Lajos zalai, Pottyondi József sopronmegyei és Atzél István is valószínűleg valamelyik nyugati vármegyéből származott. Már említettük ezeken kívül a sopronmegyei Somogyi Ferencet, akivel Vörös Ignác együtt utazott le Temesvárra, valószínűleg 1779. tavaszán. A szentandrászi járás főszolgabírói hivatala várt reá.

Az új politikai térkép négy járásra osztotta Temesmegyét s ez egészen 1848-ig majdnem változatlan maradt. A megye északi részén elterülő szentandrászi járást Arad- és Torontálmegyék, a lippai és temesi járás határolták. Az előbbi administratio idején a „*Temeschwarer Distrikt*” terült el itt, mely azonban főleg kelet és nyugat felé jóval szélesebb volt. Ma az újaradi, vingai járások és a temesi járás északi része osztoznak az egykori szentandrászi processus területén.

Nyugatról kelet felé fokozatosan emelkedő földje átmenetet alkot a torontál-aradi síkság és a lippai járás hegyvidéke között. A domborok völgyeiben néhány kisebb patak tart délnyugatra a Béga felé. Az 1780. évben 40 községet számláltak területén, túlnyomóan német lakossággal.² A telepítések úgylátszik a lapályosabb vidéken kezdődtek meg, még Mercy idejében, kire Mercydorf neve emlékeztet. Egyébként itt a faluk nevei nagyobbára megőrizték az előbbi puszták vagy községek magyar neveit (Varjas, Monostor, Szentpéter, Szentandrás, Kisbecskerek, Gyarmata, Csernegyház, Újarad, Kisszentmiklós stb.), bár új lakosságuk néhány hamar kihalt spanyol, olasz telepes család kivételével csupa német gyarmatosból került ki. A keleti dombosabb részen főleg az 1764–65-i és 1770–72-i telepítések alkalmával keletkeztek új, németnevű községek, mint Engelsbrunn, Wie-

¹ Később a család Szende nevet vett fel.

² K. G. Windisch *Geographie des Königreichs Ungarn* 2. Theil Pressburg 1780, S. 229.

senhaid, Segenthau (Dreisnitz), Blumenthal, Königshof, Greifenthal, Bruckenhau stb. A legfiatalabb gyarmat volt Orczydorf, mely már Vörös Ignác hivataloskodása alatt (1785) jött létre. Az 1744 óta városi kiváltságokat élvező Vingán bolgárok laktak, Szekusiton, Kalácsán és Janován oláhok, itt-ott másajkúakkal vegyülten rácok is. Kisbecskereken és Monostoron postaállomás, azonkívül az utóbbi helyen sóhivatal volt, Kisszentmiklóson pedig a megye „életes ház”-a, amelybe a járás népe a hadi contributio fejében a katonaság részére kirótt naturalekat szállította. A kincstári jószágok megvétele révén letelepedett magyar földesurak közül az eötvösesi Lovász, remetei Kőszeghy, lőrinckáti Latzkovits, gyulavarsándi Névery, monostori Izdenczy, báró Orczy, losonci Gyürky, sipeki Balázs, a németek közül a Specht, Landerer, Kulterer, gróf Saurau, báró Salhausen, gróf Althan neveket említhetjük. Koics Jesta eszéki kereskedőnek és a bezdini gör. kel. monostornak is volt itt birtoka, míg a kamarának Szentandráson, Svábszentpéteren, Kisbecskereken, Újbessenynön, Venézen és Csernegyházán maradtak uradalmi. Maga Vörös Ignác az 1781. dec. 10-én Bécsben tartott árverésen vásárolta meg Atzél Istvánnal együtt az arad-temesvári országút mentén fekvő Segenthaut.¹ A két fiatal ember szerény anyagi viszonyait mutatja, hogy a vételár első törlesztésére Lovász Zsigmond alispántól vettek fel kölcsönt. Ezóta Vörös Ignác új birtokán gazdálkodott, míg barátját főjegyzői hivatala inkább a központhoz kötötte. De Vörös Ignác is fönntartott magának egy kétszobás lakást a megyeházán, sőt az első időben valószínűleg ő is Temesvárott lakott, később talán Szentandráson, melyből azért lett járási központ, mivel a visszacsatolás előtt a kerület tisztartójának volt itt a székhelye. Vörös Ignác így mintegy a német Oberverwalter örökébe lépett. Évi fizetése 400 forint volt,² mint alszolgabíró Mesterházy János³ (később a verseczi járás főszolgabírája) működött mellette.

¹ Magyar néven már 1795-ben is nevezik Saágh-nak (Németség). I. Kanc. 2638/1795.

² Szentkláray Száz év stb. 345. l.

³ Lendvai Miklós szerint (Temes vármegye nemes családjai III. köt. 110. l.) 1790-től 1796-ig volt főszolgabíró. Eszerint úgy látszik 1779 és

Sajnálunk kell, hogy Vörös Ignác hivataloskodásának a török háborút megelőző éveivel oly keveset foglalkozik önéletírásában. Mindössze a felosztatott temesvári Landgericht német aktáinak átvételéről, a kisszentmiklósi magazinalis biztossal való esetéről és II. József császár 1783-i utazásáról beszél s ezeket is csak más, későbbi dolgokkal kapcsolatosan említi. Az előbbi két eseménynél azonban mintegy a sorok között érezhetjük azt a fiatalos ügybuzgalmat, mely az új tisztikar tagjait áthatotta. Lovász Zsigmond alispánóságának éveit szívesen emlegették később a Splényi-féle zavarok idején.¹ Viszont a császári utazás történetében, de még inkább azon a helyen, ahol önéletírónk az alispán-ságtól való vonakodását indokolja, szemünk előtt állanak legfőbb vonásaikban azok a rendkívüli, alig túlozható nehézségek, melyekkel a délvidék új honfoglalóinak küzdeniök kellett. Ha magunk elé képzeljük e vidék sajátos nemzeti-ségi és társadalmi viszonyait, a visszacsatolás körülményeit és az akkori általános politikai helyzetet, szinte emberföltötnék kell mondanunk a feladatot, mely vállalkra hárult. Arról volt szó, hogy meghonosítsák és népszerűvé tegyék a magyar igazgatást annak az idegen lakosságnak körében, mely az új intézménnyel szemben már előre bizalmatlansággal viseltetett. A nemzetiségi surlódásoknak és legkülönbözőbb ellentéteknek mily nagy gyújtóanyaga volt itt felhalmozva a négy-öt féle nyelvet beszélő lakosság, a régebbi és újabb telepések, a magyar urak és sváb, frank parasztaik között! Az utóbbiak kincstári alattvalókból földesúri jobbágyokká lettek. A változás még akkor sem mehetett volna végbe rázkódás nélkül, ha nem lettek volna, akik szándékosan szították a zavarokat. A régi rendszer azonban a maga embereivel együtt korántsem tűnt el nyomtalanul. Szűkebb keretek között és más néven élt tovább. A kamarai birtokokon megmaradt a kincstári gazdálkodás, állandó összehasonlításokra nyújtva alkalmat. A Duna felé eső déli részek

1790 között volt Vörös Ignác mellett alszolgabíró, azután pedig Bakos Pál.

¹ L. erről Kovács Károly Lipót 1794. nov. 16-i felterjesztését a Felséghez Kanc. 13233/1794.

nem olvadtak bele a megyékbe, hanem mint katonai határ-
őrzővidékek csábították szabadabbnak látszó szervezető'kel a
szomszédos vidékek lakosságát. De a megyei területen is
jelentékeny számú idegen katonaság tanyázott, melynek
tisztjei inkább a német, rác földbirtokosokkal és papsággal,
mint a magyar urakkal tartottak barátságot. A legfontosabb
azonban, hogy a visszacsatolással egyidejűleg életbe lépett
az el nem adott kamarai dominiumok és kincstári jövedel-
mek kezelésére az u. n. temesi kamarai administratio, mely
személyzetét, főleg eleinte, a volt kormányzat németjeiből
toborozta. Ez az intézmény a délmagyarországi vármegyék
érdemes történetírójának, Szentkláray Jenőnek véleménye
szerint titokban arra volt hivatva, hogy a magyarságot és a
megyét ellenőrizze. Vörös Ignác is kulisszamögötti dolgokról
beszél a császár utazásánál, ugyanazoknak az eszközöknek
használatáról, melyekkel később Splényi főispán és hivei
éltek politikai céljaik elérésére. Mi sem volt könnyebb, mint
panaszokra izgatni a föld népét, mint ébrentartani azt az
elégedetlenséget, mely az értelmiség alsóbb fokán állóknak
mindig jellemző vonása. Az instantiák megírásával nyilván
nem is kellett maguknak bajlódniuk. Arról is gondoskodtak
jóembereik, hogy a sérelmek kellő formában felsőbb helyre
eljussanak. Ami pedig az utóbbit illeti, az 1780-i trónválto-
zás az alig életbelépett délmagyarországi megyékre különö-
sen sajnálatos volt. Amig Mária Terézia nem győzte elég-
szer hangoztatni a magyar nemzet iránt érzett, alapjában
kétségtől mentes rokonszenvét, addig fia már trónörökös
korában számos, épen nem titkolt jelét adta a magyarság és
intézményei iránti bizalmatlanságának.¹ Nem feladatunk itt
annak a kérdésnek vizsgálata, mennyiben szorul revízióra a
kép, melyet történetírásunk II. József császár egyéniségéről
és történeti működéséről alkotott. De rá kell mutatnunk tü-
relmetlen, ideges természetére, mely túlságosan fogékony
volt a nem mindig tiszta forrásból fakadó vádaskodásokkal
szemben. Igen könnyen hajlandó mindenütt kötelességmu-

¹ Érdekes adatokat találunk erről Schwickernél Magyarország és a
bajor örökösödési háború Budapest 1878. 18, 22, 27—29. ll.

lasztást, visszaéléseket látni és azonnal rendet akar teremteni. Az sem tagadható, hogy mindjárt uralma kezdetétől rideg finansziális, gazdálkodási szempontok nagyon is előtérbe nyomultak sokszor fontosabb érdekek rovására. A temesi kincstári jószágok eladása már 1780 után, a császár intézkedései szerint vette kezdetét. De nem az érdemesebbeknek jutottak, mint Niczky képzelte, hanem a legtöbbet ígérőknek, minden egyébre való tekintet nélkül. Így történt, hogy kétharmadrészben németek, rácok, görögök és más idegenek lettek az új birtokosok. Ehhez járult, hogy II. József alatt megindult a német gyarmatosoknak oly beözönlése a Bánságba, mely arányaiban az eddigi telepítéseket felülmultha.

A viszonyok ily kedvezőtlen alakulása közben hagyta el gróf Niczky Kristóf főispán 1782 május havában működése színterét, miután a visszakapcsolás munkálatait befejezte. Már Temesvárnak szabad királyi várossá való beiktatását Lovász Zsigmond alispán végezte ugyanebben az évben a király képviseletében. A szeptember 16-án lezajlott ünnepségen Vörös Ignác is részt vett a megye képviselői között.¹ A következő évben történik a császár látogatása a Temesvidéken. Tapasztalatairól nagy elégtelenséggel számol be a kancellárnak.² Ezen a levelén is érezhető a benyomások frissesége és a császár impulsív természete. Bár előbbi utazásaiból alaposan ismerte e vidék viszonyait, aligha nézett utánna annak, jogos és főleg spontán panaszok érkeztek-e hozzá ez alkalommal, vagy pedig mesterségesek és célzatosak, mint hitelt érdemlő kortanúnak, Vörös Ignácnak megjegyzéséből nagy valószínűséggel sejthető. Alig tették meg a fiatal vármegyék első önálló lépéseiket, máris újból királyi biztost kapnak gróf Jankovich Antal személyében, kit az uralkodó a bajok orvoslásával 1783 június 29-én megbízott.³

¹ Szentkláray: Temesvár története 88. l. (Magyarország vármegyéi és városai.)

² Marczali Henrik: Magyarország II. József korában II. köt. Budapest 1888. 431. l.

³ Marczali i. m. 432. l.

Az új vármegyék annyira különböző elemeinek kényszerű összetörődése leghamarább az értelmiség körében vehette kezdetét. Az is sokat tehetett ebben az irányban, hogy a kamarai administratio elnöke 1782-től kezdve magyar ember volt báró Orczy László személyében. Most már a tanácsosok sorában is találkozunk magyaroknak, mint Atzél Istvánnak nevével.¹ A hivatalos és társadalmi életnek Temesvár volt a központja. A pusztán külső érintkezésen kívül bensőbb, lelki asszimilációra is módot adott az a társadalmi szervezet, mely e század második felében hazánk értelmiségét mindinkább a maga körébe vonta. A szabadkőműveseknek nem kicsinyelhető szerepet kell tulajdonítanunk a XVIII. század történetében, csupán a maga korából, nem a későbbi idők szemüvegén át kell tekintenünk. Ez az intézmény a maga furcsaságaival úgy, mint nemesebb tartalommal igazi szülötte, hű kifejezője a XVIII. század fellengzős gondolkodásának, sokszor naiv módon filantropikus irányának. A katolikus egyház hivatalosan már ekkor is állást foglalt ellene, de ennek nem igen volt nagyobb következménye nálunk, ahol nemcsak az udvarnál és a főrangú körökben voltak nagy számmal hívei, de a papság soráiban is. Ezt csak úgy érthetjük meg, ha nem tekintjük pusztán üres szólamnak azt a szabadkőműves szabályt, mely tiltotta a vallástalan emberek felvételét, sőt megkívánta a tagoktól, hogy lelkiismeretesen végezzék egyházi kötelességeiket.² Ami pedig a szabadkőművességnek a nemzeti eszméhez való viszonyát illeti, tudnunk kell, hogy a II. József önkénye által keltett visszahatásban, a 90-es évek hazafias mozgalmában a páholyok igen jelentékeny szerepet játszottak.

A társadalmi élet akkori fejletlen színvonalán a páholyok körülbelül azt a hivatást teljesítették, amelyet később gróf Széchenyi István a kaszinóknak szánt.³ Ilyen lehetett a szerepe a „Három fehér lilomhoz” címzett temesvári pá-

¹ Szentkláray: Száz év Dél-Magyarország történetéből 439. l. és Liber Regius 60. pag. 117., hol Atzél István „neoresoluti Cameralis Nostrae Administrationis Temesiensis Assessor”-nak neveztetik (1785 okt. 3.)

² Marczali i. m. I. 283.

³ Marczali H.: Az 1790/91-iki országgyűlés I. k. 295. l.

holynak is, mely valószínűleg 1776 tavaszán keletkezett. Tagjai eleinte úgyszólván mind németek, főleg az administratio tisztviselői. Már az 1785—86-i névjegyzékben magyarokat is nagyobb számmal találunk közöttük. A jelen önéletrással kapcsolatban Atzél István (Junius), báró Orczy László (Osmannus), Urik János (Cato, Diderot), Lovász Zsigmond (Tullius), Orszáthy Péter (Livius) és Vörös Ignác (Diogenes) neveit soroljuk fel.¹

II. József a szabadkőművességet ép úgy állami felügyelet alá helyezi, mint a szerzeteseket. Az 1785 dec. 11-éről kelt rendelet szerint ezentúl páholyok csakis kormányzékkel bíró városban működhetnek és tagjaik névsorát kötelesek pontosan betérjeszteni a hatóságnak. E rendelet következtében számos vidéki páholy kénytelen feloszlani, amiről gróf Pálffy Károly alkancellár, a magyar tartomány nagymestere, a következő év elején értesíti a testvéreket. A temesvári páholy 1786 július havában szünteti be a munkát. Többé nem is történik kísérlet fölélesztésére, amiben annak is része lehetett, hogy már az előbbi évben több előkelő tagja elhagyta Temesvárt. Atzél István, Orczy László, majd Lovász Zsigmond is Pesten, illetőleg Budán folytatják szabadkőművesi működésüket. Ami Vörös Ignácot illeti, a páholyokkal való kapcsolatáról nincs további adatunk. De pesti és bécsi útjai és ügyes-bajos dolgai alkalmával kétségkívül jó hasznát vette a testvérekkel való összeköttetéseknek.

Mint látjuk, hivatali és baráti környezetében 1785 folyamán jelentősebb változások történtek. Összefüggésben állanak ezek a nagy rendszerváltozással, mely ebben az időben hazánkban végbemegy. Ezeket az éveket tekinthetjük a legfontosabb időszaknak, mintegy a culminatio pontjának II. József történetében. Tíz esztendő szabott önmagának a császár s most programja legfontosabb részeihez érkezett. Ebben az időben kezd mind határozottabb körvonalakban kibontakozni az az épület, melyből pár év múlva önéletrónk szavaival „Babylon tornya“ lett. De ekkor

¹ Abafi Lajos: Titkos társulatok Temesvárott a múlt században. Történelmi Tár 1884. — U. az: A szabadkőművesség története Magyarországon.

még rendületlen a császár önbizalma. Már gróf Jankovich Antal királyi biztossá való kinevezését is úgy tekinthetjük, mint előfutárát és első lépését az egész közigazgatás átalakításának, az ország tiz kerületre osztásának, melyek élén rendkívüli hatalommal felruházott királyi biztosok állanak. Mivel Jankovichot a pécsi kerület vezetőjének szánta a császár,¹ a Bács, Torontál, Temes és Krassó megyékből alakított kerület élére desséri Bachó János került. Az új rendszerben a megyei önkormányzat most már országszerte arra a névleges színvonalra süllyedt, amelyből a Temesvidéken eddig is alig tudott kibontakozni. Ugyanekkor egyszerűbbé és világosabban áttekinthetővé teszi a császár az ország egész politikai berendezését. Sokszor schematikusnak mondható gondolkodása ezen a szervező tehetséget igénylő ponton mutatkozik legelőnyösebben. Már korábban összevonta és az ország középpontjába helyezte a fő kormány székeket, most a kamarai igazgatás és a provincialis commissariatus kereteit egyesíti a kerületekével. Ahány kerület, annyi tartománybiztosság és kamarai administratio van ezentúl. Az ujonnan föllállított pesti kamaraigazgatóság elnöke báró Orczy László, a győri Lovász Zsigmond, ki nemsokára a helytartótanács tagja lett. A fő törvényszékek átszervezésével kapcsolatban lett Atzél István is a pesti királyi tábla bírāja.

¹ Marczali H.: Magyarország II. József korában II. köt. 1888. 450—51. l.

III.

*A török háború kitörése. A hadbiztosság szervezése.
Vörös Ignác a háborúban.*

Nemsokára rövidebb időre Vörös Ignác is elhagyta járását. Atyját ment látogatni 1786-ban vagy 1787-ben. Útközben Pesten bizonyára felkereste Atzél Istvánt, Veszékenyből pedig gróf Niczky Kristóf kíséretében Bécsbe is ellátogatott. A császár a napirenden levő nagy szerves munkálatok ügyében kívánt Niczkyvel, ekkor már az egész polgári kormányzat tulajdonképeni fejével értekezni. Még a kerületi biztosok kinevezése előtt vette kezdetét a conscriptio s 1785 augusztus havában majdnem teljesen be volt fejezve. A következő év tavaszán megindul a földmérés és jövedelembevallás, amely alkalommal Atzél István és Vörös Ignác németághai birtoka is sorra kerül. Ennek az országos munkálatnak sorsa már kevésbbé volt felhőtlen. A nemesség tiltakozásán és technikai bajokon kívül külpolitikai bonyodalmak következményei is hátráltatják, ha nem is akasztják meg menetét. Az Oroszországgal 1781 május 21-én kötött szövetségnél II. Józsefnek elsősorban a Poroszországgal szemben való védekezés, Katalin cárnőnek a Törökország ellen irányuló hódító politika lebegett szeme előtt. E heterogén elemek közül az agresszív szándék kezdettől fogva hatalmasabbnak mutatkozott. Mivel a Fekete-tengeri vizsályt a kücsük-kainardsi béke nem oldotta meg gyökeresen, 1774 óta alapjában véve csak fegyverszünet volt a porta és Oroszország között, melyet az osztrák szövetség elejétől fogva fölborítással fenyegetett. Már 1782 őszén közvetlenül küszöbön állott a török

háború a Krim-félszigeti zavarok miatt. II. József komoly hadikészületeket tesz. Ezek közé tartozott a porosz invasio által fenyegetett osztrák tartományokban egy u. n. tábori (campestris) hadbiztosság felállítása, melynek a hadsereg és a polgári hatóságok és egyének közötti érintkezést kellett közvetítenie. Ennek „Instruction für das In Kriegszeiten aufgestellte Ober-Landes Commissariat“ címmel nyomtatásban is megjelent utasítása szolgált majdnem szószerinti mintául hazánkban is 1787-ben,¹ midőn a török háború újból, ezúttal elkerülhetetlenül napirendre jutott.² A porta augusztus 24-én üzent meg Oroszországnak a háborút és II. József szeptember 4-én már elrendeli a mozgósítást. Megindul a negyedmilliónyi hadsereg áradata a déli határvonal felé. Most erről az oldalról volt imminensebb a veszély. Az egyes hadtestek mellé rendelt tábori hadbiztosság élére a császár szeptember 9-én Lovász Zsigmond helytartótanácsost szemelte ki.³

A hadműveletek megkezdése csak a következő év elejére volt tervezve s így a hadbiztosság teljes és végleges felállítása nem volt sürgős. Lovász 1787 október elején meghívást kap Bécsbe a császárhoz, de kinevezése csak november 12-én történik.⁴ Ugyanekkor készült el az új intézmény szervezeti szabályzata. A hadbiztossági személyzet legnagyobb részének kinevezése és behívása 1788 elejére maradt.

¹ Nem tévesztendő össze ez a háború tartamára felállított hadbiztossági intézmény az 1723. C. t. c. által szervezett állandó provincialis commissariatussal. Erről az utóbbiról l. tüzetesebben Első tankerületi beosztásunk keletkezése c. cikkemet Magyar Paedagogia 1922., 97. l.

² Kanc. 14379/1787.

³ Levele gróf Majláth József alkancellárhoz: „Und da, wenn einmal bey Zusammenrückung der Truppen die Militär Verpflegs Dispositionen in Hungarn ihren Anfang nehmen werden, auch von Seite des Landes einen Kommissar zur diesfälligen Operations Erleichterung bey zu ziehen nothwendig ist, So will Ich hiezu den Mir als einen thätigen und eifrigen Mann bekannten und daher zu einem solchen Geschäfte geeigneten locumtenential Rath Lovacs (sic) benennen, dem Sie daher diese seine Bestimmung vorläufig bekannt machen werden.“ Kanc. 12774/1787.

⁴ Kanc. 12763, 13950, 14098, 14319, 14379, 14733, 16129, 16412, 16498, 16730 (1787-ből).

A tervezet szerint Lovász Zsigmond főhadbiztos három hadbiztossal és tekintélyes számú irodai személyzettel (titkár, cancellisták, assistensek stb.) a fősereg mellé nyert beosztást, mely a háború elején a Pétervárad-Zimonyi vonalon foglalt állást. A rendelkezéseket közvetlenül a fővezérkartól veszi, de emellett különösen a hadi élelmezés főnökével, Geneyne tábornokkal való együttműködésre van utasítva. A horvátországi, szlavoniai és bánsági hadtestek mellett egy-egy hadbiztos működik kisebbszámú segédlettel. Mindnyájan megtartják eddigi polgári állásukat és fizetésüket, hivatalukról helyettesítéssel történik gondoskodás. A főhadbiztos (Oberlandeskommissair) 4000 forint évi fizetést és 10 lótartást, a hadbiztosok (Landeskommissair) 1200 forintot és 6 lótapot kapnak ex militari, míg kenyérporcióik, sátor és más tábori szerek beszerzésére való költségük (Equipirungsbeitrag), útidijaik stb. a kamarát terhelik.

Az egyes hadbiztosokat maga Lovász választja ki, de a kancellária kívánsága szerint főleg a provincialis commissarius személyzetére kellett volna javaslatában tekintenie. Ez azonban a főhadtest mellé beosztott három hadbiztos közül csupán egyiknek, Horányi Antalnak esetében történik, aki a pesti kerület másodtartománybiztosa volt.¹ Egészen más dolgokra kellett Lovásznak ügyelnie, mint ilyen bürokratikus szempontokra. Föltétlenül megbízható és kellő gyakorlati ismeretekkel bíró férfiakra volt szüksége, kik a tábori élet fáradalmainak elviselésére is képesek. Mind e tulajdonságok kitűnően egyesültek a szentandrászi járás főszolgabírájában, akiről Lovász még alispánsága idejéből tudta, mily buzgalommal tanult bele a katonai ellátás manipulációjába. Vörös Ignác amellet gazdaember volt. Szabad levegőn edzett 30 éves testalkata szokva volt az egyszerű, nélkülözésekkel járó életmódhoz, úgyhogy e tekintetben a melléje osztott német kapitány is mesterére akadt benne. Mindenesetre jobban bevált új hivatalában, mint a harmadik hadbiztos, Boross József soproni másodalispán, ki még Belgrád bevétele előtt a hadbiztossági személyzet jórészeivel együtt otthagya fáradságos megbízatását.

¹ Kanc. 490/1788,

Vörös Ignác több mint két esztendőt töltött a hadi színtéren, illetve a katonai operációk közvetlen szomszédságában. Majd városban, falukon, majd szabad ég alatt sátorban tanyázott. Olykor rövid időre felkereste németsághi birtokát, de még az 1788—89-i téli fegyverszünetet is a táborban kellett töltenie. A háború elején várak és kórházak élelmezése volt rábízva. A karánsebesi visszavonulás után a készleteknek a kiürített területről Szegedre vitele, majd a veszély elmúltával ismét viasszaszállítása volt a hadbiztosság fő feladata. Ugyanezen év őszén szénarekvirálást folytat a tiszamenti vármegyékben. A következő év fő hadi eseménye, Belgrád ostroma alkalmával a sáncépítéshez, majd az elfoglalt erősség helyreállításához szükséges munkáskezekről gondoskodik. Sokféle teendője jórésztben anyagi természetű volt. Ezek végzése közben Vörös Ignác úr maradt a szó igazi erkölcsi értelmében. Önérzetes egyéniségéhez a háborús ellátás örök visszaélései és csábításai nem tudtak hozzáférközni. Tisztakezűségével magára vonja a császár figyelmét, ki a megüresedett temesi alispáni állásra szemeli ki. A további emelkedés lépcsője lehetett volna Vörös Ignác számára e tisztség, melyet azonban sem ekkor nem fogad el, sem pedig II. József halála után, mikor már alkotmányos aggályai nem lehettek. Szokatlan eljárását bizonyára hiba volna pusztán jellemének arra az igénytelen, kevésbé nagyra valóra visszavezetni, mellyel már foglalkoztunk. Kiegészíthetjük egyénisége rajzát azzal, hogy heves, lobbanékony természetű ember volt.¹ De e tulajdonsága nyilván csak érzései körére szorítkozott. Ahhoz a tipushoz kell őt számítanunk, amelynél a lelki reakció ereje nem zavarja meg az ítélőképesség helyes működését. Szembetűnő, mily élesszemű megfigyelője a körülményeknek. Fiatalkora ellenére talán némi pessimismusra is hajlott. A temesmegyei viszonyokat régóta jól ismerte, de józan ítélete nem hagyta el a császár halálát követő nagy nemzeti felbuzdulás napjaiban sem, melyeknek hullámverése sok ember tisztánlátását

¹ Splényi fentidézett nyilatkozatát (17. l. ⁴) jegyz.) megerősítik a helytartótanács szavai Vörös „fervidum temperamentum”-áról. Kanc. 6994/1793.

megzavarta. Magyar szíve még évtizedek multán is megdobban, midőn a hazafias lelkesedés e napjairól emlékezik. De nyilvánvaló, hogy a mozgalom túlzásai és hibái sem maradtak rejtve szeme előtt. Sem a megye, sem az ország állapotát nem látja eléggé tisztultnak ahhoz, hogy felelősségteljes állást vállaljon s az események igazat adtak neki. Tartózkodása tehát meggondoltságból származik, nem gyávaságból vagy akarátgyengeségből. Hogy a helyesnek felismert célt mily energiával tudja követni, a borosjenei hatalmas dominium megszerzésében később eléggé megmutatta.

Szívósságát és szinte aprólékos lelkiismeretességét különben hadbiztosi állásába is belevitte, minek a kiskunsági transportconductorral való esete a legjobb példája. Az itt előforduló visszaélések, mint a szállító parasztok önkényes várakoztatása, az ajándékért való előnyben részesítés, a mérésnél való csalás stb. más forrásaink bizonyága szerint oly gyakoriak voltak,¹ hogy aránylag a háború kisebb bajai közé számíthatók. Kevesen lehettek a felelős személyek közül, kik az ily eseteket annyira szívőkre vették volna, mint Vörös Ignác. A visszaélés ellen indított harcában csak akkor áll meg, mikor a rendszerré vált korrupció bátyafala mered előtte.

Minthogy maga kötelességtudó, másban is megbecsüli az érdemet. Az őszinte loyaltás jellemének egyik legszebb vonása. Hadik, Niczky és Ürményi mint magyar emberek is közel állottak szívéhez. Laudonról nem nyilatkozik ily közvetlenül és részletesen. De lehetetlen észre nem vennünk soraiban tiszteletét az ősz hadvezér egyénisége és tehetsége iránt. Az ily parancsnok rendelkezéseinek vonakodás nélkül engedelmeskedik, de a jogosulatlan önkénnyel szemben föllázad önérzete. A Brown tábornokkal való kétszeri együttműködésben egyéniségének heves, fellobbanó oldaláról mutatkozik be. De azért nem haragtartó. A fehér asztal mellett békejobbot kínál ellenfelének, mikor azonban visszautasításra talál, nem tudja megállani, hogy egy kis tréfás vágással elégtételt ne vegyen magának a fennhéjázó katonán. Magyaros kedélye és jóízű humora a Rabach kapitánnyal való

¹ L. 69. l. ²) jegyz.

történetben nyilvánul meg legjobban. Ez a pompás kis epizód az önéletírás egyik legvonzóbb részlete.

A kedély csillogása mögött férfiasan komoly, elmélyedésre hajló jellem rejlik írónkban. A hadba vonulás előtt megírja végrendeletét. Valóban túlzás nélkül gondolhatott arra, hogy talán vissza sem tér a háborúból. Az ágyúgolyó egyizben jóközel járt hozzá és erős szervezetét nem kimélte meg a járványos betegség sem, mely a hadjárat kezdete óta nagyobb pusztítást vitt végbe a császári seregben, mint maga az ellenség. A gondviselés azonban megőrizte életét. Érdekes élményekkel és becses tapasztalatokkal gazdagon tért haza megyéjébe. Sokat látott, sok emberrel érintkezett a táborban. Alkalma nyílt oly jelenségeket is megfigyelni a seregben, amelyekben az országos állapotoknak, az uralkodó közhangulatnak visszahatása tükröződött. Minél jobban el-lanyhultak Belgrád elfoglalása után a hadi események, annál élénkebb és zajosabb lett az alkotmányos és társadalmi forrongás. A harcmező képei helyett most a politikai küzdelmek színjátéka tárult fel írónk előtt, hogy tapasztalatait és világismeretét ebben az irányban is kiegészítse. A hadbiztosság 1790 április havában feloszlott s ugyanezen hónap 12-én Temesmegye, melynek mindeddig csak kinevezett tisztviselői voltak, nagy lelkesedéssel tartotta meg a visszacsatolás utáni első tisztújító közgyűlését. Az alispáni székbe Vörös Ignác vonakodása folytán Latzkovits Istvánt, a verseci járás főszolgabíróját ültetik. Az országgyűlésre a három délmagyarországi vármegye nem kapott ugyan királyi meghívót, de ők is megválasztják követeket és pedig Temesmegye Latzkovits Istvánt és Vörös Ignácot. A követek magukkal viszik Budára a vármegyék kérvényét, amelyben törvényes becikkelyezésüket, a megye követi számára pedig votumot és ülést kérnek a rendektől.

IV.

Az 1790—91-i és az 1792-i országgyűlések. Vörös Ignác hazatér falujába és megházasodik. A németvári kúria. A temesmegyei belháború.

A királyi levél 1790 június 6-ára hívta össze Budára a rendeket. Vörös Ignác és Latzkovits István bizonyára már a megelőző hónapban utaztak föl a fővárosba, míg a korona őrzésére felküldött diszes bandérium későbbben indult útnak. Tizenkét éve mult, hogy önéletirónk Pesten jurátuskodott. Azóta rövidebb időre több ízben is megfordulhatott Pesten és Budán. Most ismét huzamosabb időt szándékozott itt tölteni. Naponta együtt lehetett jóbarátjával Atzél Istvánnal, aki a Várban a Disztéren lakott s mint nádori ítélőmester fontos szerepet töltött be az alsó tábla tanácskozásain.¹

A török kiűzése óta alig élt át még a dunaparti két város ily mozgalmas napokat. Nem csupán a kíváncsiság és a látványosság szeretete, de a társadalom egész lelkét átható izgalom és nemzeti fölbuzdulás jutott külső kifejezésre abban a sokadalomban, a fényes öltözetek és magyar ruhák tömegében, mely az utcákat betöltötte. Egykoru szemtanúk leírásai, mint Keresztesi és Gvadányi művei vagy magánosok levelei élettelmes képet rajzolnak e nevezetes napokról. Nem idézhetjük itt részleteiket, de megemlítjük, hogy a követek elszállásolásával külön bizottság foglalkozott. Latzkovits István és Vörös Ignác Pesten a magyarutcai Stelcerházban kaptak lakást.²

¹ Neu eingerichtetes Kalender auf das Jahr 1790. Ofen und Tyrnau S. 200: „Atzel Rath königl. Appel. Obergericht Paradeplatz N° 19.

² Ephemerides Budenses 1790 aug. 6.

A két tábla tanácskozásainak színhelyeül a helytartótanácsnak a mai belügyminisztérium helyén álló palotája volt kijelölve. Innen vonult át június 10-én — a törvényes 4 napi várakozás leteltével — délben¹ az ünnepélyes megnyitás után a rendek szemképráztatóan pompás menete a Nagybaldogasszony templomában tartott isteni tiszteletre. Az alsó tábla már a harmadik ülésen, június 12-én elővette a visszatartott három vármegye kérelmét s ahhoz hozzájárult. A fölmerült két ellenvetés, hogy t. i. a volt bánási területen az adókivetés az „onus non inhaeret fundo” elvének megsértésével történt s hogy továbbá egyes területeikre némely szomszédos vármegyék tartottak történeti igényt — csupán a közjogi álláspont szigorú elvi fönn tartásának tekintendő. Komolyabb akadály volt, hogy a felső tábla elhalasztandónak vélte a döntést. A későbbi fejleményekből kiderül, mily veszedelmek származhattak volna ebből. Az alsótábla sürgetésére azonban a főrendek letettek vonakodásukról s június 16-án a délmagyarországi vármegyék követei elfoglalták az alsótáblán helyöket.

Ez az országgyűlés már nyomtatott hivatalos naplót is adott ki tanácskozásairól magyar és latin nyelven, mely azonban a tulajdonképeni érdemleges vitát végző kerületi ülésekre nem terjeszkedik ki s a szónokok nevét és beszédek pontosabb szövegét ritkán közli. Mindazonáltal tudjuk, hogy Vörös Ignác tagja volt több bizottságnak és több ízben fölszólalt az üléseken. Latzkovits Istvánnal együtt nem csekély része volt abban, hogy a rendek 1790 december 7-én Temesvárt szabad királyi városnak elismerték. A két követ higgadt felfogására vall, hogy őszinte magyar érzésük nem ismerte félre azt az előnyt, amelyet a teljesen németajku város kérelmének teljesítése épen a nemzeti érdek szempontjából jelenthetett.² Általában véve önéletírónkat politikai pártállása tekintetében ahhoz a hazafias csoporthoz számíthatjuk, mely báró Orczy Lászlót követte, ki nevezetes szerepet játszott ebben

¹ Ephemerides Budenses 1790 jun. 22.

² Szentkláray: Temesvár története 95. l. (Magyarország vármegyéi és városai.)

az időben s akiben úgylátszik a kezdeményezés heve és a hazafias érzés ereje a politikai eszélyességet nem fojtotta el. Közéleti tevékenysége legfontosabb részét azonban Vörös Ignác az országgyűlés színhelyén kívül követétsai felhivatalos megbízásából fejtette ki.

Mint láttuk, a visszacsatolt vármegyék küldöttei tényleg részt vettek az országgyűlés tárgyalásain. A forma szerinti közjogi elismeréshez azonban még a becikkelyezésről szóló törvény hiányzott. Rendi országgyűléseinken a törvények szentesítése tudvalevően nem egyenkint, hanem együttesen történt s így ez a teendő a tanácskozások végére maradt. Addig pedig fenyegető felhők vonultak föl az incorporatio ügyének szemhatárán. A szerbek június 27-én avval a kérréssel fordultak a királyhoz, hogy nemzeti kívánságaik formulázása céljából régi szokás szerint congressust tarthassanak.¹ Az engedély megadása után pár nappal (július 9.) meghalt Putnik Mózes karlócai metropolita és így székeének betöltése is a gyűlés napirendjére került. A temesvári congressus tulajdonképeni programmja azonban a bécsi politika konyháján készült. A királyi biztosul kiküldött Schmidfeld tábornok és a Bécsben járt görögkeleti egyháznagyok hozták magukkal azt a bizalmas utasítást, hogy a congressus külön territorium gyanánt a volt Bánság területét követelje a szerb nemzet számára. Marczali Henrik úgy véli, hogy ez az eszme legnagyobb valószínűség szerint gróf Balassa Ferentől, a volt horvát bántól és kerületi biztostól eredt,² kit nemcsak a josephinus rendszer, de általában a bécsi alkotmányellenes politika egyik legerőszakosabb és leggyűlöltebb képviselőjének tekinthetünk. Vörös Ignácnak a későbbi eseményekről szóló följegyzései e föltevést teljes mértékben igazolják. Mivel a szerb delegatusok nagy részét a Schmidfeld parancsnoksága alatt álló határőrvidéki katonaság tisztjei alkották, nem volt nehéz keresztülvinni szeptember 9-én e határozatot, mely többek között arra hivatkozott, hogy az új vármegyék még nincsenek is törvényesen elismerve. Így emelke-

¹ Dr. I. H. Schwicker Politische Geschichte der Serben in Ungarn Budapest. 1880, 362.

² Az 1790—91-diki országgyűlés története II. köt. 170, 1.

dett ismét szintérre az excorporatio eszméje, mely 1779 előtt a külön kormányzat alatt álló Temesi kerületben, 1848 után a Szerb vajdaságban öltött alakot. A főnnállásában fenyegetett Temesmegye szeptember 14-én feliratban hívja föl a rendek figyelmét¹ a veszedelemre, melyről Orczy László és köre már régóta tudott. Az udvar titkos kíme, Bujanovics Károly augusztus 11-én jelenti Budáról hogy a szabadkőművesek a szerbek megnyerésére törekeshetnek, Schmidfeld báró pedig ugyane hó 29-én, a congressus megnyitása előtt, szerez bizonyítékokat az érintkezés megindításáról. Az udvarnak tehát már jóelőre tudomása volt a Temesvárotti meginduló hazafias propagandáról s annak sikerét minden módon megakadályozni törekedett. Mindazonáltal nem mondhatjuk, hogy Vörös Ignácnak néhány vezető congressusi követtel, főleg Jovanovics verseci püspökkel folytatott temesvári tárgyalásai teljesen eredménytelenek voltak. A november hó elején elkészített memorandum már kevésbé határozottan, inkább csak elvi alakban állítja föl a külön szerb terület követelését.² Kétségtelen a változás, melyben azonban az oroszlátrészt annak a fordulatnak kell betudnunk, amely e hónapokban a király és az országgyűlés viszonyában beállott. A szerb congressus engedélyezése és tárgyalásainak irányítása sakkhuzás volt az országgyűlés kezdetén megnyilvánuló ellenzéki, sőt forradalmi áramlattal szemben. Mihelyt a szenvedélyek hullámainak elültével a józan reálpolitikai felfogás kerekedett felül, a nemzetiségi ellentétek kihasználásának fegyverét mellőzni lehetett.

A politikai eszélyesség követelménye volt, hogy a szerb követek ne bocsáttassanak teljesen üres kézzel haza. Legalább egyik közjogi kívánságuk teljesült, a külön illyr kancellária felállítását, melynek élére jellemző módon gróf Balassa Ferenc került. A rendek megpróbálkoztak a tiltakozással e királyi intézkedés ellen. Éles szavakkal ítéli el feliratuk annak a férfiúnak kinevezését, akinek 1790 előtti működése ellen a vádak egész tömege halmozódott fel s aki „honfitársainak

¹ Marczali i. m. II. köt. 176—179. l.

² Kiemeli ezt Szalay László A magyarországi szerb telepek jogviszonya az államhoz Pest 1861, 87. l.

becsülését és bizodalját elvesztette.¹ De a király ebben a pontban nem volt hajlandó engedni. Az illyr kormányshék 1791 február 22-én megkezdte működését,² sőt Vörös Ignác följegyzéseiből arról értesülünk, hogy Balassa és elvtársai még a három vármegye becikkelyezésének meghiusításában is egészen az utolsó pillanatig reménykedtek.

A temesvári congressus 1790 szeptember—november hónapjaiban ment végbe. Vörös Ignác valószínűleg szeptember folyamán tartózkodott Temesvárott. A megelőző hónapokat Budán, a következőket pedig Pozsonyban töltötte, hová az országgyűlés november 3-án tette át üléseit. Innen átrándult Bécsbe és meglátogatta atyját is Veszkenyben, kit a török háboru előtt látott utóljára. A rokonok, ismerősök bizonyára nagy érdeklődéssel hallgatták a török háború epizódjait, melyek emlékéül Vörös Ignác egy pár ezüsttel kivert pisztolyt és egy török kést hozott emlékül atyjának.³

A következő esztendő március 13-án volt az országgyűlés ünnepélyes berekesztése. Vörös Ignác ekkor 34 éves. Hazatérve megházasodik, özvegy Bartoskáné Winkler Annát veszi nőül,⁴ kinek első házasságából egy Ferenc nevű fia volt. Egy éves házasság lehetett önéletirónk, mikor 1792 március 1-én II. Lipót meghalt. Utóda május 20-ára hívta össze a karokat és rendeket Budára, hová Temesmegye ismét Latzkovits Istvánt és Vörös Ignácot küldi követekül. Másodszor voltak szemtanúi a magyar király koronázásának, mely ekkor a budai várban és a Vizivárosban ment végbe. Az ünnepély szertartásait hadi készülődések mozgalma kíséri. Még nem indult meg a francia háboru, de már megtörtént a hadüzenet s a rövid, mindössze egy hónapig tartó országgyűlés elsősorban a hadiségély megajánlásával foglalkozott. A fenyegető külpolitikai helyzet alkalmas volt a nemzet egy korábbi óhajának megismétlésére. I. Ferenc már trónörökös korában sem helyezte az illyr kancellária felállítását s most

¹ Szalay László i. m. 101. l.

² Schwicker Politische Geschichte der Serben in Ungarn 384. l.

³ Vörös Sándor 1795 nov. 12-i végrendelete a Vörös család birtokában.

⁴ Egy 1795 április 1-én kelt kancelláriai iratban (3580. sz.) említetik Bartoska nemrég elhalt temesvári postafőnök.

beleegyezett annak eltörlésébe. Gróf Balassa 1792 július 3-án leköszönt méltóságáról,¹ bár politikai terveit az újabb kudarc hatása alatt sem ejtette el.

A szentandrászi járást a török háború és a két országgyűlés alatt ideiglenesen Specht (Spech) Ferdinánd táblabíró, egy Szépfaluban birtokos pozsonyi származású család tagja,² kormányozta. Vörös Ignác most újból átvette hivatalát. Az ismételt távollét fölébresztette szívében a honvágyat és az otthonhoz való ragaszkodást. Falusi élete csöndjében mozgalmas és tanulságos évekre tekinthetett vissza. A hadi és politikai események intézőinek közvetlen közelében éles szeme a hatalom fénykörét kísérő árnyékokat is észrevette. A magas körökben uralkodó érdekharcnál, a nagyravágyás és hiúság küzdelmeinél becsesebbnek látszott előtte az a nyugodt függetlenség, melyet szerény helyzete biztosított számára. A családi körben, a gazdaélet nemes foglalkozásában és a társas életnek azokban a szórakozásaiban kereste örömet, melyekkel a régi nemesi világ rokoni és baráti látogatásai kínálkoztak. A németsági kúria pár órányira volt Aradtól, közel Temesvárhoz, a délvidék egyik legforgalmasabb útvonalának mentén. Aki a Bánság alsó részeiből az ország belsejébe, Pozsonyba vagy Bécsbe igyekezett vagy onnan visszatért, Vörös Ignác vendégszerető lakát alig kerülhette el. Atzél István, mint compossesor is gyakran fölkereste barátját a iuristitiumok idején vagy hivatalos kiküldetéseivel kapcsolatban. De Lovász Zsigmond, Latzkovits István, Kőszeghy János és mások is sűrűn voltak Vörös Ignác vendégei. Magyaros szivessége, puritán jelleme és az előbbi években való közszereplése a prestige bizonyos nemét szerezték meg a megyében a szentandrászi főszolgabíró számára. Hivataloskodásának ügyesbajos dolgairól nem igen beszél önéletírásában. De aki oly bátran és erélyesen vette pártfogásába a szegény embert a háborúban az alsóbb ka-

¹ Schwicker i. m. 401. l.

² Bizonyára azonos azzal a Spech Nándorral, aki 1781. táján Pozsonyban a kamaránál accessista és a Biztonsághoz c. szabadkőműves páholy tagja. L. Abafi: A szabadkőművesség története Magyarországon Budapest 168. l. V. ö. Kanc. 5909/1794.

tonaság zsarolásai és a magasrangú tisztek meggondolatlan intézkedései ellenében, nem bánhatott másképen a gondjaira bízott járásbeli néppel sem, amely még közelebb állott hozzá.

Annál meglepőbbnek, sőt érthetetlennek fogjuk találni azt az eseményt, amely 1793 tavaszán Vörös Ignác nyugalmas életét hosszú időre fölzavarta. A megye április havában hivatalos hatalommal való visszaélés miatt fenyegető pör (actio fiscalis) megindítását határozza el ellene, báró Splényi József főispán pedig hivataltársaival, Bakos Pál alszolgabíróval és Pruzsinszky János esküdttel együtt fölfüggeszti őt hivatalától. Az indokul szolgáló eset, az Orczydorf községben március 23-án kitört zavargás, illetőleg Vörös Ignácnak ekörül vitt szerepe, olyasmi volt, ami rendes körülmények között vagy másutt legfeljebb közigazgatási úton (via politica) való eljárásra adott volna okot. A helytartótanács az Orczydorfban történekről 1793 június 15-én szerkesztett részletes véleményében nem is tud mást hibáztatni Vörös eljárásában, mint némi hivatalos túlbuzgalmat, melyet azonban már a zavargás lecsillapítása körül tanúsított mérséklétével és tapintatával is jelentékenyen enyhített.¹

Semmiesetre sem volt véletlen, hogy az orczydorfi pör, valamint a nemsokára nyomában következő más fegyelmi ügyek épen abban az időben indultak meg, amikor az 1723. LVI. t. c.-ben előirt három esztendő leteltével a tisztújítás ideje közeledett. A főispán 1793 nyarát megyéjében töltötte és július elején több községből panaszok érkeztek hozzá zsarolás és megvesztegetés miatt Jablonczay Mihály, a temesi járás alszolgabírája ellen. A megvádolt tisztviselő talán nem volt mindenben hibátlan, a török háború súlyos terheinek kirovásában nem volt könnyű mindenütt megóvni a méltányosságot, de későbbi teljes fölmentése kétségtelenné teszi a vádak túlnyomó részének alaptalanságát.² Jablonczay igyekvő, szerző ember volt, ki összegyűjtött pénzét kölcsö-

¹ Kanc. 6994/1793.

² A Jablonczay-ügyről l. főleg: Kanc. 12286, 14542 ex 1793; 1326, 2154, 3157, 3344, 4769, 7960 ex 1794.

nőkbe fektette s akinek ezen a réven nem egy lekötelezettje volt a megyében. Már ezért is általános fölháborodást keltett a főispánnak vele szemben tanusított erőszakos eljárása. Nem elégedett meg azzal, hogy őt más járásba helyezte át — amit különben a megye nem is hajtott végre — de zárlat alá vetette Jablonczay egész vagyonát és megtiltotta, hogy eddigi járását és iklódi házát fölkeresse, amiáltal őt és családját anyagi romlásba döntötte. Mind nyilvánvalóbbá lett, hogy tervszerű politikai üldözésről van szó, mely főleg a megyei tisztikar hazafias elemei ellen irányul azzal a céllal, hogy a fegyelmi eljárás alá vont tisztviselők a candidatiónál mellőzhetők legyenek.

Az állásukban és becsületükben fenyegetettek szervezkedése annál természetesebb volt, mivel az ellenök irányuló támadások is egy szűkebb körből, Splényi főispán környezetéből indultak ki, melyhez a megyei tisztviselők közül főleg Kőszeghy János másodalispán, Ágoston Lajos főügyész, Zsolnay György táblabíró, Mesterházy verseci főszolgabíró és Hidvégi esküdt tartoztak, míg a tisztikar nagyobb része üldözött kartársai mellett foglalt állást. A másodalispán fivére, Kőszeghy László csanádi nagyprépost révén a káptalan tagjaira s ezenkívül a rác és német földbirtokosokra, a görögkeleti papságra és gróf Saurau János temesvári parancsnokra számíthattak Splényiek. A megye így két pártra szakadt s a sedriákon és megyegyűléseken heves összeütközések, botrányos jelenetek játszódtak le. Mikor pedig a következő év tavaszán Splényiek titkos céljaira és bécsi levelezésére világosság derült, a szenvedélyek heves lángra lobbantak. Most már nemcsak bizalmas conventiculumokról volt szó, hanem formaszertinti pártgyűlésekről, melyek a közép-kori ellenzsinatok módjára szórják villámaikat egymás ellen.

A megyei belháború hullámai már korán átcsaptak a szűkebb határokon. A budai és bécsi kormány székeknek nem kis gondot okoztak a Temesmegyéből érkező panaszok, kérvények és jelentések. A helytartótanács és a kancellária levéltárában ma is tekintélyes iratcsomó őrzi ezeknek az eseményeknek emlékét, becses felvilágosításokat szolgáltatva Vörös Ignác önéletrrásának idevonatkozó részeihez. Még

csak a temesvári megyei levéltár iratai s az esetleg Bécsben és magánlevéltárakban található adatok volnának szükségesek, hogy teljes egészében előttünk álljon a forrásanyag, melyből a temesmegyei pártviszály története megrajzolható. Oly feladat, mely természeténél fogva a helyi monographus tollára vár. A megye történetirójának hivatása, hogy tüzetesen földerítse ezeknek az éveknek eseményeit, rámutatva azokra a mélyebb okokra és köztörténeti mozzanatokra is, melyek a helyi fejlemények tulajdonképeni magyarázatát nyújtják.

Kétségtelen, hogy ilyen mélyebb indító okok feltüntetése nélkül a temesmegyei belháború története hézagos marad. Érezte ezt Szentkláray Jenő is, ki a megye történetét tárgyaló vázlatában a Martinovics-féle összeesküvéssel, illetőleg a nyomában fellépő általános reakcióval hozza összefüggésbe ezeket az eseményeket.¹ A szabadelvű irányzat üldözése és a Splényi főispán révén Temesmegyében is érvényesülő aulikus politika ingerelte föl Szentkláray szerint a hazafias érzésű megyei tisztviselőket. Az elégtelenségnek a testvére kivégzése miatt megszorodott Latzkovits István alispán állott élére és Königshoffra megyei kisgyűlést hívott össze, mely a főispánt hivataláról való lemondásra szólította fel. Ez a gyűlés azonban 1794 november 26-án volt, míg Martinovics Ignác és társai kivégzése 1795 május 20-án ment végbe. Itt tehát chronologiai tévedést találunk. Azt is láttuk, hogy a megyei pártszakadásra okot adó fegyelmi ügyek még 1793 tavaszán kezdődtek, egy évvel előbb, mint Martinovics Ignác titkos társaságának szervezéséhez látott. Az összeesküvők elfogatása után, 1794 szeptember vagy október havában, egy névtelen följelentés érkezett a királyhoz, amely szerint Latzkovits kapitány a tavasz folyamán Szily Ádám torontálmegyei alszámvevő, volt Graeven ezredbeli huszártiszt útján egy levelet akart öccséhez, Istvánhoz küldeni, amelyben felszólítja, hogy jöjjön haladéktalanul Pestre, mert közel a pillanat, amikor megvalósulnak terveik,

¹ Temes vármegye története 372 l. (Magyarország vármegyéi és városai.)

melyektől boldogulásukat várhatják.¹ A kancellária egyfelől áttette e följelentést az összeesküvés ügyével foglalkozó bírósághoz, másfelől fölhevta Splényit annak megfigyelésére, hogy nem tartatnak-e a megyében titkos conventiculumok. Egyik intézkedésnek sem volt tudtommal komolyabb következménye. Splényinek a temesvári bíró és gróf Saurau várpáncsnok jelentéseiből tudomása volt bizalmas összejövetelekről, melyek előbb a belvárosban, majd a Józsefvárosban, utóbb pedig vidéken folytak.² Ezek azonban nem a Martinovics-féle összeesküvéssel, hanem a megyei belháborúval állottak összefüggésben. Latzkovits kapitány László nevű öccsét csakugyan beavatta az összeesküvésbe, de másik két fivére, György pesti és István temesi alispán tudomásom szerint nem szerepeltek a gyanúsítottak között.³

Egészen más nyomokra irányítják a kutatást az itt közölt följegyzések. Vörös Ignác önéletrírásában gróf Balassa Ferenc alakját pillantjuk meg az események háttérében. Ő az, aki a megyei zavarokat tulajdonképpen felidézi és éleszti. Intrikái az excorporatio művét szolgálják. Már láttuk erre a célra irányuló korábbi törekvéseit. De nem csupán a megelőző eseményekkel való egybevetés igazolja Vörös Ignác előadását, hanem a már említett hivatalos iratok is. Kiemeli önéletrírónk azt a befolyást, melyet Balassa Bécsben a kancelláriánál a temesmegyei ügyek intézésére gyakorolt. Jellemző példáját látom ennek abban a jelentésben, mellyel a kancellária 1793 július 4-én a helytartótanácsnak az orczydorfi tumultusról szóló, már említett felterjesztését kíséri. Mi sem természetesebb, minthogy az ilyen provinciai jelentőségű eseménynél a legfőbb kormányshoz megelégszik az alsóbb hatóság véleményének egyszerű átstilizálásával, mint ezt a hivatalos iratok tanulmányozója számtalanszor tapasztalja. Ebben az esetben feltűnő kivételt látunk. Míg a helytartótanács a beérkezett jelentések alapján meggyőző és tárgyilagos módon állapítja meg, hogy a zavargás szándékos

¹ Kanc. 11878 és 12993/1794.

² Kanc. 2058/1795.

³ Fraknói Vilmos: Martinovics és társainak összeesküvése. Budapest 1880, 219. l.

bujtogatás következménye volt, addig a kancellária ugyanezen adatok mesterséges csoportosítása és kiszínezése útján arra az eredményre jut, hogy a zavargók és bujtogatók tettei úgyszólván mindenben érthetők és menthetők és a történetek teljes odiuma Vörös Ignácot terheli.¹ A célzatosságot annál inkább el fogjuk ismerni, ha e jelentést a kancellária azon irataival vetjük össze, amelyek már a nagy fordulat, Balassa intrikáinak leleplezése után jöttek létre.

De talán legérdekesebb darabja a temesmegyei ügyekre vonatkozó levéltári anyagnak Ágoston Lajos megyei ügyésznek ugyanezen év szeptember 17-én közvetlenül az uralkodóhoz intézett beadványa, melyet valósággal az összeesküvők önleleplezésének nevezhetnénk.² Meg kell itt jegyeznünk, hogy a kancelláriának és helytartótanácsnak 1795 március 27-én, illetve május 22-én, tehát már Balassa bukása után kelt egyértelmű kimerítő jelentése határozottan Ágostont és Kőszeghyt állítja oda, mint akik vádaskodásaikkal és izgatásaikkal a megyei viszályokért elsősorban felelősek.³ Különösen kiméletlenül bélyegzi meg a helytartótanács azt a lelkiismeretlen és pártos eljárást, melyet Ágoston az orczydorfi pör vitelében tanúsított.⁴ Ugyanaz a tisztviselő, akinek hivatali kötelességérzetéről a felsőbb hatóság ily szomorú bizonyítványt állít ki, főntemlített beadványában az üldözött igazság bajnoka, az elnyomott szegény nép védője gyanánt lép a szabályos szolgálati út megkerülésével közvetlenül a trón elé. Áradozó szavakkal festi a szenvedéseket, melyeket a parasztságnak egyes zsarnok és gonosz megyei tisztviselőktől tűrnie kell. Az utóbbiak példája gyanánt Jablonczayt állítja oda, kinek bűneit 12 vádpontban

¹ Kanc. 8337/1793.

² Kanc. 10534/1793.

³ U. o. pag. 169: „Fiscalem hunc, qui in causa hac tam manifesta partialitatis suae dedit documenta, ab ulteriori ejus prosecutione amovendum.”

⁴ Kanc. 8088/1795. pag. 199: „ex superius inductis non obscure colligatur eundem Substitutum Vicecomitem Delationibus suis et Sufflaminationibus Supremi Comitis ad fovendas et augendas Discordias cointelligenter cum fiscale Ágoston non parum contulisse.”

sorolja fel. A főispán minden igyekezete és jószándéka hajótörést szenved annak a kárhozatos szövetségnek (liga perniciososa) összetartásán, mely Jablonczayt és társait önérből és anyagi indokokból védelmezi. Latzkovics alispán 2500, Trajcsik főjegyző 1500, Vörös Ignác pedig, a megyei bajok főszerzője (omnium in Comitatu hoc malorum author) 2000 forinttal tartozik Jablonczaynak. Ha a kormány hamarosan nem segít, a nép elkeseredése a Hóra-Kloska lázadáshoz hasonló mozgalomban fog kitörni. Nincs más mód, mint kormánybiztost kiküldeni s e tisztségre Balassa Ferenc a legalkalmasabb. Azt a férfiút, kinek politikai pályafutásáról Zágrábmegye és az országgyűlés rendjeinek panasza a legsötétebb képet rajzolja, Ágoston népszerű és közbizalmat élvező férfiúnak mondja, kinek igazságszeretete minden párttekinteten felül áll. Az ő hivatása volna, hogy a megyei tisztikart a gonosz és példás büntetésben részesítendő elemektől megtisztítsa és helyöket jóérzésű férfiakkal töltsse be. Ágoston tehát nemcsak a személyt, de mindjárt a haditervet is előírja a kormány számára. S ha mégsem Balassa lett a királyi biztos, ennek magyarázatát legalább részben az özszeesküvők közötti együttműködés némi hiányában kereshetjük. A tekintélyes napidijakkal egybekötött állásra Splényi is vágyakozott. Maga természetesen nem ajánlkozhatott, de az első alispánságra való törekvés szoros érdekkapcsolattal fűzte hozzá Kőszeghyt, kiről amellet Vörös Ignác megjegyzéseiből azt következtethetjük, hogy kevésbé volt az összeesküvés végcéljaiba és minden részletébe beavatva, mint Ágoston, ki Balassával közvetlen levelezésben állott. Ágostonnal egyidőben Kőszeghy is beadványokat ír Bécsbe.¹ Ezekben sötét színekkel ecseteli a megyei állapotokat, melyek miatt már az ő élete sincs biztonságban.² Ezt az állítást maga Splényi sem merte aláírni. A helytartótanács pedig gúnyosan jegyzi meg, hogy Kőszeghy „panico terrore correptus esse videtur”.³ Ez azonban hozzátartozott a közös

¹ 1793 szept. 3-án és 13-án.

² Jablonczay 1794 ápr. 12-i kérvénye szerint Kőszeghy a főispánnak is jelentette „quod ego illum mactare velim.” Kanc. 4769/1794.

³ Kanc. 10810 ex 1793,

tervhez, melynek fő mozzanatai a két kérvényezőnél világosan kidomborodnak. A megyei zavarok szítása és minél túlzóbb színben való feltüntetése által akarták kieszközölni kormánybiztos kiküldését s ennek rendkívüli hatalma által, esetleg katonai karhatalom igénybevételével — amit Splényi is szorgalmazott — megsemmisíteni a megyei tisztikar hazafias elemeit. Az eltérés csak abban áll, hogy Kőszeghy Splényit ajánlotta a királyi biztosi állásra,¹ bár a cselekmény főintézője azért kétségtelenül Balassa maradt.

A történeti élet változatossága nem tűri a merev analógiákat, bármennyire csábító a különböző korok és viszonyok rokon vonásainak szembeállítás. Talán nem túlmerész hasonlat, ha Balassa vázolt szerepénél Catilinára emlékeztünk. A magyar patriciusnak is jellemző vonása az a macacsság, melyet az ismételt vereségek nem tompítanak, csak még szenvedélyesebbé tesznek. Személyes sérelem és politikai kudarc mindkettőnél szorosan összefonódik. A várt támogatásban csalódva nyult Balassa is a titkos aknamunka fegyvereihez. Terveinek utóbbi fázisát még a bécsi politika vezető emberei előtt is rejtve tartotta. Eszközei sorában ép úgy találkozunk kétes multú, anyagi és erkölcsi bukás által fenyegetett egyénekkel, mint Catilina környezetében. Végül még az a véletlen egyezés sem hiányzik, hogy az erőszakra épített terv rombadőltét mindkét esetben az összeesküvők titkos levélváltásának fölfedezése okozta.

A Brenner-féle *denunciatio* és a Balassa-Ágoston-féle levelezés kézrekerítését 1794 áprilisára tehetjük.¹ Csak most látják Vörös Ignác és barátai, hogy az ő személyes ügyök mögött országos veszedelem van készülőben.³ Hazafias kö-

¹ Az orczydorfiak is Splényit kérték királyi biztosnak felségfolyamodványukban. Kanc. 5909 ex 1794.

² Zichy Károly országbíró 1794 április 24-én küldi fel a Kovácsék által készített másolatot Pálffy kancellárnak. (Kanc. 3798/1795.)

³ Maga a kancellária jelenti ki később: „*Denunciatio Brenneriana ideo magis tulit attentionem, quod si sua forma exhibita et aperte ad motum posita fuisset, totum Banaticum perturbasset, complectitur enim complures generalium et criminum species, quae non solum Temesiensis, sed et Torontaliensis et Krassoviensis comitatum magistratualibus imputantur ac penes horum enumerationem ad petendam excorperationem Bana-*

telesség feltárni ezt azok előtt, kik a megelőző években a nemzet és alkotmány ügyéért küzdöttek. Báró Orczy László kamarai másodelnök, gróf Zichy Károly országbíró és gróf Pálffy Károly kancellár támogatásán kívül a külső és belpolitikai helyzet is elősegítette Vörös Ignác bécsi útjának sikerét. A király távol van a belga harctéren és a kormányt Sándor főherceg vezeti, ki a magyar arisztokrácia több tagjával bizalmas barátságban állott. A nemzet fegyveres áldozatkészsége mindennél fontosabb e pillanatban. Az országos botrány kitörésének csak Balassa azonnali elejtésével lehetett elejét venni.

A hatalmas bécsi ellenfél kegyvesztése érthető örömet keltett Temesvárott¹ és nagyban fokozta a hazafias párt önbizalmát. A diadalt teljes mértékben ki akarják élvezni. A mozgalomnak Latzkovics áll az élére, kiben itt bátyja természetének heves és meggondolatlan vonásait vehetjük észre. A königshoffi gyűlés példátlanul álló³ föllépése taktikai hiba volt akkor, midőn az udvari reakció minden forradalmi jelenség rendszeres letöréséhez készült. Maguk Latzkovicsék is hamar észrevették, hogy erőszakos lépésükkel Splényiék malmára hajtották a vizet. A főispán a megsértett jogrend nevében hívja össze Temesvárra 1794 dec. 1-re a megyegyűlést, melyre természetesen a königshoffi gyűlés néhány bűnbánó résztvevőjén³

licorum Comitatum directa est.“ (Kanc. 8088/1795. pag. 139.) A königshoffi gyűlés is „certam Brennerianam denunciationem ad Thronum Regium destinata totiusque Banatus excorporationem pro scopo habentem“-nek nevezi az iratot. (Kanc. 13806/1794.)

¹ Maga Brenner beszéli el 1794 dec. 18-i írásbeli nyilatkozatában: „Durch das Vernehmen, dass eine Denunciation in Wienn angelanget seie, wessendwegen Eine Hoff Commission zur Untersuchung in Vorschein kommen solle, und dass dieser wegen seine Excellenz der jubiliert-Illyrische Hof Kanzler Herr Herr Graf v. Ballascha durch ein von Sr Röm. Kai. Königl-en Apostolischen Mayestätt überkommenen Handbillet Wienn meiden müssen, worüber hierorts einige Menschen frolokten, andere aber die Unzufriedenheit bezeigten.“ stb. (Kanc. 198/1795.)

² Maga a király is „höchvermessenenes und gesetzwidriges Faktum“-nak nevezi 1794 dec. 11-i levelében. (Kanc. 13056 ex 1794.)

³ Pruzsinszky János esküdt és Szebeny Mihály táblabíró. Pósfay József főszolgabíró és Szabó Ferenc táblabíró levélben mentegetőztek. Kanc. 13086 ex 1794.

kivül csak az ő párthivei jöttek el. Egyhangú határozatokban mondják ki megtorló rendszabályaikat a königshoffiak ellen s egyben a következő év febr. 4-ére a tisztújítás napját is kitűzik. A régóta óhajtott cél mégis elérhetőnek látszott, habár Balassa bukása óta már nem az excorporatióról, csak a személyes bosszú kielégítéséről lehetett szó. Ekkor avatkozik be ismét Vörös Ignác a dolgok menetébe. Az általa szerkesztett feliratnak kétségkívül nem kis része volt abban, hogy a kormány a tisztújítás megtartását betiltotta, bár meg kell jegyeznünk, hogy ugyanekkor Latzkovics és Trajcsik is hasonló kérvénnyel fordultak az udvarhoz,¹ mely valószínűleg magától is erre a lépésre határozta volna magát. A temesvári Kőszeghy-házban² ülésező fronde szétrobbantásával és Balassa bécsi befolyásának megsemmisülésével Splényi helyzete is megrendült. A Brenner-féle denunciatioiban való részességét tagadta ugyan, de a tények világosan ellene szóltak.³ Megmaradt még egyideig főispánnak, míg Latzkovics és Trajcsik hivatalvesztéssel bűnhődtek, de a kancellária intézkedéseiből és iratainak hangjából nyilvánvaló, hogy a kormány csupán a hivatali tekintély megóvása érdekében részesítette még egyideig Splényit meglehetősen hűvös támogatásban.

A megyei közvélemény már előbb is Lovász Zsigmond-ban látta azt a férfiút, aki a feldúlt közállapotok rendbehozására és a békeesség helyreállítására leginkább alkalmas.⁴ Előbb azonban még egy kevésbé szerencsés kísérletnek kellett történnie. Nem tudjuk, volt-e valami része Izdenczy

¹ 1795 január 5-én. Kanc. 270/1795.

² Ma is fennáll a Balázs-téren az erdélyi kapu átellenében.

³ A temesvári megyegyűlés 1794 dec. 9-én nyilatkozatot vett ki Brennertől, mely szerint a denunciatio szerkesztésébe rajta kívül senki sem folyt be. Azonban annak idején ő maga mondta Kovács hadbiztosnak, hogy Kőszeghy és Ágoston résztvettek az irat szerkesztésében s ez a kancellária véleménye szerint is egészen kétségtelen (*palpabile est*). Ami Splényit illeti, a Kovács-féle másolatnak a Zsolnay György kezébe jutott eredetivel való összevetése teljes világosságot deríthetett a kérdésre, de jobbnak látszott nem feszegetni tovább a kellemetlen ügyet. Kanc. 8088/1795.

⁴ Kanc. 13293/1794.

József miniszternek Balassa terveiben, kivel meglehetősen egyező politikai felfogást vallott. Az ő műve volt azonban Zombory Mihály debreceni kerületi táblai birónak temesmegyei adminisztrátorrá való kinevezése 1798-ban. Vörös Ignác megjegyzéseiből azt sejthetjük, hogy Zombory az udvar titkos confidensei közé tartozott, mint ahogy ekkor a besugókat nevezték. Nem annyira képességeinek, mint személyes ügyeskedésnek, hizelgésnek köszönhette emelkedését. Multjának egyes kényes részletei közismertek voltak. E közelebből meg nem nevezett magándolgokat ismét Vörös Ignácnak sikerült 1800 táján a maga módszeres, körültekintő taktikájával Izdenczynek tudomására juttatni s ezáltal Zombory bukását előidézni. Most végre csakugyan Lovász Zsigmond lett Temesmegye főispánja. Kinevezését oly eseménynek tekinthetjük, amellyel a megye beltörténetének talán legáldatlanabb korszaka lezárul.

V.

Vörös Ignác Aradmegyébe költözik át. A borosjenei uradalom. Kurtics és Sofronya megszerzése. Az aggkor évei. A visszaemlékezések keletkezése.

Volt jóemlékü alispánjának 1801 utolsó napjaiban végbement fényes installációján¹ Vörös Ignác is megjelent, bár ekkor már elszakadóban voltak azok a szálak, melyek őt Temesmegyéhez fűzték. Önéletírásában az Atzél István magánviszonyaira való tekintettel indokolja, hogy 1796 körül átvette barátja aradmegyei bérletének kezelését, majd nem-sokára maga is Borosjenőre költözött és németsági birtokrészét pár év múlva Atzél Istvánnak eladta.² Elhatározására a legutóbbi évek eseményei nem lehettek hatás nélkül. A meghurcoltatásért teljes elégtételben volt része, mindazonáltal elvesztette kedvét a megyei hivataloktól. Később előfordul neve Aradmegye táblabirái között, sőt egyidőben talán a főszámvevő hivatalát is viselte.³ Azonban főgondját ezentúl a sokatigérő, de elhanyagolt borosjenei uradalom rendbeszedése és felvirágoztatása alkotta. Valóságos szenvedéllyel veti magát e feladatra, mely annyira megfelelt természetének s amelynek több mint egy évtizedet szentelt életéből.

¹ A kinevezés 1801 december 28-án történt. V. ö. Nagy László ünnepi költeményét, Orodias 8. l.

² A Vörös család birtokában van egy 1806 okt. 18-án kelt szerződésnek Atzél István által irt szövege, melyben Vörös Ignác azt mondja, hogy németsági részét pár éve átengedte Atzélnek.

³ V. ö. Márki Sándor Arad vármegye és Arad város tört. II. rész. 635. l., Nagy László Orodias 161. l. Királyi tanácsosi (consiliarius) címet is kapott.

A szorgos kitartással végzett munkában 1800 óta unokaöccsében, Vörös Zsigmondban kitűnő segítőtársra talált.

Az Aradmegyébe költözéssel új szakasz kezdődik hősünk életírásában is, melyet általában véve az elbeszélés tárgykörét tekintve három főrésztre oszthatunk. A köztörténet szempontjából a török háborúval foglalkozó részek mondhatók legbecsesebbeknek. Ezután a megyei élet lesz az előadottak színtere, bár kiemeltük azt a szoros kapcsolatot, mely az itt elmondottakat országos jelentőségű problémákkal összeköti. E kapcsolat teljesen csak az utolsó részben hiányzik, mely úgyszólván egészen a magánélet körére szorítkozik. De a társadalmi és művelődéstörténet szempontjából meg van a maga érdekessége ennek az utolsó szakasznak is, melyet mintegy genrekép gyanánt fejez be Atzél István utolsó napjainak és halálának elbeszélése.

Mint az előbbieken, úgy ebben az utolsó részben is nélkülözzük egyes oly események előadását, amelyek nélkül hősünk élettörténete hézagos marad. Alig szól valamit a maga aradmegyei birtokának megszerzéséről. A Maros jobbpartján tudvalevőleg a török kiűzése óta az u. n. arad-csanádi katonai határőrvidék terült el, melyet Mária Terézia 1750-ben oszlatott fel. Ekkor történt, hogy Horváth János határőrvidéki alezredes több ezer rác katonájával együtt kivándorolt Oroszországba, ahol a cárnő szolgálatában magas katonai rangra emelkedett.¹ Aradtól északra fekvő sofronyai és kurticsi birtokát 1751-ben tóthvárad-i Kászonyi József alispánnak adta el, kinek jószágai 1753-ban történt halálakor özvegyére, András nevű fiára és két leányára maradtak. A nők örökrészét is Kászonyi András kezelte, aki ellen azonban Kászonyi József leányági unokája, pornoki Bertalanffy Tádéné csikszenttamási Boross Klára 1788-ban osztálypört indított. A hétszemélyes tábla 1800 márc. 10-én Sofronya és Kurtics felét Boross Klárának ítéli s a végrehajtással Atzél István nádori ítélőmestert bizza meg. A birtokosztály

¹ Márki Sándor Arad vármegye és Arad város története II. rész, 370. l.

november második felében ment végbe, amikor is a tanuk között találjuk Lovász Zsigmondot, a szomszéd Eötvöses birtokosát, míg Boross Klára meghatalmazottja gyanánt Vörös Ignác szerepel.¹ A hosszú pör a különben is költekező Bertalanffy házaspárnak sok pénzébe került s így szívesen vették Vörös Ignácnak azt az ajánlatát, hogy a sofronyai és kurticsi részeket 60 ezer forintért 32 évre zálogba veszi.

Erre az időre tehetjük, hogy Vörös Ignác rávette barátját a borosjenei bérletnek örökáron való megszerzésére. Maga veszi kezébe az ügyet, eljár a becsü ügyében 1801-ben Budán s onnan felmegy Bécsbe, hol nemsokkal ezelőtt fordult meg Zombory dolgában. Mindkét alkalommal Veszkényt is útba ejti. A család 78 éves feje már több éve gondolt a halálra és csak azon szomorkodott, hogy nemzetségének fiága kihalófélben volt. Idősebb fiának nem született gyermeke, az ifjabb pedig mint nőtlen huszárkapitány harcolt a franciák ellen. Atyjához való ragaszkodása és a családi érzés birták Vörös Ignácot arra a nemeslelkű cselekedetre, hogy Kurticsot ingyen átengedte öccsének s ezáltal lehetővé tette, hogy kilépjen a katonaságtól és verbói Szluha Magdolnát nőül vegye. Az engedményező okirat 1804 február 14-én a fehérmegyei Csurgón, báró Perényi Imre birtokán kelt,² ahová Vörös Ignác öccsének eljegyzésével kapcsolatban utazott.

Kurticson tehát a fiatal házaspár telepedett meg, az állattenyésztésre alkalmas sofronyai puszta nagyobb fáradtságot nem kívánt s így Vörös Ignác ezekben az években főgondját még mindig a borosjenei uradalomnak szentelhette, melybe Atzél Istvánt 1803 augusztus 9—11-én iktatták be. Új gazdasági ágakat honosít meg, gyarapítja a termőföldet, növeli az új birtok fölszerelését és terjedelmét. Borosjenő és Sikula községek rendezése 1805-ben, a mokrai hatalmas Rákóczy-pince kiépítése és Gurba megszerzése 1808-ban történt. Már 1806-ban nagyobb vállalkozásba kezdhet. Több dunántúli és más földbirtokossal társulva gabonát szállít hajón Mosonyba s a szerzett tekintélyes nyereséget Atzél

¹ Kir. táblai pörök 4—5610. Orsz. ltár).

² Vörös család iratai között.

Istvánnak engedi át. Fáradozásában kasznárok, tisztartók segítik.¹ Majd új munkaerő vonul be az uradalomba Atzél István Antal nevű legidősebb fiának személyében, kit atyja szakszerű gazdasági kiképzetésben részesített. A virágzó dominium reménybeli fiatal örököse önálló szerepre vágyott, ami Vörös Ignác helyzetét érthető módon megnehezítette. Az 1809-ik évben kiállott hosszas betegsége még inkább megértelte benne a gondolatot, hogy kedvenc tervei megvalósultával visszavonul a borosjenei birtok kezelésétől. Aradon házat vett magának, amelybe felgyógyulása után beköltözött. Itt éri az a súlyos csapás, hogy felesége a költözködés fáradalmi közben megbetegszik és pár hónap múlva meghal.

Özvegységében nem maradt egészen magára. Szeretetre vágyó szíve gyermekek hiányában eddig is igyekezett megteremteni maga körül a családi élet melegét. Mostoha fiát katonának adta. A maga házánál neveltette unokaöccsén kívül felesége fogadott leányát, kinek kiházásításáról is gondoskodott. Atzél Istvánné halálakor ennek legifjabb áróját készült magához venni. Ez a szándéka ugyan nem teljesült, de azért az Atzél fiúk diákéveik nagyrészt Vörös Ignác aradi házában töltötték, aki tanulmányaikat is irányította. Atzél Istvánnal való barátságának azonban 1815-ben végét szakítja a halál. Mind kedvezőtlenebbül alakul öccséhez való viszonya is, aki a vett jótéteményért kevés hálát mutatott. De viszályuk ellenére is Vörös Ignác mindig elnézéssel nyilatkozik fivéről és az elhidegülésért annak nagyralátó feleségét okolja.

Annál több örömet talált öregkorában unokaöccse családjában. Amint Vörös Zsigmondból nagybátyja oldalán kitűnő gazda lett,² úgy felesége, Lenkó Kiss Erzsébet jó ma-

¹ P. Nagy László Handler l'erenc provisort, Vörös Zsigmond cooficialist, Lupes György gurbai ispánt, Heffer Mihályt, Szórádot és Kovosdinyi Basil ügyvédet említi (Pro Statutione Steph. Atzél in Gurba. Mvaradini 1808.) és: A Tekintetes Nemes Arad Vármegye Tisztjeinek Foglalatosságai (Nemz. Muz. kézirat. — Quart. Hung. 60.) V. ö. Márki Sándor Aradmegye II. rész, 831. l.

² Márki S. szerint (Aradvármegye és Arad város tört. II. rész, 1895.)

gyar háziasszony és gondos családanya volt. Vörös Zsigmond is 1810-ben hagyta el Borosjenőt és valószínűleg a sofronyai pusztán épített új házban vett lakást. Ezt a birtokot neki szánta nagybátyja, aki szerzeményeit mindenképpen biztosítani igyekezett utódai számára. A zálogösszeget először 1811-ben, majd 1817-ben jelentékenyen fölemeli s mindkét alkalommal újabb 32 esztendőre meghosszabbítja a szerződést. Apjától örökölt sopronmegyei birtokocskáját is Boross Klára kielégítésére fordítja. A pazarló asszony azonban második férjével Borsfay Antal kapitánnyal együtt folytonosan követeléseket támaszt ellene. Ebből ismételt egyezkedésekkel megszakított évtizedes pereskedés keletkezik, melynek végét Vörös Ignác már nem érte meg. A pör örökösei javára csak 1836-ban ér véget s a Vörös család most már háborítatlanul megmarad Kurtics és Sofronya birtokában.

A Boross Klárával való pereskedéstől és a Kurtics fölért fivérével támadt ellentétektől eltekintve Vörös Ignác életének végévei nyugalomban teltek el. A gazdálkodás gondjait mindinkább unokaöccsére hagyhatta, aki feleségével együtt szerető ragaszkodással vette körül jóltevőjét és gondal ápolta utolsó betegségében, mely 1825 őszén hosszú időre ágyhoz szögezte. Még 1825 december 22-én válaszol öccse törvényes admoníciójára, már január 8-án néhainak nevezik. Halálának e két időpont között kellett bekövetkeznie. Hamvai a Sofronyán általa építtetett kápolnában nyugszanak.

Magaemlítette három végrendelete közül csak az utolsó maradt reánk. Ebben már szól élete leírásáról, mely azonban 1819-ben még aligha volt készen. A szöveg egyik helyén 1822-i eseményről van szó, a munka végén pedig maga a szerző jegyezte fel az 1822 szeptember 25-i dátumot. Csak ez az utolsó sor való magának Vörös Ignácnak kezétől, a család birtokában fennmaradt szöveg egykoru másolat, melynek 1819—1822 között kellett keletkeznie. Számos olvasási hiba, sortévesztés és kihagyás világosan másoló kezére

837.) Vörös Zsigmond kezdte meg először Aradmegyében nagyobb arányokban a juhnevelést.

vall.¹ Megtaláltam azonban a család iratai között egy pár oldalas töredéket, mely Vörös Ignác saját kezeirásában a kiadásunk 131. és köv. lapjain olvasható szöveget tartalmazza némi eltéréssel s a fogalmazvány részének tekinthető.²

Mindenütt iparkodtam jegyzeteimben helyreállítani az eredeti szöveget, ahol ennek szüksége mutatkozott. A külső fogatkozások egy része azonban magának a szerzőnek tulajdonítandó. Öregségében kezdett az íráshoz, előadását a hajlott kor terjengős beszédmódja jellemzi. Hosszas kitérésekkel szakítja meg elbeszélése fonalát, ugyanazon eseményt újból elmondja, máskor meg az évszámok vagy adatok dolgában hagyja cserben emlékezete. Mondatainak szerkezete olykor meglehetősen laza, kevésbé szabatos.³

A szöveg alaki részén kívül tárgyi magyarázatokkal és felvilágosításokkal is kísérem a munkát. Minél többet igyekeztem nyújtani e tekintetben az olvasónak, bár jól tudom, hogy teljességről nem szólhatok. A bécsi, temesvári és más levéltárakban bizonyára még számos oly adat rejtőzik, melyek a Vörös Ignác által előadottakkal vagy élete történetével közelebbi vagy távolabbi kapcsolatban állanak. De a forráskiadó kötelessége nem állhat abban, hogy a napfényre hozott történeti emléket minden szempontból kimerítően feldolgozza. A kutatás számára lehetővé kellett tennem az új forrásmű felhasználását, megkönnyítenem annak történeti értékesítését. Ha e célokat kielégítő módon elérnem sikerült.

¹ Maga az eredeti példány a végrendelettel együtt valószínűleg az aradi megyei levéltárban van.

² L. a Visszaemlékezések végén.

³ Mint az emlékirat végén az eredeti orthographia hű megtartásával közölt fogalmazványtöredékből láthatjuk, szerzőnk egész sor mondatot egybeír megkülönböztetés nélkül. Magának a naplónak szövegében helyesnek véltem az egyes mondatok elválasztásával és alineaák alkalmazásával könnyíteni meg az olvasást. Pótoltam mindenütt a központosítást, ami legtöbbször bizonyára a másoló hibájából maradt el. Viszont mellőztem az egykorúaknál tudvalevően sűrűn, de egészen következtelenül használt nagy kezdőbetűket, valamint az a utáni és s előtti hiányjelet. Mindez csak zavarja az olvasást, anélkül, hogy közlésük — akárcsak nyelvészeti szempontból is — valami tanulsággal járna. Egyebekben természetesen a Magyar Történelmi Társulat közlési szabályait követtem.

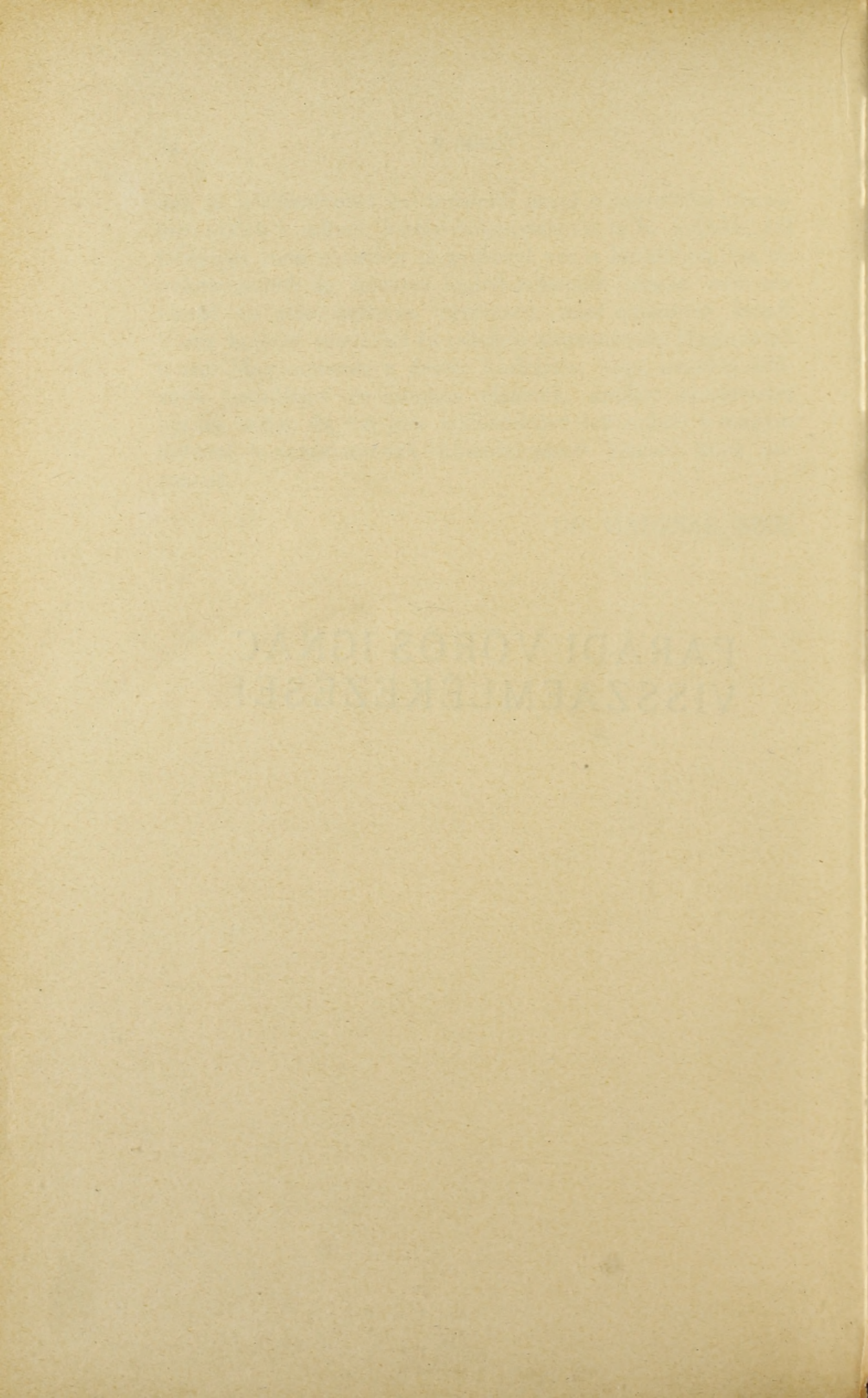
úgy jó lelkiismerettel és másfelől azzal a szeretettel bocsátom útjára e művet, amely önkénytelenül is ki fejlődik, sőt többnyire még olyankor is gyökeret ver a kutatóban, ha tanulmányainak és hosszas foglalkozásának tárgya nem oly vonzó és rokonszenves egyéniség, mint aminőnek farádi Vörös Ignácot szavaiból és tetteiből megismerjük. Megérdemli a régi Magyarország e derék kortanuja, hogy emléket állítsunk becsületes és munkás életének, amikor szerényebb körnek szánt, de ma már közérdekűvé lett művét a magyar történet forrásanyagának közrebocsátott kincsei közé sorozzuk.

DR. MADZSAR IMRE.

FARÁDI VÖRÖS IGNÁC
VISSZAEMLEKEZÉSEI

Tudom azt, hogy mindennek, a minék kezdete vagyon, végének is kell lenni; az ember életének is kezdete vagyon, végének is kell lenni. Istenem! ebben is be megismérem a Te nagy jószágodat és bölts rendelkezedet! Sem gazdagot, sem szegényt, sem királyt, sem senkit az halálnak tartozó természeti kötelességtől ki nem vettél. De mit is tsinálnánk anyan, a menyen voltunk e világon? Valamenyi ember most él, nem volna elegendő tsak egy századbéli öreg tehetetlen embereknek és kissdedeknek a szolgálotyára! Mennyi terhére élnénk mint magunknak, mint másoknak e világon! Mindnyájan születésünk előtt egyforma sorsba voltunk ezen a világon. Sokat a születés, másokat a szerentse, kevesebbet az érdem, más világon pedig a nagy hatalomra és ditsőségre vágyódó királyokat is alább vagy föllebb poltzra tsak az érdem helyhezttet. Tehát nem hogy nagyon félnünk, de nyugodt elmével sokszor kívánczunk kell oda által költözni, a holy meg nem öregszünk, sem hatalom vagy erőszak, sem betegség vagy szükség nem bánthat, a holy tsak az igaz Isten, tiszta jóság, irgalom és kegyelem minden tanátsosak nélkül uralkodik. Be igaz vagy Istenem! hogy kegyes vagy, azt vélem különösen megismértetted, s meg is ismérem, mert ámbátor Tégedet Istenem! mint gyarló ember sokszor megbántattalak, még is hozzám mint bünös-höz olly nagy irgalommal és kegyelemmel voltál, hogy sorsomhoz képest nagy szükségem nem szenvedtem és minden iparkodásimat bőven megáldodtat, mellyért is áldott legyen a Te szent neved!

Ez a te nagy megfoghatatlan rendelkezed hozott engemet nemes Soprony vármegyéből születésem helyérül Vesz-kényből először Banatus incorporatio alkalmatosságával Temesvárra 1778-ban Temes vármegyében feő bírónak. 1788-dikban a török háboru elkezdődött,¹ ezen háboruban a

¹ Már 1787 dec. 2-ról 3-ra virradó éjjel, majd ismét a következő hónapban sikertelen kísérlet történt Belgrád meglepetésszerű elfoglalására. Az első kísérletről Vörös Ignác is megemlékezik (l. 136—37. l.) A had-üzenetet báró Herbert-Rathkeal követ 1788 febr. 9-én nyújtotta át Konstan-tinápolyban,

nagy armadiánál Bellgrád vittatásán és megvételén hadi provincialis commissariusnak rendeltettem, a holy is első esztendőben Joseff császár, az megbetegedvén, nagy eszű és emlékezetű Hadik (ezen gróf Hadiknál minden tekintetben soha nagyobb embert, ámbár kis termetű volt, nem ismertem) ez után pedig hires Laudon feldmarschalok alatt szolgáltam.¹

Az háboru kezdetén Ujvidéken quartéloztam, Sabacz, Gradiska megvétele után² Esség, Gradiska, Szabats, Pétervár városoknak háborubéli provisioja és az ispatalok számára szükséges naturalék vétele s megszerzése reám biztattak; én³ tehát nagy számu borokat, pálinkát, eczetet, olajt, szallonnát, bé sózott hust, dohánt, riskását, árpakását és egyebekett kellett bé vásárolnom és azokat annyi quantitásban, a mennyi mindenik várban és ispitaban ki volt szabva, nem megvásárlottam, hanem a hová mi szükség volt, vezen a hajósokkal meg alkudván el kellett küldenem, melyeknek specificatioját⁴ a pétervári general commandónak beadván, az ottan való hadi cassából érettek esendő ára mindgyárt kifizetődött. A felséges Joseff császártul azt a parantsolatot kaptam: Hören Sie; das Geld gehöret mein, die Ware kaufen Sie ein, kaufen Sie gute, brauchbare, ächte Ware ein, schonen Sie kein Geld, besonders für meine Spitäle, sonst nehme ich ihnen bei Copf.

Elkezdtem a vevést, vásárlottam mindenfélét és minden fele küldöttem, sok kereskedők öszve jöttek s leginkább nekem árolták partékáikat, mert tsak én vehettem a császár erszényével egyszerre nagy quantitást és soktul minden nagyobb hajóin levő portékáikat megvettem. Némellyek, kívált zsidók, nagy pénzbeli ajándékokat égértek, ha partékáikat megveszem, több izben 1000 arany ajándékkal kínáltak, vagy háromszor az ezer aranyokat az asztalomra tették, de lsten kegyelméből az arany fénlésse lelki isméretem nyugodalmát soha meg nem zavarta. Egykor egy németh társoág nagy hajó tehernek a specificatiojával hozzám jött és minden szereknek az árát kitette s azt ígérte, hogy ha par-

¹ A császár 1788. márciusától november 18-ig tartózkodott a hadi szintéren, mint a zimonyi főserég vezére Lascy tábornaggal oldalán. A távozását követő téli fegyverszünet után gróf Hadik András 1789. május 4-én vette át a fővezényletet s augusztus 17-én adta át Laudon (helyesebben: Loudon) tábornagnak, ki 1788. aug. 18. óta a horvát-szlavoniai hadtestek parancsnoka volt s 1789. decemberéig maradt a déli hadiszintéren.

² Szabács megvétele 1788. április 24-én történt, míg Török-Gradiskát (Berbir) csak a következő év július 9-én sikerült Laudonnak elfoglalnia.

³ kimaradt: nekem.

⁴ jegyzékét.

tékáit mind megveszem ezer aranyokkal fog megajándékozni. Azt feleltem reá, nekem az ajándéktok nem kell, de ha a partékáitok jók és arra valók, hogy megvegyem, meg fogom vizgálni s akkor megalkuszom véletek. Elmentem hajókra, mindenféle szereiket megvizgáltam, vélek megalkudtam és a specificatiom mellet vagy 65 ezer forintokat kaptak a hadi cassából. Az után hozzám jöttek és ujdouj fényes ezer aranyakat fogadásak szerint az asztalomra tettek, igen ténylettek az aranyok, s mondám nékiek mosologva, tegyék el, nekem pénzetek nem kell, de ők ketten voltak, erőssen kínáltak, hogy eők szovakat megtartják, ekkor mondám, engem ne próbáljatok, hanem tegyék el a pénzeteket, külömben máskép szollok veletek; de ezen szavaim után is az asztalomra kitöltött 1000 aranyoknak elfogadáására erőltettek. Akkor keményebben kezdtem vélek szollani, s fenyegettem, ha el nem viszik mingyárt aranyaikat, az útzára hányom s magokkal pedig úgy fogok bánni, amint meg sem gondolnák: erre eltették aranyaikat, s nyájosan elbútsusztak.

Elmenetelek után meggondolván a két embereknek inselkedéssét, azt gondoltam, hogy ezen próbatétel bizonyosan Jóseff császár próbatétele volt, mert a két kereskedő nagyon qualificatus, s nekem ösméretlen emberek voltak, az aranyok is olyan ujjak s fényessek voltak, mintha akkor az aranyakat verő házbul hozták volna; mert Jóseff császárnak sok illy furtsaságai voltak.¹ Későbbben pedig majd egészen meggyőztettem, hogy az eő próbája lehetett, mert valaki ujvidéki lakó rázt kereskedő kínált 1000 akó borainak megvételével, de nem jóknak találtam s ámbár gyakorta megkínált, meg nem vettem, ezen ember reám neheztelvén, utánnam leselkedett és többnyire a Duna partyán járkált és minden portékákat a hajókon megvizgált, néha vásárlott is, rész szerint azért, hogy nekem valami kevés nyereséggel eladhassa, rész szerént pedig azért, hogy valamelly vásárlásomat interessentiára magyarázhassa s engemet bevádalhasson. Egyszer történt, hogy valami Tolna vármegyei magyarok talpokon vagy 500 akó borokat hoztak, ezek körül a fent említett kereskedő rázt forgolodott és boraikat annyira alkudta, hogy akóját a magyarok 3 f:30 x-ra hagyták, de ez még ótsobban kívánta, én oda menvén, megalkudtam akóját 4 f-ton és 30 x-on, de olly formán, hogy ezen borokat a magyarok tartozzanak

¹ A titkos megfigyelésről 1789-ben kiadott utasítás legelső pontja a hivatalnokok ellenőrzéséről, esetleges megvesztegethetőség kiderítéséről szól. L. Fournier Kaiser Joseph II. und der „geheime Dienst“, Österr. Rundschau 1911. Bd. XXVIII., 27. l.

Eszékre magok rizikójára vinni és ottan az oda való várbéli annonarius tisztségnek által adni, attul quietantiát hozván annyi akót fogok kifizetni, a mennyit által adnak. Ezen alku által azt nyertem, hogy nem kellett az aerarium költségével az partra rakodni és más kibérleendő hajóra megint az aerarium költségével berakatni, e mellet conductort diurnummal¹ a hajóval küldeni, ottan megint az aerarium költségével kirakodni és a várba vitetni, a borok tötögetése is az el-adóknak kötelessége volt, a történhető hajó sülledés vagy más kár sem illette az aerariumot: a magyarok elhozván a quietantiát, alku szerént kifizetődtek. A rátz megtudta, hogy én drágábban fizettem, mint sem ő neki hagyták áruiban; engemet felséges Joseff császárnak denunciált: ezen denunciatio Zemlénbül, a holly eő felsége az ármadánál tartózkodott, generalis Kálnakinak pétervári vár commendánsnak² a cabinetumból azzal a parantsolattal küldődött, hogy ezen denunciatiót úgy investigálja, hogy sem a denuncians, sem én, sem más meg ne tudgya, mivel az én betsületem már az által megsértődne, ha vagy én, vagy más megtudná, hogy ellenem investigálnak. Generalis Kálnaky (kivel mint régi ösmérősemmel barátságban éltem) minden felé és a rátz conductoraitul is kérdezősködött, hogy mitsoda ember vagyok? Nintsen-é vételekben hasznam? Mindenektül tsak azt hallotta, hogy én semmiben magam hasznát nem vadászom és semmiképpen a denunciatio dolgában nem tudott semmi informatiót venni; utolyára barátság színe alatt hozzám jött és egy egész étnakát barátság színe alatt nálam töltött, a több barátságos beszédek között arra is jött: „Barátom! néked mégis ezen aerarialis vételekben nagy hasznod lehet, mert tsak sok ajándékot kaphatsz, de azonkévül az alkudozásban is nagy hasznod hajthatz magadnak.” Én feleltem és esküvéssel is bizonyítottam, hogy egy krajcár hasznom nintsen, mert nyugodt lelkemet fel nem tserélem a megaranyozott nyughatatlan lélek ösmeretével. Erre megnevezi a magyar emberektül való borvételt, melyet egy forintal is drágábban fizettem, mint mások megvehették volna. Erre elbeszéllem neki, mitsoda kötelességek mellett vettem tőlök a bort, hogy tudni illik a magok rizikójára és

¹ A háború tartamára az egyes megyékben alkalmazott transport-conductorokról I. Orsz. lltár H. Tan. 40522/1787. Ezek 45 krajcár, a megyén kívül 1 forint napidíjat (v. ö. 69. és 70. l.) kaptak a megye pénztárából.

² Talán gróf Kálnoky Antal (Nagy Iván: Magyarország családai VI. köt. Pest 1869, 50. l.) vagy pedig Kálnoky Sándor, aki 1782-ben a Károlyi-ezred alezredese (Szentkláray: Temesvár története 88, I. Magyarország vármegyéi és városai),

költségekkel voltak kötelessek által adni a bort Eszéken és megmagyaráztam a transportra teendő költségeket, akkor tudta meg tőlem a dolog velejét. Ezen szavaimra kereste ki a pétervári general commandónál a relatiomat s akkor a dolog velejéről meggyőződven, tette relatioját; de hogy el-
lenem a császár parantsolatjából investigált, tsak háború után két esztendőök elfolytával tudtam meg magától a generalistul.

Ezen denunciatioja¹ nem hogy betsületemnek ártott volna, hanem creditumomat a felségnél nagyobbá tette, mert ezen történet után nem sokára a Temes vármegyei ord. v. ispányság Urik halála után megüresedett; az akkori királyi commissariusnak Bachó eő Excellentiájának, három candidatusokat kellett a felségnek bemutatni;² minek előtte a candidatiot bé küldötte, a felség Bachó királyi commissariusnak parantsolá, hogy rólam és mindenféle qualitasomról relatiot tegyen és v. ispánynak candidáljan. En erről semmit sem tudtam, mert soha semmi kérelmemet hivatal iránt bé nem adtam, hanem Temesvárrul jó barátim ezen történetet megírták, hogy erántam a királyi commissariushoz különös parantsolat érkezett és már az új hivatalhoz örvendeztek. En ezt megértvén a felségnek kérelmemet bé nyujtottam és esedeztam, hogy ezen felséges kegyelmét más alkalmatossággal kívánnám használni; és Temes vármegyei ord. v. ispánságot megköszöntem; Bachó királyi commissariust is írásban kértem a felségnek küldendő bé mutatásában tenné be, hogy ezen alkalmatossággal a felség kegyelmit nála is megköszöntem. Sokan tsudálkoztak, de miért tselekettem? okát jó barátomnak Atzél Istvánnak megmondottam, tudniillik nem akartam császár kinevezése által törvénytelen v. ispány lenni.

¹ T. i. a rácz kereskedőé.

² Szentkláray Jenő (Temesvármegye Budapest é. n. 391. l.) szerint Urik János 1786—1789. között volt Temesmegye alispánja, Lovász Zsigmond utóda. Megyei pályáját 1779-ben mint alügyész kezdte meg Szentkláray: Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből, Temesvárott 1879, 347. l.) Dezséri Bachó János 1785—1790 között volt a Temes, Krassó, Torontál és Bács megyékből egyesített kerület királyi biztosa. V. ö. Nagy Iván i. m. l. köt. Pest 1857, 81. l. A három jelölt közül a megye választotta az alispánt. Urik utóda az alispáni székben 1790-től Latzkovits István, a Martinovics-pörben kivégzett Latzkovits János testvére lett, ki 1779-ben mint a verseci járás főszolgabírája kezdte meg megyei pályáját. A Latzkovits családról l. Lendvai Miklós: Temes vármegye nemes családjai III. köt. 77. l., hol azonban a családfán a Martinovics-pörben fogságra ítél L. László neve hiányzik. L. még Marczali Henrik: Magyarország története II. József korában 2. kiad. Budapest 1898. II. köt. 447. és 459. l.

1788-dik esztendőben feo vezér Lascy és Jöseff császár vezérletse alatt a felség parantsolatyából a mihadiai széleken levő nagyszámu ármada magát visza huzni kén-telenéttett, minden katonákban az a gondolat ütődött, hogy a nagyvezérnek nagyobb számu seregekkel kellett érkezni, mint a mienk volt.¹ És történt, hogy huszárok, akkor Gre-ven, most Hessenhamburg huszárai voltak forposzton, után-nak való ör-állók voltak Württemberg gyalog német ezere-d. A huszárok patroleroztak, az ellenség felé járkáltak; mikor majd már virradott, az huszárok a magok helyekre akartak menni, a Württemberg regimentbeli katonák a huszárokat lovas törököknek vélték lenni. Ezek mongyák *halt*, ezek *Hallanak* értettek, egymásra lönek, hátul is nagyobb lón a láрма, lövődözni kezdenek, mert az eleje hátra futni kez-dett, nosza futóban eredett az egész armadia, (parantsolat-jok lévén ugyis ezen futás napján a visza vonásra), minde-nik azt vélte, hogy azokat, akik hozzájak futóban jönnek, a nagy török erő hajtya, pedig a török félt, hogy rajta hajtunk, és ami nagy erőnknek az eő kiss erejek engedni kéntelen lett volna. Azonban, amidőn látják ami zavarodásunkat és

¹ A bánati hadtest, mely a háború elején mintegy 13.000 emberből állott, de a nyár folyamán pusztító betegségek miatt nagyon megfogytako-zott, gróf Wartersleben altábornagy vezetése alatt Mehádiánál, elővédei Ó-Orsovánál állottak. Juszuf pasa nagyvezér 70.000 emberével augusztus 7-én kelt át Kladovánál a Dunán, elfoglalta Ó-Orsovát és a 28-áról 29-re virradó éjjel már a mehádiai haderőt is visszavonulásra kényszerítette. A török tényleg túlerőben volt. Még a József császár által augusztus végén Zimonyból hozott, valamint a birodalom belsejéből idevont erősítésekkel együtt is szeptember elején csak 30.000 ember állott szemben a törökök-kel. A császár ekkor Szlatinánál, Wartersleben Fényesnél táborozott. A fölnt előadott pánik, melynek több leírása ismeretes, szeptember 20-áról 21-ére virradó éjjel tört ki. Pár nappal előbb török haderők a Vulkánszo-ron át betörték a hátszegi völgybe s a visszavonulást azért kellett — eredetileg csak Karánsebesig — elrendelni, nehogy a török a sereg há-tába kerülhessen. Vörös Ignác tehát szept. 24-e táján érkezett Karánse-besre. Minthogy a mehádiai hadtest visszavonulásával egyidőben, a Bán-ság déli szélén, Pancsova, Fehértemplom és Ujmoldova vidékén felállított véderők is elhagyták helyöket, a Temesvidék nagy része az ellenség pré-dája lett. A következő hónap folyamán a törökök vagy az előhaladt év-szak miatt, vagy mert a Zimonynál ugyanezen időben megkísérelt áttöré-sek nem sikerültek, kivonultak az országból. A háború történetének gaz-dag irodalmából idézem itt Thielen lovag Geschichte des Feldzuges 1788. der k. k. Hauptarmee gegen die Türken c. cikkét (Oestreichische militä-rische Zeitschrift 1831.) és Wiener őrnagy tanulmányát (Mitteilungen des k. k. Kriegs-Archivs 1885, 97. és k. 1.) L. még Vollständige Geschichte des itzigen Krieges zwischen Oesterreich, Russland und der Ottomanischen Pforte Wien 1788—89; Rautenstrauch: Ausführliches Tagebuch des itzigen Krieges zwischen Oesterreich und der Pforte Wien 1788; R. Horváth Je-nő: Magyar Hadi Krónika. II. rész, 433. és Fr. Vanicek: Specialgeschichte der Militärgrenze III. Bd. Wien 1875, 363. l.

rendetlen futásunkat, melyet a sok szűk utak és hidak okoztak, a félelem még nagyobbította, belé hullottak lovas-tul a nagy árokba és vizekbe, az ágyuknak feldülése is sok akadálakat okoztak, rajtunk jöttek a törökök, ekkor még nagyobb zavarodás lett és a törökök valami oldalas utról jövének és előbb értek be a Karánsebesbe, mint a mi armadánk nagy része. A karánsebesi kaszár-mából elfutottak a mi katonáink, a törökök elfoglalták a mi kaszár-mánkat és magokat bé helyhézttetvén, a kaszáma ablakjaibul lölték a mi által menő katonáinkat és némelly regement úgy ment által a kaszáma előtt a török globitsok közt, mint a vesz-zők közt a vesszözözendő, még e magyar generalisak oda nem érkeztek, ezek minek előtte az eő globissain¹ kerestül fussanak, azt végeztek, üssünk rajtuk, kergessük el őket a kaszár-mából. Ugy is lett, mert banganityaikkal rajtok mentek sokat az udvarban agyonszurtak, bémentek a kaszár-mába, a szobákba bétörtek, és a törököket az ablakokrul le hánták. Így menekedett meg Karánsebes a törököktől és az hátra levő armadánk által menéssében a törökök sűrű glo-bissaiktul. A rémulés nagy volt, Lugostól fogva egész Temes-várig heverték a regimentek cassai és bagaziai, minden felé katona ruházatok, köpenyegek, németh saruk, csizmák, fél csizmák az uton heverték, nappat senkinek sem kellett, a kész pénzt is az úton hagyták, tsak este sötétbe szedték fel az oláhok, oly nagy volt a rémulés, igazi terror pannicus; hogy az emberek Lugosrol is Temesvárra szaladtak, ki sze-kéren, ki lóháton nyargaltak, és a kapu szűk volt a sza-ladó emberek bé fogadássára, Temesváron a kapunál né-melly embereket agyon nyomtak, ez volt igazi térror pan-nicus,

Ezen futást én ugyan magam szemeimmel nem lát-tam, de negyed napra láttam a pusztulásokat. Én akkor Szegeden quarteloztam s egyszer stafetát veszek akkori or-szág birájatul Groff Zsichy Károltul,² ki parantsola, hogy vévén ezen stafétáját tüstént postára üllek és mennek Karánsebesbe, ottan Lovász Zsigmond feő commissariusnál je-lentsem magamat, attul fogom a további parantsolatot venni. Én tehát ezen történet után vagy 3 napokkal³ értem Karán-sebesbe reggel 9 és 10 óra közben. A barátok claustrumá-ban volt a commissariatus. Midőn oda érkeztem, láttam, hogy Lovász kotsijában bé vagyon fogva, siettem, hogy el-

¹ globissaikon helyett.

² Az országbiróságon kívül gróf Zichy Károly (1753—1826) a hely-tartótanács elnöke is volt, tehát a polgári kormányzat feje.

³ Tehát szeptember 24-e táján.

menetele előtt szólhassak véle, bé megyek hozzája, s mondám, hogy groff Zichy Károly hozzája rendeltt és kérdém, mit parantsol? felele, későn jöttem már, nékem kellett volna az aradi várt mindenfélével megrakni, már oda Vámosit¹ küldötte, én tsak Szegedre mennek, ottan sok naturalék gyűlnek öszve és azoknak öszvehordássát sűrgessem, mert az armadiának² nagy része Szeged felé fog húzódni. Úgy mondák akkor nékem, mi visza huzzuk magunkat és ha a török Lugosig utánnunk jövend, tehát a mi armádiánk Banalusbul egészen Maros, Tisza, Duna széliig visza húzódik. Azért Szegednél, a honnand vizen minden felé küldhetem, jó provisio legyen. Visza menvén Szegedre, más napra Temesváruul stafétát kapok, hogy a török Banatusba bé jött, a mim vagyon Segenthauon, a jószágomban, mentsem; mert alkalmasint egész Banatust oda hadgyuk. Véven ezen stafétát, kevés órák mulva legjobb paripámra ültem, de már akkor olly török futás volt a Tisza hidgyán, hogy a banatusi svábok török jövetelének hírétül megfutamodván, a Tiszán a hajókon álló hidon keresztül nem mehettem Szegednél Banatusba, hanem a katonai strázákat megkettőztettem és senkit által jönni nem engedtem, míg én paripámon keresztül nem mentem. Midőn pákotsi pusztára³ értem, már akkor Temesvár vármegyei ésmérős svábakkal találkoztam, a szekerek 4. 5. sorjával, némely tágos helyeken 15. 20. szekér egymás mellett futtatott, hogy előbb a Tiszához érkezzen. Midőn mellettek lovaglottam, némellyik megszólított, hová megyek? az Istenre kért, forduljak vissza, jön a török, kérdem, láttál é törököt? felele, nem, de mongyák, hogy jön. Még azon nap Szegenthaura érkeztem, midőn a helységben házamhoz lovagoltam, a faluban minden ember az utzákon volt és szekereik készen állottak tele rakva podgyászszakkal. Láttak lovagolni, házamhoz szaladtak, leszálván lovamrul, bé nem meheltem házomba a sok ember, asszony s gyermek miatt, kik mind azt kérdék, holy hagytam a törököket? meddig érkeztek már tartományikban? én azt felelém, én a törököt nem láttam, hát ti? felelnek, mi sem, mondám no tehát maradgyatok, dolgozzatok, igyatok, egyetek békével, míg törököt nem láttok. Láczottak megnyugodni, de nem hitték s kérdezték, ha idehaza falumban hálók-é? felelém, igenis, ti is mennyetek

¹ Vámosi a 107. l. szerint assistens volt a hadbiztosságnál. Később Vámosi Ferenc az arad-modenai kamarauradalom tisztviselője és pedig 1800—1802 táján a pankotai kerület provisorja.

² E szó kétszer írva.

³ Ma Kis- és Nagy-Pakác a csanád-temesvári országút mellett.

házaitokba, nyugodjatok békével, míg törököt nem láttok. Sokan elmentek, de sokan az udvaromban hálytak és őriztek, hogy el ne fussak. Ezek a szegenthauiai voltak a végsők s ezeknek jobb partékaik már szekerekre voltak rakva. Vingán vagy Theresiopolison egy lélek sem volt, ezek közelebb voltak a Marushoz¹ a futásban az aradi hidon is 4 szeressen akartak a hidra menni és mivel nem mehettek a Marus hidgyára, sokan a hid mellett mind a két felől néki hajtottak a Marusnak, a volt a szerentse, hogy ippen abban az esztendőben kiúszott volt a Marus vize, különben sokan bele haltak volna; ez igazi terror pannicus volt. Akkor megerősített hitemben a sz: Írás mondássa: a holy mondatik: hogy egy éztaka egy számár ályával 30 ezer phylisteusokat megöltek, mert ez a szó *reteriert* majd száz embert veszített el,² ha pedig azt mondtak volna *avansirt*, ezen commandó szó tartományokat nyerhetett volna.

Temesvára más nap³ bé lovagoltam, katonákon kívül már senkit a városban látni nem lehetett; a legcifrább házokbul tsak a katonák gyugták ki fejeket. Cameralis administratio, Steuer Regulirung Cancellaria vagy a birtokosság fell mérésének cancellariaja, királyi commissarius és a többi mind Szegedre takarodtak. Némely asszonyok egész Posonyig futottak. Én pedig visszalovagolván Szegedre, a holly kötelességbeli dolgaimat folytattam.

De valamint Josef császár ideiben minden vármegegyékben a centrumnál vagy a holy a v. ispány lakott, contraleriának egy kapitány egynehány katonákkal és all tisz-

¹ Itt néhány szónyi üres hely van. Mivel Németságh (Segenthau) közelebb fekszik a Marushoz, mint Vingá, a kimaradt rész talán világosabbá tette e helyet.

² A Szentírás szerint ezer filiszteust ölt meg Sámson a számár álkapcsával Birák 15. 15. Itt naplónkban valami szövegromlást lehet sejteni. Talán sok száz emberről volt szó a fenti helyen. Szentkláray szerint (Temes vármegye 369 l.) 147 délmagyarországi község esett áldozatul a török dúlásnak. Vanicek szerint (i. m. 472. l.) a németbánsági határörvidék veszése a háborúban több mint 35 ezer ember volt. Nem lehetetlen, hogy a fenti szövegben a „30 ezer” és „majd száz” (sok száz ?) szavak fölcserélendők.

³ Szentkláray szerint (Száz év stb. 499. l.) Bacsó commissarius október 4-én költözött Szabadkára, a megyei tisztikar pedig október 9-én Szegedre. Ugyanitt azonban közli a szerző Deschán Józsefnek, a kamarai administratio elnökének szept. 30-i levelét, melyből kiderül, hogy a főispán ekkor már eltávozott Temesvárról. Ez megegyezik Vörös Ignác fenti adataival, melyek szerint szerzőnk belovagolása Temesvárra szeptember 28-a táján történhetett.

tekkel quartelozott,¹ úgy mellém is, amidőn a vármegyékben jártam, egy kapitán volt adva, — Szegeden mellém rendeltetett vasas regimentből levő kapitány Rabach, ez egy tudományos ember, jó deák² és igen jó deák poeta burkus Silesiabul való ember volt, ez már minek előtte Szegedre rendeltettem, mellém volt rendelve s ezzel egész Békes, Csanád, Csongrád vármegyei pusztákat és szállásokat meg kellett járnom és az armadia számára szénát conscribálnom. Ez, amidőn mellém adódott, nagy németet jáczott, én a magyaroknak fogtam pártját és éppen Vásárhelyen majd négy heteket töltöttünk, Vásárhely tanácsosaibul mindenkor két eskütt ember velünk járt, én és a kapitány a város posta szekeren együtt jártunk, az ő paripái és emberei, úgy az én szakátsnéim, paripáim, nagy szekeres lovaim Vásárhelyen quarteloztak, magam pedig a kapitánnyal conscribálni jártunk. A város esküttei kérdezték mindenkor első hétben, melyik szállásra parantsolom az ebédet? oda fogják a város szakátsnéjét rendelni, de én azt mondtam, tsak maradjon oda haza, mi ott ebédelünk, a hová érünk, és én kész akarattal sanyaruan éltem, hogy a németh kapitánt a roszt élet vagy magyaros élet módjával boszontsam, mert azt láltam néki mondani, hogy a németh katonákat azzal is meggyöngíteném, hogy mindig utának vagy mellettek kerülgetném a huszárokkal és nyughatatlan marsban tartanám a német regementeket, ha suppát főzne, nem engedném megenni, hanem a huszárokkal rajta ütnék, az ilyen tractamentummal nagyon elgyengülnének, a huszároknak pedig szalonnát, tarhonyát adatnék, azok mindenhol jól laktának. S ezt a tractamentumot a kapitánnyal is megéreztettem. A holy legrosszabb szállás volt s gondoltam, hogy ottan semmit sem kapunk, ottan állottam meg a város kotsissával, tarhonyát főzettem s ez volt az egész ebédünk, borom s szilva pálinkám a pintze tokomban mindig volt. A városbeliek minden héten felváltották egymást, de én a kapitánnyal folyvást folytattam dolgaimat a nélkül, hogy a városban tsak egyszer is bé mentem volna. Estére megént olyan szálláson maradtam, a holy semmi vatsorát nem remélhettünk. Ha történetből libát vagy más majorságot tejfölös lével valaholy főztek, a szegény kapitány nagy appetitussal hörpölte a suppát. Nyár volt, szénán vagy szalmán háltunk, reggel midőn a fetskéek vagy patsirták a nap felkelte előtt tsevegni

¹ Az u. n. Assistens-Commandókról I. Marczali Henrik: Az 1790—91-iki országgyűlés, Bpest 1907, 49. l. és Magyarország II. József korában III. köt. 1888, 428. l.

² A „jó deák” szavak itt kétségekivül fölöslegeseek.

kezdettek, már én fell voltam, az öltözéshez kevés idő kellett, mert mint a ketten öltözetünkben háltunk, én befogadtam, s amidőn tsak keveset világított az hajnal, a jó izűen alvó németh sógort édes álmából felkeltettem. Szegény boszszankodott, de nem akarta mutatni, hogy a németh ki nem állja azt, amit a magyar, mámoruassan ült fel a szekérre. Sokszor olyan egymást borzasztó beszédeket ejtettünk, hogy mind a kettőnknek az oldala mellett volt a kardgya, sokszor láttam, hogy gondolkodott, hogy viadalra ki hívjon, én a kihívástul ójtam magamat, de adtam sokszor olyan feleleteket, hogy a kihívásra elegendő okot adtam, úgy menénk az egyik szállástul a másikig és sokszor boszontó beszédeinket a szállásoknál való leszállás félben szakasztotta.

Vélem volt a szekéren egy Miska nevű igen kitsin temetű legényem, a kotsis ülésében ült, 6 óra tájban minden nap mentünkben megszólítottam, Miska! adgyod a kávé, ekkor elő vette az én Miskám a szalonnát, fokhagymát és kenyeret, föröstököltem; a jó vásárhelyi magyar kenyérből szegett egy darabot az én utazó társom, a jó szilva pálinkából is jót hajtott, de a szalonnának békét hagyott és tőlem kérde, hogy ehetem ezt a disznóságot? én felelek reá, ez magyar manna, Kanaán földjén a zsidók mannája sem volt jobb. Boszszankodott, de nem szollott. Második hétben láttya, hogy én minden nap jó izűen eszem a szalonnát és egész nap mással nem élek, tsak szalonnával és tarhonyával. A midőn megint kávé kérek, mondgya nékem, adgyon az ur nékem is egy falatot ebből a disznóságbul, látom, az ur jó izűen eszi s nem betegszik meg tőle. Felelék, szivessen, egy kis vékon szeletet adok néki, azt belé gyöngyörgette a kenyérben, a szájába tette, s mivel¹ az orvosságot vagy pirulát lenyelte s reá egy hajtásra megivott egy jó fertálnyí itze szilva pálinkát. Ökölődött tőle, a pálinkát majd sajnáltam. Vagy egy hétig nem próbálta, azután megint kért egy falatot, mondván: „Ha az ur megeheti, én is megeszem, ha eleven ördög vagyon is benne“. Adtam neki, de akkor már megrákte a szalonnát, megint jótskán bekapott a szilva pálinkából, majd sirva néztem a megürült üvegemre. Harmad nap mulva megint evett egy falatot, már jobban megrákte és kevesebb pálinkát ivott reá és monda ez a szalonna olyan édes izűnek tetcik. Más nap már az én kávémbul többet evett s már azt mondá, nem rossz izű. Következendő nap ismét jobbnak tetcett néki és ditsirte is az én cávámat. Végére minden nap vélem kávézott, úgy hogy utóllára fél ft szalonna sem volt

¹ Kétségkívül *mint* helyett.

elég egy felöstökömre néki. Akkor ditsérte a magyar cávét, ditsérte a szokást, hogy ezen jó izü ételhez sem tűz, sem víz nem kívántatik és akár menet, akár lovaglás közt, akár kotsiban kenyéréhez, szalonnájához minden ember hozzá foghat és ezen egészséges étellel akárki is jól lakhatik. Már a magyar nemzetet is kezdette ditsérni, már ekkor igen barátságossan kezdett beszélni, én is vidámabb ábrázatot mutattam iránta, a midőn már a szalonnát jó izüen ette. És ha szalonnája volt, a fehér suppára¹ és a magyar életet nem tsak ditsérni, de a vásárhelyi embernek a szállásaiken való nyári életnek módját és a sok mindenféle dinnyéiket irigyelni kezdte. Én is egy tó mellett, a holly két fiatal vad rutzáat lőttem, a szálláson megállottam, a legényemnek mondtam, süsse meg a két vad kátsát, főzzön csirkékből paprikás hust. Magam pedig a tó mellett járkálván, s vad rutzákat vadászván, egynihányat lőttem. A midőn visszamegyek, terítve volt az asztal, a város eskütyei is örültek, hogy negyedik hétkben legelőször főzeltem. Szereztek asztal ruhát és jó ebéd készült, mire vissza jöttem. A kapitány az alatt még én vadásztam, derék deák elegiát tsinált, mellyben leírta, hogy első öszve jövetelünkkor minemő gondolattal volt fellölem és lelkének sok nyughatallanságot okoztam, mert sokszor álomtalan étzakákat töltött és sokat küszködött magával, ha denunciáljon-e? vagy egy szál kardra hívjon? Sokszor mind a kettőre kész volt: de a lelke nagyon küszködött, gondolván egy tiszthez nem illik a denunciatio, sem civilistával való küszködés, a mi akkor nagyon meg volt a katonák között is tiltva. Egy szóval mondhatom, hogy igen szép elegiát készített, cerusával le írva és a tányéromra az asztal kendő alá tette. A midőn az ebédhez ülünk, kezembben akad a készített elégia; olvasom s megköszönöm: és legelsőben akkor öleltem meg őtet s azt mondtam neki, látja az ur, a miulta szalonnával keni a bélét, a lelke is másképp gondolkodik. Felele reá, nagy köszönettel tartozom az urnak, hogy ezen drága és katonának megbecsülhetetlen ételnek nagy hasznát vélem megösmértette, Azt is nagyra becsülem, hogy az urban egy igaz jó szívű magyart megösmérhettem, sokkal többre betsülöm már a magyart, mint ennekelőtte; mert megvallom igazán nem volt alkalmatosságom több ideig barátkoznam s eőket nemzefem ellenségének véltem, azomban most által látam, mennyit hibáztam.

És ezen szempillantástul fogva nem tsak jó barátommá, de tisztelőmmé vált Rabach kapitány, ugy annyira, hogy is-

¹ Talán: rá sem nézett.

mérvén az ő tudományát, egyszer, amidőn Makón voltunk, egy hétre elmentem a jószágomba Temes vármegyében jószágomat s jó barátimat meglátogatni, a kapitánnnal pedig a nevem alá írássával albákat vagy tiszta árkusokat hagytam, megmagyaráztam néki, illen és amolyan kérdéseket tehetnek a föllebb valók, erre így, vagy amugy feleljen. A kapitány az előtt regimentbéli adjutáns akkor volt, amidőn egy regimentben 20 alkalmas adjutánsokat is lehetett hadnagyokból és all tisztekből válogatni, tehát bátron reá bízhattam dolgaimat, mint emberségére, mint készségére. 5^{ik} 6^{dik} nap már én nyughatatlan voltam, tartván attul, hogy valami ollas parantsolatom érkezhett, a melyet a kapitány talán el nem végezhetne. 8^{dik} nap Makón a kapitánnnal termettem. A midőn meglátott, örült, de mégis sajnálott és kérdi, miért jöttem olyan hamar visza? miért nem mulattam több ideig jó barátaimnál? és mutatá, mitsoda parantsolatok érkeztek hozzám, azt is, mit felelt reájok, mindenekre igen helyessen felelt, a megmaradott alá irtt árkussaimat visza adta.

Onnand Szegedre mentünk, Szegeden már több féle dolgaim voltak. A mint este oda érkeztem, más nap reggel jön hozzám egy kunsági gabona transportal levő conductor;¹ ki azon panaszkodott, hogy már 8 naptul fogva Szegeden várakozik rakott szekereivel,² minden szekérrel 4 ló és gabonáját még le nem rakhatta, mások, kik utánna 2, három és több napokkal későbbben érkeztek, már gabonáikat a militaris magasinumba beadták, eő pedig meg nem menekedhetik terhétül és már marháik minden eleségből kifogytak.

¹ L. 60. lap 1) jegyzet.

² A hadiszállítások ügyét a 16498/1787. sz. kancelláriai rendelet szabályozta, mely az egész ország területére 36 u. n. Abstossmagazint (Station) állapít meg, kijelölve mindeniknek körletét. Minden Abstossmagazinhoz az illető megye alispánja kirendel egy commissariust 1 forint 30 krajcár napidíjjal, mely a megyepénztárt terheli. A commissarius átveszi az odaszállított naturalekat, a transportconductort — az pedig az egyes fuvarosokat — kifizeti és hetenkint jelentést tesz a beszállított mennyiségekről a helytartótanácsnak. A hadi színtérhez közeleső helyeknek, mint Szeged vagy Újvidéknek nagy katonai raktáraiban gyűltek össze az Abstossmagazinok készletei. A Vörös Ignác által előadott visszaélések egyébként nagyon is általánosak lehettek. Igazolja ezt Zichy Károly országbíró egy levele: „Ha azon rendtelenségeket és zaklatásokat, melyeknek a parasztok a raktáraknál kitéve vannak, felterjeszteni akarnám, meg vagyok győződve, nem nézné azokat közönyösen ő felsége. Elhallgatom a számtalan levonásokat és csalásokat, melyeknek már próbái is vannak; még inkább szívesen fekszik a fuvarozó jobbagyok feltartóztatása. Például Temesvárott az átvétel elhalasztása miatt ezernél több szekér hosszan vesztegelt. Futakon mintegy 150 szekér öt napig tartóztaték a tisztek által, mi az embereket s marhákat éhenhalás veszélyének tette ki.” (Közli Szentkláray Száz év Dél-Magyarország történetéből 507. l.; a dőlt szedés e kötet kiadójától.)

Én amidőn Temes vármegyében fő bíró voltam, vizgáltam a vmegye magazinumát,¹ de nem magam, hanem az ordinarus v. subst. v. ispánnyal és többekkel. Egyszer ord. v. ispány Lovász haragudván a commissariusra, ki néki nem igen sok complementumokat tsinált, szép, de hegyke ifju ember volt, hozzám jön Új-Aradon és hív, mennyek véle a magazinumba, vizsgáljuk meg a commissarius manipulatioját. Kimegyek véle, hangossan beszélt Lovász a commissariussal, de az fel sem vette, flegmájában maradt és mindenre felelt, a mit kérdezett és minden padlásokat, széna magazinumat felnitott. Midőn a commissariustul az én lovaimon, szekereken szállásomra elindulunk azt parantsolá nékem Lovász v. ispány: „Szolga bíró uram! vasra veresse a commissariust, külgye be Temesvára.” Én azt felelém, jól vagyon, meg-tselekszem, Az után egyet sem szollottam, míg Új-Aradra nem értünk (de akkor a kisszentmiklósi kaszárna Új-Aradtul messzebb volt, most az új aradi házak majd a kis sz. miklósi kaszarmáig terjednek ki), akkor mondtam v. ispány Lovásznak, hogy én a commissariust tsak étzakán fogom Temes-

¹ Az u. n. magazinális commissariusok az 1848 előtti vármegye kisebb, szegődött tisztviselői közé tartoztak s a járási főszolgabíró ellenőrzése alatt állottak. A megyében állomásozó katonaság ellátásáról és elszállásolásáról (bár ekkor már kaszárnnyak is kezdenek épülni) a megye gondoskodott. Minden járásban volt egy csűr, melybe az idetartozó falvak a rájuk kivetett búza (kenyér), zab, széna, szalma, fa és gyertya mennyiséget, azaz a hadi contributio terményben fizetett részét beszállították. A magazinális commissarius átvette a község libellusába és a maga naplójába való bejegyzés mellett a szállítmányokat, kiadta bizonyos időpontokban a katonaságnak az 1751-i Regulamentum militare-ban megállapított portiókat és évenként benyújtotta számadását a megyének. Teendőiről és ügykezeléséről jó tájékoztatást nyújt a Biharmegye által 1804-ben nyomtatásban kiadott *A' magasinális commissariusok' instructioja* c. könyvecske, Percsényi Nagy László *A Tekintetes Nemes Vármegye Tisztyeinek közönséges Divatban levő némely Foglalatosságai 1807.* c. kéziratos munkája (Nemz. Múzeum) és Nyáry Pál *Javallat Pest megye közigazgatási rendszere iránt Pesten 1840.* c. műve (75. és 98. l.) Ezen utóbbi nyomán ismerteti az intézményt ifj. Palugyay Imre: *Megye-rendszer* hajdan és most Pest 1844. II. köt. 199. l. A hadi élelmezés rendszerében közvetlenül a török háború előtt változás történt. Minthogy a Regulamentum militare árszabása óta a piaci árak jelentékenyen emelkedtek, a megye ráfizetett a beszerzésre s ezt a többletet a házi pénztár „deperdita” néven a jobbágyokon vette meg. II. József 1786-ban elrendeli, hogy az ország a contributiót, valamint a desperdita megváltása címén évi 620,000 forintot készpénzben fizessen s ennek fejében a katonaság ellátását az aerarium veszi át. Ennek katonai raktárak építését, illetve a megyeiek átvételét kellett maga után vonnia, azonban az újítás nem soká tartott, II. József halálával ismét visszaállott a régi rendszer. L. M. Schwartner: *Statistik des Königreichs Ungarn* 2. u. 3. Theil Ofen 1811, 339. l. és Marczali Henrik: *A hadsereg élelmezése az 1788—90-iki háborúban.* Századok 1915, 5, 1.

vára bé küldeni, mert felesége, gyermeke a commissariusnak, és ha nappal vitetem vason, nem tsak néki, hanem nekünk is magyaroknak szégyenünkre fog válni. A németek azt fogják mondani, hogy alig vettük által Banatust, már egyik vármegye emberét mint impostort vason külgyük bé. Azért ugy fogom a dolgot intézni, hogy sötét estve tételem itt szekére, hogy hajnalban, kapu nitáskor beérjen Temesvára. Lovász felele, jó lészen. Megint, még a szálásomon a szekérrül le nem szállottunk, egy szót sem szólottunk. A midőn szállásomra bemegyünk, mondám: „V. ispány uram, tudja azt, hogy a feő ispányunk gróff Niczky Kristófnak ez a kemény parantsolatja: hogy minden rab a species factival és ahoz tartozó irományakkal küldetessék bé, ha pedig azok hibáznak, szoros parancsolatya a porkolábnak, hogy az olyan rabot be ne vegyen a tömlőtze és vissza külgye oda, a honnéd küldődik, tehát a commissariusnak mitsoda species factit tegyek? és minemő próbákat külgyek hibáiról? vagy tsak azt írjam, hogy az úr ord. v. ispány uram parancsolatyából küldöm bé, hogy a v. ispány ur fogja magára vállalni a többit; tessék parantsolni, mit tegyek; mert groff Nitzky oda bé vagyon, ha különös történetekről való rabok küldetnek, a porkoláb a feő ispánnak magának jelteni tartozik, annyival is inkább, ha a commissariust vason küldöm, fogja kívánni látni az irományakat, tehát (kérdem, továbbá) mit írjak eránta?” Akkor barátságos hangon monda: „Hadgyad el illen attát — tudom, hogy impostor, de nem tudom mi-ben? hanem eötsém! te fiatal ember vagy, tanuljad ki az impostorságait és addig ne nyugodgyál, míg azokat ki nem tanulod.”

En örültem, hogy a commissariust rész szerint hallgatásaimmal, részsszerint kérdéseimmal a szégyentül megmenttem, de Lovász v. ispánynak is a mondássa nagyon szívembe hatott és feltettem magamban, hogy kitanulom a commissariusok fortéllait. Még azon esztendőben gyűlés és szüret után elmegyek a commissariushoz, kérem a manualissát,¹ vele aláíratom, magam is alá irtam, hogy ezen napon vettem által a manualissát a magazinumnak kultsaikkal együtt. A melléje rendelt magazinalis hajdut is hozzám rendelem, s egyszersmind kinyillatkoztatom a commissariusnak, hogy hivatalját addig mig tetzeni fog, magam fogom manipulálni. A commissarius nevetve által adta mint a kultsokat, mint a manualissát s kezdem a commissarius hivatallját viselni. A

¹ naplóját: a biharmegyei utasítás *diarium*-nak nevezi és formulárját is közli.

commissarius jól élt mint az all, mint a feő tisztekkel. Én is jól és barátságosan éltem a feő tisztekkel mind addig, míg a commissarius hivatalját nem kezdettem viselni. Az első hétben tsak nevetett a commissarius. Második hétben az all tiszteket felbízta ellenem, kik mindenféle praetensioakat for náltak; holy söpröt, hol gyertyát, holy lapátot vagy fazokat kértek¹ és ámbátor jól ismérték, hogy feő bíró voltam, tsak *der Her Commissari* és a commissarius ingerléssébül megvetőleg beszéllettek velem, de én el nem vesztettem türelmemet, békével szenvedtem mindeneket, tsak hogy a mesterségét kitanulhassam. Kész voltam egy lapát, söprő vagy fazék kiadásáért a kaszarmába kinyargalni; négyszer is megfordultam napjában a kaszarmában. Sok, majd egész, majd fél napokat is a kaszarmában vagy magazinumban töltöttem és mérettem zabot, buzát és sok félét számban vettem. A midőn látta a commissarius, hogy én flegmámat el nem vesztém és könnyen dolgozok, a jó kedve megszűnt, de mégis dolgozott, hogy ki vegyen a flegmából, Minden próbákat elkövetett, én is a katonai regulamentumot² jól megolvastam, kérdezősködtem, commissariusokkal, katonatisztekkel beszélgettem, tudakoztam, hogy manipulálják ebben, vagy amabban a tartományban a katona tartást? A széna és zab kiadás minden 15^{dik} napon történt. Az első kivételen strása mesterek és káplárok voltak, kik elég durván bántak velem, hánták-vetették a széna portzioakat, még a Ferflichter Commissarit is emlegették, de én jól áltam láttam, hogy ezek a commissarius mesterségei. A második kiadásra irtam a kapitánynak, hogy tiszt ur jelennyen meg. Akkor még nagyobb volt a válogatás és a katonák lármája, hogy ez a széna nem jó, ki kitsin portio, ki rossz és még többet emlegették a Ferflichter Commissarit, hánták, vetették a portzioakat. Erre azt mondtam egyszer a tisztnek: én az urakat válogatni hagytam, elhallgattam a katonaság minden gorbaságait, most már nem adok egy portiot is, bezárom a magazinumot, hanem jelentse meg a kapitány urnak, hogy jöj-jön ki, hozza el magával a pecsétjét, mivel a katonaságnak nem tetszik a széna, tsak azért, hogy engem vexálhassanak, zsákban teszsem a széna portzioakat, petsétyét tegye reá a zsákra, magam is reája teszem, az enyimet beküldöm a

¹ A katonák kvártélyait a megye látta el butorral, házi eszközökkel, istálló-szerszámmal stb. L. a biharmegyei utasítást 9. és köv. l.

² Novum Regulamentum militare sub Diaeta anni 1751. concinnatum ac per Sac. C. R. Maiestatem approbatum. Különös, hogy a Corpus Jurisnak még későbbi kiadásai is az elavult 1747-iki Regulamentumot közlik. Ezt idézi Marczali is Századok 1915. 4. l.

general commandóhoz, az ítélje el közöttünk a kérdést, ha jó é a széna vagy rosz? Mi ketten meg nem étélhetjük a közöttünk levő pert, harmadiknak a general-commandonak kell elvégezni. Mára vagy az uraknak széna portiojok, hónap reggelig a general commandó elvégezheti közöttünk a pert. Elment a hadnagy, eljött a kapitány: én egy széna portiot sem adhatok, mert a katonaság rosznak mondgya a szénát, hánya, veti, de már itten a zsák, itten a szekér eskütt urral együtt, ki a szénát mindgyárt viszi, kérem kapitán urat, tessék bépecsételni ezen zsákat, melyben a bé nem vett és vissza hányatott portiokból 2—3^{ot} a zsákban téven, petsét alatt elküldöm. Erre a kapitán igen szépen beszélt és mondta, hogy ő azért vélem perlekedni nem akar és mindgyárt parantsolá, hogy a széna portiokat vegyék által.

Ezen alkalmatossággal a kapitánynak azt is mondtam, hogy tapasztalom, hogy engem boszontani akarnak, én is megmutatom, hogy ökkények szerént nem fognak ennek utánna vélem bánni; azért azt mondom most kapitány uramnak, hogy a jövő kiadás napján a széna portióknak a kasszármába való vitelére egy szekeret sem adok, hanem a furazerozó köteleiket hozza kiki magával és 15 napra való competentiaját vigye akár a maga, akár a lova hátán, hiszen a szegény magyar huszárnak Olaszországban még a fa portioikat is hátokon kellett vinni, miért ne vihetné Aradon szénáját, zabját kiki quartellához? A kapitán mondta, azt tsak nem fogja az ur Aradon cselekedni, de én embersegemre fogadtam, hogy a jövő kiadás napján nem fogok szekereket a hordásra rendelni, hanem kiki vigye el a maga portióit akarmiképpen háza,¹ hozzá tettem azt is, tudom a jövő kiadó nap nem fogják a szénát annyira ótsálni, sem a portiókat hatszor, hétzer visszavetni, még magok fogják a kissebb portiókat a magok könnyebbségére keresni. És meg is tartottam szavamat, a harmadik kiadó nap nem viteltem, hanem magoknak kellett elvinni portioikat.

Ekkor már a commissarius ingerlései és a katonaság

¹ V. ö. az 1804-i biharmegyei instructioban (27. l.): „minthogy régi, és megszűnés nélkül való kérése az a katonaságnak, hogy a Naturalékat a katonaság maga ne tartozzon vinni a quartélyára, hanem az a Contribuensek által vitessen, a Vármegye fenn tartván magának azt a Just, hogy ezen Beneficiumot, a mikor szükségesnek fogja itélni, revocálhassa; arra reá áll, hogy mikor az Administratio terminussai lesznek, ha a helyben lévő katonaság Commendánsa akár l'ő, akár Al-Tisztet a Magazinumba rendel, a ki a Naturalékat ott általveszi, s quietálja, a Naturalékat ugyan azok a szekerek, a kik azokat a Magazinumba szállítyák, egyenesen a katonaság quartélyaira vigyék.”

vélem való goromba bánása megszűnt. Midőn az megszűnt, én is szebben bántam vélek. Én a magazinumakat felmértetem, új adminisztrációt¹ is rendeltem a falukról, hogy a bévéltelben és a kiadásban tudgyam a külömbséget. Egy szóval, tovább két hónapnál nagy békességes türedelemmel és szorgalmatossággal viseltem a comissariusságot, ezen hivatalnak minden mesterségeit és fogássait jól kitanultam.

Midőn a comissarius látta, hogy minden alattomos mesterségei nem hátráltattak az ő mesterségének kitanulásátul, képében sápodni és testiben annyira fogyni kezdett, hogy alig tudta lábait össze köszörülni. Akkor kimentem Kis sz. miklóstra hozzája minden nemő kútsokal és a manualis protocolomával, a hova én is az az alatt tett bé vevést és kiadást bélé irtam s elől számlaltam néki, ezen a padoláson enyit, amazon enyit tett ki, hogy vagyon hogy én felmértvén ennyit találtam? a külömbség az ő ki tétele az valóságtul annyit, amenyit hibázik. Legalább fél óráig tartóztattam abban a vélekedésben, hogy vasra veretem. Utoljára mondám, látja comissarius uram, hogy minden csínynyát hivataljának jól kitanultam, én tudom azt, hogy a comissariusnak valami kevéssel jobb mértékben kell mindenekeket bévenni, mint kiadni, mert a katonát lehetetlen megcsalni, az bizonyossan kevesebbet nem vészen ki, mint néki competál, ellenben a comissariusnak lehetetlen mindenfelé és annyira vigyázni, hogy eőtet meg ne csallják, mert az olvasásban is elhibázza kész akarva a számát. Ha a magazinumban fér, 2. 3. káplárság is egyszerre bé mégyen a magazinumba, még egyik káplárság a maga competentiáját ki veszi, addig a másik tömi zsebjét, zsákját vagy süvegét. Aki már a magáét kivette, midőn kimégyen a magazinumból, a mihez csak hozzá férhet, mindenik visz és senki hozzá nem ad. A verebek, patkányok, egerek is fogyaztyák mind zabot, mint a búzát, ahol a katona be nem mehet is a magazinumba. És a mérőbe folyatyák a gabonát vagy zabot, lapáttal, lábával megéri a mérőt, de valamint a comissarius tsak félre néz, kezével vagy lábával megnyomja a mérőben zabot, vagy búzát. Mert akkor kenyér helyett minden katona minden hónapra egy pos. mérő buzát vett ki és ebből a kenyere kitellett,² lisztyei maradott tésztnak tsinálására. Magam tapasztalásából jól tudom, hogy a comissa-

¹ szállítást.

² Mint az idézett 1804-i instructióból (20. l.) látjuk, így volt ez Bihar megyében is. Egy pozsonyi mérő búza a Regulamentumban megállapított 30-31 kenyérporció (1 portio = 2 font kenyér) fejében járt. A kenyeret a kvártélyt tartó gazda tartozott megsütni.

riusnak valami kevéssel bővebben kel bé venni, mintsem kiadni, különben soha ki nem jöhet a számadással.¹ Azt is jól tudom és megismérem, azon bajokért, feleletekért és gombaságokért, melyeket a katonaságtul kell szenvedni, többet érdemel 150 frt fizetésnél; de ellenben azt is tudom, hogy a nélkül, hogy a parasztot nyúzza és a portiokat minden félében irgalmassan veszi bé, jutalmát a discretus bévétel által megnyeri. Azért én most megelégszem azzal, hogy a commissarius mesterségét jól megtanultam. Ime által adom a kultsokat, folytassa az ur a hivatallát minden nagy huzás, vonyás nélkül s ne adgyon az ur alkalmatosságot a panaszzal, hogy mint fő bíróját ne kényszerítsen az ur az igazság kiszolgáltatására, mert akkor igaz bírója leszek, most megelégedve vagyok tapasztalásommal. Ekkor nem várt kifejezésemmel megelégedett; commissarius által vett tőlem mindeneket, már az első hétben kezdett képének a hervadtsága fogyni és a teste ereje gyarapodni, hamadik hétben mint testének, mint színének épsége egészen helyre állott.

Történt egy néhány hónap mulva, hogy a subst. v. ispány a generalis perceptorral² és tábla bíróval azaz egész deputatioval hozzám érkezett és engemet a deputatiohoz kaptolt és tüstént a magazinumot megvizsgálni kimentönk. Megijedett a commissarius, midőn engemet a deputatióval meglátott. A midőn a manualissát kérték, aztat reszketve és színében változva irta alá. Amidőn a magazinumokba mentünk, engem kért, hogy eötet és gyermekeit szerentsétlenné ne tegyem. Erre azt felelém: én itten testimonium legale vagyok, itten a v. ispány és a deputatio, nekem azt kell tseledn, amit a v. ispány és a deputatio rendelni fog. Kérdezi tovább tőlem, hogy ha én nem denunciáltam-é? Felelém: nemi, én azt teszem most itten, amit a deputatio rendel, ha magam emberségére bízták volna, hogy én magam vizitályaam vagy az én előlülésem alá rendeltetett volna a kiküldettség, akkor már úgy vittem volna a dolgot, amint Istenem értenem adta, de most másoktul függök. Ekkor a commissariusnak mindgyárt jó kedve lett; azt felelvén, hogy a többi, ha még annyian lesznek is, kinullázom; tsak az urát fő bíró uramat kérem ne használja tudományát. Tsakugyan a kiküldöttség minden tettét és manipulatióját helyben hagyta.

Ezen tapasztalásomnak Szegeden,³ amint már ez előtt

¹ A biharmegyei utasítás titulo deperditae 5 % levonást engedélyez a commissarius javára a fa, gyertya és só kivitelével, míg Petmegyében úgy látszik (Nyáry Pál i. m. XIX. cikk 5. §.) ilyesmi nem volt szokásban.

² főadószedővel.

³ hiányzik a szöveg értelméhez: „jó hasznát vettem.”

írást, hogy egy kunsági conductor nálom panaszkodott, hogy terhes szekereit le nem rakhatta. Amidőn Szegeden hozzám jött, csak az előtt való nap érkeztem Szegedre, az királi életem ház tisztjei még nem is tudták oda érkezésemet. A mellyém adott kapitán Raboth éppen nálom volt. Kérdém a kunsági conductort, adott-e valami ajándékot a péknek, vagy a Felflecks tisztnek? Felele: nem. Én tehát a zebemből kivesszek egy új koronás tallért és az ollóval egy vonást teszek a tallérra „Lotaringiae” írásra és a jótska mély vonást *L* és *O* közé huztam. Megmutatom a kapitánynak és kérésem, hogy jól megnézzék, hogy *L* és *O* közt van a vonás. Ezen tallért által adom a conductornak azzal a parantsolattal, hogy ezen tallért adja a péknek és kérje, hogy szekerein levő gabonát venné mindgyárt által. S kérdém, mennyit hozott és jól meg vagyon-e mérve? Felele a conductor: „Uram! valamivel nagyobb a mi mértékünk és azon felül minden pos: mérőn egy ujnyi vastagságot hagyunk, mert tudtuk, hogy itten nagyon mérnek.” Parantsolám néki a kapitány úr előtt, hogy a megjegyzett tallért adgya a péknek és ha elvette, vigyázzon rája, hogy sehová ne menjen, hanem tüstént jöjjön hozzám, mihelelt mérni kezdenek. Maga a conductor legyen egy darabig a mérésnél, az után, mint ha a szekere-nél volna dolga, menjen ki, állítson maga helett eskütt embert a méréshez, maga pedig szaladva jöjjön hozzám megmondani, mi történt,

Nem sokára, hogy elment tőlem, vissza jött hozzám a kunsági conductor és jelenti: „Uram, mihelelt néki adtam a tallért, elvette és mindgyárt mérni kezdtünk. Már 100 mérőt lemértünk, de bár fölösleg mértünk odahaza, mégis 100 mérőből itten csak 90 p. mérő jött ki. Erre parantsolám a conductornak, hogy tüstént menjen vissza és tovább is mérjen, én nem sokára oda fogok menni és csak szemmel tartsa a péket, ne hogy kimenvén, a tallért másnak adgya által; én nemsokára odamegyek, de ha bémegyek a templomba,¹ a hely mérnek, úgy tétesse magát, mintha engem nem is ismérne.

Elment a conductor, én pedig (tudván, hogy nagy impostorokkal vagyon dolgom, nagyon kívántam vigyázni minden környülállásokban) tüstént küldöttem a város bírāja után, (az öreg Wolfart volt a város bírāja),² hogy egy se-

¹ Elegendő katona, raktár híján több helyen is felhasználták e célra a használatban nem levő templomokat, bizonyára a főleg feloszlatott szerzetesrendek épületeit. L. Vollständige Geschichte des itzigen Kriegs II. Bd. Wien 1789. 140. l.

² Volfordt (Wohlfahrt) György 1772-től 1780-ig volt Szeged főbírája,

nátorral (magával hozván a város petsétyit) jöjjön hozzám. A vár commendansa groff Házlinger kapitány volt, annak is irtam hivatalból, hogy mivel úgy szólván, ő volna contraloriája a császári magazinumnak, jönné a templomba és hozza el magával a petsétyit.

Mihelest a város bírása hozzám érkezett a senatorral, tüstént mentem, úgy tetik a piaristák templomában, a holy a kunságiak gabonájokat és zabjokat lemérték, a mellyém adatott Rabach kapitánnyal együtt. Midőn bémegyünk a templomba, tsak úgy mentünk, mintha a templomot látni akartuk volna és végig mentünk a templomnak oldalain, néztük, hogy hány sorával vannak a lisztes hordók a falak mellett rakva, útollyára a templom ajtaja felé, a holy mértek, vissza fordulunk s nézzük, hogyan mér a pék. Egyszer mondtam, hony roszul mér. Nem mondtam ki vagyok? Azt felele rá a pék: „So zeige der Herr, wie man messen muß“ olyan formán: „Mutassa meg tehát kegyelmed, hogy kell mérni?“ Fogom a lapátot, megtöltöm a mérőt, még valami keveset hagytam is rajta, s mondtam így kell mérni. Erre mondtam néki, tehát mérjen ő egy mérőt. Ő meg is mérte jól. Amidőn letsapla, erre elérkezett a várbéli kapitány is groff Házlinger, az a hivatalos levelemből tudta, ki vagyok? Az már a hivatalom hozzáadásával köszöntött, akkor a pék levette a kalapját s mondtam: „Megálly, ki ne töltsed a mérőből, hanem hozzál egy zsákot töltsed belé. A másik mérőt, mellyet én mértem töltsed másik zsákba.“ Akkor reá irattam a zsákra, kinek mérésse? A város petsétyét, magamét és a kapitánokét reá tétettem és a város bírójának által adtam, hogy azon két zsákot mindaddig tartsák a városházánál, még fellebb való parantsolat ezen zsákok eránt nem érkezik. Ez után elől kértem azon 2 forintos koronás tallért, mellyet néki ezen conductor adott. Erre nem tagadta, hogy ezen két forintokat kezéhez vette, hanem előttünk azt vallá, hogy aztat már a feleségének által adta. Ezzel megelégedtem, hogy a tallérnak által vételét nem tagadta, különben le huzattam s zsebjeit megvizsgáltam volna.

Ezek után parantsoltam, hogy zárja bé a templomot, a kultsát magamhoz vettem és a királyi magazinumba mentem, késérőimmal együtt. Én a nagy útzán mentem, a pék pedig kis útzán szaladva ment a magazinumba, ottan hirtelen elbeszéllette, miképpen járt vélem és hogy a két forintos ko-

majd 1781—82-ben polgármester és 1784—1792-ig ismét főbiró. L. Reizner János: Szeged története III. köt. Szeged é. n. 66. l. és Szentkláray: Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből 495. l.

ronás tallért visza kértem, amellyet a conductor adott néki. Tsakhamar tanátsof tart az egész együtt lévő magasinalis tisztség, a tallért elveszik tőle és a cancellariajokban az asztalra teszik. Amidőn én későréimmel együtt a cancellariába érkeztem, a hely az egész számossabb tisztség jelen volt, köszöntésem után kérdém: ki a Ferwalter vagy az első tiszt? én ez ez vagyok. Erre elő ál a Ferwalter¹ s mondgya: én az vagyok, ez a contrallor, ez a másik, és harmadik, ugy a többit megnevezé: Ezek után mondám az első tisztnek: „Uraim! én ez ellen a gazember pék ellen satisfactiót kérek, ki a kunsági szekereket már egy héttől fogva itten várakosztatja és utánna jövőket előbb lerakatta, mint a kunságiakat; 8 napok után is nem kezdett előbb a méréshez, még ez az itt álló conductor 2 frtos tallért néki nem ajándékozott.“ Akkor előbb áll a Verwalter a szoba közepére jött és nagy hangal monda: „Én pedig az egész császári, királyi hivatal nevében az urtul satisfactiót ez ellen a gaz, hucfut conductor ellen kérek, ki ezen jelenlevő hiv királyi cs. péknek hivségét ajándékkal csábétani próbálta; ezen becsületes hiv kir. csász. szolga pedig ollan betsületes ember volt, hogy ezen gazember conductor ellen itt a cancellariaban azon panaszkodott, hogy az eő hivségét 2 frtos tallérral megvesztegetni akarta. Ezen betsületes hiv királyi szolga pedig a panasza mellett a 2 frtos tallért idehozta és most is ezen asztalon látható.“ Ezen felelete a vélem levőket bámulásra, magamat is nem kevés gondolkozásba hozott. Én ezen beszédjére felelém: „Ha igaz, hogy a conductor vétkes és ez meg fog bizonyodni, hidgyék el az urak, hogy olyan kemény elégtételt adok, amelyet az urak nem reménylettek.“ Erre a conductor majd kétségbe esett, a magasinalis tisztetek pedig nőtt a reménységek, hogy már ki-menekednek az hálóból. A vélem levő Rabach kapitány is, ki nagyon betsült, féltett, hogy benne törik a késém. Ezeket pedig mind azért mondám, hogy ez alatt majd eszembe jut valami, melly által én az eő hálójokból ki bújok. Tsakugyan eszembe jutott, mit kérdezzek még tőlek s mondám: már látom, hogy ez a pék nem olyan rossz ember, mint véltem, s azért kérem az urakat, mondják meg, mennyi ideje, hogy ezen tallért ide hozta? Felele a Verwalter: már lészen 4 órája. Megént kérdém: de bizonyos-e és meg tudgya-e mutatni, hogy ezen tallér már 4 órátul fogva itten az asztalon hever? Arra a Verwalter felel: Uraim!

¹ A sorkatonaság melletti Proviantamt személyzete: Verpflegsoberverwalter, Verpflegsverwalter, Verpflegsoffizier. L. Orsz. lltár Kanc. 7625/1786.

én vagyok bizonság. A Her v. Controllor is bizonyította, a harmadik is. Megént újra kérdém; ha bizonyos-e ezen tallérnak 4 órai itten az asztalon letétele? Akkor mindnyájan mint királi császári emberek emberségekre, hitekre bizonyították, hogy ezen tallér 4 órátul fogva ezen asztalon fekszik. Erre mondtam, (mert messzéről láttam az huzást a talléron): „Ti hiteteket, emberségteket,¹ hivatalaitak betsületére mindnyájan bizonyítjátok, hogy ezen tallér 4 órák elmulta olta ezen asztalon fekszik; én pedig azt mondom szemetekben, hogy ti királi császári gazemberek vagytok; mert ezen tallér három fertál óra előtt az én zsebemben volt. Ezen betsületes kunsági conductor nékem panaszolkodott, mi igazságtolanul bántok véle, akkor vevém ki ezen új tallért a zsebemből, ollóval kapitány ur jelenlétében *L* és *O* között huzást tettem a tallerra, úgy adtam ezen conductor-nak, hogy kenneye meg a péket, hamarabb lerakodnak, amint meg is lett. Kérem kapitány urat, és a vélem levő urakat, vizsgálják meg ezen tallért, meg fogják rajta látni a huzást és a kapitány ur bizonságom, ki előtt az huzást tettem. Rabak kapitány kezébe veszi a tallért, mutatja mindanyájaknak, hogy *L* és *O* betük között vagyon a huzás és előttek bizonyétya, hogy eő mint kapitány emberségére, tisztí caracterére bizonyétya, hogy ezen tallér még egy óra lefolyta előtt az én zsebemben volt. Ezek után a királyi császári gazemberek elszégyenlették magukat.

A cancellariaban hagyván eőket, az kapitány Rabachhal a szállásomra mentünk és én mindgyárt hozzá kezdettem a relatiomhoz, mellet a feő comissariatushoz tettem. De mivel tudtam, hogy nagy és fortélos gazemberekkel vagyon dolgom, úgy tettem fel írásomat, hogy minden mondásomat szükséges bizonság levelekkel megbizonyítottam, sőt lisztet is küldöttem, mellyet korpa helett a magazinumbul a szegedi sütő asszonyok vettek. Azt is megbizonyítottam, hogy nem tudgyák a sok fölös buzát hová tenni, a jó lisztet korpa gyanánt adgyák és egy máza korpából 9, 10 sült,² olykor 11 magyar kenyereket is sütnék. A szükséges irományoknak megszerzése több időt kívánt, azért ezen felírásomat a történt dolog harmadik napja után küldöttem stafetaliter a felsőbb commissariatushoz, de onnéd semmi váloszt nem vettem. Későbbben megint sürgettem a választ, de erre sem kaptam semmi feleletet és többé nem sürgettem, hanem gondoltam magamban, hogy a magazinalis tiszték valami ollas imposturát elkövettek, melly miatt nékem semmit nem váloszolnak.

¹ így.

² ez a szó talán fölösleges.

Utóbb Rabach kapitánnyal Békes vármegyében a széná conscriptiót folytattam és midőn Gyulán valánk, parantsolatot kaptunk, hogy mind a ketten a nagy armadiahoz Zemlénbe mennyünk. Megindultunk tehát Gyuláról minden paripáinkal és szekeres lovaimmal. Temesváron keresztül Tamasovetznek¹ mentünk. A midőn Tamasovetzre értünk, a sok haltt testeket fő nélkül mindenfelől heverni láttuk, a Temes vizen való hid el volt rontva. Némelly az hidnál lévő embereket kérdeztük, mi történt? Azok beszéllették, hogy vagy 700 lovas törökök, minek utána a vég határ emberek faluikból a Maruson és Tiszán keresztül menni parantsoltattak, Tamasovetzre érkeztek és mivel a végkatonaság helységeket üressen találták, egész Tamasovetzig jöttek, ottan a hidat elromolva találták, a vizen keresztül jöttek és innend a Temesen sok császári szekerek és szekeresek voltak, a Temes vizén (melly kitsin lévén) ketesztül jöttek. Innend a viz partyán egy compania vég határból álló katonák egy derék Mihailovits nevű kapitány vezérleése alatt a partot vitézül védelmezték,² biztatván katonáit, ne félyenek, mert generalis Lilien két lovas vasas regimentel nem messze a partul a szőlők alatt táborozik, mindgyárt segítségül fog jönni, mert minden lövésűnköt hallja. A kapitány sok embereit elvesztette, mindég bizván generalis Lilien segítségével. Utólyára megmaradott kevés embereivel a parton fellül levő Lázárok étskai³ földesurak széna kazallához huzta magát és ottan is vitézül védelmezte magát, de generalis Lilien segítségekre nem jött. A törökök felgyujtották a széna kazalt, a tűz elkergette a széna mellül, a kapitány és az egész compania, ugy nem

¹ a Temes balpartján Nagybecskerekeltől délnyugatra.

² Ez az esemény 1788 okt. 17-ről 18-ára virradó éjjel történt. A kapitány neve azonban Radivojevic volt (Mihailjevic kapitányról l. 102. l.) Csapata hidászokkal együtt azért volt előre küldve, hogy a császárnak Lugos felől ismét Zimonyba visszatérő serege számára Tomasevácnál hidat verjen. Innentől ugyanis a Temes balpartján vezetett tovább az út az Opova-Szurdoki átkelő felé. A törököknek oláh parasztok vittek hirt a dologról s 600 szpahi Pancsováról indult az éjszakai küdben Tomasevác felé. Összesen 96 katonát fejezték le a törökök, kik a levágott fejekért díjat kaptak. A háború folyamán tárgyalás is folyt a belgrádi basával e barbár szokás megszüntetése végett. Lilien tábornok lovasai Orlovátnál (Tomasevácól délnyugatra a Temes jobb partján) állottak és elkésve jöttek segítségül. A császár okt. 27-én érkezett Zimonyba s mivel Vörös Ignác a hidakat nagyobbára már elrontva találta, az ő utazásának okt. 17-e és 27-e között kellett történnie. V. ö. Thielen: Geschichte des Feldzugs 1788. der k. k. Hauptarmee Gegen die Türken Oesterreichische militärische Zeitschrift 1831. 3. Bd. 155. l.

³ Ma Német- és Román-Écska Nagybecskerekeltől délkeletre. Lázár Lukácsról és Agostonról l. Szentkláray: Száz év stb. 434. l. és Temes vármegye 372. l.

külömben a sok szekereknek fejeit lenyakazván, tarisznyára rakták és vissza mentek a nélkül, hogy a két vasas regementből báró Lilien generalis tsak legkevesebb segedelmet küldött volna. Báró Liliennek az a parantsolatja volt, hogy vizsgálhassa magát, az hidat elégesse, ezzel a nagy költség-gel készült hidakat Oppovátul Szurdok felé,¹ Szurdoknál pedig a Dunán keresztül hajókon álló hid volt, melly a nádosokon keresztül Oppovátul fogva Szurdokig csinált hidaknak és utaknak elkészétesse által szörnyű könnyű és rövid communicatiot nyert az armadia. Mert még ezen Oppovátul Szurdokig nagy költséggel készült hidak és töltések fel nem álléttattak, addig Banatusból akár Pétervárá, akár Zemenbe Pancsovátul hajókon Belgrád előtt elevezni vagy a Tiszán Kanizsán vagy Betsén által menni nagy területet tenni kén-telenétettek.

Ilyen parantsolatja volt generalis báró Kemingnek² is, hogy a mihadiai retarada után ő is magát vizsgálhassa Pétervárig és így egész Sirmiumot Pétervárig a törökök birtokába ereztették volna. Zemlén és a többi helységek is,³ valamint Szurdokig lévő Kuvin, Pancsova és a több végheleységek is parantsolat után elmentek és szénájakat és egyebeket felgyűjtván Temesen, Maruson, Tiszán keresztül mentek, ugy Zsemlennek (vagy Zimonnak) is és a többi helységeknek ki volt adva a parantsolat, hogy felgyujtván helységeiket, mint Pantsován és több helységeken már meg történt, ők is partékáikat magokkal vivén, Pétervárnál a Dunán által költözzenek. De zsimoniak, a holy legalább 110 ezer ember már két esztendőül fogva a táborban fekütt,⁴ még jobban meggazdagodván, mint háboru előtt a contumacia és kereskedés által gazdagodtak, sok mindenféle partékákkal bővelkedtek és annyi tehetsége a leggazdagabbiknak sem volt, hogy vagyonyával három napok alatt lakó helébül kitakarodhassék. Ezek tehát az az⁵ akkori divisionalis generálishoz báró Kemingerhez, és brigaderos generalis herczeg Valdek-

¹ itt hiányzik az ige.

² báró Gemmingen Zsigmond tábornagy a császárnak a bánáti hadtesthez való távozása után lett a Zimonyban hátrahagyott haderő parancsnoka. Magyar indigenatust nyert az 1791. LXXII. t.-c.-ben.

³ a „Zemlén és a többi helységek” rész tulajdonképen fölösleges s telán tévesen áll itt, mivel alább ismét olvassuk a „Zimonnak is és a többi helységeknek” szavakat.

⁴ A hadjárat kezdetén a Banovce-Zimony között táborozó főszereg 125 ezer emberből állott Mitteilungen der k. k. Kriegsarchiv's 1885, 106. l. Azonban ekkor még nem két esztendeje, csak kilencedik hónapja folyt a háboru.

⁵ kétszer.

hez folyamodtak, hogy ne kényszerítsék őket lakhelyeiknek elhagyására és felgyújtására. Készek lesznek az ott való katonasággal fejenként életüket, vagyonyokat menteni. Generális báró Keminger nem akart el állani a felségtől adott parantsolattul, hanem generalis herczeg Waldek nem örömet akarta a parantsolatot tellyesíteni és a nép előtt monda generalis báró Kemingernek, adgyon néki két batalion magyar gyalogságot, és egy divisio huszárokat, magára vállalja a feleletet, hogy a törökök Zimonba be nem jönnek. A nép nagyon sürgette Keminger generalist, hogy herczeg Waldek kérését tellyesítse. Kiki képzelheti magának, Zsimony nagy helységnek számos népe minő zavarodásban lehetett a kiadott parantsolat után, melly szerént három nap alatt minden vagyonokkal kitakarodni, a várast felgyújtani kényszerítették. A sok özvecsoportozott nép a két generalist el nem hagyta, a generalisok quartellainak udvarai tömve voltak néppel, a merre mentek, akár gyalog, akár lóháton, sok nép sirással, könyörgéssel késerte őket. Annyira siránkoztak, hogy generalis Keminger megszánván őket, hertzeg Waldek kívánságára, ki az ütközetre nagy tüzet mutatta és a magyar katonaságban nagy bizodalmát helyhezette, reá állott. Adott néki két batalion magyar gyalogságot és egy divisio huszárt Warumzer¹ regementjéből melly divisiót kapitány Fogl sopronyi volt generalis perceptornak fia, ki utóbb mint pensioiban lévő generalis ugyan Sopronyban halt meg, vezette. Generalis Waldek hertzeg az előbbdni, Zimon és Belgrad között bessaniai töltésen² levő katonasághoz kaptisolya a két bataliont, a huszárokat is oldalvást állétya. Tsak ugyan Belgrádból talpakon, kompokon által jött törökök megtámadgyák a mi Belgrad és Zimon között a lapányban álló katonáinkat. Generalis báró Keminger az egész zimonyi néppel, asszonyokkal, gyermekekkel a zimonyi hegynek allában állattak. A nép ezen ütköztétül várta életének, vagyonyának sorsát. Kiki képzelheti, mitsoda indulattal várta kiki sorsát. A törökök tüzessen viaskodtak, a gyalogságot már nagyon zavarta és majd egészen körül vette. Ekkor Fogl kapitány ütközetre fujatya trombitáit, állásából nagy sebességgel reá üt a törökökre, báró Keminger generalis a néppel együtt a hegy oldalán perspectiván nézi az ütközetet. A midőn a huszárok a törökökre ütöttek, úgy közigben vágta, hogy messzire látó üvegén egy huszárt sem látott. Akkor meggondolván a császár parantsolatját, mely szerént magát

¹ Wurmser.

² A Zimony-Bezaniai töltés pár hónappal előbb a háború folyamán készült.

visszahuzni, Zimont elégetni kellett volna, nagyon megháborodott és fent szóval keseregni kezdett: „Jaj oda vannak a huszárok, egyet sem látok!” Kevés idő múlva látott egy-nihányot: „Látok egy-nihányot, bártsak harmad része megmaradna!” A huszárok jól vagdalták a törököket, akkor már több huszárt látott, akkor csak azon sóhajtozott: „Bártsak az Isten felét megoltalmazná!” A huszárok vitézségével a gyalogság is jobban megbátorodott, az kötelességeket tellyesétették. Egyszerre látta az egész divisiót, akkor örömkialtásra fakadt Keminger s felkiáltá: „Hála Isten, megvan-nak még a huszárok! Az egész divisió már együtt rendben lévén, a törököket Sáva fele nyomta, kik már tovább a vitéz magyar huszár éles kardjainak ellent nem álhatván, sietséggel visszavonultak a Sáva folyóján álló hajókra. De még odaértek, nyomban követvén eőket az huszárok egész a Sáva partyáig, sokakat Mahomet profétához utasítottak, még a Sáva partyán is a hajóban szállókat is. A meddig tsak a magyar kard a törököket,¹ éleiket éreztették vélek. Midőn a törökök már a Sáván által,² a huszár divisió Fogl kapitány vezérlése alatt kivont véres kardjaikkal hertzeg Waldekel együtt Zimon felé, a holy generalis b. Keminger az egész néppel állott, visszafordult. Még messziről az egész nép zöngötte: „Vivát huszár!” Eléjébe mentek és vivát kiáltással lovaik mellett számosan késérték egész a generalis Geminger állásáig. Ottan kapitány Fogl megálltá huszárjait. Egy kard sem volt, amelly a török vérben nem úszott volna. Akkor parantsolá, hogy kiki leszályan és kardját a vértől tisztítsa. Ekkor a huszárok véres kardgyaikat a földben szurkállyák, a török vértől illy mód megtisztítván, hőveleikbe visszatték.

Ezalatt a nép nagyon esedezett a két generalisnak, engednék meg, hogy az huszárokat az eő életek, vagyonyaik megtartóit három nap megvendégelhessék, a többi katonaságnak ingyen ételt s italt ajánlván. A népnek buzgó kérésére megengedték a generalisok, hogy a huszárokat három nap megvendégelhessék Zimon lakossai. Erre a nép vivát kiáltásai között egyik a lovát kantárjánál, másik magát az huszárt kezénél fogva, kit asszony, kit leány, kit jelessebb emberek és ifjak bévezettek a városban s házaikban ragadták s huszár volt házaikban a gazda s az szerentsétlennek tartotta magát, ki huszárt vendégül házához nem vihetett. Három nap mindég úgy amint tsak a zimonyi gazdaktul és

¹ kimaradt: érte.

² kimaradt: keltek.

aszonyoktul kitelhetett, vendégelték a huszárokat. Lovaikra sem lehetett gondgyok, mert sok huszár azt sem tudhatta, holy a lova. Harmadnapra megfuvatván a trombitákat, megjelentek a huszárok, mindenkinek lovát és minden bagáziáját, a mellyet kiki házába vitt, előlhozták a gazdák s úgy sok kijózanodván, mindenik huszár maga jószágához jutott és némelly vendégjét ki pénzel, ki más egyébbel, megajándékozta.¹

Ezen történeten én magam jelen nem voltam, hanem azok szájjakkal adom elő ezen történetet, kik a generalisak mellett voltak. De ezen történet után egynéhány nap mulva Zimonba értem, a mint következik, a néptől elbeszélteni hallottam. Ezen történet után még azon katonaságbul is, melly vagy Pétervára ment vagy környékére húzódott, részében vissza ment és Sirmiumban Zimon és Pétervárad között tanyázott.

Amint már az előbbeniekben mondám, magam is Rabach kapitánnyal együtt Zimonban rendeltettünk. Már megíráim, hogy Tomasovelzig a Temesen által értünk, a holy a hid el rontva lévén, a Temesen által lovagolván, délután bé szállottunk. Tomasovetzen a kortsma az hid mellett jó épület volt; de ezen magányos helen meg nem szállottunk, hanem a faluba mentünk, ahol a házakat üressen találván, egy házban hidon tul, a széna kazal mellet levágott kapitány quartellának által ellenében, a holy egy kazal széna volt, bé szállottunk mind a ketten lovainkal, embereinkel. A házban a konyhában minden tserép edények öszve törve halomban voltak, a szobákban a kementzék ledöntve. Én a szobában nem, hanem egy tágos az ház felé oldal nélkül levő szabad szényben szállottam a kapitánnyal együtt, de Rabach kapitány az ellent által levő elesett kapitány quartellát megtekintvén, ottan jó istállót talált, lovait s embereit az elesett kapitány quartellában helyhezlette. Jovasoltam neki, maradjunk együtt, mert ezen emberek nélkül lévő faluban, ha együtt maradunk, biztonságosabbak leszünk, mondván: estére majd lehetnek korborló² oláh vendégeink. De a kapitány erre nem ügyelvén, a jó istálló kedvéért egészen által költözött, én pedig az udvar közepére tüzet rakatván, főzni parantsoltam. Estvefelé már egyenként, kettőnként jelengették magokat az oláhok, mikor alkonyodott a nap, majd lóháton, majd gyalog jelengették magokat, az én udvaromba is jöttek,

¹ Szintén Wurmser-huszárok voltak, akik a tomaseváci kalandból visszatérő szpahiknak utána eredtek s közülök többet levágtak vagy elfogtak. Vanicek Spezialgeschichte III. Band 423. I.

² így.

de nálom sokáig nem mulattak, mert tudván oláhul, ki igazítottam őket, de a kapitány quartellán 3. 4.^{en} is mutatták magokat és az istállóban paripáit nézegették. A kapitány vélek egyebet nem tudott szollani, tsak Marsch mondá nekik és szovára nem igen ügyeltek, által jött hozzám s panaszkodott, hogy oláh betyárok nagyon nézegetik lovaikat és tart tőlek. Felelém neki: „Megmondám kapitány urnak, hogy az északai quartélunk nem igen bátorságos és ha hozzám által nem jön kapitány uram, megtörténhetik, hogy regvelre egy lova sem marad.“ Azonnal által költözködött hozzám mindenestül. Ekkor nagyobb tüzet rakattam, két paripámot nyeregbe tartottam, töltött pisztolokkal együtt a két puskáimat is az oláhak előtt, kik a sövény mellől be nézegettek, megtöltöttem, kotsisomat, lovászaimat és a kapitány embereit is, olykor mindanyájukat a tüzhöz a végre parantsoltam, hogy a leselkedő oláhok lássák, hogy többen együtt vagyunk. Parantsoltam, hogy a tűz körül magyarul beszélyenek, ha egyik elmegy a tüztől, megint a másik a tüzhöz mennyen és így minden untalan jártottam embereinket a tűz körül. Magam is holy egyiket, hol másikat a tűz körül lévőket gyorsan magyarul szóllétottam. Engemet és embereimet huszároknak tartottak, kiktől mint a törökök, mint az oláhok és rátzak, halván a törökökkel való vitéz történeteiket, féltek. Midőn besötétedett, az oláhak közül egy kettő az udvaron keresztül mentek és széllal nézegettek, a pipájakba tüzet kértek, én pedig őket szemmel tartottam és őket jól megnéztem. Későbbben egy oláh ló hátán, kit már annak előtte gyalog az udvaron menni kétzer láttam, bé nyargal a tüzhöz, részegnek teszi magát és oláhul tüzet kér a pipájában. Erre én töltött fegyvert kaptam a kezembe, kiugrom a szényből és mondám neki oláhul: „Lóduj ki az udvarbul, mert most mindgyárt én adok tüzet, de meg nem köszönöd.“ El is ment azon sebeséggel, a mellyel bé nyargalt az udvarba. Akkor hangas szóval kiadám a parantsolatot, hogy egy fegyveressen aljon a tűz körül és mihelest egy oláh az udvarban vagy a tüzhöz jönn, mint északai kóborló rosz embert löjő agyon. Ezt legelőször oláh, azután magyar nyelven parantsolám, a sövény mellett leselkedő oláhok jól hallották és így menekedtünk meg azon étzaka a kártul. De magam igen keveset aludtam, a stráza is egész étzaka a tűz mellett forogódott. Reggel jókor készültünk és mihelest virradott, parainkra ültünk és mentünk Zemlén felé.

Tomasovetzről messze volt a stáii, mindég a granitz katonák határjain utaztunk,¹ a falukban sehol egy lelket sem találtunk. A falukban a mély kutakról a kötelek le voltak véve, vizet a széna hordó köteleinket öszve kötözvén bográtsban huzhattunk, magunk és lovaink számára. Némelly padlásokon árpát, kukoritzát leltünk. Egymástól mesze távozni nem merészeltünk, mert attól is kellett tartanunk, hogy vagy török vagy magunk féle rablókra akadhatunk. A faluban, midőn Oppovára értünk, egy tisztet egynihány csajkisz-tákkal találtunk, ottan a tisztel beszélvén kérdeztük, ha által mehetünk e az oppovai töltésen Szurdoknak? Felele: gyalog igen, de szekereinket nehezen vihetjük által némely hidakon, mert generalis Lilien sok helyen meggyújtatta, de el nem égtek egészen. Mi megindulánk, már a gyalogok sok helyen megigazétották az hidakat, hogy gyalog által mehetek. Mi is darabjait az elégett hidaknak némelly helyeken öszve szedtük, a szekereinkből lovainkat kifogtuk, úgy huztuk által szekereinket és nagy bajjal a szurdoki hidhoz értünk, ottan németh gyalog nagyobb őrizetet találtunk, kik kérdezték tőlünk, merre vagynak a törökök? és sokan vagynak-e? Felelénk: Tamasovetzről fogva sem granitz katonákat, (a falukat mindenütt üressen találtuk), de törököket sem láttunk sohol, melly feleletünkön megindultak; Szurdoknál a hajókon álló hidakon a Dunán által költöztünk. Szurdokon a zimonyi ütközei után minden házban sok katonákat leltünk. Onnan Zimonba mentünk, ez is tele volt katonával és Zimony és Bánófcze között táborban is sok katonákat láttunk. Zimonyban bé jelentvén magunkat, kapitány Rabach Zimon és Bánófcze között táborozó regementyéhez utasítattott, én pedig egynihány nap mulva Bánófczéra rendeltetem.

A zimonyiak a huszárok által történt törökök megvendéglése után,² látván a törökök, hogy a zimonyi partokon fellül számassabb katonaság újra öszeugyültt, Zimony és bassanyiai töltés között több új viadalokat nem próbált. A Belgrád előtt táborozó asiai katonák is hazájokba költöztek, a mi Zimony és Bánófcze között táborozó katonáink is téli quartelokra a Dunán innend Báts és több vármegyékbe költöztek.³ Magam még Bánófczén quarteloztam, a honnéd

¹ A mai Torontálmegye déli része körülbelül Tomasevától, illetve a Berzova-csatornától délre már katonai határörvidék volt, a németbánsági ezred területe.

² Helyesen bizonyára így: a huszároknak a zimonyiak által történt megvendéglése után látván a törökök, hogy stb.

³ A török katonaság délvidéki része november elején kezdett hazaindulni, a császári sereg pedig nov. 13-án kezdte meg a téli táborozást,

Zimonybul vitetett naturalékat ismét Zimonyba vissza szállé-
tani kellett. Banofcén is minden ház meg volt rakva kato-
nasággal, én egy kis föld házban quartéloztam egy grana-
teros öreg kapitánnyal és egy fő hadnagyal, ki a kapitányá-
nál is öregebb volt. Ezek azon granateros companianál vol-
tak, melly régi, hiv és jó viseletű granaterosokból volt össze
állítva a császár bagazijának őrzésére. En ezen érdemes
urakkal keveset és ritkán beszélhettem, mert én reggel még
jóval virratt előtt lóra ültem és hivatalomban járkáltam, ké-
sőbb estve pedig haza érkezésemtől jobbjára őket az az ágy-
ban találtam. Egykor éhfél után egy óraker, mintegy 10-11-
ik 9berben lehetett, az ablakon kotzogtat valaki, én is, az öreg
tiszték is ébren aludtunk, kérdjük: ki vagy? Felelet helett
azt kérdi: itten vagyon Vörös Landes Comissarius? En
szaváruul megismértem, hogy Rabach kapitány. Felelék, itten
vagyok, tsak jöjjön az ajtóra, mindgyárt gyertyát gyujtak.
Bé jön a kapitány, megölel és hevensen megtsókoly. En
mindgyárt az öreg urakat, a kapitánt és fő hadnagyot meg-
nevezem, s mondám, hogy ezen érdemes urak, kikkel egy
szobában vagyon szerentsém quartélozni, a császár bagazi-
ája mellett levő granateros companiának tisztjei. Rabach ka-
pitány őket köszöntvén, mondva nékiek: „Örülök, hogy tiszt-
telhetlek benneteket! a táborbul elindulván, 11 óraker ér-
tem Bánofczéra, azulta mindég keresem ezen barátomnak
quartellát, de nem sajnálom fáradságomat, mert ennek az
Urnak nagy hála adással tartozom. En ugyan a katonai
mesterségemet, minek előtte szerentsém volt ezzel az Urral
öszve jönnöm, értettem, de mégis meg kell vallanom, hogy
igaz katonává ez az fiatal Ur tett. Ez az Ur tanétott engem
szalonnát enni, mellyet, ha enni másokat láttam, értőztam és
sokszor töprenkeltem magamba, hogy ehetik az emberek
ezi a disznóságot? Ez az Ur megtanétott annak evéssére,
mellyet most ugy megszerettem, hogy mennyei manná-
rak tartom s jó izüen minden reggel megeszem. Ennek az Ur-
nak köszönhetem, hogy semmi némü környüállásokban az
éségtül nem félek; ha egy hétig, vagy tovább nem kapnék
is más eledelt, mert ha tüzet nem tsinálhatak s vagyon ke-
nyerem, jó étel a szalonna; ha nintsen kenyérem, mindég
hordozok egy abrakos tarisznyával tarhonyát, ezi egy kis
szalonnával akármi gaznál megfőzöm és kenyér nélkül is
megéhetem. Pedig mi a katona, ha 2-3 nap éhezik? Mos-
tán már egy, két hétig minden más élet¹ nélkül el tudok

Maga II. József a hónap 18-án utazott Bécsbe, parancsnokul Zimonyban
gróf Kinsky József tábornokot hagyva hátra, ki a belgrádi basával a tél
folyamára fegyverszünetet kötött, melyet a nagyvezér is megerősített.

¹ így étel helyett.

élni.“ És engemet nagyon ajánlott az öreg tisztek barátságában, azzal el butsuzott tőlem, vissza nyargalt a táborban, mert még azon reggel téli quartélba elindultak. Ekkor volt szerentsém utolyára eőtet látni. Későbbben maga betegségében meghalt.

Két, három napok mulva én is parantsolatot kaptam elutazni. Az öreg vélem quartélozó tiszt urakat, kik valóban Rabak kapitány ajánlása után jobban tiszteltek,¹ elmentem Ujvidékre, ottan quartéloztam és a várnak provisióját folytattam.

Tavaszal parancsolatot kaptam, hogy Szegedre menyek és ottan a mihadiai reterada után minden honnéd öszve hordot naturalekat szározon, vizen a kirendelt helyekre vitesssem. Az előbbeni katonai magazinális tisztet Ferfleks Ferwaltert ottan találtam. Mivel ezen ember ellen esztendő előtt tett vizsgálásom és vádolásom semmi következéseket nem szültt, ezen emberrel igen szépen bántam, fell tettem magamban, hogy valami képpen ki tudom tőle, minő csalárdsággal élt, hogy az egész ellene tett vizsgálásom és panaszim füstben mentek. De ezen ember nagyon tartott tőlem, minden kigondolható tisztelettel s barátsággal volt hozzám, én viszont hozzája; de még is tartott tőlem. Szegeden a tracterben egyszer öszvejövünk, eő is ottan vatsorált, én barátimmal tovább maradtam; elmenetele után kérdem a korts-márosnét, ki mindenkor a szobában a vendégekre ügyeltt, ha ezen annonarius tisztt gyakrabban jár-e házához? Felele: minden nap estve itten megjelenik, sokszor semmit sem eszik, hanem itten borozik. Én Szegeden egész táborozó készülettel voltam, volt főzőm, volt mindenem, de megértvén ezen életes ház tisztjének minden napi oda jövetelét, én is minden este megjelentem. Ittunk mi ketten barátságos több poharakat, a németh meg is kotyokosodott. Ebédre is el jártam hozzá, és egy szép Freila Mamja volt házánál, magamat belé szerelmesnek szinlettem, kertekbe uzonára hívott, oda is, vagy akárhova hívott, megjelentem. Illy barátságos 3 hetek eltelte után, midőn tsak magunk későbbben együtt paharáztunk a tractérban, kérdém tőle, ha volt-e baja az én vizsgálásomért? most sajnálnám, ha lett volna baja. Felele reá: Semmi legkissebb bajom sem volt. Azt felelem reá: hála Isten! szeretem, hogy általam semmi baja nem lett, de errül megént elhalgattam. Más alkalmatos estve megént azt kérdém, — Ugyan mit tselekedett az ur? hogy ellene tett panaszokbul és az én vizsgálásombul olly könnyen kibujt?

¹ itt hiányzik egy szó, talán: *elhagyva*.

Felele: az nagy titok, azt nem szabad senkinek is tudni, mert örökre szerentsétlen lehetnék. Felelém: én az Ur szerentsétlenségét nem kívánom. Ezek után megént másokru! beszélgettünk, Valami négy he!ek mulva hozzám nagyobb hajlandóságát és szivességét mutatta és jó kedvel borozott vélem. Akkor feltettem magamban, addig iszom véle, még a tilkát a bor ki nem adgya. Tsak ugyan eő kegyelme jól meg kotsakosodott és éfél után egy óráig borosztam véle s akkor mondám néki: „Barátom, tudod azt, hogy én néked sem hozzád tartozandóknak kárt tenni nem kívának, ugyan kérlek, mondgyad meg nékem, mit követtél el, hogy az én vizsgálásomon keresztül estél? én nem azért kérde!m, mint-ha bännám, hogy ugy történt, sött szeretem, de ezzel kívánnék többet tudni, hogy ha magam is olyan esetben volnék, mint te voltál, magamon segíteni tudnék.“ Ekkor jó pikkos lévén, elkezdé: „Uram! még” ekkoraig senki soha nem nyomozta a mi manipulationkat, mint te, és csudálkozom, hol tanultad? hogy sarkunkra hághass? de az én eszem még is meghalladta a te tapasztalásodat. A midő!n te valamennyünket a cancellariaban lévőket legazembereztél, megmérétt zsákokat is bépetsételtél, mindnyájan megijettünk, a contrallorral tanátskoztunk, mi tévők legyünk? Tsak hamar fell találtuk magunkat, hogy a bé petsételt zsákok a mi mérésünket el fogja¹ így árulni, tehát tegyünk mi perceptumba valamit supererogatumot. Ekkor még nem tanátskozhattunk, miből, mennyit tegyünk? hanem ezen gondolat után tüstént szaladtam a postára, te még a város házához nem értél, midő!n én már a postán voltam. A postamester jó barátom, azt arra kértem, hogy a te stafetádót, ha előbb a postára érkezne, mint² én általam küldendő, el ne külgye hanem az enyimet, mihele!st feladom irományimat, mindgyárt külgye el, a tiedet pedig legalább két óráig tartóztassa, ki is kérésemet tellyeséteni ígérte. Ezzel haza mentem s ottan mindgyárt én a contrallorral 10 ezer poss: mérőt perceptumba vettünk és azt mondtuk, hogy mivel az Estereiger³ mérő, a mellyel mi a zsákokba mérjük a zabot, árpát és egyebeket, kissebb, mint a pos. mérő, mi pedig p: mérővel vettük bé, tehát minden félből a bé vételnek proportiója szerint 10 ezer mérőt, mint superfluitást a diariumban perceptumban vettünk. Egy nappal előbbre tettük a superfluitás bé vételét, mint sem te vizsgáltad ezen uj bé vitelt és a számadásunkban bé irtt superfluitast el küldöttük a mi di-

¹ így.

² kimaradt: az.

³ Österreich.

rectionknak és így minden további vizsgálatul nem csak mentek lettünk, de még meg is ditsértek. És azt gondolod, hogy mi azt a sok számadást, írást, tsak e tsekély füzet-süinkért vihetyük? vagy azért nyeljük a sok port? vagy gondolod-e? hogy a mi Hoffratunk és az elsőbek el élhelnének Budán vagy más nagy városokban a tsekély fizetések-bül? ha mi azokat és ők minket nem segítenének?" Ekkor gyónásával megelégettem és éhfél után 2 óra tájban a tántorgó németh sógort kapujáig vezettem, innénd quartélomba mentem a város háza mellett lévő alaton emeletű kaszárnýába s le feküdtem. Már $\frac{2}{4}$ négyre virradni kezdett, akkor jó álmombul fel keltett a vén muskatéros sváb szakátsné, bit azért vittem magammal, mivel háboru előtt Temesvárott köz katona lévén az ura, jó mosóném volt, midőn reménységem volt a táborba menni, kérdém eőtet, el jönne táborba vélem mosónénak? felele, igen is; az uramon is inkább segíthetek, ha a regementyek hozzám közel lészen. Gondolván, hogy ezen vén aszszony már a nyomorusághoz jobban hozzá szokott, mint más szakátsné vagy szakáts: amint igaz is volt, mert a táborban föld tűz helyet ásottam, esős időben bokáig s föllebb is értt a tűz hely árkában a viz. Tehát Temesvárott vagy két hétig tanétottam közönséges magyar ételek főzéssére és mint főzésben, mint mosásban jó szolgálatokat tett. Bé jöven monda: „Heer Gnada! ein heer ist da, vill mit Heer Gnada reden.“ Mondám néki: „Mondgya meg néki, jöjjön későbbben, tsak nem rég feküdtem le, mit alkalmatlankodik ily korán, tsak most kezd virradni.“ Ki megy, nem sokára megint bé jön s mongya: „Ezen ur el nem akar menni és még egyszer kéreti, hogy bé jöhessen, igen szorgos és nagy dolga vagyon a Heer Gnadával.“ Álmoosan mondám, tehát külgye bé. A midőn bé jött, még sötétes volt a szoba, egyenessen az ágyom fejénél le térdepel és reszkette mondgya: „Uram! kérlek kegyelemért.“ Én a még sötétes szobámba szováruul ismértem inkább, mint ábrázatyáruul. Midőn térdepelni láttam és többször monda: ich bitte ein Gnade! meg döbbsentem és minden álmam el mult. Ki ugrottam ágyombul s meg fogám eőtet, fel akartam emelni, s mondom: keljen fell! de az életes ház tisztje fel nem kelt és tsak azt mondá, hogy fel nem kelhet, még én kegyelmet nem ajánlok. S kérdem, mi baja? Hirtelen arra a gondolatra jöttem, hogy részegségében talán vagy gyermekét vagy feleségét ölte meg s magamat vádoltam, hogy részegségének én vagyok az oka. Akkor sem kelt fel, erre én rajtam álló kegyelemről, mellyet én adhatok és barátságommal bizonyossá tettem. Akkor mégis térden el kezd mon-

dani: „Uram! te tegnap addig boroztál velem, még eláztam és részegségemben ki tsafartál belőllem olyl titkot, mellyet ha fel földözöl, hét élő gyermekeimet, feleségemet magammal együtt szerentsétlenné tészel. Erre kérdém eőtet, tehát tsak ez a bajod? Kely fell! Istenemre, emberségemre fogadtam néki, hogy ezen titkának barátságos ki nyilatkozásával soha vissza élni nem fogok, hanem engemet nagyon lekötelezett azzal, hogy megvilágosított a mesterséges és te-kervényes foglalatosságaikban. Fogadtam néki tovább is, hogy soha nem tsak néki, de más társaidnak sem fogok ezen tudományommal ártani, mivel nékem az nem áll kö-telességemben, hogy az ő manipulatiojokat vizsgáljam, vagy fell forgassam, tsak arra kell vigyáznam, hogy a provincia-lis embereinket se nagyon tsalják, sem várakozással, vagy más környülállásokkal ne terhelyék. Erre egész megnyu-godva ment el tőlem ezen életes ház tiszt és ezen történet ki verte szememből az álmat s nagyon álmélkodtam a tör-téneten, de még azon is, hogy ezen általam haza vezetett jól meg kotyagosodott ember olly hirtelen egészlen ki józa-nodott.

Ezen történet után többször szemére hánytam ezen em-bernek, hogy miért kételkedett az én emberségemben? s mi vitte arra a gondolatra, hogy én eőtet s gyermekeit sze-rentsétlenné fogom tenni? Ezen alkalmatasságokal még töb-bet gyönt; a többi között mondá: hogy eő négy erős cheh lovakat és két kotsist tart, a tselédgyei étele, lovainak zabja egy pénzében sem telik; mert a gabona és zab fölösleg va-ló mértékbül böven eltarthatya. Egy szekérben két lovat fogat, egy szekérére 30—35 zsák gabonát reá rakat, a leg-közelebb lévő malmokba a maga szekeren hordatya a ga-bonát. Zsák számra fizetik a fuvort, 1—1—2 x^{kat} a mint a malom távul léte a vagyon a gabonásháztul. Vannak több napszámassak rendelve, kik amint jött egyik szekere, mindgyárt a napszámassak a zsákokat fel rakták: a kotsis sem az éle-tes háznál, sem a malomnál le sem szállott, midőn a sze-kere a malomba vitte a gabonát, ottan a molnár legények és napszámassak hamarsággal a gabonával megtöltött zsá-kokat le vették s már a lisztes zsákok a parton állottak, azokat is hamar fellrakták; és így két szekere a malomba vitt gabonás és vissza hozott lisztes zsákokért bért kapott; és annyit nyert, hogy némelly hoszabb napokban a 4 lovai-val 40 forint bért is fizettelett magának. A molnárak a fel és lerakást nagyon siettették; mert tőle függött a molnárak-nak az aerarialis gabonát kinek, kinek ki osztani; az aerari-alis örlésen, a holly font számra tartozik adni a lisztet, a

molnárok nem sokat nyernek, azon malmokra tehát, a honnéd elő hordatta a lisztet, kevesebb őrleést vetelt, mint sem másokra, azért sörényebbek is voltak a fel s lerakásban.

Az életes ház tisztnek nekem tett gyónássa után valami egy hónap mulva Szegeden bétoppantik szobámban generalis Genge,¹ ki a katonaság részéről az életes házak directora volt, egy ordinantz káplár utánna, (kit már mint pancsovai obestert jól ismértem) az első szova is az volt: jöjjön az ur vélem a katonai életes házhoz. Én tüstént kardot kötök s megyek véle egyenessen az életes házhoz. Ezen generalis el jöveteléről sem én, sem az életes ház tisztje egy szót sem tudtunk. A mint bé megyünk a cancellariában, az életes tiszt majd le rogyott lábairul, a midőn engemet a directorral együtt jönni látott, egyszerre látásunkra el halványodott. Intek néki, ne féljen; de az ember nagyon oda volt. Kéri a protocolumát és kérdi, mennyi sültt kenyere? lisztje? és gabonája vagyon? reszketett az írássa kezében. Én intek néki, ne féljen, de szegény majd magán kívül volt. Alig tölt el egy néhány minutum, mondgya a generalis; mennyünk az életes házba. Első ment ki a generalis a cancellaria ajtaján, második én, az ordinantz káplár utánunk, a tiszt a kultsokért ment, s nyomba jött. Midőn mellettem el ment, megént szemmel intek, ne félyen. A generalis parantsolja, hogy a süttött profuntokhoz vezessen. Nitya az ajtót, bé megyen a generalis, utánna megyek én, midőn mellette el megyek, lassan mondom neki, ne féljen s meg ne ijedgyen. A magazinumban nézegeti² a profuntot, fel vágotya, kostolya, kérdi, holy vagyon a kétzer süttött vagy czvibak? Megint más ajtót nyit, midőn mellette el megyek, kérdi lassan tölem németül, ha vagyoné részem ezen vizsgálódásban? (mert gondolta, talán a gyónássa után tettem valami fel adást) fejemmel intem, hogy nem! erre bátrabb lett az ember. A czvibaknál, midőn a generális félre fordult, kezeit öszve tévén, kér és integet, hogy nem én vagyok é árulója? A kezemet mellyemre tévén, három ujomat fel tartom és intek, hogy semmi részem benne: erre az ember egészen meg bátorodott, az előbbi színét is egészen visza nyerte. Itt mongya a generalis néki, hogy a kétszer süttött igen szároz. Már fél vállon felele a tiszt: ugy kell lenni s hozzám fordul s mondá lassu szóval: ez nagy számár. Számár szovat meg halhatta a generalis is, ha jól vigyázott s mennél tovább mentünk, annyival bátrab-

¹ Feldverpflegsviceinspecteur Freiherr von Geneyne volt a hadi élelmezés fővezetője, előbb (l. 132. l. 1. jegyzet) a németbánsági határörvidék ezredese.

² kimaradt: a generalis,

ban és valóban meg vetve, vagy magyarul mondván, fél válrul felelt a generalisnak és a midőn előtte ment, a magazinalis tisztt utánna ment, hátra felém vissza fordult, a kezével a fülénél számár füleket mutatott. Ollykor mind a két kezét füleire tette, nyelvét ki dugta és úgy fordult felém, semmit sem tartóztatta magát az ordinancz káplár előtt, ki ezeket mind látta. Mihelelt el ment generalis Genge, hozzám jött és még nevetségesebbé tette s mondá: az ő mesterségekhez semmit nem ért, de engemet véle látván, tsak tőlem tartott. Akkor meggyőződve az én betsületemről, hogy gyónássát kárára nem fordítottam, egész bizodalommal volt hozzám. Ekkor azt is meg mondá, hogy eőket ritka ember tudgya visgálni, magok tudgyák tsinyokat és senki nem egy könnyen vádolhatja idegen, ha tsak magok közül nem való. De ha a bé vádoltatott bé zárottatik, hogy¹ valami ki tétel már reá bizonyodik, az bizonyossan még fogságában el vész, de még annak az embernek is, aki közüllök valakit fel adott, akár mi módon el kell veszni. S volt példám ebben egy becsei tisztben, a ki mind a két betsei partokon által vette a transportokat és onnéd küldötte tovább, a hova kellett, vizen vagy tengelen. Ezen tisztet, mivel tsak ugyan ajándékozta az aerarialis gabonát és más holymikat, a pék mestere fel adta, a tisztet Pétervárat aristomba helyezteték, én magam eőtet meg látagattam az aristomba, a még a processussa folyt, ugy ki szárodott, hogy a szép fiatal embert alig ösmérhettem meg és minek előtte a pere le vagy még igaz folyamotyában sem volt, már meg halt. A bévádoló pék mestert pedig mindgyárt tiszttyének be vádolássá után más statiora által tették; a holly annyira üldözték, hogy hivatalyában meg nem maradhatott.

Ezek után ugy vélem a Ferwalter tudtára adta valamennyi magazinarius tiszteteknek, hogy én bennem bizhatnak és nekem semmi képpen utamba ne áljanak, hanem hozzám minden tisztelettel és barátsággal legyenek, amint későbbben tapasztaltam is. Mert a midőn Szegedrűl Új-Vidékre mentem, egy nihány nap mulva meg jelent nálom a pétervári Ferwalter és arra kért, hogy minek utánna Joseff császár rendeléssébűl portiokbul nagy széna kazalok Futakon leginkább rakattak volna s azon kazalok ugy bé nem fődethettek, hogy egész télen által tetemes károk a portiokbul tsinált kazalokban ne estek volna és mivel ezen kárnak megbetsüllésére commissio rendeltetett, mellynél én is ki vagyok nevezve, azért kért, hogy a kárnak betsülléssében rajta segétenék, mert a betsü után azt, a mi még a porti-

¹ valószínűleg vagy helyett.

okból fog hibázni, köteles leszen meg fizetni. Kérdém eőt, mondgya meg igaz lelkére, mennyi portio hibázik? Felele: ennyi ezer. Igérem közben járásomat, hogy a kártul ment legyen. Tsak ugyan harmad napra öszve gyülekezett a commissio, a pétervári general commandótul vagy 2. 3. stabalis tisztek, hadi commissarius és vagy három lovas kapitányak rendeltettek vélem együtt a kár meg betsüléssére. A kár abból állatt, hogy már a haszon vételü szénának kiadássa után, a mi a tetejérül és fenekén a kazaloknak meg maradt, azt kellett meg betsülni, mennyi portiot tehet azon romlott széna? Ezen dologhoz sem Kriegs commissarius, sem más katona tiszti, a ki ifjuságátul fogva tsak katona és mezei gazda nem volt, nem értett. Úgy szólván tsak magamon állatt a betsü, én tehát az hiányos portioknak számára betsültem és ezen betsü maradt meg sinór mértékül a magazinalis számadásához képest.

Ezen tettem az magazinalis tiszteket ujra annyira le kötelezte, hogy midőn utóbb Belgrád meg vételére Belgrádnál táborba szállattunk, a magazinalis tisztek többször is hozzám jöttek kérdezni, mire vagyon szükségem? mivel szolgálhatnak? Ezeknek mindenek volt, mert én adtam nékik által a várok és beteg házok provisiojára legjobb borokat, pálinkákat, riskását, lentsét, borsót, szalonnnát, egy szóval, minden élelemre szükséges legjobb szereket, amint írásomban ki vagyon téve. De én semmit tőlek el nem vettem. Szintén boszonkodni láztottak, hogy tőlek semmit el nem akarok venni azt is mondák, mért nem kívánsz tőlünk semmit? tudod, hogy nekünk egy pinzünkben sem tellik, tsak parantsolj. De én semmit el nem vettem, hanem megvallom, hogy belgrádi táborban, a holy 6 ló, 4 kenyér portio competált,¹ többet vettem, mert magammal 9. ló volt a táborban, sok napokon 3. 4. paripát nyergeltem, a lovászom lovát is változtatnam kellett; ámbár táborban 12 ulánus és egy káplár strázán és ordinántzon voltak, mert jobb-jára lengyelek voltak, nem igen használhattam eőket. Belgrád külső várának bé vétele² után sok ismérőseim s jó barátim szállattak hozzám, sokszor 2 sátorom szük volt, mert némellyik feleségével vagy leányával együtt, mindenik a maga lovaival jött hozzám. Volt oly nap, hogy 40 és több portio széna, zab és kenyér kívántatott. Ha alá íráso-

¹ Az Oberlandescommissariusnak 10, a Landescommissariusnak 6 lótáp járt a 14379/1787. sz. kanc. rendelet szerint. Az előbbi eszerint körülbelül alezredesi, az utóbbi kapitányi rangban állott; v. ö. a Regalamentum Militaret.

² 1789 szept. 30.

mat küldöttem, mindgyárt adtak a mennyit tsak, kívántam. Még a magazinalis tisztekkel ilyen lábon nem voltam, mivel falukon s pusztákon is az első esztendőkből sokat járkáltam, sokszor ingyen kaptam szénát, zabot. Tehát a midőn tovább quartéloztam és a militaris magazinumból hordattam a szénát, mivel mindenkor több lovaim voltak hatnál, quietantiam mellett többet vettem ki némely holnapokban, mint sem competált, azt gondoltam, hogy előtte való hónapban vagy semmit, vagy igen keveset vettem ki. Azonban háboru után több esztendő el folyássa után minden hónapban, amit a competentiammon felül vettem ki, kész pénzül meg kellett fizetnem. Hiában mondtam, hogy az előbbenyi holnapban ki nem vettem a competentiamat, ennek supererogatumát az előbbeniben számlálják. Ezen feleletemre az jött, hogy a melly hónapban ki nem vettem, az egész competentiamat, az pro bono aerarii maradt benne, amit pedig egy hónapban a competentiamon fellül vettem. azt köteles vagyok ki fizetni, a mit meg is fizettem. De azon időtől fogva, a mi ulta a magazinalis tisztekkel jól éltem, már soha semmi supererogatumot ki nem tettek, tsak a hónap végével jöttek, hogy kijátáljam a competentiamat. Már a quietantiát is készen hozták, mellyet aláírtam; külömben a belgrádi táborban ki vett szénáért zabért sokat kellett volna fizetnem. Ellenben ha fell számláltam volna azon portioakat, mellyeket a tábor előtt ki nem vettem, semmi vagy igen kevés külömség lett volna.

Szegedről megint Új Vidékre hivatattam a várnak és ipitályok provisiojának folytatására. Új Vidéken találtam Obrist Leutinant Sokit,¹ kit felséges Joseff császár Belgrád meg vétele előtt való ősszel gyenge egészsége miatt Bétsben menvén, de minden tábori készületeit Futakon hagyván, az hátra hagyott tábori szereinek commendánssává nevezett.² Ezzel igen jó barátságban éltem. Ez régi magyar gárda volt, Madridban, mint magyar gárda kurir majd esztendeig lakott, Parisban, Londonban, Neapolisban is utazott, mint kurir, eő felségével Joseff császárral Mosquában is volt. Kelemetes ember volt, több órákat teltettem véle, de tsak akkor beszélt igazán, amidőn ketten lehettünk, már harmadik előtt semmit sem szóllott. Egyszer történt, hogy ketten lévén ná-

¹ Sóky János, bizonyára a nyitrai megyei Sóky családból. L. Nagy Iván i. m. X. köt. Pest, 1863, 256. l. Mint testőr a bécsi „A koronázott reményhez” c. szabadkőműves páholy tagja volt. L. Abafi: A szabadkőművesség tört. Magyarországon 119. l.

² A császár szándéka volt tavasszal visszatérni a sereghez. A nyári folyamán egészségi állapota javult, de csak rövid időre, úgyhogy szándékáról végleg le kellett tennie.

lom ebéden, mondtam néki, hogy azt hallom, hogy ezt vagy emezt a várt (mellynek nevéül nem emlékezem), a musquák bé vették.¹ Azt monda reá Soky Obristleutinant: „Barátom! hogy hihet el ilyen híreket? én vagyok a császár tábori szerének commendansa, mihelest a császár jobban érzi magát, mindgyárt le jön a táborhoz, azaz² parantsolya ami a mosqua tábornál lévő generalissunknak,³ hogy minden kurirt ide Pétervára utasítson és sokszor megtörténik, hogy az ütközetnek még vége sintsen, hanem tsak láztatik, melly részre hajlik a győzedelem, már a mi generalisunk küldi a kurirt, tehát nékem előbb kell tudni, mintsem az újvidéki boltos rázt tudhatya, hozzám pedig még semmi kurir nem érkezett.“ Én meg nyugodtam ezen mondássával, más nap reggel hozzám jön és mongya, hogy az étzaka el érkezett a kurér s igaz a tegnapi mondásom. Nem sok idő mulva megint más várt vettek el a mosquák a törököktől. A quartelom alatt boltok voltak, látom a rátzokat susogni, egyik rátz a másikhoz küld, kérdem a boltosok gazdáját, mi ujság? azt feleli: „Uram! ezt a várt a musquák ezen ezen a napon a törököktől el vették. Mondám Sokinak: „Barátom! azt mondgyák az ide való bótossak, hogy ezt ezt a várat ezen a napon elvették a musquák a törököktől.“ Felele, én még semmit sem tudok, meg látom, megvalósodik-e ezen hír? Tsak ugyan más nap elérkezett a kurér azon hirrel. Már akkor tsudálkozott, hogy a rátzok 24 órával is előbb tudták, mint a császár, ha a tábornál lett volna is, tudhatta. Már akkor ki kérdezett, mellyik ráztul? holly? s melly órában hallottam? Gondolom, meg is irta ezen történetet.

De Joseff császár folyvást betegeskedett, Bétsben maradt, hanem helyette fő commanderozónak Feld Marschalt groff Hadikot küldötte; kinél, a midőn Futakra a maga jószágába érkezett,⁴ én Újvidéken quartélozván, udvarlásomat tettem. Kinek nagy tudományán és különös mindenekről való nagy emlékezetén tsudálkoztam. Groff Hadik eő excellenciája Fehértemplomba a Duna mellé tette quartéllát.⁵ Akkor a török még Mihadiában és annak környékében egész télen⁶

¹ Az oroszok 1789 nyarán Besszarábiában és Moldvának a Pruth-Szeret közötti részében nyomultak előre.

² kétségkívül azért helyett.

³ de Ligne herceg tábornagya.

⁴ 1789 május elején. Futakot és Csernoviczot a hétéves háborúban szerzett érdemeiért kapta Hadik.

⁵ Az előző évi campagne tanulságai alapján célszerűnek látszott a szerémi és bánáti hadtesteket szorosabb összeköttetésbe hozni egymással.

⁶ Itt Vörös Ignác előadása nem egészen helyes. A törökök 1788 október havában kitakarodtak az országból s csak 1789 augusztusában

és még akkor is, amidőn fő vezér groff Hadik Fehértemplomban érkezett, benne volt. Groff Hadik meg vizsgálván a tatiományt, két hidakat az hegyek között tsináltatott, ezek által nagyobb számu katonaságnak öszve huzását eszközölte.¹ Hadik hírét halván a török s látván a két hidak által szerzett közülest, nyakra főre ki ment a mi tartományunkbul. Ez után Belgrád bé vétele eránt groff Hadik bé küldötte a felségnek planumát és kérte ő felségét, engedné meg ősz fejét király s haza hivségiért Belgrád kapuihoz vinni és életét fel áldozni. Nagy embernek, de kívált anyi nemzetek között, amennyi féle akkoron a mi armadánknál találkozott, magyarnak még több irigye és ellensége találkozik, mint más nemzetnek, tehát Hadik magyar vezér ellen is nagy volt az irigység. Amint fő emberekül hallottam, azt sugták a folyásnak, hogy bé küldött planum szerént groff Hadik bizonyossan el veszi Belgrádat az ellenségtül és ezen győzödelem által az armadánál nagy tekintetét, a katonaságnak nagy szeretetét és bizodalmát meg nyeri, félős, ne hogy az armada kezében levén, ezen zürzavaros időkbén, a midőn Magyar ország az el vesztett szabadságát ohajtya, még a magyar koronát fejére tegye. Mert ippen Joseff császár a török háboru előtt kezdette az új systemát, nemesek conscriptioját, minden nemes házoknak is numerizállását, még háboru alatt is a nemes birtokokat mérette, háboru előtt a magyar koronát Pozsonybul Bétsbe vitette és ezzel magát meg nem koronáztatta, a vármegyék gyűléseit el rontotta, a deák és magyar nyelv helett németet bé hozza² és a fell írásokat vagy repraesentatiokat németh nyelven kényszerítették tenni. Az ilyen környű állásokban könnyű volt groff Hadik igaz hivségét kétségben hozni.

Itten el nem mulathatom meg jegyezni; hogy a midőn Posombul a magyar koronát a helyébül meg mozdétották szép fényes nap volt, sütött a napfény, kezdett egy kis fölhötskébül dörögni és a midőn a koronát szekerre tették, egy darab kis fölhötskébül sebes eső eredett és ezen kis fölyhötékének sebes könnyei a koronát egész Magyar ország hátárán késerte.³ A midőn a repülő hidon a fél Dunára értek a koronával, már egész Posonyban és fél Dunán nap fény volt, de a mint a koronát vitték, azon kiss fölyhő egész

nyomult be ismét egy hadtestök Mehádiáig, de visszaveretett. Kiszorításuk csak Hadik lemondatása után történt.

¹ Az előző évben a császár Fehértemplomból az Almás fensikon át vezető egyenes út helyett a terep nehézségei miatt csak meg lehetős kerülővel mehetett a bánáti hadtest segítségére.

² hozta helyett.

³ kísérték helyett.

Austriai szélig kísérte. És magam beszéllettem ollanokkal, kik a koronát egész Bétsig kísérték, mindanyájan egyaránt beszéllették, hogy azon kis folyhótskébül, amidőn Posonyban a koronát a szekérre tették, egy nagy dörgés történt, egész Austria szélig sebes esső esett. Ezen történetet¹ nekem posonyi németh lakossok is almélkodva beszéllették. Mondgyad már, ha mérészeled: Nintsen magyarok Istene!

Amint előbb íram, groff Hadik hivségét mesterséges szinek alatt kétségben hozták, azért Belgrád meg vételének a planumjára ezt a feleletett vette, hogy mivel kedves groff Hadik nagy talentumaira és érdemeire szüksége volna a monarchiának, ne hogy öreg ember létére² a nagy fáradság egészen el nyomja vagy életétül is meg fosza; eő felsége nagy talentumait még tovább is használni akarván, eőt a nyugodalmassabb hivatalyában a fő hadi tanács elől üllésében helyheztetve Bétsben maga mellett látni kíványa³ és helyette báró Laudont, híres vitézt, Hadik jó barátját az armada feő kormányozójának kinevezte. Groff Hadik tehát az armadát el hagyni és Bétsben menni kintelenéttetett. Utyában Futakon megint szerentsém volt eőt meg tisztelni, a holy komor kedvű volt, a jószágában mindenben, a merre tsak ment és nézett, gántst talált és morgott. Nékem parantsolya, hogy ebédn nála maradjak. Még ebéd előtt az öregebbik kedves fiával, a ki akkor a general stabnál obester volt, utóbb frantzia háboruban mint generalis az ütközetben Maringonál el esett, kirül Bonaparte az ütközet után azt mondta: *Hadiknak el este, az én győzedelmem*, kit Bonaparte, csata helyét el foglalván, pompással eltemettetett,⁴ amint íram, ezen fiával a rendes futaki kastéllában, melyet maga az öreg építtetett, fell ment. Minden szobáiban valami emlékezetre méltó találtotott: egyikben Berlinből burkus király Nagy Frideriknek lakássábul hozott könyvek; másikban onnand hozott Fridrik csizmái, melyekben Fridrich legelőször lovaglott: harmadikban Poczdambul a királyi lakássábul hozott képei, más szobában ütközetül való rajzolatok és így minden szobában valami jeles darabok találtattak, melyeket az öreg az hét esztendőös burkus háboru alatt Berlinből vagy Poczdánbul, a királyi

¹ Ezen eseményről — melyet a szerző a 136-7. lapokon még egyszer elbeszél — megemlékeznek mások is, így Szirmay, a Magyar Hírmondó és az utóbbi nyomán Keresztesi József (Naplója Bpest 1882, 83. l.) V. ö. Marczali Henrik: Magyarország története II. József korában II. köt. 2. kiad. Bpest 1888, 367-68. l.

² ekkor 78 éves volt.

³ V. ö. Keresztesi József Naplója 179. l.

⁴ Hadik Károly József gróf (1756—1800) a nagy tábornok második fia. A francia háborúkban számos ütközetben tüntette ki magát bátorságával. L. Wurzbach Biogr. Lexikon 7. köt. 170.

lakásból el hozott. Ebédre a kertben szolgáló palotájában le jött, a holly nekem is szerentsém volt ebédelni. Az ebédnél a kedves fia az atya mellett ült. Senki az asztalnál egy szót szollani nem mérészelt, mert olyan búban merült nagy embert vigasztalni senki sem bátorkodott, tsak olyan nagy és okos ember vigasztalhatta volna őtet, mint maga volt: olyan pedig sem az asztalnál, sem körül belől mesze sem találkozott. Minekutánna a tehényhust megettük, maga a nagy érdemű öreg kezdett meg szólamlani s maga magát kezdi vigasztolni, mondván: Nem derék ember, kit a sors nem üldöz és Senecanak sok sententiáit maga vigasztalássára elől hozta. Ebéd után le ült a kertben a kastélya falában tsinált ülő helyben, a holly el aludt és több mint egy órai alvássa után hányni és nagyon rosszul kezdett lenni. Ágyba vitték és nyoltz vagy több napi betegsége után Bétsben fel utazott. Kedves fia pedig Feld Marschal Laudon generális stabjánál mint obester szolgált és Belgrád bé vételén jelen volt.

Nem sokára engemet is Zimonyban vagy Zempla, Zemlénben rendelték, a holly parantsolatot kaptam, hogy 2000 provincialis emberekkel mennyek által a Dráván¹ és a Dráván tul levő Feld Marschal Laudont keressem fel, kinél magamat jelentvén, további parantsolatját kérdezzem és tellyesésem. Ippen akkor készítették el Dráván a hajós hidat, lovászommal a leg jobb paripámon el indultam 13^{dik} augusztusban² 1789^{dik} esztendőben. Egy buthelia szilva pálinkát tétettem az által vetőben s 40 aranyat a zsebemben. Mihelest a 2000 emberrel által mentem, reggel 10 óra tájban által mentem a Dráva hidgyán,³ mindgyárt mind a két hid végére strázák állétattak és senkit sem ide, sem oda által nem eresztettek. A Száva mellett le telepedtek embereim. Embereimet ottan hagyván, magam lovászommal el mentem Feld Marschal Laudont fel keresni és tőle további parantsolatját venni. Azomban egész estve 10 óráig jártam, senkit egyes katonákon kívül elől nem találtam. Az egyes katonáktul kérdeztem, merre vagyon Laudon? Mindenik azt felelte, nem tudgya és így este 10 órakor nagy fáradtan visza értem embereimhez és Száva hidgyához. Fáradtan le feküdtem a gyepe, egyik szárnya a köpenyegemnek az ágyom, a másik szárnya a takaróm volt. Más nap megint jókor el

¹ Itt és a következőkben természetesen tévedésből ven szó *Drává*-ról Száva helyett.

² Az író itt emlékezete egy hónappal megtévesztette. Az előadott események nem augusztusban, hanem szeptemberben történtek.

³ Ost:uznicánál, Belgrádtól délnyugatra.

indultam Laudont fel keresni, de se ő reá, se senkire nem akadtam. Délre megint a Száva hidjához lovagoltam, gondolván, ott az hidon az általjárásnál tsak hamarébb akadt¹ valakire. Azomban oda érvén kérdézősködtem, ha a Feld Marschal Laudon nem ment-é által a hidon vagy nem látták-é a Sáva körül? A strázsák felelék, nem járt arra. A Sáván tul sok volt az ember és szekér, de senkinek az hidhoz közeléteni sem volt szabad. 13^{dik}, 14^{dik} augustus délig egy falat sem volt a számban, akkor kértem az általam által vezetett emberektül kenyeret, de senkinek egy falat kenyere nem volt. Az nap förösztokömkor a kinek tsak egy falat kenyere még volt, meg ette, az előtt való nap vagy 14^{ikben} adhattak volna, de szégyellettem tőlök kérni, gondolván, mihelest Laudonnal találkozom, mindgyárt magam és 2000 embereim számára kenyeret kapok. Azomban az nap sem találkoztam Laudonnyal, már dél után nagyon háborgatott az éhség, a butelia pálinkámat meg ittam; a Száva vizet meg zavartam, ugy ittam, hogy az iszapja az éhségemet enyhitse. 14^{dik} augustusba dél után este felé generalis Mitrovskit² elől találtam, kinek több ezer emberekbül álló corpussa Horváth országbul és Gradiskarul jöven, egy órányira állapodott. Mitrovsky előre jött, hogy Laudonnal találkozzék; ez is Laudont kereste, de nem találta. 14. este Laudon sátoert veretett, de tsak egyedül magának egy dombra, az hidhoz küldött és magához hivatott. Akkor kérdezi, hány embereim vannak? Mondám: 2000. Parantsalya, hogy ezen 2000 embereikkel reggel három és fél órakor nála meg jelennek. Mondám: nintsen kenyerek, felele Laudon: lészen honap, az étzaka tsak nyugodgyanak. Visza mentem az embereimhez, ki adám a parantsolatot, hogy reggel korán talpon legyenek, mast nyugodgyanak, Én is nem mesze tőlök a Száva partyán quartéloztam, a holly lovaim füveztek; magam pedig a Száva partyán a vizet fellzavarván, inkább éhség, mint szomszúság ellen ittam. Ezen dél után és estve sokszor kimarkoltam a 40 aranyokat a zsebembül s reájak vetettem szememet, gondolván: Nem jobb volna-é egy darab olly nehézségü kenyér, a mennyit a 40 arany nyom? És valóban, ha valaki tserélnei tudott volna vélem, 14^{dik} augustusba dél után és estve felé nagy köszönettel oda adtam volna a 40

¹ akadok helyett.

² Gróf Mitrowsky tábornok a szlavyoniai hadtest parancsnoka volt. Miután a horvátországi és szlavyoniai hadtestek 1788 tavaszán Szabácsot, ősszel az Unna melletti Dubica és Novi várakat, majd pedig 1789 nyarán Török-Gradiskát is elfoglalták, a nyugati harcvonalon az összes fontosabb pontok a császári sereg kezében voltak s így Laudon a jobbszárnynak, valamint a bánáti hadtestnek is nagyrésztét Belgrád ostromához vonhatta.

aranyokat egy darab kenyérért. Már 14^{dik} augusti akár kit elől találtam, mindeniktől kértem kenyeret, de senki nem tudott adni. Már arrul is gondolkodtam, hogy a lovászsom lovát meg nyuzatom, de a reménység táplált, hogy más nap fel szabadul az hidon az által járás, lészen minden. Én is lefeküdtem a gyepre, de az éhség annyira háborgatott, hogy nem csak nem alhattam, de még nem is fekettem, mindég járkáltam. Éhfél után két óra felé hallok lovast dobogni, feléje megyek, meg áll s kérdi, holly vagyon az hadi provincialis commissarius? Felelém, én vagyok. Mondá eő: Laudon general stabnál Obrist Leutinand, eőtet a végett küldötte a Feld Marschal, hogy engemet fel keltsen és embereimet a szabott órára indítsam. Erre kértem ezen eötsét a Feld Marschalnak, hogy mondaná meg a bátyjának, hogy a midőn hozzámjött, már az embereim magamal együtt talpon voltak s mondgya, meg azt is, hogy az eő parantsolatya előttem szent és bizoynossan tellyesétem, hatsak lehetséges. Ezzel el ment az Obrist Leutinand és szentül igérte, hogy a miket kértemmeg fogja mondani a Feldmarschal bátyjának, és tapasztal, tam, hogy meg is mondotta. Nem sokára meg is indultam mert a sátora Belgrád felé ó fél órányival előbb volt, mint a Száva hidgya. A midőn negyed fél órakor sátorához érek, gyertya égett a sátorba, bé megyek, s magamat jelentem, hogy parantsolatya szerént 2000 emberrel jelen vagyok. Az asztalán mappák voltak és vagy három generalisok és annyi stabalis tiszték a mappákat vizsgálták. Jelentésemre azt felelé Laudon, jól vagyon, várakozzék az ur, mihelest ezen dolgomat végzem, bé hivatom az urat. Ki mentem s várakoztam.

Midőn a rajzolásokat kiki magához vévén, a sátorbul ki mentek, virradni kezdett, engemet szöllét bé s parantsola, hogy én az embereimmel mennyek Belgrád felé Eugenius sántzaiban n° 12 vagy 13. szám alatt lévő sántznál telepedtessem meg embereimet, magam pedig eőtet magát Eugenius sántzai között meg látván, hozzája mennyek, ottan fogja további parantsolatyát adni. Erre felelém: „Kegyelmes uram! én sem Eugenius sántzait nem tudom, annál is inkább annak numerussait, én soha Török országban nem voltam, sem rajzolatom a sántzokrul nintsen, hanem kérem excellentiádat, adgyon a generál stabbul egy tiszt urat, aki vezessen“. Ezen szovaimra el neveti magát az öreg Laudon és nyájossan mondgya: „Azt tudgya az Ur, holy fekszik Belgrád, tsak vezesse az ur az embereit ennek a kis hegynek közepe táján, a kukoritzákon keresztül egynihány nyomot talál az Ur, a mint a dombrul le mégyen, egy kis folyásra talál,

neki ne mennyen az Ur, mert nagyon posványos, nem lehet által gázolni, (Greffen¹ is ennél a pataknál vesztette el vagy 30 vitézit), mert e posványos keskeny pataknak ugrattak, s ottan veszttek, vigyázzon az Ur is. Keresse fel az hidat, ott már több nyomot talál az Ur, mennyen a másik hegyetskén is által, megint posványos keskeny folótskára akad² az ur, s monda tovább: ezt a Belgrádot valóságos várnak teremtette az Isten és természet, mert minek előtte Sabátsrul a Száva mellett Belgrád fele mégyen az ember, 3-4 hegyetskét talál az ember, mellyeknek az allyán keskeny posványos folótskák vannak, mellyeket sem gyalog, sem lóval által nem gázolhatya az ember. Valahány hegyetske vagyon, annyi ütközet szükséges lenne minden hegyetske el foglalására; a másik oldalát pedig, két nagy folyó viz, Száva és Dráva³ körül folya. Azért vigyázzon az Ur, hogy a folótskákánál a hidat keresse. Amidőn már egyenessebb térség vagyon Belgrád felé, elérkezik az Eugenius sánczaihoz, mellyeket könnyen megismerhet az Ur, mert most is majd abban az épségben vagynak, mellyben Eugenius helyhezette; még minden ágyunak a helye is megláztik, és amint az Eugenius sántzaihoz ér az Ur, az embereit telepétse le a sántzoknál, maga pedig jöjjön az én svitemhez, meg fogja az Ur látni, merre lovaglok az Eugenius sántzai között.

El indultam Belgrád felé a meg mondott mód szerint. Amint az első kukoritzával termelt hegyetskére érek, a kukoritzta földek nagyából már meg voltak szedve, mert Gréfennek huszáraiból három divisio generalis hertzeg Valdek vezérletse alatt az hid el készítésse előtt kompokon által tétettek, a Mihalovits frejkorja pedig már az előtt oda által volt.⁴ Az én éhes 2000 embereim is ezen kukoritzákat egészen meg szedték, és vélek az Eugenius sántzaihoz értem.

¹ báró Graeven Márton ezredtulajdonos. L. Geschichte der k. u. k. Husaren-Regiments Nr 4. Arthur Herzog von Connaught und Strathorn Wien 1903, 149. l.

² Kétségkívül a Repise és Dedina hegyekről, illetőleg a Topcsid és Mokrilug patakokról van szó. Az egész terepről az Eugenius sáncaival együtt jó áttekintést nyújt az Oestreichische militärische Zeitschrift 1825, 2. 236. lapon található térkép.

³ Duna helyett.

⁴ A háború elején alakított és Mihailjevic kapitány vezetése alá helyezett szerb-horvát szabadsapat már Belgrád ostromának megkezdése előtt is a Száva jobbpartján táborozott Zabrez-nél, melyet mindjárt a hadjárat kezdetén foglalt el a szlavoniai hadtest, hogy az átkelést biztosítsa. A hídfőt őrző Mihailjevic-féle szabadsapat szerepelt 1789-ben elővédül a Száván való átkelésnél, amennyiben előrenyomult Ostruznicáig és fedezte Waldeck herceg huszárainak átszállítását és a hid készítését. L. Vanicek i. m. III. Bd. 367, 430, és 447. l.

Az alatt, még én a 2000 gyalog embereimmel a sántzokhoz érkeztem, Laudon a szvityével s lovaglóiival mellettem előre ment. A Szava hidján is fel szabadéttatott az áltál jövetel, tehát azon magyar generalisok, kik a tulsó parton voltak . . .¹ Sántzokhoz való menetelemkor szemközt jön egy magyar gyalog katona, kérdém, vagyon-e kenyere? felele: vagyon Kérdém, mit kér egy profuntért, felele: egy tallért. Én nékem nem levén más pénzem a 40 aranyból, adtam neki egy aranyat egy profuntért. Amint meg kezdém szegni és egy falatot a számba tenni, mellettem mennek szekerek szénával és zabbal, az első szekéren volt Ditrify, ki alattam annak előtte districtusomba falusi notárius volt. Meg szóléttam s kérdém: hová mégy: felele, Belgrádba szénával, zabbal. Kérdém: vagyon-e kenyered? felele: vagyon szentesi magyar kenyerem és szalonnám. Meg álléttam, nagyobb kintset nem hozhatott volna az én akkori környülállásaimban. Adott fél magyar szentesi kenyeret és jó darab szalonnát. Azonnal a profuntot a lovásznak adtam egy darabotska szalonnával együtt, a szentesi kenyeret magamnak tartottam és az úton, még a sántzokhoz értem, jól kenyegeztem s szalonnáztam. Eltemben ennél jobb ízű étetem nem volt.

A midőn a sántzokhoz érkeztem, az embereimet letelepéttetem, magam pedig Laudon szvityéhez, ki közel Belgrádnál járt, indultam. Feldmarschal Laudon sebessen járt, amint egyik dombrol le nyargalt, a völgyben lépést ment, de a másik dombon megént sebessen nyargalt. A törökök pedig Belgrádbul mind egyre ágyuztak, de találni nem igen tudtak. A midőn egy hegyetskén lépést megyek, hallom az ágyú globitsot felém süvéteni. Elöttem egy gyalog német regement már bé sántzolva állott, kik azon étsaka Mitrovszky chorussabul² Horvát ország tájárul jöttek. Ezek nagyon nevetni kezdenek, azt véltem, hogy ezek engemet nevetnek, hogy futásnak indulok az ágyú golóbis előtt, mert a törökök golóbitsa még akkor pallérozva nem volt, visittássa jövetelét jelentette, én tehát tsak a golobis felé néztem és lépésben maradtam. Történt, hogy a golobis szároz poros földre ippen az én és lovászsom lovai³ közé a földre esett, de a földről megint tovább ugrott és fell ütötte nagyon a port és földet. Mint az én lovam, mint a lovászsomé földre estek. Én le szállak a lovamrul, nézem s próbálom magamat, ha nem érzem-e valamely tagomnak baját. A midőn semmit

¹ itt hiányzik az ige.

² *corpusából* helyett.

³ *lova* helyett.

sem érzettem, a lovam elterülve feküdt, sajnáltam leg jobb paripámat, s gondoltam magamban. most már a lovászom paripájára szorultam. Hátra nézek, akkor látom, hogy a lovászom nagy porassan lova előtt a földön fekszik, csákója is jól előtte a földön vagyon. Ezen szempillantásban meg döbbsentem s gondolám, már most se lovászom, sem paripáim, a két nyeret hogy viszem a hátamon? Egyszerre a magam paripája fel ugrik, meg örültem s aggódásomnak nagy része meg szűnt. De a lovászom lovával együtt még a földön heverték, vért nem láttam, se a lovászom tagjának az ágyú golóbis¹ el szakadott részét. Meg szöllétám lovászomat: Jantsi! (úgy hívták), felele: tessék parantsolni; kérdem: mi bajod? felele: nem tudom. Ezzel maga is, lova is fel keltek s poros lovainkra ülénk.

A sántzban lévő németh gyalog katonák még akkor is nagyon nevettek,² ki, midőn az ágyú golobis jövetelét hallotta, utánnam lévén, lélek szakadva futott és ippen a lovam mellé futott, a midőn az ágyú golobis le-esett, de hamar fel kellett és hamar szaladott a regement sántzai felé. De ennek el estit én nem láttam, mert magam is Belgrád felé néztem, ahonnéd a golobis visétott. Tsak a sántznál tudtam meg a tiszt uraktul, mért nevelték a chirurgust. Akkor gondolám magamban: reám nézve a belgrádi táborozásnak rosz előjelentéssi vannak. Harmadfél nap koplaltam, ma indultam az eugeniusi sántzok közé, már igen közel járt az ágyú golobis. De Istenben bízván, folytattam útamat Laudon feldmarschal fell keresésében. 9 óra tájban érkeztem hozzája, magamat nála jelentettem, ki is parantsola, hogy részét embereimnek ottan hagyjam, a holy vannak, részét pedig, ki mutata a dombot, melly³ helyheztessem, ezen rendelést meg tévén, vissza jöjjeek mingyárt hozzája. Ezen parantsolatyát teljesítvén, fél óra mulva visza érkeztem. Azt parantsolá, hogy nála lévő késéretnél maradjak. Egész 11 óráig az Eugenius sántzai közt lovagoltunk. 11 órakor magassabb dombra érkeztlünk Semendria felé a Duna partyátul nem mesze,⁴ a holy a Dunának Belgrád részérül magas partyai vannak, ahová más nap a gránáterosság táboirba szállott. Itten ágyú lövés erején túl valánk. Laudon le szállatt a lórul, véle lévőik is mindanyájan követtük. Feldmarschal

¹ golóbistól helyett.

² mint a későbbiekből kiderül, itt valami kimaradt, talán: nevettek a *chirurguson*, aki stb.

³ melly *mellé*?

⁴ a Vracar hegy Belgrádtól északnyugatra.

Laudon az attleria generalissával . . . .¹ még egy más öreg generalissal, kit nevezni most nem tudok, elől vették a rajzolatokat, alá s fel sétáltak, holy a Duna, holy Belgrád felé néztek, holy meg álván a rajzolatokat nézték. Tizenkét óra felé el érkezett feldmarschal herczeg Pelegrini, az ingellérek fő generalissa² Laudonhoz s úgy köszönti: „Jó reggelt pajtás uram!” „Igen is pajtás, azzal a külömbséggel, hogy én ura vagyok életének. Sokáig tartott a dualét,³ már tizenkettőfél az óra.” En ezen szavait nem hallottam magam, hanem azok, kik közelebb voltak hozzájuk, mindgyárt az egész svitben hallományokat közönségessé tették és véle⁴ akkor a dombon semmit se nem kérdezett, sem a rajzolatokat véle nem közlötte, sem egy szót hozzája nem szollott. Mi pedig ki le ült, ki sétált. Magam is elől vettem tarsolombul a szentesi kenyeret, kenyeztem s szalonnáztam azokkal, kiknek juthatott kis adományombul. Ölt óráig egy helyben ándologtunk, 4 órakor dél után commanderoztatik lóra, mindnyájan lovainkra ültünk feldmarschal Laudonnal együtt. Midőn fel ülénk, leg először azt kiáltja: Heer Landes Commissair! Oda ugratok, kérdem, mit parantsol? Vagynak itten az urnak munkás emberei ásókkal? felelék: vagynak. De bizonyossan vagynak? és hányon? Emberségemre mondom, vagynak két ezeren, ha tsak az úta egy kettő meg nem⁵ betegedett. Erre kiáltá: Heer Obrist Lauer! (ez volt az ingellérek obestere).⁶ Oda ugrata az is. Monda néki: számlálja ki az ur, hány ember kívántatik arra, hogy itten kezdődvén az árok, első számtul tizedikig számlálván, holnap regvel 7 órára meg készüljön az árok! Ez ki veszi pugillarissát, számlál és egyszer mondja: 400. Feldmarschal Laudon mondgya: Számlálja ki az ur még egyszer. Megint fel szám-

¹ itt a név kimaradt. A tüzérség főparancsnoka gróf Colloredo volt. L. Vollständige Geschichte von der Belagerung und Einnahme der Festung Belgrad durch den k. k. Feldmarschall Laudon. Prag 1790, 59. l.

² Gróf Pellegrini Károly Kelemen (1720—1796) még Savoyai Jenő alatt kezdte meg katonai pályafutását s 1770 óta a műszaki csapatok fővezére volt, melyeknek tulajdonképeni szervezése az ő nevéhez fűződik. 1778-ban lett Feldmarschall. A belgrádi külváros szept. 30-iki elfoglalásánál kitüntette magát s ezért maga Laudon első helyen emlékezik meg róla hadi jelentésében. A vár elfoglalása után (okt. 12.) a Mária Terézia rend. nagykeresztjét kapta. Az 1792 XXII. t.-c.-ben magyar indigenatust nyert. L. Wurzbach Biographisches Lexicon 21. Theil Wien 1870, 440. l. és Vollständige Geschichte von der Belagerung der Festung Belgrad 58. l.

³ toilette.

⁴ töle helyett.

⁵ kétszer: meg nem.

⁶ l. Oester. Milit. Zeitschrift 1825, 2., 15. 18. l. stb.

lálja s mondgya: négy száz. Kérdi: nem hibázott az Ur? Felele: nem. Akkor mondgya Laudon: Heer Obrist Lauer, Sie werden von dem Heeren Landes Commissair 400 Man fassen, die Sanzung No. 1. bis 10. bis morgen in der früh 7 Uhr verfertigen, oder hier hängen. A ki ásandó ároknak lineájában mentünk. Következett az Obrist Leutinant, Major, kapitány és hadnagyok. Mindenütt már kiki a maga helyén állott. Mindeniktől meg kérdezte, ezen számtul, ennyi számig mennyi ember kívántatik a sántz el készítésére, hogy reggel 7 óráig készen lehessen és mindeniknek azt parantsola az egész svitye előtt, tőlem ennyi embereket, a mennyit kívánt, tüstént vegye által és reggel 7 órára kész legyen, vagy ottan fog fügni. És mindenütt a lineán menvén, az utolsó lineához, a midőn már a nap jól le nyugodott, értünk, a dolgos emberek hallattára is illy ki fejezéssel adta ki a parantsolatot. Ezekből kiki étélhette, hogy sem Laudonnak ellene mondani, sem parantsolatját nem telyeséteni veszedelmes dolog.

Estve¹ már az Eugenius sáncza és Belgrád vára köze minden féle katonákkal és hadi készületekkel meg tellett. Már minden regimentnek, patyantus seregnek, general stabnak, szekereseknek az hele ki volt jelevé. Én is a Száva partját elhagyván az Eugenius sánczai közé az ágyús chorus mellé szállottam. Más nap érkezett podgyászom sátorommal, tár szekeremmel és hátró lévő paripáimmal együtt. Reggel 7 órára minden sáncz el készült és így az egész tábor Szávátul fogva egész a Duna partjáig bé volt sántzolva és a forpostyaink Eugenius sántzán kívül négy mértföldnyire állottak.

Hozzám harmadnapra elérkezett Boros Landes Commissarius² assistensekkel, cancellistákkal együtt. Husz ezer emberek is lassanként el érkeztek Belgrád vivisére való sánczoknak s egyebeknek el készítésére 300 várokozó négy lovas szekerekkel együtt, mellyek meszebb fekvő vármegyékből conductoraikkal együtt el érkeztek. A dolgosoknak naponként 15 xr és egy kenyér portiojok járt, a conductoroknak 1 fl, szekereseknek 1 f 4 ló portio. Ha nem voltak dologban, kevesebb fizetések volt. Ezen embereket, kik Belgrad meg viviséig voltak rendelve, egész a táborba egy megye tisztje

¹ aug. 15-én Vörös Ignác szerint. A hadjárat történetírói szerint azonban az itt előadott terepszemle szeptember 13-án ment végbe. L. Vollständige Geschichte von der Belagerung und Einnahme der Festung Belgrad 20. t.; Oesterreichische militärische Zeitschrift 1825, 2., 10. l.

² Boross József soproni másodalispán (l. Bevezetés 28. l.)

késérte s Belgrádnál adta által a mi commissariatusunk.¹ Ezeknek sátorok nem volt és történt, hogy 7.-berben tartós esős idők² voltak, az északák is Duna és Száva folytában hivessek voltak, egész nap dolgoztak, fárottan, nedvessen az északákat sátor nélkül nehezen szenvedték, sokan el is szöktek, de a vizen által való szökések utóbb miattak strázáltotván, meg nehezedett és a táborban kellett nekik maradniok. A szükség s nyomorúság sokat fel talál: Döbrötzem-bül Böszörményi szolga bíró³ fel vigyázássa alatt jöttek 300 gubás magyarok: ezek az esős időben kiki magának egy lukat ásott, mellynek az oldalát ki ásta, de nem mélyen, úgy hogy az ki ásott oldalan tsak ülhetett, de fell nem álhathott és azokban meg huzván magokat, öszve huzva feküttek és ülték. Ezen gubás magyarok fel sem vették a nedves északai hideg időt és a ki ásott kis vermeikben jó ízűt dohányoztak. Ezt meg látván a rátzok és németek, ők is lukakat kezdettek ásni, de mélyebbeket és szélesebbeket, úgy hogy 30-an is belé huzták magokat, de ezek szerentsétlenek voltak, mert a midőn tovább esett és a föld meg ázott, a feld felelték le szakadt és a bennelévöket a le szakadt föld agyon nyomta és sokan így végezték életüket.

Minket a Landes Commissariatusbul gyakran kívánt feldmarschal Laudon. Én és Boros, mostanyi consiliumnál lévő tanátsossal, akkori commissariussal mindenkor együtt jelenünk meg és együtt is hivatott bennünket, mert már bennem volt bizodalma, Borost még nem ismérte s elsőséget praetendált. Azért mindenkor mind a ketten meg kellett jelenünk, nem volt az a fertál óra, mellyben vagy étzaka, vagy nappal meg nem kellett jelennünk, a holy valamit nem parantsolt volna. Borosnak, aki soha se gazda, sem vadász, sem lovas nem volt, nehezen esett az éféli, vagy éhfél után 1-2-3 órai fel kelés és lovaglás. Ollykor, kívált ha étzaka esett, domb oldalan voltunk szálva, arrul esős időben le lovagolni s másra megint fel és le lovagolni nehezen esett. Sokszor úgy el esett, hogy az gondoltam, hogy fel nem kély. Elég az, hogy Boros nagyon szokatlan volt a tábori élethez, ki nem álhotta, meg betegedvén s vissza ment, nem is jött addig elől, még Belgrádot bé nem vették és az egész tábor el nem oszlott, 9-ber vége felé Zemlembe jött, a holly én is quarteloztam. Vámosi assistensnek adódott a cassa, melly-

¹ helyesen: commissariatusunknak.

² az eső szeptember 22-étől egészen 27-én estig tartott. Emiatt húzódott el a külváros ostroma 30-áig.

³ valószínűleg Böszörményi József a nagyváradi járás alszolgabirája, Nagy Iván i. m. I. köt. Pest 1857, 228. l.

bül az 20 ezer ember fizetődött contrallor és cancellistákkal együtt.

Augustus¹ végén a commissariatusbéli személyek nagyon megfogytak, september² elein csak magam maradtam assistens Pongrátzal, ki utóbb debretzeni, most úgy tetik budai fő harminztados lészen. Magam is, ámbár jó erőben³ fiatal ember voltam, vér hasban estem, melly közönséges nyavala volt az armadiánál. Már annyira voltam, hogy magam ereibül lóra sem ülhettem, de még leszállhattam. Ezen állapotomban jó barátom Barczay Agóts⁴ sátora mellet, ki akkor vasasoknál Obrist Leutinant volt, el menvén, bé szollottam, ki is a sátorából ki szolván, bé szollit, de én mondtam néki, hogy le nem szállhatok, mert nintsen már annyi erőm, hogy lovamra magam ereibül fel ülhessek, de le szállani még tudok. Bartsai látta rajtam, hogy rossz börben vagyok s kérdi, mi bajod? Meg mondam néki bajomat, akkor éppen erőltetett a le szállásra s ígérte, hogy a vasas katonáival fel tétet lovamra, csak szálljak le, bizonyos meg gyógyításomat ígérte. Erre le szálván, bé mentem sátorába, elől vett pintze tokjából egy 2 itzés üveget tele minesi aszu szőlő jó borral s mondá: „Barátom! éppen ma kaptam egy pintze tok minesi aszu szőlő bort Vida gyulai praefectus barátomtól.” Egy ivó poharat meg töltött, kezembe adá s mondván: „Igyad ki barátom egy negyed részét”. Ez után kenyeret mártott vélem a borban, még lassanként az egész poharat, rész szerént ki mártatta, rész szerént itatta. Ekkor dragonossaival lovamra ültetett, egy pintes palatzkodt a dragonyos hona alá nyomot s meg tiltá, hogy se hust ne egyek, de még hus lével se éljek, hanem, kivált reggel éh gyomorra ménesi aszu szőlő bort gyakorta, de keveset egyszerre igyak, vastag kömény magos levessel és tésztás étellel éljek. Ezen jóvaslása olly foganatos volt, hogy naprul-napra gyarapodott erőm és az egész betegségem 7-8 napok alatt meg szünt. De jóvaslássát ételem módgyában betegségem után is jó ideig meg tartottam és sokszor egész napokon

¹ szeptember helyett.

² október helyett.

³ kimaradt: levő. Vörös Ignác ekkor 32 éves volt.

⁴ Ilyen keresztnévet a Magyar Etymologiai Szótár nem ismer. Az Ákos név származékának látszik, azonban az adatok Barcsay Ábrahámra a költőre vallanak, ki 1767-ben a testőrségtől átlépett a Lipót toscanai nagyherceg nevét viselő 4. sz. dragonyosrezredhez, majd pedig mint Obristlieutenant Lascy karabinos regimentjében részt vett Belgrád 1789-i ostromában. L. Ballagi Aladár: A magyar királyi testőrség története Pest 1872, 133. és 135. l. és Zombory Izidor János: Barcsay Ábrahám élete és költészete Bpest 1895, 29. l.

égyebet nem ettem szalonnánál s kenyérnél. Ezen élelmem modgya mellett az egész belgradi táborozásnak ideit ki állottam.

Belgrád bé vétele után feldmarschal Laudon egynéhány nap mulva Bétsbe ment,¹ mert amidőn a várnak vivása alatt a sántzokat vagy árkokat vizsgálta volna, az ágyuk húzássára rendelt ló meg rugta, helette tehát Vallis, aki utóbb hadi tanátsnak előlölője lett,² lett az armadának commenderozója és marschallya. Belgradnak meg vételekor és az után kis ideig Belgradnak commendansa volt Braun vagy Brovne, az akkor még életben volt nagy tekéntetű feldmarschal Lascinak eötse, kit mint maga, de leg inkább bátya feldmarschal Lasci tekéntetiért betsültek és töle nagyon tartottak.³ Ezen Braun, ki mindeniken keresztül járt, vélem még akkor, a mikor a capitulans törökök, kik 3 napokig a várban maradhattak és portékaikat hajókra hordhatták,⁴ öszve találkozik, kezd szözlétani, hogy sok dög és haltak vagynak az utzákon, nem lehet jární, a bástyákon is a provincialis emberek nem dolgoznak. Erre felelém, hogy én megtettem a a rendeléseket, hogy az utzák megszabaduljanak a holtaktul és mindenféle dögöktül, magam személyessen azt nem teszem, sem a bástyák igazétására rendelt négy ezer embe-
rekre nem vigyázhatok, az én kötelességem azokat ki rendelni, de azon Braun vagy tisztség, ki őket dologra kívánnyá, vigyázzan reájck. Illyen feleletekhez a katonaságnál Brovne nagy tehetségű⁵ Lascinak attyafia nem szokott, azt mondá: „Ha valamit nem tekéntenék, profoszhoz küldeném az urat!” Ezt ippen az alsó várban a feő stráza ház előtt mondá és ippen akkor Ferdinand regementye, a kinek eő volt második proprietariussa, állott strázát. Erre azt felelem a regementye előtt, kibül egy compania zászlóval tiszteletre kint állott: „En még a szabadságomat el nem adtam fizetésért; az én személyemre nintsen hatalma”. Ezen regementnek tisztyeivel igen jó ismérétségben voltam, egy olasz kapitány regementyébül hozzám ugrik, meg fogja lovamon a czompomat,

¹ Itt téved szerzőnk. Belgrád kapitulációja október 8-án történt s Laudon csak decemberben utazott Bécsbe. Említett balesete a szeptember 30-i ostrom alkalmával történt s nem járt komolyabb következményekkel.

² gróf Wallis Mihály (1732—1798). L. Wurzbach Biograph. Lexicon 52. köt. 267.

³ gróf Browne János György; katonai pályafutását 1758-ban kezdte. 1786-ban lett Feldmarschall. L. Wurzbach Biograph. Lexicon Wien 1857. 2 köt. 164.

⁴ itt valami hiányzik szövegünkben.

⁵ valószínűleg hiba, nagy tekintetű (l. feljebb) helyett.

ezen szovakkal szollét meg: „Heer Landes Commisseir: Gewalt gilt aber recht.“ Arra felelem: „Ich erkenne kein Gewalt, ich hoim ihm mitten von Geld,¹ lassen mich hier hängen, und dann hänge ich als ein erliger Kerl“. Ezen szovakat jól hallotta Bruune generalis. A legjobb paripámon ültem, heves indulatomnak mozgásait paripám is érezte, kezdett ugrálni, generalis Bruwne egyet sem szollott, el lovaglott az adjutansával és többi kísézőivel, én pedig az alsó várban maradtam Atzél Istvánnyal utóbbi miniszterrel és groff Keglovitsal, ki utóbb özvegy groff Károlinét vette el feleségül.² Ezek hozzám jöttek a táborban, sátoromban szállottak és mivel három első napokban még a törökök partékaikat ki nem hordották, senkinek, még generalisnak sem volt szabad bé menni, ha tsak szolgálatban nem voltak, úgy vezettem bé a várban gyalog, mint conductorokat a szekerek mellett.

Azomba generalis Brovne egyenesen Laudon Feld Marschalhoz ment s ellenem panaszolkodott, hogy én kötelességemnek eleget nem teszek és a provincialis emberek nem dolgoznak. Generalis Laudon, kinél jó creditumban voltam, tüstént ezredes kapitány Linke adjutansát a várba küldötte, hogy tőlem számat kérjen és megvizsgálja, mi vagyon a dologba? Linke obester még az alsó várba talált engemet, hozzám jön s mongya, hogy generalis Bruvne a Feld Marschal Laudonnál ellenem panaszolkodott. Én tehát ezerekes kapitánt Linkét minden positiokra el vezettem s mutattam, holy hány embereim vagynak a Feldmarschal parantsolatya szerint s tapasztalom, hogy a bástyák igazgatására több embereket kértek az ingelérek, mint sem kellett, mert a sok ember egyik a másikat tartóztatta a dologtul. S mondám az Obesternek: „Én 4000 emberre nem vigyázhatok. Más két ezer ember vagyon rendelve, hogy az útzákat, mellyekben az házok falait az ágyu golóbisok és bummák le döntöttek, azok iparkodnak azon, hogy a járhatatlan útzákat járotová tegyék, de maga láthatya obester úr, hogy némelly helyeken, a holly ellenben által két vagy három emeletű házok voltak, az düledékjek olly nagy halmokat halmoztak, hogy nem hamar lehet az utzát annyira a düledéktől meg szabadétani, hogy lovas vagy szekeres ember járhosson.“ Minekutána Linke obester relatioját meg

¹ világosan így van írva a naplóban. Az egykorú másoló nyilván nem értette és nem jól írta le az eredeti szavakat. Talán így: *ich höhne Ihr Mittun für Geld* etc.

² gróf Keglevich Ágoston, ki az 1803-ban elhalt gróf Károlyi József özvegyét vette nőül.

tette, tüstént azon parantsolatot kaptam, hogy a bástyákon dolgozó 4000 emberekből 2000^{et} elvegyek és nékem lett elég tétel, nem pedig generalis Brunnak.

Belgrád bé vitele után, amint előbb írá, nem sokára Feldmarschal Laudon elment Bétsbe, helyette Vallis lett commenderozó Feld Marschal. Ez egy meg határozott napra sessiot rendelt, mellyre groff generalis Bruvne a general stabnak, ugy az ingener chorusnak feő tisztjei meg jelentek, magam is meg hivattattam. Feldmarschal Vallis volt elöl-ülönk. Ez számba kérte a planumokat, mellyeket mind a két chorus el készített és bé mutatott, mitsoda szélességü, mélségü és hosszaságu árok kívántotik arra, hogy Eugenius Belgrádnál lévő sántzai előtt uj árok készítessek? A munkások számát is bé adták, hogy három hónapok alatt ezen Eugenius sánczai előtt készítenő árok 20 ezer emberek által készíttethetik el. Az elöl adott planumokat meg vizsgálván Feld Marschal Vallis szolla hozzám, hogy 20 ezer ember kívántatik, ezeket mikorra állíthatom Belgrádhhoz? Azt mondám: „Ennyi számu embereket nem rendelhetek.” Erre generalis Brovne azt monda mosologva: „Ich habe gedacht, so bald Ungarn angethet, so wirt die Antwort: Nem lehet.” Generalis Brovnenak ezen szovaira fel keltem, a széketem hátrább tettem s mondám: „Ha nékem itten szovam nintsen és egyedül tsak azt kívánnyák, hogy kívánságokat tellyesítsem, én itt felesleg vagyok, azért el megyek és tsak tessék nékem a gyülekezet végzését által adni, én kívánságaikat a vármegyékre el küldöm azzal a parantsolattal, hogy telyesítsék, de sikerérül nem felelek.” A kalpagomat a hónam alá vévén el akartam menni. Erre a Feld Marschal Wallis monda: „En parantsolom az Urnak: itten maradgyon és mongya el okait, miért nem tellesitheti kívánságunkat?” Ezen parantsolattyára le ültem és kezdém mondani: „November honapban vagyunk, 20000 embert nem egybül, hanem több vármegyékbül és távul lévőkbül is kívánhatok, ezek nem előbb, hanem vagy november végén vagy X^{1^{er}} elein irhetnek ide. Nem reménylem, hogy excellentziatok között olly kemény szivü találkozzon, ki azt kívánhatya, hogy a szegény paraszt adózó nép s ember három hónapot éjjel nappal a szabad hideg ég alatt teltsön!” Erre mindanyájan azt felelék: Ez igazság. Erre mondám: „Tessék tehát vagy sátorokat vagy házokat 20 ezer emberre rendelni.” Ezen kérésem után Feldmarschal Wallis jelenlévő ingelér chorus commendansának, kinél egész Belgradnak házai s kaszarmái fel jegyezve valának, meg parantsola: hogy számlálja fel mindgyárt, hány embernek adhat quartelt? a

garnizomban maradandó katonákon kívül? Az ingenérek tudtak,¹ minden képpen calculálták. A sok izzadás után nem tudtak többre quartelt adni, hanem az üres casamataokban, azok is tömve voltak két ezer emberrel. Akkor mondtam generalis Brovnehoz: „Ha én azt mondtottam volna, hogy meg lehet, mit tsináltak volna 18 ezer emberrel? Ezek sokáig ki nem álhották volna a szabad ég alatt a nyomorúságot, még a kevesebb számu belgrádi garnizont is feldulták volna.“ Midőn tsak két ezerre határoztatott a dolgo-sok száma, ezekre kenyér portiokat, gyertyát, tüzi fát assignnáltatni kívántam, azokat is assignálták s így lett vége gyülekezetünknek.

Nem sokára történt, hogy generalis Brovnével a Feld Marschal Wallisnál együtt ebédeltünk s nyájossan. De generalis Brovne, kinek Lasci kedviért senki ellen mondani nem mérészelt és más nap indulóban volt Bétsben, meg látzott vagy tsak én láttam, hogy órulya az néki tett ellen mondásaimat. Ebédül hogy fell keltünk, láttam lovászatamat paripámmal jönni. Már hidegetske volt, a feldmarschalnál bé volt fűtve. Mi három, én, Brovne és a feldmarschal a kementzéhez megyünk. Amidőn tsak hármánvalánk, generalis Brovnének mondtam: „Excellentziád holnap el utazik; szerentsés utat kívánok és ha valamiben meg bántottam excellentziádat vagy a midőn Belgrad által vitelekor Belgrád commendasa volt excellentziád, kívánságát nem tellyesé tettem, mint kívánta, botsánatot kérek!“ Erre felelt: hogy semmi bántássa tölem nem volt. Erre mondtam: „Az én szándékom s akaratom jó volt, de talán nem elegendő voltam azoknak tellyesítésére s tudgya é excellentziád, mi volt a leg nagyobb hibám?“ Kérdi, mi volt? „Az: hogy sem excellentziád, sem én éltünkben ellenségtül várt által nem vettünk; ennek utánna ha még várt által vennénk, sem eksztzellentziádnak nem volna szüksége reám, sem nékem eksztzellentziádra, mindenikünk tudná, hol kezgye? s mit végezzen?“ Erre a feldmarschal el fordult, az ablak felé ment, ketten maradtunk a kálhánál. Én pedig mindég kezére néztem, ha kardgyát ki vonnya é, én is készen voltam s mindgyárt mentem, hogy előbb mennek le a gráditson, mint eő. Paripámra ülven, már semmitül nem tartottam, mert az armadánál rendes érzés volt akkor.

Nem sokára meg halt Josef császár, zur zavar volt az országban, második Leopold császár vette által a diadal-mat.² Ez a vármegyékét mindgyárt az előbbeni lábra állé-

¹ valószínűleg: ahogy tudtak.

² birodalmat helyett.

totta. a feő ispányakat ki nevezte és ország gyűlését és¹ Budára öszve hivta. A török háboru folytatása is meg szűnt, Belgrádat tavaszal Semendriával és orsovai várral együtt, mellyet Liptay mint groff Pálffy János gyalog regementyének obestere,² kinek kormányja alá több bataliomok és lovas divisiok rendeltettek, vette bé és tavaszal a töröknek visza adtak. En tehát aprilisban az előbbeni hivatalomat resignáltam és a feő birói hivatalomra Temes vármegyében jószágomban szegenthau helységben, melly falunak felét én, a másikat Atzél István, mint akkori temesvári feő notarius aquiráltuk és birtuk, visszamentem.

Temesvármegyében Spleny, utóbb korona őrző,³ ki Josef császár alatt a pesti⁴ districtusban kirali comissarius volt, neveztetett temesvármegyei feő ispannak. Josef császár halála után a vármegyékben a banderiumok fel állottak. Ezen feő ispánt is Temesvára a banderiummal, pompával vezeltük bé, maga magát iktatta bé feő ispányi hivataljába, de addig be nem vettük feő ispánnak, még az előbbeni kirali comissarius Joseff császár kezében tett különös esküvéssének esküvéssel ellene nem mondott és hivségét esküvéssel magyar országi statusoknak és törvényeknek és generális gyűlés előtt nem fogadta. Azutan restauratiot, mint azért is szükséges volt a vármegyénél tartani, mivel nemtelen német emberek is bé csusztak a kirali comissariusok alatt a német correspondentiák kedvéért, mint azért, hogy junius eleire 1890-ik⁵ esztendőben Budára praefigált ország gyűléssére követeket kellett ki nevezni.

Még jóval is restauratio előtt deputatioval jöttek hozzá és ord. v. ispányságra köz akarattal meg hívtak, de a feő ispány is még eljövetele előtt engemet designált ord. v. ispánnak. Mint a statusok, de leg inkább a feő ispány tsudálkoztak, hogy én az ord. vice ispányságot semmiképen fel valólni nem akarom, senki okát nem tudta, tsak jó barátomnak Atzél Istvánnak, akkori ítélő mesternek mondot-

¹ is helyett. Az összehívó rendelet 1790 március 29-én kelt.

² Liptay Antalról, ki a háborúban a Mária Terézia rend lovagja lett s 1800-ban Padua mellett esett el. I. Geschichte des 53-ten ungarischen Linien-Infanterie-Regiments Wien 1838, 248. l. és Nagy Iván i. m. VII. köt. Pest, 1860, 137. l. — Ó-orsova elfoglalása 1790 áprilisban történt, a hódítások visszaadása azonban csak az 1791 aug. 21-i szisztovai békekötésben, melyet 1790 szept. 23-ika óta fegyverszünet előzött meg.

³ báró miháldi Splényi József (1744—1831) 1802-ben lett koronaőr.

⁴ az egykorú másoló hibája pécsi helyett. Splényi József gróf Szechenyi Ferencznek 1787-ben történt lemondása után lett a Tolna, Baranya, Somogy, Szerém és Verőcze megyékből álló pécsi kerület kir. biztosa.

⁵ így 1790 helyett Az országgyűlés megnyitása junius 6-ra volt kitűzve.

tam meg az okát. Ennek pedig a következők voltak okai: Senki úgy nem tudta, nem is tudhatta, hányat ütött az óra? és hogy gondolkodik az armadia? én talán az egész országban legjobban tudtam, mert nem csak egy nemzetnek, hanem valamennyinek gondolkozását meg tudhattam. Midőn Joseff császár Bétsben betegeskedett és egész 1789-dik táborozásban jelen nem volt, a Belgrad várának meg vévése előtt leg inkább Ujjvidéken quarteloztam, minden transportoknak és által menő tiszteknek az assignatiojok¹ általam utasítottak tovább. Több izben történt, hogy némelyek magyar nevemet meg hallották, másokkal ösméretségben lévén, a tiszt urak személyessen hozzám jöttek assignatióért. Jöttek ollanok is, kik sohasem ismértek, de hallották, hogy magyar vagyok, kivált belgák és imperiumi nemesek, grofok, hertzegek, leg inkább személyessen jelentek meg nálom és vélem minden isméretség nélkül mint magyarral és leg jobb barátyakkal olly nagy bizodalommal szívek egész érzeménye szerént beszéllettek, mintha egy almiak lettünk volna. A belgák kivált képpen, de az imperialis gavallerok is sokan el hagyták a Joseff császár szolgálótját és haza mentek, mondván: Mi császár spionyai nem akarunk lenni, hanem katonák.² Némelly rosz magyarok is voltak a Geheimme polliceiban, de a külsőket inkább bátorítottak meg szollétani és ezen Geheim pollicia társaságába hívni, gondolván: magyar nemzet³ ellen nem fog dolgozni. Azonban kivált a belgákban nagyon meg tsalatkoztak, kik azért is egyikért hagyták el a szolgálatot, mivel a mi Belgiumunknak szabadságát is fessegették és oda haza Joseff császár ellen az haza mellett kívántak fegyverkezni, nem pedig mellette. Ditséretre és követésre méltó hazafiak! A csehek is magyarossan gondolkoztak. Egy szóval: mondhatom, hogy az egész armada a Joseff császárhoz való hivségben gyengén állott. Azt az egész ország dudgya, hogy magyar lovas akkori Greven regementyebül lévő tiszték groff Festetits György Dániel erdélyi fiu törökre igen hires katona, Anky (igy), Latzkovits, Szily kérelem levelet adtak be 1790-ik esztendőben Budán az ország gyűlésséhez⁴, mellyért utobb fogságba estek és mind-

¹ utalványok élelemre, fuvarra stb.

² Az 1786-i titkos utasítás 3. §-a írja elő a katonaság megfigyelését. A. Fournier: Kaiser Joseph II. und der „geheime Dienst“. Österreichische Rundschau 1911. Bd. XXVIII. 33. l.

³ talán *nemzete* helyett.

⁴ Az 1790 július 5-én Pestről keltezett folyamodványt gróf Festetits György Obristlieutenant, Latzkovits János és Archi Pál svadronyos kapitányok, Vincze János és Tsilsmán István főhadnagycok írták alá. Báró

nyájokat utóbb németh regementekbe rendelték, de mind el hagyták új tisztségeket. Ebből kiki gondolhatja, hogy igen nagy szeretete nem lehetett Joseff császárhoz az armadának. Joseff császár amidőn törvintelen vice ispának akart nevezni, azért nem válaltam fel, mert édes hazám ellen törvintelen hivatalt viselni és hazám törvényei ellen tselekedni nem akartam. Későbbben pedig, a midőn a statusok ezen törvényes hivatallal meg kínáltak, azért nem váloltam fel, hogy a vármegyében a status jobbára mind olyan földes urakból állott, kik részében boltosok vagy nemtelen emberek voltak és nem született, hanem jószág vétele által vásárlották a nemességet. Pedig az atyám mondássa szerint: az ilyen nemesekben csak a harmadik születésben szorul valami nemes vér. Tehát illy kétséges időben a statusokban semmi bizodalmam nem lehetett és a mik történetek volna, tsupán nékem mint v. ispánnak tulajdonéattak volna. Mellette a várban kellett volna esztendőnek nagyobb részét laknom, a holy zur zavar időben a militaris status szokott parantsalni. A népe is Temes vármegyének ráczokból, svábokból, és oláhokból áll, ezen nemzeteknek is a gondolkodássokat háboruban meg ismérni jó alkalmatosságom volt. Azért csak egyedül az a kívánságom volt, hogy ország gyűléssére, mint követ küldtetessem, amit meg is nyertem.¹

Junius elein 1790-dik esztendőben Latskovits István v. ispánnal² Budára ország gyűléssére meg jelentünk, a holy eleintén, kivált az első ülésben csak azt gondoltam, hogy az országgyűléssé, zur zavar nélkül meg nem készül. Az első gyűlésben némelly vármegyék küldettyei personalis Urményi ellen, ki most nevezetes ország bírāja,³ ki fogást tettek, hogy tudni illik olyan ember, ki f. Joseff császár alatt királyi comissarius volt és a hazánk törvényei ellen munkálódott, a statusok előljárója nem lehet és sokan keményen vitatták, ki azt kiáltatta: huzzuk ki, ki azt: vessük

Dániel alezredestől Marczali Henrik: Az 1790—91-iki országgyűlés Bpest 1907, II. köt. 87. l. Szily Ádám a Graeven-ezred tisztje és Latskovits János barátja volt (Horváth Mihály: Magyarország történelme VIII. köt. Bpest 1873, 164. l.), de sem ő, sem Dániel báró nem szerepelnek az aláírók között.

¹ Marczali szerint (Az 1790/91-diki országgyűlés Bpest 1907, I. köt. 295—96., 337. l.) a diaetán a páholy volt az igazi mozgó elem s a karoknak majdnem fele szabadkőműves volt. A választás előtt ki volt adva a jelszó, hogy lehetőleg testvér legyen követ.

² Latskovics János kapitánynak, a Martinovics összeesküvés tagjának öccse.

³ 1806-tól 1825-ig volt országbíró.

ki az ablakon. Sok láрма után a personalis Ürményi tessenedséget kívánt és így szollott: „Tettes haza! mi és az egész ország követői a végre jöttünk össze ezen házban, hogy az ország törvényit, amennyire meg sértődtek, helyre állítsuk és régi szabadságinkat fent tartsuk. Abban az ország nem kételkedik, hogy én valóságos régi nemes ember vagyok. A szabadságunkat illető leg nevezetesebb törvényekből való: *Nemo nobilium nisi legitime citatus et via juris convictus in persona, aut rebus convinci, aut damnificari potest.*¹ Én mint magyar országai nemes ember itten, a holy törvényeinket meg erősíteni, nem el rontani kívánnuk, minden erőszak ellen személyessen protestálok és ellenem pört indítani kívánok: itten sem hely, sem idő nintsen arra, hogy igasságos ügyemet védelmezhessem, de talán a pörben meg fogom mutatni, hogy az ugyan azok, a kik a tekintetes statusokat erre a lépésre biztatták, többet ártottak az országnak, mint én és én fogadom, hogy minden repraesentatiomat, mellyeket a császárnak haza dolgában küldöttem, elől fogom a perben mutatni, de azokét is, kik most ellenem nagy hangal beszélnek, Joseff császár alatt pedig másképpen tselekedtek, be mutatni fogom. Örömmel fogok minden törvényes büntetést szenvedni, de minden törvénytelenesség ellen tovább is protestálok.“ Erre csendesség lött és Ürményi jelesen vitte az elül ülő kötelességet.

Az egész ország gyűlése alatt mindgyárt elein az ország gyűléssének az három banatusi vármegyéknek a törvényben való bé iktatását kértük, mellyet az ország tőlünk meg nem tagadván ülést és voxot adott.² Ezen ország gyűléssén ő hitű rátz püspökök is megjelenvén voktot és ülést kértek.³ Mindgyárt az ország gyűléssének az elein a religiok

¹ Aranybulla 1222. 2. pont. *Volumus, quod nec nos, nec posterii nostri aliquo tempore servientes capiant vel destruant favore alicuius potentis, nisi primo citati fuerint et ordine iudiciario convicti.* Tripartitum I. 9: *quod ipsi, nisi citati vel vocali ordineque iudiciario condemnati fuerint, in eorum personis ad quorumvis instantiam vel clamores aut preces nunquam et per neminem delineri possint.* — 1723. 5.: *Neve ullus Nobilitari praerogativa gaudens non citatus, nec debito juris ordine convictus in persona aut bonis suis quoquo modo damnificetur.*

² A három megye nem kapott királyi meghívót az országgyűlésre. Követeik azonban megjelentek és június 12-én benyújtották az írásbeli folyamodványt. Néhány alsótáblai követnek s a főrendeknek némi vonakodása után a június 16-i ülés teljesítette a kérelmet.

³ Putnik Mózes karlócai metropolita 1790 március 22-én, majd újból június 2-án folyamodott a királyhoz a maga és püspöktársainak az országgyűlésre való meghívásáért. II. Lipót június 15-én rendeli el meghívóleveleik kiállítását. L. I. H. Schwicker Politische Geschichte der Serben in Ungarn Bpest 1880, 359. és 361. l.

eránt izetlenségek és vissza vonások lettek, a melly miatt szükségesebb, az ország jóvára nézve fontosabb dolgok elmaradtak, úgy az ó hitű püspököknek ülése és voksok eránt is semmi nem végződött. A püspökök két, három hétig eljártak az ország gyűléssére, egyszerre el vesztek és haza mentek. Azonban rátz synodus rendeltetett Temesvára,¹ kinek praesesse, mint királi commissarius generalis Schmidfeld petervári general commandonak praesesse ki nevezetett. A midőn a rátz püspökök és a confinium² deputatusai congressust tartottak volna, a régi rátz nemes földes urak is ezen congressusnál Temesvároft meg jelentek.³ Ezen congressusnak az volt a célja: hogy a rátz nemzetet az ország régi jurisdictionok hatalmából ki vegyék és magános jurisdictionja legyen. Már akkor rátz különös cancellaria felséges Joseph császár által fent állott, kinek cancellariussa groff Balassa volt.⁴ Ezen congressusnak öszö jövele némelly okos és meszire látó, az ország gyűléssén levő deputatus uraknak nagy szeget ütött a fejekben. Meg bánták, hogy a rátz püspökök ülése és votuma eránt semmit sem végeztek. Engemet, mint Temes vármegyei deputatust kérdeztek, miben foglalatoskodik a congressus? Nékem Temesvárul több correspondentiaim lévén, a mit a congressusul irtak, meg mondtam. Öszve jöttünk többben, a nélkül, hogy publicitást tsináltunk belőlle és azt végezték, hogy én le mennek Temesvára, ki a synodusnak, mint katonákból, mint civilis és papi statusból álló tagjait jobbára ismérem, vélek értekezsem, ne hogy el vályyanak az országtul. Arra kértem a gyülekezetet, hogy valami végzést tegyenek az ország gyűléssében, melly által meg mutathassam, hogy a haza erántak is jól gondolkozik. Ugy hozatott azon végzés erántak, melly az ország gyűléssének actáiból de Anno 1790. folio 644. ki tetik: mellynek végzése a következő: Scimus futuros,

¹ A szerbek június 27-én nyújtják be Bécsben kérelmüket a kongresszus megtartása iránt, mit a király július 7-én fogad el és 10-én nevez ki Schmidfeld bárót, a szlavoniai és bánáti határőrvidék parancsnokát királyi biztosnak. A kongresszus megnyitása szeptember 1-én, befejezése november végén történt. Ez volt a szerbek nyolcadik kongresszusa 1707 óta.

² határőrvidék.

³ A szerb kongresszusok szervezetét a Mária Terézia által 1777-ben kiadott Regulamentum illyricum szabályozta. Eszerint a püspökökön kívül a papság, katonaság és a polgári osztály 25-25, azaz összesen 75 követet küldött. II. Lipót 1790 július 29-i rendelete megengedte, hogy a temesvári kongresszusra a görög keleti vallású nemes földesurak közül is választassék 25 követ s így e gyűlésen összesen 100 deputatus vett részt.

⁴ Az író itt téved. Az illyr kancellária föllállítására és gróf Balassa kinevezése csak 1791 február 20-án történt.

qui sinistra mente eo consilia Nostra interpretentur, et fore concivibus nostris G. N. U. R. persuadere contendant, nos non ea, qua in Patriae filios debemus caritate duci, et forte sub aliquibus verborum involucris id velle ut pro extraneis habeantur, quod cum a sincero Animi Nostri sensu alienum sit, ac id nullo sub colore affirmari possit, et ut perenne supersit Testimonium nos erga Maiestatem Vestram et Patriam studio praecavere adlaborasse mala, quae secutura iuste metuimus, declaramus Nos tam Civilia Jura, quam eorum religiosa ac Beneficia Civitatis, prout Hungari ex praescripto Legum pro conditione sua habent, G. quoque Ritus non uniti incolis propria esse velle, imo eosdem sicut alias Nationes, quae Regnum Hungariae partesque adnexas inhabitant, Hungaros eiusdem Patriae filios declarare et per haec omnes favores quoque a Regibus concessos, qui cum constitutione Regni non pugnant, eis conservatos cupere, Nihil tamen Maiestatis Vestrae Juribus praeiudicare velle, ut id Actus per Nos Maiestati Vestrae submissus docet, in quo et Maiestatis Vestrae iura salvata, et G. N. U. R. Jus integrum Civitatis datum, et privilegia illorum relict, de quibus ne forte clausula (in quorum actuali usu sunt) in eum sensum trahatur, quasi reliqua Privilegia, quae cum constitutione nostra non pugnant, sed quacunque de caussa in usu ipsorum non sunt, sufferantur loca ejus, in quorum actuali usu sunt, libenter substituímus, quae cum Constitutione non pugnant, alioquin persuasi sumus de G. R. N. Unitis, quorum nec ipsi, velut cives velint, aut velle possint talia, que cum Constitutione Regni pugnant etc.

Ezen végzést kezemhez vévén, le jöttem Budáru! Temesvára, a holy a rátz congressus öszö gyűlve vala. Ezen congressusnak praesesse generalis Schmidfeld volt, aki háboru alatt Pétervárott commendans is volt. Kinek fel vigyázása alatt a futaki nagy katonai ispitályak vagy beteg házok voltak. Háboru alatt több dolgaim voltak véle és akkor kedves embere lettem, de mikor Temesvárott hozzá mentem és tudta, hogy mint ablegatus a diaetarul jöttem Temesvára, azt is meg tudta, hogy némelly igen ismerös püspökökkel és a congressusra gyűlt nemes emberekkel szollottam, ugy tekintett, mint az ő propositiojainak ellenségét. Ezen temesvári congressusban leg inkább Tököly Sabbas akkori Csanád vármegyei v. notarius, most királi tanátsos állott ellene a királi commissarius propositioinak, ki azt kívánta, hogy a nemzet egészen el vállyan az anya Magyarországtul. Már Joseff császár különös rátz cancellariát rendelt, kinek praesesse groff Balassa volt, De különösen Tököly Sabbás a királi

commissarius kívánságának ellent állott s azt monda a congressusban, hogy ő több jussokat és privilegiumokat nem kíván, mint néki, mint magyar országi nemes embernek vagnak és inkább kíván a rázoktul egészen el állani, és Magyarországbán úgy élni, mint egy magyar nemes ember. Ki is kívánhatja azt, hogy a ráz nemzet több és nagyobb szabadságokkal élhessen? mint az anya Magyarországbán maga a magyar? A többi nemes emberek is, kivált Szaplontzay így gondolkodtak. A püspökökkel több bajom volt, kik magokat azzal meg bántódottaknak vélték, hogy per regales ország gyűléssére meg hivatattak és Budara menvén az ország gyűléssé nekik ülést nem adott. Legkeményebben húzott a congressus praesesséhez és groff Balassa ráz cancellarius kívánságához Schokabent verseczi püspök,¹ ki leg jobban fájlolta, hogy Budán az ország gyűléssében ülést és voxot nem kapott. Ennél Versetzen egy egész napot és majd egész északát töltöttem, még az előbbeni gondolkozását meg változtatni látzotott. Tsak ugyan fárodózásom és küldésem nem lett haszontalan, mert sem a commissarius, kinek titkos instructioja volt, sem general Balassa czélokát el nem érték.

Ezen congressusra az adott alkalmatosságot, hogy az ország gyűléssén azt a kérdést kezdték feszegetni, hogy filum successionis per Josephi mortem sit interruptum. A banderiumok is majd minden vár megyékből az ország gyűléssén meg jelentek, a coronationalis diploma is sokáig készült és a sok vetélkedésekre, ugya a religiok eránt sok fönt forgó kérdésekre adott alkalmatosságot. Későre esett a királynak coronatoria való meg hívása,² az alatt a király II-dik Leopold a rázoknak congressust Temesvára rendelt, kiknek hatalmak, kintseik, és erejek (mivel az határ regementeknek kiküldöttjei ezen jelen voltak) nem kevés csorbát ejthetett volna Magyarországnak jussainak,³ hatalmas rész vált volna meg az egésztől, különös statust, vagy provinciát formált volna.⁴ A religióbéli viszálykodások miatt a királt későn hívták coronatoria, előbb Leopold Frankofurtumba imperialis csá-

¹ Sakabenti Ivanovics József 1786-tól 1805-ig volt verseci püspök Milleker Bódognak szerint is (A verseczi gör. kel. szerb püspökség multja Tört. és Régészeti Értesítő Temesvár 1890, 166. l.) hevesen agitált a kongresszuson a felállítandó szerb vajdaság érdekében.

² a megnyitás után több, mint két hónap mulva. Erre eddig nem volt példa.

³ bizonyára jussain helyett.

⁴ A kongresszus memorandumának első pontja kérte, hogy a szerb nemzet számára a Temesi bánság hasíttassék ki.

szárnak koronáztatott, azután lett Posonyban az magyarországi koronával lett meg koronásztatással.

Amidőn 1791^{en} tavasszal¹ az ország gyűlése el oszlani akart, az articulusoknak santioját (így) kérte az ország a királytul, akkor az ország gyűléssében jelenlétében a korona hertzegnek, most uralkodó Ferentz királynak, az volt az ország kívánsága, hogy az akkor már Joseff alatt fent állott rátz cancellaria, kinek cancelláriussa groff Balassa volt, el törültessék és a rátzok is, amint ennek előtte, a magyar cancellariatul fűjenek. Ekkor nagy bátorsággal és okos szollással beszélt Jezernitzky Károly, Nitra vármegyei ablegatus, ki az itt jelen lévő korona hertzeget, most uralkodó Ferentzet meg szólótotta, hogy ezen nagy örökségét, magyar királyságot csorbítani és statust statusban helyheztetni ne engedgye, mert valamint két nap nem lehet az égen, úgy két status cancellariája rátz és magyar nem áthat.² Ekkor nyerte meg az ország, hogy a rátz cancellaria el törültetett és eő Felsege santionálta ezeránt tett articulust.

Utolsó nap, a midőn az ország gyűlése el oszlott, a felséges király második Leopold elől ülése alatt eő felsége által sanctionalt articulusok fel olvastattak, akkor a feő ispányom Splény Józseff mellet állottam, ki is az articulusoknak fel olvasássakor nagy figyelemmel halygatta azokat. A midőn felolvastatott, hogy a banatusi vármegyéket Temes, Torontal és Krassót Magyar országhoz kaptolták,³ akkor nekem azt mondá: „Ezt nem hittem volna, még ma 10 órákor reggel fel mertem volna fogadni és 10 aranyokra 100 tenni, hogy eő Felsege a banatusi vármegyéknek incorporatioját nem fogja santionálni“. A többi articulusok felolvasására nem is ügyelt. Ekkor nem igen vettem fel báró Splény szavait, tsudálkoztam mindazonáltal, hogy még az nap reggel 10 órákor kétséges volt a banatusi vármegyék incorporatiojának santioja. Tsak a későbbi történetek, a mint következni fog, tudatták meg velem és másokkal, miért mondotta a föllebb irottakat báró Splény Joseff.

Én, az ország gyűlése el végződván, Temes vármegyében visza tértem, mindgyárt meg házosodtam és a feő birói hivatalomat folytatván szegenzthau helységben laktam,

¹ A frankfurti koronázás 1790 október 9-én, a pozsonyi nov. 15-én volt. Az országgyűlés — mely november 3-a óta Pozsonyban ülésezett — 1791 március 13-án ért véget.

² E felszólalás az 1791 március 5-i ülésen történt. Az illyr cancellaria eltörlése azonban nem ekkor történt, hanem csak 1792 július 3-án. Ferenc király már trónörökös korában is helytelenítette annak felállítását.

³ 1791. XXVIII. t. c.

melly helységnek felét én, másik felét pedig jó barátom Atzél Istvány birtuk. Ezen jószágot a banatusi jószágok első eladása alkalmával Bétsben részünkre Lovász Zsigmond akkor vice ispányunk a licitációban meg vette¹ és licitatio alkalmatosságával ki jelentette, hogy az új aradi uradalmat, amely Új Aradbul, Kiss Sz. Miklósbul, Szegenthaubul és Kreistetenbul állott, maga részére Új Aradot és Kis Sz. Miklóst, Szegenthaut akkori fő notarius Atzél és az én részemre, Kreuczstetet pedig Frummer Mihály akkori generalis perceptor részére kívánja meg venni. Ez volt az oka, hogy ezen urodalom a többieknel a betsü szerint ötszöbbsz és az egész urodalom 190 ezer forintokon adódott,² mellynek az árát három részben, az első egyharmad részét az árának minek előtte által adták, második harmad részt tíz esztendőök mulva, az utolsó egy harmadrészt 15 esztendőök mulva kellett le tenni. És az első harmad rész ki fizetésére Lovász Zsigmond akkori első all ispányunk, nekem és Atzél fő notariusnak 6000 forintot adott kötsön, s így vehettük által jószágunkat és mind a kettőnknek meg kell ismérnünk, hogy az első aquisitionkat Lovász Zsigmondnak köszönhetjük; ki későbbben Temes vármegye fő ispánnya, Atzél István pedig miniszterré tétettek.³ Magam pedig még az háboruban fel tett czélom szerint privatus maradtam és soha senki hivatalokért instantiamat nem olvashatta.

Báró Spleny Joseph még Posomban az ország gyűlésén, a mint az előbbeni mondásaibul és következő tselekedeteibul ki tetzik, gróf Balassával öszö szűrő a levelet és terhes planumokat forgatott az elméjében, amint következni fog. Temes vármegyében diaeta után vagy esztendeig folytak a dolgok, de Köszögy János⁴ második all-ispány az első all-ispányságra vágyódván, az ipját Bakhó ő excellentiáját látogatni Nitra vármegyében⁵ feleségestül fel ment, el indulásában felém jött és utyában Szegenthaun nálam szállott, kis szopós leánkáját dajkájával együtt feleségemnél hagyták, még visza jövend. Az ipjátul Bétsben is fell ment,

¹ 1781 dec. 10-én. Az adománylevél 1785 okt. 3-án kelt és 1799 dec. 10-én átiratott. L. Liber regius Nr. 60. pag. 117.

² pontosan 189,990 frt 60 krajcáron, amely összegben Segenthaun 19,473 frt 2 kr. értékkel szerepel.

³ Eötvösi Lovász Zsigmond 1801-ben lett temesi főispán. Atzél a Tiszti Schematismusban mint Intimus Status et Conferentiarum Consiliarius először 1812-ben fordul elő.

⁴ Remetei Köszeghy János Szentkláray Jenő szerint (Temes vármegye 391. l.) 1790-től 1795-ig volt másodalispán.

⁵ A dezséri Bachó család trencsénmegyei (Nagy Iván i. m. I. köt. 81. l.)

ekkor g. Balassával barátságot kötött, utóbb nagy eszközö lett Balassa planumainak, a nélkül, hogy tudta volna, mire tzeloz Balassa. Visza jöven Köszy János megént nálom szállott és egyetlen egy leányát¹ tölem magával haza vitte. Még házomnál volt, szinlette a barátságát, de haza érkezven, levelet irtt, melyben nékem ugyszolván fel mondá barátságát. Nem tudtam, mit éteyek levelébül, de ezen levél írása után, ahol csak lehetett, ellenkezett és az igazban is barátságát tölem meg vonta és ellenem és Latzkovits ord. v. ispány ellen mindenképpen agyarkodván, többeket barátainak fogadott, kik között némelly tudatlan, de mindenre készek, mások okossabbak, de rosx caracterü emberek voltak. Midön illyen társóság, kiknek feje a fő ispány, báró Spelinyi Joseff volt, mindenben izgágát szereztek, én bé fogadtam² orczidorfy frantzia jobbágyokat és magokat opponálták. Meg betegedvén, relatiomat bé küldöttem, nem hogy nékem, mint magistratualisnak pártomat fogták volna, de mivel a Köszy részre groff Balassa planuma szerént a vármegyében zürzavart szerezni iparkodtak, minden jó tselekedetemet hibásnak magyarázták és ellenem fiscalis actiot rendeltek. Ezt meg kellett irni Balassának, az a felségnél is lármát tett, mert nem tsak a civilis iurisdictionokon fordult meg a dolog, hanem a vármegyénkben helyheztetett lovas, akkori Würtemberg regementyének az obesterje is baró Richán Ortzidorfra ki ment investigatoria ez hiába való kis dologbul olly lármát tettek, mint ha revolutiot akartam volna kezdeni. De ez tsak mind arra való törekedés volt, hogy tsak engemet nyomjanak, mert reménylették, hogy könnyebben el érek czélokat. Engem Latzkovits ellen mindenképpen fel indétani akartak, de mivel én állondó voltam, tehát mindent ellenem indétottak, én mindazonáltal igazságomban bizván senkitül nem tartottam. Az actionak és pörnek folyamotjában delegatum judiciumot kértem, a felség meg is rendelte, de praesesnek B. Splényit rendelte. Ez hamar akarta végezni peremet, öszve hivta a bírakat, én az investigatiókat hamissaknak declaraltam és részében mind meg is mutattam. De még a per nem volt submittalva.³ Báts vármegyei vice ispány Odry⁴ is volt convocatus, ez amidön a bíróság együtt volt, mondgya, ezen

¹ Lendvai Miklós szerint (Temes vármegye nemes családjai II. köt. 100. l.) Köszy Judit 1790-ben született és 1846-ban halt meg. Mivel János nevű fivére gyermekkorában elhalt, atyja Juditot 1816-ban fiasította. A 160. lapon említett Deschan József Zsigmond nevű fiának lett neje.

² valószínűleg *béfogattam* helyett.

³ fölterjesztve a helytartótanácsához.

⁴ Odry András.

processust nem lehet revideálni, még nintsen submittalva. Engem a iudiciumba hívtak és kérték, ha pro submisso declarálok é? a processust? „Declarálok, hogy nem submittalam, mivel semmi felelete a fiscusnak az én allegatioimra, sem az investigatiokat igazságossáknak nem ésmérem, seőt az iudicium előtt hamissáknak declarálok addig is, még törvényesen meg fogom mutatni.” Tormasy consiliarius, aki Splénynek mint comissarius adjungálva volt,¹ mindenféle képpen igyekezett reá beszélni, hogy tsak pro submisso declaráljam. De semmiképpen nem tselekedtem, utóbb a delegatum iudicium hozott sententiát és nem másban, hanem a bírák uti költségeiknek vissza fordítássában, négy száz egy-néhány forintokban convincaltattam és az exequens Várkonyi sz. bírónak² ki is fizettem. A sententia után nagyon rajta voltak megént, kivált consiliarius Tormasy, hogy recdáljak az gradualis appellatátul, hanem declaráljam inkább, hogy a fölséges consiliumra, s onnéd a f. cancellariara submittaltassék. De mivel tudtam, hogy b. Spleny, mint comisarius, egyenesen a fölség cabinetumba küldette némelly relatioit, én a f. curiahoz appelláltam, a holy mind a két tábla egészen absolvált és még a delegatum iudicium sententiaja szerint a bíráltnak általam kifizetett költségeket is vissza ételte és így én exequáltam a vármegye cassáját az általam kifizetett 400 egy-néhány forintokban.

Ezen dolgoknak le folyta alatt b. Spleny majd minden nap Köszögihez járt, kivált estve, a holy sok féle emberek és a régi cameralis administrationál szolgált emberek is öszve jöttek, faráót 11^{1/2} jádzottak³ leg inkább. Allyas emberek is voltak társoságokban, valami rekasi rent mester (melly hivatalt későbbben tisztartónak neveztük) Brenner nevű is volt köztök, kit impostorságáért hivataljátul cassalták és azután diurnista volt az cameralis szám vevőnél.⁴ Ez mindenkor közöttök volt. Egykor el ment Kovács provincialis commissariushoz⁵ és mivel Kovács szokott praesesse lenni

¹ Tormássy Antal 1789—1790-ben aradmegyei alispán, később (1797—1802 körül) temesi tartománybiztos (superior provincialis comissarius).

² Várkonyi István 1779-ben a verseci járásban esküdt. Szentkláray: Száz év stb. 347. l.

³ kimaradt: (11^{1/3}) óráig.

⁴ A temesvári szabadkőműves páholy 1782-i névjegyzékében szerepel Brenner János főszámvevő Rékason (Temesvártól keletre). Az 1785/86-i jegyzékben már nincs benne: Tört. Tár 1884. 513. l. A temesi kamarai számvevősnél Brenner Leonard 1798—1801 között ingrossista. Bizonyára ugyanarról a személyről van szó.

⁵ Abafi Lajos szerint Kovács Károly Lipót „szabadkai tanár” német versekkel szerepelt a temesvári szabadkőműves páholyban. Tört. Tár

a cameralis uri székeknek, kérte ötét, hogy az uraság szé-
kén lenne pártfogója és ha párt fogását meg nyerhetné, te-
hát bizonyosan az ő bétsi nagy ur patronussa által az
előbbeni hivatalját és betsületét visza nyerendi. Hogy pedig
arrul meg győzve légyen, ígérte néki, hogy ezen nagy ur
pártfogója által ő rája bízott nagy dolgokat véle közleni
fogja. Midőn cassatus Brenner tőle el ment, én nyomban
jöttem Kovács provincialis commissariushoz és kérdeztem,
mit akar ez a cassatus ember nálad? Monda, hogy párt
fogassát kérte és egy nagy tekintetben levő bétsi nagy urnak
pártfogásával ditsekedett, sótt azt is ígérte, hogy azon párt-
fogójának hatalmas pártfogassát néki is meg fogja szerezni.
Erre tudván azt, hogy ezen cassált ember báró Splényivel
is nagy barátságban vagyon és Köszögivel is gyakortább,
kivált estefelé öszve jönnek, kértem Kovács provincialis
comissariust, hogy néki mindeneket ígérjen, hogy meg tud-
hassuk a hatalmas bétsi pártfogójának nevét és a reá bi-
zatott nagy dolgoknak veleit. Kovács Brennernek kéresemre
mindeneket ígért és Brenner egy nap estvefele el hozta
protocolumát, mivel ő volt a b. Splény gyülekezetének né-
meth nyelven írt jegyzője és kérte, hogy azon étzaka regge-
lig olvassa el és senkinek ne mutassa, és más napra reggel
7 óra tájban néki visza adja, mert a gyülekezetnek szük-
sége lehetne a protocolumára. Akkor több originalis groff
Balassa correspondentiait is Kovácsnak megmutatta. Mihelyest
a Kovács provincialis commissariusnak kezében voltak az
írások, mindgyárt érettem küldött és iszonyodással olvastuk,
vagy 15 árkusig való panaszokat mind a három banatusi
vármegyék magistratualis tisztjei ellen ösze irtak, az három
vármegyékben lévő tisztekből tsak azok maradtak ki a pa-
naszokbul, kik ezen roz gyülekezetben részt vet'ek. Mihelest
tudtam a bétsi nagy ur correspondenst, el értettem a proto-
collumban írott panaszoknak czélját. Azért a nélkül, hogy
egészlen el olvastuk volna, kértem Kovácsot, hogy adná
kezembe, reggel 6 óra tájban bizonyosan égértem kezébe
való visza adassát. Kezembe is adta, kérvén, hogy égérete-
met meg tartsam és más nap reggel 6 óra tájban visza
adgyam.

Én ezen protocollumot szállásomra a vármegye házába
vittem (Latzkovits vice ispány ur a maga szállásából nékem

1884. 513. l. — Lendvai szerint (i. m. III. köt. 66. l.) Kovács vagy Kovatsik
Károly Lipót Hont-megyei családból származott, mely 1696-ban nyert ne-
meslevelet. A török háborúban ő is tábori hadbiztos volt, azután temesi
helyettes tartománybiztos, majd főtartománybiztos lett. A kamarai admi-
nistratióal ügylátszik tanácsos volt, Meghalt 1821-ben,

engedett egy szobát), Latzkovits vice ispánt és Trajtsek ord. notariust¹ öszve hívtam, fell bontottam az ösze varrott protocollumot és magunk között el osztottuk az arcusokat. Reggel 5 óráig kiki maga árkussait le irván, a protocolumot ujra öszve varтам és Kovactsnak által adtam. Ebben a prothocollumban két $\frac{1}{4}$ arkus jegyzések voltak, ezeket azért vissza nem adtam, hogy originalis documentumim legyenek a do-lognak meg bizonyítassára s meg mondám Kovátsnak, hogy ezen két quarta arkusokat kezemnél tartottam, meg mondám az okát is, mi végre tselekedtem és kértem, hogy ha ezen negyed rész arkusokat tőle kívánni fogja, tsak azt felelje Brennernek, hogy ezen két darab papirosokat nem látta, talán vagy oda haza hagyta, vagy akkor, mikor a protocolumat hozzá vitte, az uton a protocolumbul ki eshettek.

Reggeli 7 órakor meg jelent Brenner Kovátsnál, a nélkül, hogy sokat beszéllett volna, el tette protocollumát, de midőn haza ment, a két foliust keresvén, nem találta, tüstént vissza ment és Kovacstul kérte a 2 negyed rész arkust. Kováts azt felelte, amit én néki mondottam. Meg ijedve mindgyárt el ment tőle. Az egyik foliuson Brenner kezével volt írva: Spleny saget etc: A másik negyed arkuson b. Spleny maga kezével irtt jegyzéseket, mellyeket a prothocollumban bé tetetni kívánt,

E között történt, hogy Somogy eskütt, Ágoston ord. fiscalisnak² sógora már ennek előtte monda nekünk, hogy sógora Ágoston sokszor igin későn étzaka mégyen haza írásokat, mellyek nagyon titkossak lehetnek, mivel mindgyárt a ládájában zárja. Kértük tehát Somogyit, hogy valahogyan tegye magáévá azon írásokat s közölné velünk. Nem sok napok mulva Somogyi sógorának irássait hozzánk hozta. Ezekbül láttuk, hogy sok féle instantiakat a felséghez készétt több vármegyék magistratualissai ellen, sött magam ellen is három instantiakat készétt. Ezek között volt groff Balassának Ágoston fiscalishoz irtt originalis levele is. A többi írásokat vissza adtuk, tsak groff Balassa originalis levelét vettem kezemhez. Öszve adván az árkusokat, a midőn elolvastuk az egész 15 arkusbul álló protocollumot, combinálván Brennernek a nagy pártfogó urát és a correspondentiát Ágoston fiscalisnak, azon 2 negyed rész árkusokat, mellyeket

¹ Trajtsek Antal Szentkláray szerint (Temes vármegye 391. l.) 1787-től 1794-ig volt főjegyző.

² Ágoston Lajos Szentkláraynál a megyei tisztikar 1779-i jegyzékében (Száz év stb. 347.) l.) mint alszámvevő szerepel. Ezzel szemben Temes vármegye történetéről irt cikkében (391. l.) Ágoston 1779-től 1799-ig főügyész.

a protocollumban találtam, akkor jutott eszembe b. Spleny mondása: mikor santiok olvasássokor halván a 3 banatusi vármegyék incorporatioját, azt monda: „Ma reggel 10 órakor 10 aranyokra százat tettem volna, hogy a bánatusi 3 vármegyéknek incorporatioját eő felsége nem fogja sanctionalni.” Ekkor jutott eszembe: hogy kigyó farka vágássát nehezen felejtí. És minekutánna az ország gyűlése alatt őfelsége II^{dik} Leopold arra kéretett, hogy a rátz cancellaria eltörültessek, mert status statusban, egy országban két cancellaria nem lehet és ezen tárgyrul az ország gyűlésen Nitra vármegyei ablegatus Jezernitzky jelenlétében az most uralkodó első Ferentznek mint akkori korona hertzegnek igen jelessen mit szollott? és a rátz cancellaria még ország gyűlése alatt el vitetett,¹ tehát groff Balassa minden igyekezetét arra fordította, hogy a banatusi vármegyéknek incorporatioja ne sancialtassék és a rátzoknak a 3 vármegyébül és a confiniumbul különös országot formálni. Minekutánna a sanciot még is meg adta eő felsége és a 3 banatusi megyék az anya országhoz foglaltattak, amint elől irám, ország gyűlése után sok panaszokat b. Spleny Joseff cooperatioja által ősze iratott és már Balassa Bétsben el végezte, hogy az ellenem és Jablontzay² ellen Spleny által fel küldött és Balassa által Bétsben promovealt instantiakra Spleny fő ispányunk kirali commissariusnak neveztetett. És ezen tette által már arra czélzott Balassa, hogy a többi mind a 3 vármegyékben lévő magistratualis ellen őszve irott panaszoknak is vizsgálássában Spleny Joseff légyen commissarius, ki groff Balassa czéllára dolgozott volna, nem gondolván az ország kárával, tsak hogy eő lehessen 3 vármegyéknek k. comissariussa. Már ekkor B. Spleny minden jószágaiiban egész országban exequaltatott, nem lévén lakó háza sehol; tehát más kárával hivatalok és diurnumok után kívánt boldogulni. Azért jól rendelték az atyáink, törvényeinkben azt szabván, hogy a publicus hivatalokban lévők birtokosok legyenek. Ámbár ezeket is a roszt indulat sokszor meg veszteget, de a birtok nélkül valókat nem tsak a roszt indulat, de a szükség is gyakran meg veszteget.

En tehát, hogy ezen hazánkra nézve roszt és káros igyekezetnek következéseit el háréthassam, magam az írásokat kezemhez vévén, fel mentem Pestre, Pesten némelly igaz hazafiakkal, kiket már az 1790-dik és 1792-dik ország-

¹ 1. erről 120. l. 2. jegyzet.

² Jablontzay Mihály alszolgabíróról l. 154–55 l. és Szentkláray Jenő Temes vármegye 372. l.

gyülésszerűl,¹ (mellyekben magam is Temes vármegye köve-
tye voltam) jó hazafiaknak ismértem, az írásokat közlettem.
Azok igyekezetemet helyben hagyván ösztönöztek, hogy
Bétsben szorgalommal és serénsséggel annak helein a dol-
got elől mozdítsam, utasítottak, kikhez mennek. Leveleket
is adtak, előre is irtak, de leg nagyobb ut mutatóm volt a
dologban báró Ortzy,² ki némellyekhez irt leveleit kezembe
adván, mentem Sopron vármegyében Veszkényben az édes
atyámot Vörös Sándort meg látogatni. Vélem volt Jablon-
tzy is, Veszkénybül Jablontzayval együtt Bétsbe mentem
(ki ellen bé adott instantiakat Spleny és Tormasi investi-
gálták és azt a kérdést tették írásban, hová való? nemes
születésű?³ Nemessége iránt való pöre pedig már a f. con-
siliumon keresztül ment és a f. cancellariatul várta resoluti-
óját). Bétsben dél után érkezvén, este felé az agenshez
mentem, másnap reggel újra el mentem az agenshez, mind-
gyárt sollicitatorját vélem adta és el vezettetett a cancellari-
ushoz hertzeg Pálfihoz,⁴ kivel már az ország gyűlésszerűl
ismerős lévén, Bétsben való jövetelemnek okát el beszéllet-
tem és az írásomat meg mutattam és a szándékomat ki
nyilatkoztattam, tudni illik: hogy a felséges udvarnál magam
kivánom instantiamat és írásomat személyessen bé mutatni.
A cancellarius szívesen fogadott és nagy vigyázással hal-
gatta beszédemet, melyet elvégezvén, azzal a ki nyilatkoz-
tatással eresztett el magátul, hogy az udvarhoz menvén az-
zal a rendel és bátorsággal mondgyam el a dolgot, amint
nála beszéllettem. Azon agens solicatorja vagy segédgye
a cancellariustul egyenessen a f. udvarhoz vezetett, az au-
dentialis szoba előtt való szobában fel irták nevemet és
amidőn azt kérdeztem, mikor lehetek olly szerentsés? hogy
audentiam kapjak, azt felelték, hogy maradgyak a szo-
bában, nemsokára leszen audentiam. Akkor tapasztal-
tam, hogy foganatossak voltak leveleim, ámbár más
nagy méltóságok voltak a szobában, én második mentem
bé audentiarra. Akkor, mivel most uralkodó első Ferentz

¹ Az 1792-i országgyűlésen szintén Latzkovits alispánnal együtt
vett részt.

² Báró Orczy László, a költő fia, 1782-től 1785-ig a temesi kama-
rai administratio elnöke volt, azután a pesti administratio vezetését vette
át, majd abaújmegeyi főispán és helytartótanácsos lett. Ebben az időben
már a kamara alelnöke.

³ Splényi főispán 1794 április 2-án szólította fel Jablontzayt, hogy
3 nap alatt igazolja származását. Orsz. lltár Kanc. 1794/4769.

⁴ Pálffy Károly 1778-tól 1786-ig volt alkancellár, 1786-tól 1807-ig
kancellár.

⁵ Ferenc király 1794 március végén ment el a belga harctérre. Vö-
rös Ignác tehát ebben az időben járt Bécsben.

király, frantzia háboru lévén, az armadiánál volt,⁵ testvére Sándor magyar országi nándor ispány volt helében meg hatalmazott. Ez már az ország gyűléseiről jól ösmért. Minek utánna okait hozzá jövelelemnek el beszéltem és irásomat meg mutattam volna, a dologról egészen informáltam. Tsak arrul volt kétsége, hogy Balassa ebben a dologban bé nem avatkozhatott. Anibár én ennek bé folyását meg mutatni mindenféle képpen kívántam, de a tarsolomban lévő Ágostony temesvári fiscalisnak irtt levelét nem mutattam, hogy annál inkább legyen alkalmatosságom a dologról bővebben informálni és ezen levelet tsak utolsó szükségre tartottam. Minek utánna mint azt vétatta királyi hertzeg nándor ispány, hogy nem láthatya okát, miért keveredhetett groff Balassa ezen dologba, azt találtam reá felelni; *fors vult esse despota Rasciae*. Ezen királyi hertzeg mint ekkoraig nyájossan fél óráig beszélgetett vélem, de ezen feleletem után nagyon megilletődött képet mutatván, az irásomat el vette és magát meghajtván jelt adott elmenetelre.¹

Ezzel tőle ki menvén, egyenessen hertzeg Pálffy cancellariushoz mentem, kinek is a történt dolgokat, kérdéseket és feleleteket el beszélvén tőle el bucsuztam. Onnand a taxatoratusban mentem, a holy Jablontzay Mihálynak temes vármegyei v. birónak a nemessége iránt való resolútiójáról kérdezőskedtem. Azt felelték, a f. cancellariánál az approbált nemessége eránt a resolutio már el érkezett, de senki az expeditiot nem sürgeti, sem a taxát le nem fizeti, mihelest az expeditio taxat le fizeti valaki, mindgyárt expedialtatni fog. Én tehát mingyárt a taxat le fizettem és más napra expedialtatni kértem. Ezek után szállásomra mentem, Jablontzainak mondtam, hogy én már dolgaimat egészen el végeztem, hanem fogasson, ha el nem mentek volna még azon lovak, mellyek minket Bétsbe hoztak. Felele reá: „Uram bátyám tsak trafál! lehetetlen, hogy 3—4 óra alatt a felséges udvarnál, cancellariusnál és taxatoratusban is meg fordult volna!” Felelém: „Ha nem hiszed, gyere vélem a taxatoratusban, meg látod a resolútiót.” El is jött mindjárt vélem, hogy az approbált nemessége eránt láthassa a resolútiót. Akkor elhitte, hogy én már dolgomat végképpen el végeztem.

Még más nap reggelig várokoztunk az expeditiora. Negyed napra megént Veszkenyben az édes atyámnál megjelentünk. Az édes atyám látásunkon meg döbönt és az el-

¹ A temesvári congressus 1790 szeptemberében annak a kívánságának adott kifejezést, hogy a kihasítandó szerb terület élére mint „despota” Sándor főherceg állíttassék. Ez még a nádorválasztás előtt történt. Schwicker Politische Geschichte der Serben 375. l.

ső szova is az volt: „Roszul folytak a ti dolgaitok, hogy oly hamar visszajöttetek vagy talán szöktetek?” Elbeszéltem az édes atyámnak történeteinket. Örült és tsudálkozott, hogy Bétsből illy hamar szerentsésen megmenekedtünk.

Oda haza 3 napot mulatván, Pestre mentem, ott batimnál és jó uraimnál magamat jelentvén, báró Ortzy László egy napot rendelt, mellyen nála megjelennék. A rendelt napon meg jelenvén, akkor kérdezték, hogy jártom? által adtam-é a leveleket? mit végeztem? Elölbeszélvén Bétsben való munkálódásomat, nagy figyelemmel halgatták mind addig, míg arra a pontra nem jöttem, hogy midőn nagyon firtattak, hogy mi okért avathatta volna magát a banatusi dolgokban groff Balassa? és mondám, erre azt feleltem: *fors vult esse despota Rasciae*. Ezen feleletemre széllal mentek, egyik az ablak, másik kementze és ajtó felé s egyik sem szollott semmit, tsak halgattak s a szoba közepén magam maradtam. Amidőn ezeknek széllal menéssét és halgatássát látam volna, meg döbbsentem a nagy csendességben, azután kérdeztem, talán roszul feleltem? Egyik hozzám jön s azt mondgya: „Te ezen szovakat, mivel szorítottak, hamarjában tsak meg gondolatlanul ki böffenteded. De egy tanács jól meg fontolva kevés szóval okosabbat nem mondhatott volna.” Erre meg örültem s báró Ortzy László nem sokára azt mondgya: „Barátim! ennek a feleletnek nagy következésse leszén és nem sokára fog hallatódni, meg látjátok.” Erre kértem eő excellentiáját, hogy ha következésse lenne, irná meg nekem azonnal, mert én más nap el indultam jószágomban Szegenthaura, ki is ígérte, hogy meg fogja irni. Alig voltam egy néhány napig lakásomban, tsak veszem levélét báró Ortzinak, aki is irta: amint mondám, hamar nagy következésse lett a dolognak. Groff Balassa parantsolatot kapott, hogy Bétsből 24 órák alatt ki takarodgyék és Bétsben jönni többé ne merészeljen az udvar engedelme nélkül és parantsolatott néki, hogy ennek utánna semmibe magát ne avassa. Balassa Bétsből kitakaradott és haláláig Bétsben nem ment, ki ezen reája nézve nagy következésnek okát tsak más világon tudhatta meg.

A temes vári 3 vármegyék ellen törekedő társaság is félyben hagyta munkáját, és így kétzer akadályoztattam meg Banatus excorporatióját, amellyre a ministeriumnak is nem kevés hajlandósága lehetett, például lehet Horváth ország részinek excorporatioja, mellyet a franciák 23 esztendeig birtak, az utolsó háboruban magát a horváth insurrectio a frantzia ígátul meg szabadétotta, a vice banus zágrábi püspök a vármegyét az előbbi hatalmába vissza tette és később

ben még is austriai kormány alá adatott. Olvasd magyarországi történetet, hányszor el tsiptek az országbul? Nézd í⁶ Leopold alatt tett propositiokat.

Bétsbül haza jöven az itt való barátimnak is el bezséllettem a dolognak folyamotját. Báró Splényit Temesvárott találtam és a tovább való koholássát a recursusoknak meg szünni s hozzám való nagyobb hivességét tapasztaltam, Latzkovits István v. ispányhoz pedig nagy hajlandóságát mutatta, kit leg inkább arra kért, hogy mivel eő Bartfára fördőbe mégyen, az alatt mindent csendességben vezéreljen és semmi különös kérésekre vagy tanátskozásokra ne hajuljon. Mi helest fördőben el ment, én nagyon vétattam, hogy Temesvárott tartandó köz gyülekezetbül külgyük fel az általam már az felséges udvarnál bé mutatott panaszokat, külgyük meg a többi két vármegyének is az ellenek koholt panaszokat, hogy azok is a felséges cancelláriának bé mutassák és kérjük báró Splény kormányátul meg szabadulásunkat. De Latzkovitsot, kit már az előtt a feő ispány el ámetott, semmi képpen reá nem vehettem. A feő ispány tartván a gyanutul, talán unszulásomat a gyűlés tartásra néki meg is irták, hamarébb, mint sem mondá, vissza jött Temesvára. Ekkor minden hidegséggel viseltetett Latzkovits vice ispányhoz és minden képpen neheztellését ki nyilatkoztatta.

Lovász referendarius' őszel Bétsbül Uj Aradra jószágába le jött (incorporatio alkalmatosságával volt első v. ispányunk), ennél sokan panaszkodtak; ez azt javasolta Latzkovitsnak, hogy tartson gyűlést és a feő ispánnak hivatalyából való ki mozdétássát gyűlésbül kérjék. Latzkovits meg is tette, Königshoffon a maga jószágában gyűlést tartott, mellyre én, Atzél István, akkori ítélő mester ilten lévén, mint ennek tanátskozássából, mint azon boszorkodásból, hogy mikor én javasoltam, gyűlést nem tartottak, a königshoffi gyűlésre nem mentem,² azért is leg inkább, hogy a feő ispány jelenlétében a feő ispány helybenhagyássa nélkül gyűlést tartani nem szabad. Ebben a gyűlésben a feő ispányt

¹ Lovász Zsigmond a török háború után lett cancelláriai tanácsos. L. Orsz. ltár Liber Regius Nr. 60. pag. 823—24. Fenti leutazása tehát 1794 őszén történt.

² A königshoffi gyűlés 1794 nov. 26—27-én volt. A jelenvoltak között Szentkláray tévesen Vörös Ignácot is említi, kivüle pedig még a következőket: Trajcsik Antal főjegyző, Balás Antal aljegyző, Pósfay József, Pottyondy József, Szabó Ferenc, Kovács Lipót, Bakos Pál, Jablonczay Mihály, Várkonyi István, Prusinszky János, Narcis Antal, Szombathy Ignác, Szebeny Mihály és Hendrey Simon. Szabó Ferenc 1789—1790-ben másod-ispán, Pósfay 1785/86-ban főjegyző.

báró Spleny Josefet a hivatalyátul cassálták és nyilván néki meg irták, hogy eő töle semmi hivatalbéli dolgokat el nem fogadnak, mivel eőtlet feő ispánynak meg nem ösmérhetik.

Ezen königshoffi gyűlésből a feő ispánynak megküldött végzés után a feő ispány is¹ generalis gyűlést Temesvára hirdetett, melyre a rátz egyházi rendet és az ó hiten levő feldes urakat különössen meg híván, a maga felekezetével együtt nagy számmal meg jelentek, azok pedig, akik a königshoffi gyűlésen voltak, el maradtak, magam is el maradtam. Ebben a gyűlésben sem vármegye pecsétsek, sem archivum kutsok nem volt, mert a vármegye pecsétjét Latzkovits a königshoffi gyűlésre ki vitte. Trajtsek feő notarius az archivum kutsát, ámbár nála volt, ki nem adta. Erre a com-manderozó generalistul groff Szórotul² katonai assistentiát kértek, ki is egy divisio gyalogságot a vármegye házához állétott, a feő ispány egy tisztet 24 katonákkal Trajtsek feő notariushoz küldött, hogy az archivum kutsát erőszakossan is töle el vegyék, ha ki nem adgya. De Trajtsek azt felelte, hogy nála a kults nintsen, a vármegye pecsétivel együtt Königshoffon Latzkovits v. ispánnál volnának. Ezen felelet után nem hogy lakatost hozattak volna, hanem az archivum aajtáját erőszakossan a katonákkal bé törettették. Ezen alkal-matossággal sok irások, nevezetessen azok, melyek a feő ispány személylyét illeték, el vesztek. Amidőn Baronya vár-megyéből Pétsrül, mint több vármegyekben levő királi com-missariusbul Temes v. megyei feő ispánnak nevezetlvén Temesvára érkezett volna, banderiummal vezeltük a városba, de más nap meg mondódott, hogy mivel, mint királi distric-tualis commissarius Joseff császárnak hivségére különös es-küvést tett volna, tehát illud ad manus caesaris dictum juramentum ejuret el fidelitatem regno, legibus regni et sta-tibus juret. Ezen esküvést a statusok által ki dolgozott jura-mentum formula szerént a statusok elött le is tette. Ezt le tevén foghatott a feő ispányi hivatalához. Ezen gyűlés actai is az esküvésnek formulájával, a königshoffi gyűlés actai is az archivumbul kiragadtattak, több nevezetes és a történe-teknek folyamatyához szükséges irományokkal, ugymint az banatusi incorporationak actaival. Ezen incorporationak pla-numát, mely eő felségének is bé mutattatott in origine talál-tam Arad vármegyébe 1822. esztendőben, melyet én is itten Aradban le irattam.³ Ezen planumban groff Niczky Kristoff,

¹ a szerző sajátkezű fogalmazványában (I. Bevezetés 53. l.): új.

² Gróf Saurau (Soro) János. Magyar indigenátust nyert az 1791. LXXII. t. c.-ben.

³ Valószínűleg a bekebelező bizottság 1778 augusztus 3-án kelt

mint a commissionak praesesse, groff Zsitsy Ferenc a f. kámara részéről, Vörös Antal az ország részéről, az confinarius katonaság részéről akkori ezredes kapitán Genge,¹ utóbb pétervári commenderozó alá írva vannak. Ezen originalis írásnak is 1797^{ben},² amidőn az erőszakos fel verése történt a vármegye archivumának, akkor kellett el veszni.

Ezen nagy érdemű gróff Niczky Christófnak köszönheti az ország banátusi 3 vármegyének incorporatioját. Mind a három vármegyékben ő nevezett magistratualisokat. Ezek közül hány szegény nemes ember boldogult idővel? Sokan közülük szép birtokokat szereztek, hány nagy birtokú familiák támadtak Banatusban? Mindgyárt mihelest 1778^a Temesvára érkezett,³ őszve hivatta Temesvárott Banatusnak falusi biráit és két három előljáróit, feő knezeket⁴ és egyéb tiszteket, Banatust Magyarországnak declaralta, az Banatus és Magyarország közt levő harmintzadokat eltörlette és késő őzig Temesvárott foglalatoskodott. Megértvén, hogy a banatusi tisztek és az eő bétsi nagy pártfogói⁵ azon keményen dolgoznak, hogy Banatus előbbeni lábra álléttasson és tovább is a németh dicasteriumtul függjön, Sopronyon keresztül, anélkül, hogy Sopronyhoz közel lévő jószágát meg látogatta volna, egyenessen Bétsbe sietett és ottan leg inkább cancellariussal groff Eszterháziival értekezvén, addig Bétsbül ki nem mozdult, még némely a németh ministerium által tett ki fogásokra a Felső Maria Theresia ditsőséges koronás királynénk által alá irtt resolutiokat kezéhez nem kapott. Ekkor meg velvén az excorporatió⁶ talp követ, egész telet Bétsben töltvén, husvét után szabadult meg Bétsbül.⁷

Akkor Vörös Antal concommisarius által azon ifju és meg lett embereknek, kik magokat a Banatus vármegyei hivatalokra jelentették, iratott, hogy pro 1^a may Temes Vá-

„Systema, welches die in dem, den 6. Juny 1778 mit dem Königreich Hungarn einverleibten Temesvarer Banat errichtete Comitaten und sonstige zu diesem Geschäfte gehörige Einrichtungen betrifft“ című felterjesztése. L. Szentkláray Száz év stb. 328 l.

¹ Freiherr von Geneyne, a németbánsági határőrség ezredese (l. 92. l. 1. jegyzet)

² 1794 helyett.

³ május 31-én.

⁴ Az incorporatio előtt a Bánság kerületekre s ezek ismét járásokra voltak osztva. Utóbbiak élén állottak az u. n. főknézek. E tisztség tehát a főszolgabíróinak felel meg.

⁵ pártfogói helyett.

⁶ incorporatio helyett.

⁷ Karácsony táján utazott Bécsbe, de május 1-én még nem volt Temesvárott, csak 10-én érkezett meg. Husvétvasárnap ebben az évben április 4-e volt.

rott megjelenjenek. Oda is érkeztünk és azon esztendőben 28^a Junii¹ először Temes, augustus elein Torontál, őszel Krassó vármegyei magistratualisokat ki nevezte és installalta. A vármegyék installatiojok után Land gericht, mely forum judicii criminalium et civilium causarum volt, el oszlatta. A rabok egész Banatusbul Temesvárott voltak; ezen judiciumnak actait és 500 egy nihány főbül álló rabjait Atzél István, mint akkori Temes vármegyei feő notarius, én mint ugyan Temes vármegyei feő bíró és Urik János, mint azon vármegye all ügyéssze vettük által németh actáikkal együtt. A civilis pörök is németh nyelven folytak. Ezen németh actakbul nekem is jó nyaláb processusokat küldött groff Niczky, hogy deák extractusokat tsináljak. Én ezen processusokat azzal az izenettel vissza küldöttem, hogy én németül beszélteni tudok, német nyomtatott könyveket olvasok és értek, de németül írni vagy írást olvasni nem tudok. Más nap ebédre hivatott groff Niczky s ebéd után elől vesz és kérdezi: „Kend nem tud németül írni? sem írást olvasni?” Felelém: Nem. „Hát német nyelvet hogy? és holy tanulta kend?” Mondám: „Egy keveset értettem, Nagy Szombatban groff Kemény kanonoknál² lévén asztalon, minden napon minden féle vendégjei lévén, a szükség reá vett, hogy némethül olvasni igen könnyen megtanultam. Az után addig olvastam és nagy munkával a németh opusokat deákra, vagy magyarra dictionarium segítségével nagy munkával fordétottam, hogy edgynihan hét mulva könnyen fordétottam és értettem a könyveket.” „Tehát már most kend nem akar többet tanulni, mint most tud? Azt kívánnya-é kend, hogy egész Banatus kegyelmed kedviért magyarul tanuljon? Nem igazságassabb-e, hogy kegyelmed egész Banatus nyelvét tanulja meg?” És el menetelem után egy három lovas meg terhelyt oldalyu szekéren küldötte hozzám a német actakat, azzal az izenettel, hogy három hét mulván azokat referáljam.

Ezen hatalmas Ur parantsolatyának ellene mondani nem lehetett, meg tellett egy szoba a sok németh actakkal, gondoltam, esztendeig sem végezhetem ezeket, de nem volt más mód, hanem hozzá kezdettem a dologhoz. Együtt voltam szálva Somogyi Ferentzel, ki jesuiták el törlesse után³

¹ Szentkláray szerint *junius 22-én*. Torontálmegye föllállításá julius 13–14-én, Krassóé augusztus 5-én történt.

² Gróf Kemény László 1763-tól 1787-ig volt esztergomi kanonok.

³ Somogyi Ferenc 1765 táján végezte gimnáziumi tanulmányait, azután mint jezsuita novicius 2 évet töltött a trencséni domus probationisban, egy évet Győrben (1768) mint gyakorló tanár (repetens humaniorum), egy évet Esztergomban mint gimnáziumi tanár, majd Grácban (1770/71) filozófiát hallgatott. A Jézustársaságot feloszlató pápai bulla (1773)

vice notariusnak neveztetett ugyan Temes vármegyében. Ezen Somogyi Sopron vármegyéből Német Szent Mártonbul való, a szombathelyi püspöknek¹ testvére volt, németül jól tudott, együtt jöttünk le Soprony vármegyéből. Ha ő olvas-ta a németh processust, jól értettem, de ha magam kezdettem olvasni, nem tudtam az olvasáshoz, semmire sem mehettem. Azért a németh írásbeli betűket Somogyi által le írtam, magam utánna irtam és a le írott betűk formája után kezdettem olvasni az írást. Először olly nehézséggel ment, mint a németh fordítás dictionariumbul. Tudom, hogy a midőn Nagyszombatban a németh fordításhoz kezdettem, három németh rendnek² fordításán az asztalnál meg virradtam. Mert a dictionariumbul egy szónak több féle értelmét le írtam, egy constructiot még a sok féle értelmeiből igaz értelemben szerkesztettem, nagy munkával ment. Ugy a németh írásban is minden szót a magam betűivel le írván tudtam elolvasni. Minden untalan Somogyihoz mentem kérdezni ez mitsoda betű, vagy szó? Sok patientiaja volt vélem ezen jó barátomnak, még magam emberségéből tudtam egy szót, aztán rendet, utolyára többet elolvasni. Mihelest egy kevésbé olvasni kezdettem, mindgyárt az extractusokhoz fogtam, elől vettem egy kitsin, egy nihány árkusokbul álló pert, azt extrahálván, nagyobb processusban kezdettem. De amidőn a második processust extraháltam, már könnyebben ment a dolog. Megént elől vettem az első kis processust, akkor már észre vettem, holy hibáztam, s munkámat meg jobbítottam. Azután nagy processust vettem elől, ennek extractussában egészen meg tanultam a németh írás olvasását és három hetek mulva a mixta sedrian referaltam és olvastam a németh actioikat.

Ezen criminalis pereknek meg étéllésére mind a 3 vármegyék feő és vice notariussai, és fiscalissai Temesvára a vármegye házába gyülekeztek. Mind a 3 vármegyéből egy feő bíró, egy eskütt ezen sedrian meg jelentek; a sedriak praesesse minden héten más vármegyéből levő ord. v. ispány volt. Így végezvén a régi criminalis öszve gyűlt processusokat, amidőn a vármegyék bé iktattattak, azon rabok, kik azok alatt vádoltattak, mindenik a maga vármegye házához küldődött. A régi civilis processusok pedig meg étéltetés végett mindenik a maga vármegyéjének, a holy a ré-

szerint a rendnek még föl nem szentelt, egyszerű fogadalmat tett tagjai világiak lettek. Somogyi 1775—77 között Pesten a királyi tábla juratusa.

¹ Somogyi Lipót.

² mondatnak.

szek laktak, által adattak. És így helyhezhetette bölts groff Niczky Kristóff a banatusi vármegyéket nagy tekintetben és rendben.

Ezen groff Niczky Kristóff, ki legelőször Vas vármegyében mint vice notarius kezdett szolgálni,¹ onnand lett a felséges cancellarianál secretarius, secretariusságbul ítélő mesterré lett a királyi táblánál; onnéd ment referendariusnak a felséges cancellariához, utóbb a felséges septemviralis táblához ment assessornak, azután neveztetett felséges nagy Maria Theresia által a végre király comissariusnak, hogy Banatust Magyarországhoz kaptsolja és abban fel állítandó 3 vár megyeket fel állítsa és vár megye tisztjeit ki nevezze.

Meg halálózván nagy anyánk ditsősséges Maria Theresia, felséges fia Joseff császár vette által az ország kormányát. Ez egész Magyarországot meg járván, Banatust is meglátogatta.² Akkor annyi instantiakat adtak³ bé az előbbeni banatusi tisztnek a contribuensek által a felségnek, hogy egy szekér terhet tettek. Talán ekkor is az excorporatiót eszközölni kívánták. De Joseff császárnak valamennyi országai eránt más systemaja lévén, azért groff Jankovits Antalt küldötte ezen panaszoknak kemény meg vizsgálása végett. Felséges Maria Theresia holta után Posony várossába helyheztetett két dicasteriumokat, a f. helytartó tanácsot és kamarát egyesítette és utóbb Budára által tette; ezen dicasterium praesessének Groff Niczkit rendelte. Magát meg nem koronáztotta és Posonybul a magyar sz. koronát Béts-be vitette. Itten el nem halgathatom azon környülállásokat, mellyek a korona el vitele napján történtek.⁴ Nékem több hiteles Posonyban lakó nevezetes birtokú németh polgárok beszéllették, hogy azon napon, melyen a korona Posonybul el vitetett, igen szép tiszta idő volt, leg kevesebb fölhő az égen nem láttatott, a midőn a korona el vitelére rendelt szekér elő állott volna és a koronát helybül meg mozdétoták, egy dörgés esett, az emberek az égre tekéntettek, a nap fénylett és egy kis darab fölhő láztódott. A midőn a magyar szent koronát a graditson le vitték és a szekérre tet-

¹ Gróf Niczky Kristóf (1725—1787) életrajzát megírta Szentkláray Jenő (Magyar Helikon Pozsony 1886), hol azonban nem hallunk arról, hogy Niczky a vas megyei aljegyzőségen kezdte.

² 1783-ban. L. Marczali Henrik: Magyarország II. József korában II. köt. 2. kiad. Bpest 1888, 431. l.

³ valószínűleg adattak helyett.

⁴ V. ö. 97. l.

ték, zápor esső lett a korona felett és ez az zápor esső, a midőn Posonyon keresztül a Duna repülő hidgyán Béts felé által vitetett,¹ a midőn a repülő hid² a Duna közepére ért, már Posony várossában tiszta fényes idő volt. Azok a gardisták és hivatal béli emberek, kik a koronát a szekerre tették és Bétsbe kísérték, előll irtt környül állásokat, magam vélek beszélvén bizonyították és jó ismerőseim, kik közt több religió béliek voltak, azt erősítették mindnyájan, hogy azon felyhő egész austriai határig késérte és mind addig szünet nélkül, még austriai határig nem értek, verte a késérőket a zápor esső. Hogy ez így történt, még most is lesznek olly emberek, kik ezen valóságos történetet tudgyák.

Már tsak ebbül is el étélheti kiki, hogy Sz. Istvány kérésse az Istennél és az Ő szűz Annjánál foganatos volt, mert Magyarországnak maj (igy) napig meg tartott szabadságát annyi viszontagságok között nem a magyarok esze, hanem a magyarok Jehova Istene és az eő Sz. Annya kegyelme tartotta fent. Fontolja meg akárki ezen előll irtt környülállásokat, tsak minden religion lévő embernek meg kell ésmérni, hogy ezen történetet ember nem, hanem az ég és föld kormányozója tselekedhetette. Az ég sirt, de az emberek zápor könnyei még következni fognak. Meghalt Joseff császár, magát meg nem koronáztotta. Eő kezdette háborgatni mint Belgiumot, mint magyar, mint Tirolis³ és egyébb akármi szabadsággal bíró tartományinkat. Frantziaországot, Moskoviát és egyébb országokat meg járván, mindent az ides annya Maria Theresia által tett szövetségeket fel bontott, minden alkalmatosságot keresett a háborúra, pénze s katonája sok volt. Legelőször a törökkel kezdette a háborut. Azon nap, mellyben a törökkel való békesség megszűnt és néki Constantinopolba háborut izent, már az egész armadájai Törökország szélein voltak és a Dunán, Száván által mentek és Belgradat, mellyben semmi készület nem volt, el akarta foglaltatni.⁴ Magam szemeimmel láttam, a midőn a mi gyalog katonáink későn őszel Péterváron hajókba szállattak, a lovasok pedig már előre mentek, a gyalogokkal vitték a ha-

¹ kimaradhatott: a korona, folyton tartott.

² hídron helyett.

³ A katonai újoncozás céljára szolgáló conscriptio, mellyel együtt járt a házak megszámozása, még Mária Terézia alatt, 1771-ben lépett életbe a német-osztrák örökös tartományokban Tirol kivételével. II. József a rendszert Tirolra és Magyarországra is kiterjeszti. A kitört forrongás miatt Tirolban is kénytelen volt rendeletét visszavonni 1790 január 25-én. L. Paul Mitrofanov Joseph II. 1. Theil Wien u. Leipzig 1910, 359. és 381. l.

⁴ V. ö. 57. l. 1. jegyzet.

jós hidat is, hogy a midőn a gyalogság virratkor Belgrádban, a melly várnak kultsai kezünkben voltak és a rátzok által meg nittattak volna, bé szál, az hajó hid azonnal fel álléttassék és a lovasság által mehessen. A basának két oroszlánnya volt étzakai és nappali strázái, ezek meg ölésére számára különös czigonyos hoszszu vas-villák készítették és magyar gránátérosok rendeltettek az orosz lányok meg ölésére és a basa házának elfoglalására.¹ Ezek voltak Joseff császár által tett rendelések, de a seregek menyei ura más képpen rendelte, mert a midőn el indultak a seregek Pétervárrul, meleg, jó idő volt, amidőn bé estvéledett, hideg kezdett lenni és éjjél tájban köd támodott. A fagy és nagy köd virratkor is tartott, minden batalionnak hajói ki voltak nevezve, mellyik holy száljan ki? Azomban a nagy ködben mindenik hajó más partra ért, mint sem ki volt rendelve s azt sem tudták, midőn Belgrád alul a parthoz értek, holy vagynak. Mert a nagy köd miatt a magassan fent álló várt sem láthatták, tsak egy batalion érkezett Belgrád alá, ez a többi hajókat nem látván, ki szállani nem mert, és így kén-telenéttettek a mi partunkra vissza jönni és ki szállani. Az idő még hidegebbre kezdett változni, és mint vizen, mint szározon a nagy hidegben a vissza tért katonaságban és lovakban nem kevés kárt vallottunk, és így Babilon tornya lett az egész Belgrád el foglalássábul. Azon háborunak folytatása és 3 esztendőben² Belgrádnak lett elfoglalása másunt bővebben meg lészen³ írva, azért viszatérek a civilis dolgok folytatására: groff Niczky Kristoff mind a két egyesült dicasteriumnak praesesse volt, és nem sokára ezen ujétás után fölséges Joseff császár Magyarországbán 7 királyi commissariusokat nevezett, és egész Magyarország vármegyéi 7 commissariusok kormányá alá bizattatott.⁴ Ezen k. commissariusok sem cancellariustul semmi függésben nem voltak, hanem minden parantsolatokat a felységtől vették és relatioikat egyenest a felységhez küldötték. Mihelest ezen k. commissariusok a vármegyékben érkeztek, katona és civilis jurisdictiokbul ki nevezett tisztekkal mind a házok numerizatiojához, mint valamennyi személyeknek conscriptiojához kezdettek. Minden nemes házokra a numerust rea tették és

¹ A Vollständige Geschichte des itzigen Krieges c. műben olvassuk: „Auch soll er (Abdi basa) einen grossen zahmen Löwen beständig bey sich haben.“ (317. 1) Keresztesi József szerint egy hadnagy 12 legényével „szélpuskákkal“ rendeltetett, hogy az oroszánt megöljék. (Naplója 164. 1.)

² talán 2 esztendőben helyett. De lehet, hogy Vörös Ignác a háborút 1787-től számítja

³ talán „meg vagy on írva“ helyett.

⁴ II. József nem hét, hanem tíz kerületre osztotta az országot.

minden nemes személyeket fel irtak és annak nem csak személyét és cselédjét bé irták, de a birtokot is ki mérték. Minden vármegyékben a v. ispány a maga centrumával tette a k. commissariusnak bé mutatássát, tőle vette a parantsolatokat. A törvényes dolgokra minden commissariusnak a megyéjében judicium subalternum rendeltetett és nem sokára az a parantsolat is érkezett, hogy a vármegye tisztvei relatiokat, a kik jól tudnak némethül magyart németh nyelven írják, akik pedig még nem igen jól tudnának németül, marginaliter tehessék relatiojakat, egyik felől németül, a másik oldalon deákul írhasanak. Ezeknek a k. commissariusoknak mindenütt katona assistentiájok volt.¹ Minden civilis conscriptor numerizanshoz katona tiszt volt adva, a birtokok ki mérését jobbára az egész armadából való katona tisztek végezték. Egy szóval Joseff császár minden készüléteket meg tett, hogy a magyar szabadság és törvény az országbul ki muljanak. Ebből is, mint az első Belgrád bé vitélébül, Babilon tornya lett: mert az Ur Isten mást rendelt nemzetünkrül.

Ezen Babilon tornyához is nagy eszköz volt groff Niczky Cristoff, mert vője groff Schmideg László² az édes atyámnak jó barátja lévén, még Peresztegen Soprony vármegyében lakott, gyakran meg látogatta és minek utánna Somogyban Berzenczére is ment lakni, soha Bétsbe nem ment, hogy az édes atyámat meg nem látogatta volna. Éppen midőn én Veszkenyben az édes atyámhoz értem, gróff Smideg László is oda jött, mondgya, hogy az ipja groff Niczky Kristóff Bétsben hivatottat eő is fell megyen, ottan meg fogja eőtet látogatni és engemet is, mint volt feő ispánnyához úti társul meg hívott; mert a feő ispányok hivatalya, a midőn a 7 commissariusok nevezettek minden vár megyékben meg szünt. Én is kapván az alkalmatosságon, öremest utitárs lettem. Bétsben fel menvén, groff Niczkit,³ a midőn magát nála jelentette, 10 órára reggel az Orczi kertben rendelte, a vője groff Smideg László és én is oda mentünk. Mihelest eő felsége Joseff császár el érkezett, groff Niczky hozzá ment és egy nagy gesztenyefa alatt a császárral beszéllett, én pedig groff Smideggel az alénak másik felén mi is gesztenyefa alatt állottunk. Groff Niczky jó hanggal beszéllett, az a szokássá volt, hogy ha valakivel fontossabb dologrul beszéllett, annak, akivel beszéllett. mente vagy dolmány gombját rendre fogta, vagy egyik argumentumot a másik után

¹ az u. n. Assistens-commandók (v. ö. 66. l. 1. jegyzet).

² Niczky Anna Mária grófnő férje.

³ ügylátszik kimaradt: a császár.

mondván az ujjait mutogatta. Ekkor is alkalmatosságot nyerve a mellyebb és bátrabb beszédre, a császárnak az uniformissán a gombjait fogta, még magát észre nem vette és a császártul botsánatot kért, meg valván rossz szokássát, hogy a császár uniformissának a gombjait beszéd közbe fogta. A császár azt felelte reá: *macht nichts Niczky, reden Sie nur fort.* Ekeor a magyar országi reformationul mellyeben beszéllett és jó fél óráig és azt vétatta, hogy ezeknek jó vége nem lehet. Az után azt is elő hozta, hogy eő felsége 7 commissariusokat rendelt, ezek mind fő hatalommal birtak, senkitől másdul, tsak felségedtül fügnek, semmi dicasterium alatt nintsennek s mondá: mit lehet ezen 7 királyoknak az operatumábul várni? egy eránt egy sem dolgozik, Felséged maga, és a cabinetuma adhatya a czélt, de ha majd a hét operatumot combinálják, mind a föld mérésben, mint a jövedelmek betsüiben, mint egyebekben különbözni fog az operatum. Nagy figyelemmel hallgatta Niczkyt a felség, útöljára azt a kérdést teszi groff Nitzky: „De ha mind a 7 király egyenlően fogná is vinni az operatumot, ki fogja azt effectuálni? Talán felséged armadája? Nagyon meg tsalatkozik felséged, ha az armadájában bizik; az lészen a leg első, a ki felséged rendelkezései ellen fogja magát szegezni; mert azért, hogy felséged mint katonát fizeti, nem szünik meg mindenik nemzet maga szokássait, törvényeit, atyát, anyát, feleségét és rokonnyait, nemzetét és hazáját szeretni.“ A császár azt feleli: „*Machen Sie nur dos, was ich befehl.*“ Ezzel Joseff császár lovára ült és elment. Niczky meg hozzánk jött és nyakátul fogva kezét a mellyén és hasán többször le huzogatván és hozzánk azt mondá: „Hála Isten azt, ami régen nyomta szívemet, ki mondám és hazánkért tettem, amit tehettem. Erőszaknak ellent nem álhatott,¹ történnyen akár mi, Isten néki, hazánk kárát soha sem eszközöltem.“² De ezen mondással meg nem szünt a haza jóváért való törekedése, mert minek utánna azt eő jól által látta, hogy Joseff császár a fel tett céljátul el nem áll, azon iparkodott, hogy annak effectussát hátráltassa és annyira vitte Niczky az 7 commissariusoknak dolgát és meg győzte arrul a Felséget, hogy azok egy célra nem egyerányossan dolgoznak és egy országban 7 királyt nevezett, pedig 2 nap egy égen, két király egy országban, annyival is inkább 7 nem lehet.

Ugyan tsak groff Niczky eszközlette azt, hogy utóbb a 7 commissarius a consilium az eő praesessége alá jutottak,

¹ állhatok helyett.

² Vörös Ignácnak ezt a bécsi utazását 1786-87-re tehetjük. A földmérés és jövedelembevallás elrendelése ugyanis 1786 elején történt.

már ezzel sokat használt az országnak, mert a dolgok effectióját hátrálta. Ujra valamennyi vármegyében ki nevezett oeconomiae directorok Budára hivatattak, hogy a mérést hogy tegyék és ottan próbákat is tettek, visza mentek a vármegyékbe, midőn már sokat dolgoztak, megéint új gántst keresett, megint stabalis ingeller és a general stabtul való tisztek új combinatiokat tettek. Nitzky Budán meg halt,¹ tsak az volt kár, hogy ezen valóban, minden tekintetben nagy tapasztalásu és tudományu jó hazafi előbb halt meg, mintsem characterét az ország előtt meg ismertethette. Ez már azzal is, hogy Banátusnak incorporatioját el végezte, az országnak és sok szegény magyar nemes embereknek nem kevés hasznót szerzett. Maria Theresia halálával nem tökéleséthette munkáját, mert nagy anyánk Maria Theresia életében az volt groff Niczkynek szándéka, hogy Banatus érdemes haza fiaknak el adassék. A csanádi káptolan jószága is már ugy szolván ki nevezve² volt, eő osztotta urodalmakra és magános jószágokra az jószágokat. Az első eladandó clavis és jószágok bötse az előbbenni, még a német administratio alatt bé vett jövődelmekhez volt mérsékelve, Maria Theresia halála után Joseff császár kotya vetyére tétette ki e jószágokat, nem ugy történt, mint Niczky kívánta, hogy érdemes emberek concurrálván egy jószágra, az érdemesebbnek legyen elsőse, hanem minden tekintet nélkül annak adódott, aki több pénzt égért. Így jutott sok boltos, pántlika, posztó vagy pamut kereskedő nemességre és nagy birtokra.

Amint mondám, korán halt meg Niczky Kristoff, mert császár Joseff alatt sokak ellen, kik kivált főbb hivatalokat viseltek, magok a magyarok ellen rosz vélekedésben voltak és némelyeket legjobb magyarokat haza árulóknak tartották és azt vélték, hogy Joseff császárnak azok a nagyobb hivatalokban lévő emberek az ország kormányzássának és törvényeink ellen való új módját javasolták. Azomban utóbb ki tezett, hogy eő magának még édes anyánk Maria Theresia életében minden országok eránt új systemát koholt, mert nem tsak Magyarországnak, hanem Belgiumban, Tirolisban és minden országaiban új systemát akart bé hozni. Így történt 1790-dik ország gyűléssében Budán, mellyen magam is, mint Temes vármegyei követ jelen voltam,³ az legelső ország gyűléssében ösze gyűlvén, elől ülője a mostani ország

¹ 1787 dec. 26-án.

² talán kijelölve helyett. Az incorporatio előtt a Bánság kincstári területe nem volt uradalmakra felosztva, hanem minden puszta és felü külön kezeltetett. V. ö. Szentkláray Száz év stb. 342. és 405. l.

³ V. ö. 115—16. lap.

birája, akkori personalis Ürményi volt, mihelest a gyülekezet ösze gyült, némelly vármegyének követyei azon ki fogást tették, hogy instructióik szerént olyan embernek az elől ülése alatt semmi tanátskozáshoz nem kezdhetnek, aki fel-séges Joseff alatt királi comissarius hivatalt viselt. Melly ki jelentésre olly lárma lett, hogy: helyes kívánság; ki azt mondá: vessük ki az ablakon a volt k. comissariust, ki pedig azt kiáltá: huzzuk ki hajánál fogva. Olly számos volt az ország gyülekezete, hogy Budán az ország házában, a holy a statusok ösze gyültek, egy almát a földre hagyétani nem lehetett volna. És ezen zugás és szavak: vessük le, huzzuk ki, jó ideig tartott, még akkori personalis kezét fel emelvén csendességet nem kért. Egyszerre nagy csendesség lévén, akkor meg szólladott Ürményi personalis, e következendőket monta: „Tekéntetes haza! Mi magyarországiak vagyunk, tudom senki sem kételkedik azon, hogy én születt magyar nemes ember vagyok, a leg sikeressebb hazánk törvénye: *Nemo nobilium, sive*¹ *legitime citatus et via juris convictus in persona, aut rebus damnificari potest.* Mi a végre gyülekeztünk ide, hogy hazánk meg sértett törvényeit helyre állítsuk, nem pedig, hogy azt mi törvényhozó test legelső tselekedeteinkel is meg sértsük. Azért én, mint személyes szabadsággal bíró nemes ember minden erőszak ellen protestálak és ellenem pört, mint haza áruló ellen édzetelni kívánok. Meg fogom mutatni az én étéletem² az országom mellett tett *repraesentatioimat*, ellenben talán azokat is, kik most nagy hangon ellenem beszéllenek, meg fogom mutatni, kik a haza ellen dolgoztak. És ha a törvény azt meg ösmerné és itélné, hogy haza áruló voltam, örömet a törvényes büntetést elfogadom, de minden erőszak ellen meg halgatasom nélkül tovább is protestálak.” Ezen szovai után nagy csendesség lőn és senki többé az eő praesidiuma ellen semmit nem szóllott s ditsősségesen viselte azon nehéz ország gyűlése alatt a praesidiumot. Utóbb a felségtől a personalisságbul, groff Ziczy Károly az ország bíróságából ki tétettek.³ Utóbb maga a felséges udvar mind a két derék embereknek érdemeit meg esmérvén, megént eőket hivatalyukba vissza tette és az akkori üldözött rosz hirben lévő personalis mostan az egész haza előtt kedvelt érdemes ország birája; groff Zsiczy Ferentz⁴ pedig ministerségbe lé-

¹ nisi helyett.

² talán *étéletem* szerint.

³ Nehány hónappal Martinovics és társai kivégeztetése után, 1795 nyarán. Gróf Zichy Károly 1795 július 21-én lép nyugalomba.

⁴ így Károly helyett.

pett és most is azon hivatalyát viseli.¹ Groff Niczky Christoff is azon időben, mellyben Joseff császár élt, gyűlöletes volt az haza előtt, de tudom, hogy ha 1790. ország gyűléssét el érhetne volna, mint eszére, mint egyéb nagy tulajdonságaira való nézve nem tsak hires, de kedves lett volna az egész haza előtt. 1790-dik ország gyűléssében eleintén groff Sétzenyi Ferentz, Sz. Ivány² utóbb lett ország bírája ellen is mint való³ k. commissariusok ellen sok féle ki fogásokat kezdetek, midőn utóbb mind a kettőnek érdemeit az ország meg ésmérte s ditsősségesen és az hazának jó emlékezetében multak ki a világbul, kivált groff Széchenyi Ferentznek az hazájához mutatott szeretete még az ország fent áll örökös marad a magyar világban. Groff Niczky Cristoff ellen költött vagy gondolt rosz hirek is el tűntek volna, ha tovább élhetett volna és a roszat bizonyosan jó vélekedéssel tserélte volna fell.

1788-ban török háboru kezdődött, még is Joseff császár a föld mérésről és a systemájának végre hajtásáru le nem mondott és ezt commissiot nagy költséggel háboru alatt is folytatta. S már majd végre hajtódott az egész országban ezen virmass commissio, amidőn Joseff császár is belé halt. Ezen commissio a felségnek több milliom készpénzében telt. Minden földes urnak a maga személlýében repraesentanst kellett küldeni minden vármegyében az virmass directiohoz. Ha valaki nem küldött, heliben a directio repraesentanst ki nevezett, azt per 4 fl. naponként kész pénzel Joseff császár erszényébül füzették, még azon költségeket is, a mellyek a ki mérésre és egyéb írásokra vagy utazásokra tétettek. Akkor tettek szegenthaui birtokunkra nékem és Atzél Istvánnak repraesentansává azt a németet, aki virmas commissio előtt barátom Deseő Ádámnál Neudorfon Lippa mellett⁴ maid hét esztendeig kutya pöszér volt. A török háboruban, minekutánna a török Mihádiáru Karánsebesig jövé, a királyi commissarius egész virmass vagy re-

¹ meghalt 1826-ban.

² Vörös Ignác 1777-ben Szentiványi Ferenc személynöki ítélőmester mellett volt a királyi táblán jurátus. Szentiványi II. József alatt a kassai kerület kir. biztosa volt. Később (1797-1802) tarnokmester, majd (1802-1806) országbíró lett. Nyugalomba lép 1806 szept. 18-án.

³ volt helyett?

⁴ Szentviszlói Deseő Ádám Somogygyéből került a Bánságba. 1779-ben alszolgabíró a temesi járásban, majd 1787-88-ban másodalispán, a török háboruban tábori hadbiztos. 1789-1802 táján az arad-modenai kamarauradalom präfectusa (v. ö. 161. l. 4 jegyzet) Neudorfot 1782-ben vette a kincstári árverésen s 1797-ben adta zálogba Lovász Zsigmondnak, kinek Antónia nevű leánya felesége volt. Lendvai M. Temes vármegye nemes családjai, II. köt. 110. l.

gulation commissioval és annak minden írásaival Theresiopolis várossában¹ költöztek, itt a közönséges bálozó helyen jött hozzám és magát mint az én és Atzél István szegenthauai repraesentansunknak jelentette, a gnedige frau tiszta selemben czifrán öltözött feleségét auführolta, ki kutya pöszér korában a commissio kezdete előtt nagy szerentséjének tartotta, ha a czudar sváb szolgáló durva szoknyájához tsak közelétni is engedte.

Visza térek az előbbeni beszédemnek folytatására: Azon gyűlésben, a melyben katona assistentiával a vármegye archivumát fell törték, restaurationnak terminussát is báró Splény Joseff ki hirdette. Ez circa 794. januarius napjaira volt rendelve.² Trajtsek azon napon, melyben a katona assistentiával tőle az archivum kultsát kérték, még dél előtt ki ment Temesvárbul Königshofra Latskovitshoz. Ezek Königshoffon semmit nem mulatván, felém jöttek Szegenthauinak, hogy Budára, a felséges palatinushoz mennyenek. Tőlem más nap el indulván, Budán elől mondák bajaikat és a felséges palatinusnak resignáltak — Latzkovits a vármegye petsétyét, Trajtsek pedig az archivum kultsát. A palatinus azonnal staphetaliter a vármegyének meg küldötte a petsétet és archivum kütsát. Temesvárott a gyülekezet még együtt volt, nagy örömmel vették mint a petsétet, mind a kútsot, Laczkovitsot és Tratseket mindazokkal, kik a vármegye tisztjei közül a königshoffi gyűlésen jelen voltak, valamint a königshoffi gyűlés a feő ispánt, ugy ezek a königshoffi gyűlésben voltakat cassáltak és már most nagyobb bizadalommal a restaurationnak terminussát publicáltak.

Latzkovits Trajtsek feő notariussal ügyeket folytatni, mellyet Budán nem approbáltak, Bétsbe indultak. Ámbár sem a königshoffi, sem temesvári gyűlésben jelen nem voltam, mindeneket, amik történtek, meg tudtam. Azt is gondoltam, hogy a königshoffi gyűlés tetteit jóvá hadni nem fogják, mert törvényes gyűlésnek sem szabad feő ispánnyát hivataljából cassálni, mert tsak az cassalhatya, a ki feő ispánt teheti, annyival is inkább olyan gyűlés, a mely a feő ispánnak a megyéjében való lételekor, hire s tudta nélkül tartatik. De sajnállattam leginkább a többi meg hívott vármegye tisztjeit.

Minekutánna a temesvári gyűlés el végződött, hozzám jöttek Szegenthaura Potyondi Joseff és Borsfay feő bíró,³ pa-

¹ V. ö. 65. l. 3 jegyzet.

² helyesen 1795 januárra.

³ Tévesen Pósfay József helyett, ki 1785—86-ban, tehát Bachó János kir. biztossága idejében — mint ezt alább Vörös Ignác is említi —

naszolkodtak, hogy a restauratio által báró Splény mindekben nyertes fog lenni, mert mind azokat, akik véle ekkoráig egyet nem értettek, az véle tartó rátz papok és földes urak által ki fogja az hivatalbul zárni. Ezt a tanátsot adám, hogy tegyünk a felségnek egy repraesentatiót a többi nemesség fejében is, mivel külön gyűlést, vagy nagyobb gyülekezetet tartani nem lehet és kérjük, hogy ő felsége a praefigált restauratiót addig tartani ne engedje, még a statusok és hivatalok közt fönt forgó villongások meg nem vizsgálatnak és meg bírálás végett a fellebb való dicasteriumoknak bé mutatván meg nem ételtetnek. Ezen tanátsomra rea állottak és Borsfay, ki a királyi commissarius ideiben a centruban feő notarius volt, a repraesentationak el készítését magára vállalta. Ezek után Aradra bé mentek azzal az égérettel, hogy Potyondy házában szálván, ottan mihelelt a fel írást elkészítettik, azonnal a kész munkával hozzám Szegenthaura, további meg bírálás végett ki fognak jönni. Azomban két nap mulva sem jöttek hozzám, én nyughatatlanul hiában vártam őket, azért két nap mulván, azon idő tájban, a mellyben tölem elmentek, magam este felé Aradra bé rándulok, kérdezem őket, készen-é már a föl írás? felelének: nem kész, de az étzaka még el végezük. Kérem a munkát tőlek, de egy betűvel sem volt több, mint három rend, mellyeket még nálom Szegenthau irtt Borsfay. Azért magam fogtam a munkához, éfélben el is végeztem, Potyondi reggelig tisztán le irta, Potyondy, Borsfay és én subscribáltuk. Magam vittem a postára és staphetaliter el küldöttem azért, hogy sehol a postán ne heverjen, mert már közölgetett a restauratiónak ideje.

A restaurationnak ideje előtt vagy négy nappal Temes vára magam is bé mentem, de már sokan gyülekeztek a restauratoria. Harmadnap a restauratio előtt, akkori nagy havas télben már jobbára meg érkeztek, kivált a sok rátz vendégek, Karlovitzrul a metropolita, a versetzi püspök, a sok archimandriták és egyéb rátz feldes urak már Temesvárrott voltak. Valamennyi jobb birtoku rátzoknak házai, a temesvári rátz püspök residentiaja és a vendégfogadók már harmad nappal előbb megteltek a sok vendégekkel, Már Splény, Tormásy, Kőszegy nagyon restauráltak, engemet is megkérdezett Tormasy, kit akarok ord. v. ispánnak? Azt feleltem: majd restauratio napján, a midőn restauratio lészen, meg

volt a megyei főjegyzőségben Atzél István utóda, előbb pedig (1779) végrehajtó. L. Szentkláray Jenő: Száz év Dél-Magyarország történetéből 347. l. — A Pottyondy család sopronmegyei s így Pottyondy József valószínűleg Vörös Ignáccal és Somogyi Ferenczel együtt költözött Temesmegyébe.

mondom gondolatomat. Erre azt mondgya Tormásy, azon ne is kételkedjél, hogy harmad napra ne legyen restauratio, a terminussa publicaltatott és a restauransok is jobbára némelly meszebb lakó szomszéd vármegyéknek követeivel együtt már a városban meg érkeztek. Én felelek: akkor hiszem, a midőn restauratio napján b. Splény a candidatusokat megnevezi. Tormásy consiliarius ki-nevetett.

Azomban a városban folytak az össze jövételek, pompás ebédek, vatsorák. B. Splény Joseff több számos vendégekkel és a maga felekezetének biztossabb részével 11 óra tájban a midőn Kőszegi Jánosnál vigan kártyáztak volna, bē toppant a házban a kis betskereki posta mester¹ egy stafetán kapott levéllel, kérdezi, holly vagyon báró Splény eő excellentiája? Maga Splény meg szóllant, a betskereki posta mester által adgya néki ő hozzája küldött báró Splénynek szólló levelet, kitül recepissét kívánt, melly nap, melly órában vette tőle által a neki küldött levelet. Erre mindnyájan meg döbbsentek, 2-3 különös barátyával más szobába ment, ott a posta mester meg mutatta a felséges cancelláriátul neki küldött parantsolatot, hogy maga személyesen adgya által báró Splénynek az eő levelében zárt levelet és recepissét tőle kérvén, azt a postamester azonnal fel küldgye. Midőn a felséges cancelláriának parantsolatját el olvasta, hogy restauratiót tartani ne mérészeljen, kiki gondolhattya, melly constnatióban lehetett báró Splényi a többi restaurans társaival. A játék el mult, a vig gyülekezet el oszlott, más nap² én is meg tudtam ezen parantsolatot, örültem, hogy fel írásunknak részünkre örvendetes, másik résznek gyalázotos vége lett. Én mindgyárt egy nihány nagy vendégekhez udvarlásomat tenni el mentem, de akár hová mentem, mindenik utnak készült vagy indulóban volt, 11 óra tájban érkezett a parantsolat, más nap estelig maid valaményi vendégétül meg szabadult a város, sokan, kik Temesvára jövőben valának, ösze találkozván a vissza menőkkel, az útbul vissza fordultak. Ez nékem éltemben legnagyobb satisfactiom volt, már az ösze hívott és sanyaru télnék ideiben meszérül restaurálni ösze tódult sokasságot el oszlani látni nékem szép tünemény volt. Splény maga

¹ Ez 1795 január 24-én szombaton este történt. A gyűlés annak a generalis congregatiónak volt folytatása, mely még 1794 dec. 9-én kezdődött, azután 1795 január 19-re elnapoltatott. Splényi az 1795 jan. 17-én kelt cancelláriai betiltó végzést a január 26-i hétfői ülésen adta tudtul a rendeknek, azután újból elnapolta a megyegyűlést, maga pedig Bécsbe utazott, hogy a betiltás miatti méltatlankodásának az udvarnál kifejezést adjon. L. Kanc. 1290, 1847, 2058, 8088 ex 1795.

² tehát vasárnap.

felekezetével haragudtak reám, mert ezen nagy tsufságjokat tsak nékem egyedül tulajdonították. Bé is vádolt Splény a felségnek, hogy nékem tilkos és különös correspondentiaim lehetnek, mivel én 2-3 nappal előbb, mintsem a stafeta el érkezett, a resolútio tudtam, de hibázott, mert én a resolútio nem tudtam, hanem gondoltam, hogy a mi fell írásunkra jöhetne valami ollyas resolutio, a millyen el is érkezett.

A bétsi barátunk Latzkovits is meg tudta a mi hármunk által tett fel írásunknak erejét és arra jött végzést, örültt ez is a ki hirdetett restaurationnak el multán, de ő is, mivel a feő ispány jelenlétében az ő hire nélkül gyűlést tartani me-részültt, parantsolat mellett hivataljából ki maradt. Kőszögy János surrogáltatott ord. v. ispánnak, ki későbbben per resolutionem regiam hivatalából azért mozdéttatott el, mivel a vármegye által karóban étéltetett rabb in via gratiae ad ordinariam étéltetett és az ordinaria poenát nem fejevéttel, hanem karóban való huzással exequáltatta. És ekkor Tormásy, ki báró Splény mellett adjunctus formán volt, ugyan Splény által v. ispánnak nevezetett.¹

E közben némely instántziáknak meg vizsgálására, a mellyek még akkor, amidőn báró Splény Temesvárott némely embereknek consessust tartott, koholytak² és ezeket gróff Balassa a cabinetumnál promoveált, báró Prónay Csánád vármegyei feő ispány³ küldetett. Ellenem is koholt instántiát báró Prónay investigálta, mellyben arrul vádoltak, hogy én valami fibischi⁴ tolvajt, ki erőszakossan vagy 60 darab juhait kövesdi⁵ lakosoknak el hajtotta, ajándékok adományaért szabadon eresztetem volna. Báró Prónay Fibisre személyesen ki ment ezen panasznak meg vizsgálássára, de előre mentek a báró Splény társóságában volt instantiák koholyó,⁶ és a népet egész fél nappal és egész északával előbb itatták és tanétolták, mit mondgyanak. Oláh pópa is volt közöttük, aki azt bizonyétolta, hogy ő⁷ a szolgájának, ki a juhokat elhajtotta, egy kövér sörtést és 40 fr^{lok}at kész pénzben adott és hozzám Szegenthaura hajtotta a kövér sörtést; és ezen 11 bizonyságokat, kik ellenem vallottak, az oláh templomban meg esküttette. Ezen vallásokat vélem báró Prónay közlötte, de én tsak azt feleltem, hogy én ezekről sem-

¹ 1795 októberben. L. Kanc. 11692/1795.

² koholytattak helyett.

³ báró Prónay László.

⁴ Ma Temesfüves.

⁵ Ma Temeskövesd. Régebben Kuvesd, Guvesdia néven is

⁶ koholyói helyett.

⁷ azaz a tolvaj.

mit sem tudok és valóságos hazugságok, mert én török háboruban voltam, és egyebet nem is feleltem. Báró Prónay az emberek vallásait és az én feleletemet fel küldötte és alig várván, hogy meg menekedhessen Temesvártul, haza ment. Templomban meg hitelezett embereknek és a pópának vallásai igen valóságossáknak és nagyon szemben tűnőknak láztattak, azért az a felséges resolutio érkezett, hogy én pörben idéztessem és ad personaliter comparendum citaltassam. Én a ki szabott napon meg jelentem, tsak azt irtam bé a perben, hogy ezen deutralis¹ erőszakos elhajtásnak ideje alatt az egész vármegyének tudtával én az armadánál a török széleken voltam és senki meg nem bizonyíthatya, hogy engem ez idő alatt Temes vármegyében tsak láthatott is, a tolvaj talán fogadott infamis embernek bizonsága ellenem a törvény szerént foganatos nem lehet; azért állétsák elő a govosdiai kárt vallott embereket, ezek talán meg fogják mondani, ki előtt panaszkodtak és mi vége lett a dolognak, kitül nyertek étéletet a károk visza térítéséért. Ezen időben, a midőn én perben idéztettem, már Zombory volt a királyi commissarius,² ki az előtt a debreczeni districtualis táblánál egy haszontalan assessor volt, és az egész mestersége alattomos denunciatiokbul állott és azért őtet Izdenczy,³ akkori status minister nagyon elől mozdította és nem tsak Temes vármegyében királyi commissariusnak nevezette, Krassó vármegyének administratorságára is nevezette, de Krassó vármegyében a Zombory leányárul⁴ háziakra szállott jószágnak meg szerzésére is segítette. Ezen Zombory, ki akkori v. ispány Tormásit nem szenvedhette, engem v. ispánsággal alattomban kínált és mindenféle képpen azon volt, hogy recedáljak az orczidorfy processustul s bizzam resolutiora, akkor mindgyárt véget veti a dolognak és v. ispánnak denominál. Ezt izente egy meg hitt barátom által. De hogy az orczidorfy processustul recedályak, arra sokakat meg kértt, hogy engemet arra birjanak, sött a feleségemet a monostory Izdentzy statutioján⁵ mindenféle képpen kérte és nagy ba-

¹ A vallomások „De eo, utrum“ szavakkal kezdődtek, innen a „deutralis“ elnevezés.

² Zombory Mihály 1798-tól 1801-ig volt Temesmegye administratora. Ügylátszik az udvar titkos confidensei közé tartozott. V. ö. Lábán Antal: Kortörténeti titkos jelentések Bécsből, Századok 1922, 306. l.

³ Izdenczy József (1733—1811) II. József, II. Lipót és I. Ferenc korának egyik legnagyobb befolyású államférfia. Halála évében báró lett. L. Lendvai Miklós i. m. II. köt. 177. l.

⁴ talán: leányágrul.

⁵ Izdenczy 1797-ben kapta adományul Monostort (Vingától nyugatra).

rárságát éérte, tsak hogy az orczidorly processusrul le mondgyak és dolgomat reá bizzam, fogadván, hogy bizonyossan hamar jó vége szakad. De én az embernek csép, csáp csavargó lelkét régen ösmértem, se égéretein, se szován semmi képpen meg nem indultam, sőt utóljára Bakos v. bíró¹ által olyant izentem, hogy többé próbálni nem bátorkodott. Ez az ember az resolutionnak el érkezéssékor, hogy tudniillik a fibisi dologban ellenem pör indéttassék, már nem jó emberem volt, mindenképpen ekkor nyomni kívánt, meg parantsolta a vármegye ügyészének, hogy mindenképpen keményen fogja dolgot és az actiot néke meg kellett mutatni és azt is meg parantsolta, hogy egy betüt a perben bé irni ne merészeljen, még neki az allegátiot meg mutatván, azoknak bé irását helyben nem hagyta. Minekutánna a govosdiai kárt vallott emberek a törvény szék előtt, ahol nekem is jó barátim ültek, azt vallották, hogy soha nálom nem voltak, nem is ismérnek, hanem ezek ezek a szolga bírák előtt folyt dolgok, de még ekkoráig károk vissza térétésében semmit nem kaptak, a pör el enyészett és ambátor instántiát adtam bé, hogy a processust és a govosdiai emberek vallását vélem közöljék, soha se pört, se sententiát nem láthattam.

Ezen Zombory is tsak azt kívánta, hogy sokáig lehessen Temes vármegyében k. commissarius, huzta, vonta a dolgokat, maga pedig igen kevesset tudott írásban fel tenni és holy edgyik, holly másik prokatorok tették fel eő által fel küldendő véleményeket vagy repraesentatiokat. Ezen ember arra az irásomra rendeltetett Temes vármegyébe, amidőn én Uj Aradrul vagy 9 sorbul álló irasomat egyenessen Eő Felségéhez ad proprias manus idéztem. Báró Splény ednihány holnapokig Temesvárott maradott, a gyűlésekben elől ülést tartott, de Zombory addig mesterkedett, hogy b. Splényit ki toltta. Azután maga praesideált Zombory a gyűlésekben is.

Ezen Zomborynak az ide jövetelén sokan boszonkodtak, s nekem sem volt kedves. mindenfélképen gondolkodtam, hogy kellenék helyébül ki mozdétani? Nehéz volt a dolog, mert ezen csuszó, mászó, alaton hizelkedő ember Izdentzynek szeretétét annyira meg nyerte, hogy tsak nem vejének választotta, ha én közben járó nem lettem volna. Fel mentem Bétsbe.² Izdentihez való meneteletem jó bará-

¹ Bakos Pál (l. Temes vármegye 372. l.)

² Ez 1800-ban vagy 1801-ben nemsokkal a borosjenei birtokügyben tett bécsi utazás előtt (l. 165 l.) történhetett. Vörös Zsigmondot, kiről írónk alább megemlékezik, 1800-ban vette maga mellé Borosjenőre, bár lehet, hogy Zsigmond már korábban is nagybátyja házánál tartózkodott. Ekkor külföldben már maga Vörös Ignác is aradmezei lakos.

tim s nagy urak nem tsak nem javasolták, de gátolták, kivált azok, kik engemet és Izdentzit ismérték. Elöttem beszélték, hogy bánt ezzel vagy amazzal. Azt is tudták, hogy ha vélem,¹ aki semmi hivatalokat, vagy gratiákat soha nem kerestem, hogy nem olly könnyen halgattam volna el Izdentzinek is (a ki igen nagy tekintetben volt az udvarnál) azon durvaságait, a mellyeket másokon el követett. Azért jó barátim intettek és kértek, Izdentzihez ne mennek, de kivált dél után.

Nem tsak Budán vagy Pesten, de Bétsben is tsak mindenektől azt hallottam, hogy Zombory Izdentzynek olly kegyelmében vagon, hogy akárki sem merészel előtte Zombory ellen valamit elől is hozni, mindgyárt tűzben jön, tsak generalis Csekonits² némelly alkalmatosságokban bátorodik egy két szót ejteni, azokat is kedve ellen hallya Izdentzy. Egy jó, az előtt a temesvári cameralis administrationál lévő ismerősömrre és barátomra akadtam Bétsben, azt kérdeztem, ha ismeri-e Izdentzit? Felele, igen jól, sőt minden héten legalább kétzer, ha nem többszer estvéli társoságában nála meg jelenni szokott. Ki nékem házának és szokássának minden környül állásait elbeszéllette. Kérdeztem eőt, kik szoktak hozzá járni s kikkel vagon barátságban? Ez mind németh dicasterialistákat és referendariusokat mondott és magyarok igen ritkán s nagy alázatossággal jelennek meg estveli társaságokban. A ki nevezett németh urakkal nem voltam ismeretes, kértem ezen régi temesvári barátomat, hívja egyikét vagy másikat a kerben³ vagy Braderben ebédre és én is oda megyek, de más asztalhoz, mint ha nem is tudnám, hogy eő a másik németh urral ottan ebédel. Ugy is lett: meg mondá, hogy ma itt vagy amott leszen az ebéd, ez vagy amaz fog véle ottan ebédelni. Én is akkor mentem bé ebédelni, a midőn már jó barátom vendégeivel különös asztalnál ült. Parantsoltam magamnak ebédet, azután vagy eő vagy én meg szöllétottuk egymást s kérdezte, honnand s mikor jöttem? Ámbátor jól tudta, mikor jöttem, de ugy tettettük magunkat, mintha régen nem láttuk volna egy mást, ugy kénszerített, hogy az eő asztalánál egyem, pedig én fizettem az ebédet. Ekkor mondá el a németh urak nevét és vélek meg ismértetett. Az asztalnál jó kedvet mutattam, vége felé boroztunk, a németh sógorok is szivessen barátkoztak vélem, s többször együtt vigan ebédeltünk. Ugy kezdettem lassankint Zomborirul beszélni és némelly cselekedeteiről emlé-

¹ értsd: durván beszélt volna.

² Csekonics József 1757—1824.

³ kertben.

kezetet tenni. Azt is hozza tettem, hogy hallottam, hogy ezen embernek Izdenczy status minister nagy pártfogója volna és Izdenczy előtt ellene beszélni egy magyar sem bátorodik, pedig jó hírét ezzel nagyon rontya, hogy ilyen haszontalan embert fölső poltzokra hordoz, noha nálánál érdemessebb embereket találna, kik inkább betsületére válnának, mint Zombory! A németh urak csudálkoztak, hogy olly embert protegal Izdentzy. A temesvári ismerősömmel is beszéllettek Zomborirul és kérdezték, ha igazak lehetnek-é, a miket tőlem hallottak? A temesvári ismerősöm bizonyította, hogy igazak lehetnek, mivel én beszéllettem, de ez kérte aniazoikat, ha Izdenczynek szóllanak is valamit, nevemet ki ne jelentsék. A midőn a németh urak Izdenczy társaságában estvénként megjelentek, tsak ugyan némelly dolgokat, a melyeket tőlem hallottak, el beszéllettek, az én régi temesvári ismerősöm nekem mindeneket el beszéllett, a mik történtek. Izdentzy, a midőn a németh urak Zomborirul beszéllettek, soha egy szót sem szollott, mintha eőt nem is ismerte volna.

E történt dolgokat meg tudván, Veszékenyben Sopron vármegyében az édes atyámat meglátogatni Bétsbül elindultam. Győrbül Bábólnára érkeztem hálásra. Ottan és az uton mindig eszembe forogtak a történt dolgok, jónak véltem, hogy a németh¹ által némelly történetei Zomborinak Izdentzinek tudtára estek. Ezen híreknek most hamarjában leendő megujjításait jónak étéltem, azért Bábólnán alá s fel sétálván egy levelet componáltam Izdenczyhez, melyet a pugillarisomban bé is irtam, hogy első postán ujra le irván, elküldhessem. De ez utazásomban az jutott eszembe, hogy irássom valamiképpen meg ismérhetnék, azért egész B. Jenőig jöttem, aholly Vörös Zsiga eötsém által (kinek az írása B. Jenőn kívül nem igen ésméretes volt) le irattam és Aradon a postára magam adtam. A levelem kezdete nagyon hízkelkedő volt, hogy tudni illik: az eő neve az egész országban ki vagy on terjedve, még az által híressebbé tette, hogy a nemességnek is a camerarius kultsok hordozássát meg nyerte; de utoljára azt irám, hogy Zomborinak, illy csekély embernek olly magos poltzra való emeltetésse hírét, nevét meghomályosétya s itten egynihány tetteit Zomborinak le irtam; ezek után mondtam, hogy eő ezen embert nagy poltzra emelvén, oda küldötte, a holly tetteit minden ember jól tudja. A. b. c. volt az alá írás. Ezen levelet senkinek sem mutattam, tsak Atzél Istvánnak, mint akkori ítélő mester-

¹ kimaradt: urak.

nek,¹ azután a midőn már a levelet el küldöttem. Ez kétzer, háromszor elolvastván, el nevette magát s mondá: „Igen helyes-sen irtad, mert az elein nagyon ketsegtetted és tovább való olvasásra kívánságát ösztönözted, de a vége olyan, hogy tudom soha senkinek sem fogja mutatni.“

Ezen levellem vitele után nem sokára eő excellentiája Lovász Zsigmond Izdenczinek udvarlássára ment, a beszéd közben kérdezi eőt, hogy² elől beszélvén neki, a mit én irtam, hogy testvér eőtse Imre³ házánál Zombory ezt, ezt czelekedte (így) és kérdezte eőt, ha igaz-e? Lovász tudván, hogy Zomborit eő emelte és nagy pártfogója, tsak immel, ámmal felelt, de Izdentzy eőt nagyon kérte, és emberségét provocalta, hogy mondaná meg neki a dolgot igazán és az igaz mondással eőt nem tsak hogy meg nem fogja bántani, hanem eőt le kötelezni. Ezen ugy szolván erőltetésre Lovász azt felelé: „Ha már kénszerétve meg kell mondani az igazat, tehát tsak azt kell mondanom, hogy ugy vagyon, amint a dolog Izdentzinek referálva vagyon.“ Ekkor mérgében a lábával erőssen a földre toppantott s azt mondá Lovászhoz: „Ergo tamen est verum. Unus hunczfut, sed magnus hunczfut debet esse, mihi haec perscripsit.“ Ezen levelmemnek elolvasása, Lovász eő excellentiájának vallása és a német barátainak a társaságban történt beszédei után meg hült Izdentzinek nagy pártfogássá Zomborihoz. Ennek barátjai meg irták Zomborinak a nagy pártfogójának hozzá való hidegségét, meg szüntek a leányával és feleségével való levelezések. Nem tudta Zombory az okát, tehát Temesvárrul Bétsbe ment, személyesen Izdenczinél meg jelenni kívánt, de Izdentzy eleibe nem eresztette. A régi temesvári ismérésöm több leveleiben tsak azt irta, hogy már most szabadon beszélhetnek Izdentzy előtt Zombory ellen. A midőn Zombory Bétsbül haza jött, holly egy, holly másik portékáját aradi fuvarossok által Temesvárrul Aradra küldette, utoljára este rakatta fel minden partékait és éjjtzaka a kapufátul vett bútsut, Aradra az házába hordozóskodott. Senki, tsak én tudtam okát, de senkinek egy szót nem mondtam.

Zombory el menetele után Lovász Zsigmond lett feő ispánnyá. Ennek instellatiójára meg jelenvén, kénszerétett, hogy a gyűlésnek végét meg várjam, azért szekeremet, lovaimmal együtt előre Szegenthaura a jószágomba küldöttem. Temesvárrul Lovász Zsigmond eő excellentiájával Szegent-

¹ Atzél 1806-ig volt ítélőmester, ekkor került Bécsbe a kancelláriához

² ez a szó itt fölösleges.

³ Lovász Imre (1756—1827) 1790-től 1808-ig aradmegyei másodalispán.

hauig együtt ufazván, a midőn Orczidorfrul az völgyre lassan ereszkedtünk, tsendessen mentünk a dombra föll, akkor beszélli Lovász, hogy járt Izdenczivel és minémü kérdéseket tett néki Zombory felől s elbeszélli, hogy miket mondott és hogy toppogott láboival mérgében! Felelém, hogy én irtam ezeket Izdenczynek. Ezen szavaimra, egymás mellett ülven, egyészlen meg fordult ülössében és kérdezett: Igazán te irtad ezeket Izdenczynek? Felelém: én. Nagyon csudálkozott rajta. Én pedig mondanám, nekem köszönheti egyiknek, hogy temesi feő ispány lett, mert ha Zombory még tovább is k. commissarius maradott volna Temesben, senki fő ispánnyá nem lett volna. Ezek történeteit után erántam semmi resolutiok nem jöttek, sem én soha nem sürgettem.

Ezek szerint folytak Temes vármegyében dolgain.

Jó barátom Atzél István felesége, született Gal Rosalia¹ circa 1796. esztendőben (ha jól emlékezem), meg halálozott. Egy héttel előbb meg halt Orszathy Péter,² boros jenei árendába volt társa. Midőn báró Péterfy részét boros jenei uradalomban ki bérlették, mind a ketten engemet is meg hívtak társoknak. Mind a ketten jó barátim voltak és már ez előtt mind a hármon egy társaságban birtuk Bánátusba Hajduska Greda nevü pusztát.³ De én már akkor házos és gyermektelen voltam és minekutánna az háboru folytát láttam, ebben a generalisoknak egymás közt való irigységét tapasztaltam, mert kész volt némellyik vérenek véréit és életét fel áldozni, tsak hogy másiknak ditsősségét kissebbithesse, a civilis statusban nagy urak közt forgolódván s némellyekkel barátságban lévén, a caballaikat meg ismértem, a posonyi ország gyűlése alatt többszer Bétsben meg fordulván és több hetekig mulatván, sokat, de még némelly aszszonyok nagy bé folyását is tapasztaltam, azért fell tettem magamban, hogy soha sem hivatalokat, sem gazdagságot szerezni nem akarok és fél szegenthau helységnek birtokával, a mellynek jövődelme egy nemes embernek közönséges élelmére elegendő volna, többet szerezni nem akartam. Ez volt fell tett czélom azért is, mivel a világon sok tapasztalásim által abban meg győzöttem, hogy az emberek jó erköltsiinek meg romlására nintsen hathatóssabb eszköz, mint a

¹ Nagy Iván i. m. Pótlékkötet szerint: gyulai Gaál Borbála.

² Orszathy János, aki 1789-ben kisjenei kamarai uradalmi kasznár, 1796-ban borosjenei provisor s akinek halála ügylátszik 1797-ben történt. Azonban Abafi Lajos (A szabadkőművesség tört. 235. l. és Tört. Tár 1884, 517. l.) egy Orszathy Péter magánzót is említ, ki 1782—85 táján a Három lilomhoz c. temesvári szabadkőműves páholy tagja volt.

³ talán a Hajdusica melletti Velika-Greda pusztá Torontálmegye dk. részén.

nagy gazdagság, mert a kinek sok a kintse, sok az incselkedője, akad rossz erkeltű barát és rosszat jóvasló, kérérik a szépek, egyszóval az ember jó erkeltse meg tartássára vagy szerzésére alkalmatossabb a szegénység vagy közepszerűség. Azért mondgya a Sz. Irás: „Hamarébb által bujik egy teve a tő lukon, mint sem a gazdag meny országba.” — Ezen fel tett szándékom a közepségben meg maradni volt az oka, hogy a b. jenei arendába mindgyárt bé nem léptem. De minekutánna Aczél barátom maga keze irássával mindgyárt holta után felesége halálát és 4 fiui gyermekének¹ árvaságát tudtomra adta, Pestre meg hívott, hogy gyermekeinek, sorsának s házának el rendelését vélem közleni akarja, a nyugodalmas szegenthauai életmet, a holly soha házomnál, ország utyán lakván, vendég nélkül nem ebédeltem, magam kezeivel ültetett fáim árnyékjai alatt kertemben nyugott szívvvel sétáltam, nyugodalmamat s szándékomat meg változtattam. Ezen meg hívássára barátomnak azonnal feleltem s arra kértem, hogy én ugyan mindgyárt nem indulhatok, hanem három napok el folyássa után, amidőn házi dolgaimat több időre el intézném, utnak indulni és hozzá sietni fogok, az alatt arra kértem, hogy addig, még én hozzá nem jövöndek, semmi dolgaiban semmi végzést ne tegyen, mert most nagy szomorúságában levén, könnyen magának vagy gyermekeinek ártalmassak lehetnének.

Orszáthi Péter a b. jenei árendában Atzél társa vitte az egész gazdaságot és ez egy héttel előbb halt meg, mint sem Atzél felesége. Frummer Fülöp² Orszáthinak jó barátja jól tudta, hogy aki ítélő mester, Aczél a gazdaságot nem viheti, tehát Orszáthinak halála után fel ment Pestre, a végre, hogy az árendát, valami nyerességet Aczélnak égvén magáévá tehesse. Frummer Fülöp azon időben érkezett Pestre, amidőn még Atzélné élt, de tsak hamar meg halálozott, ennek eltemetése után már annyira ment, hogy Aczél barátommal a boros jenei árenda eránt meg alkudott, hogy tudniillik minden árendális egy esztendőre nyerességet egy ezer forintokat fog adni Frummer Fülöp Atzél Istvánnak. Ezen égéret szerént már a contractus is meg iratott, de még Atzél alá nem irta nevét, szerentséjére a leveletem előbb kapta. A midőn Atzél nevének alá irassát sürgette volna, Atzél azt felelte, hogy még én el nem érek Pestre, addig semmit sem végez, sem alá irni nem fog. Frummer Filep ezt

¹ Antal, József, Sándor és János.

² Aradmegyei főszámvevő, majd 1802-ben országgyűlési követ (1748-1806); unokája Szende Béla honvédelmi miniszter. Testvéréről, Mihályról l. 162. l.

meg értvén, ámbár én levelem után harmad napra, amint égertem, meg érkeztem, de meg nem várt s mindgyárt vissza indult.

Pestre érkezvén, házi dolgait együtt el rendeltük: János volt a legkisebb fia, 1 esztendő s lehetett, ezt úgy rendeltük, hogy a feleségem házomnál nevelje, de az öreg annya Gálné el érkezett s maga házához Somogyba vitte. A b. jenei árendárul azt végeztük, hogy husvéti juristitiumra együtt Szegenthaura le megyünk, a holy husvét ünnepét ültük, ünnepek után együtt B. Jenőbe mentünk, ottan a cassát üressen, de Handler tiszt tartó¹ számadássait, mellyeket maga Atzél István vizsgált, rendeseknek tanáltuk. Még Atzél a szám adásokat vizsgálta, addig én a határt és gazdaságot meg néztem. Minek utánna az határt meg jártam, kérdi Aczél, mit gondolok, mit csináljunk? mert ő itélő mester létére a gazdaságot nem folytathatja, de nem is érti. Erre azt feleltem: „Az urodalom erszénye üres ugyan, de az határja nagy, aki hasznát tudja venni, talán boldogulhatna, én meg próbálom az idevaló gazdaságnak folytatását és azon 1000 forintokat, mellyeket néked Frummer égért, az első esztendőben meg adom, az utóbbi esztendőkben többet reméllyhetz.“ Aczél akaratyából Makrára² a volt Institoris házába, a holy most ispány lakik, bé helyhezítettük Jablonczay Mihályt volt Temes vármegyei v. bírót, mint fel vigyázót, én Szegenthau lakásomban maradtam s részt égért Aczél mint Jablonczaynak, mint nekem a b. jenei árendának nyereségéből, melly égeretérül most is kezembe vagyon Aczél István keze írassa.

Jablonczay Mihály igen gondos és jó gazda volt, Temes vármegyében szép értéket gyűjtött akkor, a midőn Temes vármegyében én ellenem az orcizdorfi processust Splényi alatt kezdtették. Eőt is a Splényi felekezete, kinek nagyobb része nem tudta, hogy groff Balassa eszközlesse által az excorporation dolgoztak, az credoban beléhozták és ellene panaszokat adattak bé, mellyeket groff Balassa Bétsben elő mozdétott és ezen panaszoknak meg vizsgállassa is b. Splény k. commissariusnak rendeltetett. Itten Tormásy consiliariussal együtt vizsgálták a panaszokat, helységrül

¹ Perecsényi Nagy Lászlónak Handler Ferenc borosjenei tisztartóhoz irt versét (1803) l. Orodias Nagyvárad 1804. 274 l.

² Mokra szőlőhegy Borosjenőtől délre. Mosóczi Institoris György 1789—1802 táján az arad-modenai kamarauradalom buttyini provisor. L. alább 163. lap. Perecsényi Nagy László szerint (Tekintetes Nemes Arad Vármegyének Ismertetése 1806. Kézirat a Nemz. Múzeumban Quart. Hung. 60.) a mokrai hegyen Institorisnak szölleje volt. Borosjenőn lakott 1806-ban mosóczi Institoris Samu megyei esküdt.

helysége jáltak, minden pénzét, házát sequestráltak és kereskedését meg fojtottak, mellette az embert sok költségekbe hozták, hogy nemességét meg mutathassa, Budára, Bétsbe kintelen volt utazni. A mellyik helységben egyik vagy másik panaszos volt, az a másik panaszaiban bizonság volt. Több esztendő¹ huzták ezen investigatiót. Utolára perbe édézték és minden vádaktul fel szabadétatott és vissza adták azon 15 ezer fkat, mellyek a vármegye cassájában voltak. De Jablontzay mégis sokat vesztett, mert ideit, creditumát el vesztette, mind addig, még a dolga ednihány esztendeig el végződött, semmit nem kereshetett, sött a készbül sokat kellett keltenie és járni a maga ártatlanságának meg mutatására. Ezen idő alatt az ember természete durvább lett. B. Jenőben nem szerették, második esztendőben az erdőben lévő haramiák házát ki rablották, feleségét csunyául meg verték és maga s felesége öltözeteit, fehér ruháit, egy szóval: amit tsak az házban kaptak, mindenét ki rablották. Azon este, melly² következő éjtzaka ki rablották, ment el maga Jabbloncay az házául Kuvimba³ és a cassában lévő 800 fkat magával el vitte. Olly betsületes ember volt, hogy az uodalom cassájában tarlozó pénzt meg vallotta s ki adta. Ezen történet után Jabloncay Új Aradra ment lakni, de soha ezen betsületes ember kárának visza fordításáért egy kis pénzt nem kapott, ámbár felesége gyógyétássára nem keveset költött. Szerzett ugyan⁴ néki Pest vármegyében valami portiót arendába, de nem hogy ezen valamit nyert volna, hanem a maga vagyonnyát is el vesztette. Fiát Imrét én neveltem, Dietrik pankotay⁵ uodalomba gazdaságbéli tisztnek bé szereztem. Azért ha Atzélak akármellyik Jabloncay Mihály maradékával jót tesznek, hibázni nem fognak.

Jabloncay ki költözésse után magamra maradt az árendának kormányozása, de mivel Szegenthau mesze esett B. Jenőtől és láttam, hogy az árendából boldogulni lehet, magam csendes és kelemetes lakásomat, szegenthau házomat és kedves kertemet, melyben a magam kezével tett és ápolgattott fák gyümölsöt kezdetek hozni, el hagytam és feleségemmel, házi népemmel együtt, rossz és kevés alkalmas-

¹ esztendő^{kig} helyett.

² mellyre helyett.

³ aradmegyei falu Világos és Györök között.

⁴ t. i. Atzél.

⁵ Pankota Borosjenőtől délnyugatra. Földesura báró Dietrich József (1780—1855) volt. Jabloncay Imre 1803-ban Aradon született s később berényi kasznár volt. Két bátyja közül Károly pap lett, Ádám Temesmegyében volt tisztviselő. Lendvai Miklós: Temes vármegye nemes családjai III. köt. 1. l.

ságbul álló faházban, meg halt Barthos tisztartó házában, által költöztem és a gazdaságot magam marháival, sölt magam nevére vett költsön pénzel is a b. jenei gazdaságot gyarapítani igyekeztem, amint ezeket Handler, aki ekkor mint tisztartó a cassa számadássait vitte, hogy nékem az uradalom cassája első esztendőben 15—18 ezerekkel adós volt és nem tsak az intereseket én fizettem, de azoknak capitallissát is, mellyeknek, úgy mint az Verszár adósságnak interessét, első két vagy 3 esztendőekben a cassából fizették, utolsó esztendőekben nem csak az interessét, de amidőn már B. Jenőbül elköltöztem, az capitálissát is én fizettem, azt is jól tudgya és a számadások is meg mutatják, hogy többet szereztem én a marha és bor, pálinka kereskedésből, mint a jószág jövődelme volt. Mert Aczél első esztendőben Orszathi halála után, kivel együtt három esztendőig birták a Péterfy jószágát, számot vetvén és a massae curatorral meg osztozván, minden köteleit, lánczot, italokat, szekereket, téglákat pénzben számlálván, egy részre nem jött több 2500^{fnal}. Ezeket is én fizettem ki, a mi a vármegyének bé adott massájából ki fog tetzeni. Aczél István pedig, mivel az Orszathy bizodalomban meg tsalattatott, hogy sokat égért és keveset adott és mindég az árenda ángariáját a maga pénzéből kellett tódni, tehát amidőn én által vettem az árenda administratioját, minden marháit, a mellyeket Orszathi alatt oda hajtattott, el adatta és Handlernek különösen ezekért bé jött pénzt nem a cassában tenni, hanem egyenesen néki küldeni kellett, úgy hogy már az első esztendőben a magam circa 300 darabbul álló sertéseimet kellett B. Jenőbe hajtatom és már az én nyájambul hizlaltak deputatumra és az házhoz és a vásárra való sertésseket egész árenda ideiben. De azután is egyebet az egész b. jenei urodalomban nem investialt, mint 18 akó pálinkát Szilital vasas hordókkal együtt és ednihány máza malom vasakat, mellyeknek igen kevés hasznát vettük. Ezeket jól tudgyák és maj napon is meg valhatyák Slachta mostani generalis perceptor,¹ ki akkor B. Jenőben lakott és Handler Ferentz, ki az én időmben a számadásokat vitte, de a régi szám adások is meg mutatják. Ennek szöleit én szaporítottam, ezt is a számadásbul meg láthatni, én építettem a pálinka házot, a mokrai pintzét.² Ezeknek építéséről addig

¹ Slachta Gáborról I. P. Nagy László Orodias 274. l. és Arad vármegye ismertetése pag. 112. 1806-ban még Borosjenőben lakott.

² P. Nagy László szerint ez a pince 1808-ban tízezer forint költséggel épült. Nyolc földalatti szakasza volt és a következő latin fölirat díszítette:

Aczél nem is tudott semmit, még juristitiumra le jövőn, ezeket majd készen nem látta. Ritka juristitiumokra jöhet¹ le az executiók és egyéb dolgai végett. A 6 kerekű vizi malmot és két fűrész kereket akkor látta, juniusi juristitiumban, a midőn 3 kereke forogni kezdett, akkor látván a sok munkát, meg ijedett, azt mondá nekem (ösze csapván kezeit), hogy mérészeltél magad fejétül tudtom nélkül illy nagy munkába, és költségekbe ereszkedni? hát ha haszontalanok lettek volna költségeid? Erre boszonkodtam s azt felelém: „Mit félsz a kártul, a midőn a három kereket forogni látod? ne félj, örülj inkább.“ Ezen 6 kerekű B. Jenőben levő vizi malom² áts munkáját 1^a januarii alkudtam meg. Egy darab fám sem volt még vágva, azon télyen szány út volt, nem tsak le vágottam a fáját, de meg is hordattam és 31^{dik} julii ugyanazon esztendőben 3 kereke már forgott. De 16 sofronyai³ béreseim és 48 ökreim is segétték a fa hordást. A Körösrre zuggó, melléje két fűrésznek zsilipjét és kereket a 6 kerekű malomnak kanálist ásattam. Ezek mind egy esztendőben 1⁶ januariustul fogva első novemberig elkészültek, ezek pedig mind még az arenda ideje alatt, úgy hogy ha mindgyárt Aczél B. Jenőnek az örökös birtokát meg sem is nyerte volna, még is mind az elől számláltattak pénczével együtt, melly felett még Orszathy által kezdetett, de általam egészen ki ültetett szőlő mindenkor az ültető részére maradt volna. Szilvás kerteket is privátusoktul nagyokat vettem és ültettettem. Butyin⁴ felé a zuggó mellett lévő (ugy nevezett) Haag kert⁵ nagyobb részén én ültettem bé gyümölts fákkal és perfectióra hoztam. A Körös mentében a vártul kezdődő kertet egész a Svaizer istálókig⁶ én szereztem, a vár körül levő fundusokat privátusoktul meg vettem, oda építettem a kukoritza kofárkákát.⁷ Ugy rendeltem el a gazdaságot, hogy az árendának el multa után is se gabonát, se bort, egyszó-

Ista per Atzelium Jenovae de rupe toparcham

Pro bene distincto scissa caverna mero.

(Pro statutione domini St. Atzel in possessione Gurba. M.-Varadini 1808.)

¹ jöhetett helyett.

² P. Nagy László írja „Arad Vármegyének Ismertetése 1806“ c. kéziratos művében: „Hat kerekű Malmot, melyben Piklétni, Lisztlángot, és más Gabonából való Lisztet őrlni lehet, a fejér Körösön az Úraság épített.“ (111. lap.)

³ Sofronyáról l. 49. l.

⁴ Börösjenőtől délkeletre, ma: Körösbökény.

⁵ Valószínűleg Haag uradalmi földmértől vette nevét. L. P. Nagy László: Arad Vármegye Ismertetése 105. l.

⁶ A „Svaicerei“ szót, mint ma is használatos topographiai nevet l. Arad vármegye monographiája, Arad 1913 (III. köt. első fele II. rész 116. l.)

⁷ más helyütt kukorica-górénak nevezik.

val semmit el hordani nem kellett volna és azon nagy ker-
tekből, mellyeket szerzettem, rész szerént magam csináltam,
az pálinka házhoz bé köttendő marhának hizlalására elegen-
dő szénát, szalmát minden esztendőben gyűjteni lehetetvolna.

Későbbben, a midőn már a b. jenei árendából szép jö-
vedelem lőn s tapasztaltam, hogy ha ezen jószág jó gazda keze
között volna, szép jövedelmet vehetne, arra a gondolatra
jöttem, jó volna az egész boros jenei urodat azzal együtt
meg venni, amit különösen az urodatomban a kamara birt,
mert tsak megtébolodott b. Péterfy útolso magva szakatnak
részét adta a curator b. Ortzy Joseff¹ árendában. Majd két
esztendeig forgattam ezen gondolatot eszemben és minden
képpen gondolkodtam, hogyan lehetne az áraban leg alább
száz ezer forintokat le tenni s mi módon meg szerezni?
Midőn elmémben sok nehézségeknek elhárítására készen
voltam, egy juristitumban Atzél le jött B. Jenőbe. Mindgyárt
első napokban mondám néki: „En ugyan már néked annyi
kerteket, kaszálókat, pintzét, szőlőt, malmot szereztem, hogy
az árenda multával néked megis minden esztendőben szép
jövedelmeid lesznek, mellyeket tüled másképpen el nem ve-
hetnek, ha tsak a kamara betsü szerént jó áron meg nem
fogja fizetni, de jobbnak étlénem, ha te az egész b. jenei
uradalmat camara részével együtt meg vennéd!” Felelé: „Jó
volna az igaz, de holy a pénz? a camera ingyen nem adja.”
Két hét alatt sokszor napjában háromszor is napjában² elől
hoztam, ugy annyira sokszor meg is boszonkodott s tölem
sokszor azt kérdezte, vagyon-é száz ezer forintod? Mon-
dám, nintsen. Felelé, neki sintsen és ha valaki adna is, ő már
káros³ ember lenne, nem remélheti, hogy adósságát ki
fizethesse, sem kisdéd gyermekeit sok adósságokban meg ter-
helve hadni nem akarja, Két hét mulván, a midőn már a
b. jenei uradalomnak meg vételével igen sokszor boszontot-
tam, B. Jenőbül Zarándra mentünk Edelspacher Zsigmond
régí barátunkhoz ebédre. Gyarmatha⁴ mellett megyünk el,
mondám néki: „Ezen helyet, tudod, mikor ide jöttem, minő
sűrű bokros volt, nézzed most mitsoda szép, egész a nagy
erdőig lehet kaszálni, sok ilyen helyeket lehetne csinálni,
vegyed meg kérlek!” Ekkor annyira meg boszonkodott, hogy
a kotsibul ki akart szálni: „Mondám már néked, hogy
nintsen száz ezer forintom, néked sintsen, idős ember va-
gyok, árva apró gyermekeimet torkig adósságban hadni nem

¹ A költő Orczy Lőrinc idősebb fia (1746—1804) békésmegyei, majd zempléni főispán.

² így kétszer.

³ koros helyett.

⁴ Borosjenőtől délnyugatra.

akarom, mit ér a jószág sok adóssággal? nem aquisitio az, aki sok adósságot hagy maga után.“ Ekkor mondtam néki: „Légy csendessen, eddig csak azt mondtam, vegyed meg B. Jenőt, egyebet nem szóltam, próbálni akartalak, ha vallyon vagyon-e eszed aquirálni? Tudom, hogy az ítélő mesterséget érted, de nintsen eszed valami nagyobb jószágot aquirálni és az alkalmatossággal élni, amely ha el mulik, vége mindennek. Azért arra kérlek, halgas és csak az én kérdéseimre felelj.“ Az első kérdésem az volt: „Ésméred-e gróff Jankovitsot?“ Felele: „Már ez micsoda kérdés? véled együtt groff Jankovitsal több napokat, esztendőket, amint tudod magad, véle töltöttem és még is kérdezed, ha ésmérem-e.“ Mondtam: „Tudom, hogy ésméred, csak türodelmed légyen kérlek és kérdéseimre egyenessen felelj.“ Azt kértem megént: „Groff Jankovits aquisitor volt é?“ „Az megént bosszontó kérdés, ha egyébb jószágát nem ésméred, isméred jól Soprony vármegyei jószágát Csepreget¹ és a sopronyi házát, a slavoniai birtokai pedig nagyon számossak, ezen urrul azt lehet mondani, hogy a tizennyoltzadik százodban Krazalkovits² után legnagyobb szerző volt.“ Erre azt felelém: „Nem volt szerző, mert halála után 250 ezer fl. adósságokat hagyott, a te beszéded szerint pedig nem szerző az, aki sok adósságokat hágy!“ Felele Aczél: „Igaz, hogy gróff Jankovits 250 ezer ft. adósságot hagyott, de amidőn meg halálozott, az háznál lévő cassában 60 ezer f. kész pénz volt, az uradalmi cassáiban is számos kész pénz találtatott, azon kívül sok ezer forint ára ezüst maradt az házában, úgy hogy halála után az házi és uradalmi cassáiban maradt kész pénz és az ezüstyének értéke fellül halladta az adósságát“. Ekkor mondtam néki: „Te is úgy tégy, mint gróff Jankovits, midőn vármegye ügyéssze volt, midőn az első jószágot reá tollák, mert szegény legény volt, s félt, hogy soha ki nem tudgya fizetni az árát; az első jószágát tsupán hitelben vette; első esztendőben félelemben élt s nyukhatatlan volt a fizetések eránt, de utóbb amidőn látta, hogy haszonnal vette, a második s ezután a többi uradalmait adósságbul szerezte, élteben, a miulta szerezni kezdett, méndég adós volt, halála után is adós maradt, de mégis a te ételeted szerint is nagy szerző volt. Tehát te is úgy tégy, mert ha te csak akkor akarsz jószágot venni, amidőn az egész árát meg szerezted, úgy neked nagyobb jószágod nem leszen, mert még te az egész árát vagy 200 ezer f^{kat} meg szerezheted, addig vagy nem élsz, vagy ha élsz is, el mulik az

¹ Sopronmegye déli részén, Kőszegtől keletre.

² Grassalkovich.

alkalmatosság azt meg venni, amit akartál." S kérdeztem tovább tőle: „Mid volt neked és nékem, amidőn Szegenthaut együtt meg veltük? Lovász adott kötsön 6000 fkat, 7000 fkat magunk szerzettünk össze. Hála Isten Lovászt ki fizettük, a kamarának is meg adtuk a hátra maradott $\frac{2}{3}$ részt. Ennek a jószágnak meg szerzésse már nekünk creditumot is szerzett s boldogultunk. Vegyed meg tehát te is B. Jenőt, lassanként ki fizetyük." Erre azt monda Aczél István: „Tudod-e, hogy B. Jenőnek az ára leg alább 200 ezer fkat fog tenni? azt is tudod, hogy leg alább felét 100 ezeret mindgyárt ki kell fizetni? holly veszük a 100 ezeret?" Erre azt felelém: „Tudok én 100 ezeret anélkül is ki fizetni, hogy adósságot tegyünk." Ezen mondásomra szemembe néz és kérdezi: holly vennéd? vagy talán kintset találtál? Felelém: igen is kintset találtam, mert az Isten adott annyi észet, hogy tudok 100 ezer ft. teremteni. Kérdi: de miből? Mondám: adgyuk el Szegenthaut és szerezz érette nagyobb értékű jószágot. A mi Szegenthautnak az árából, a száz ezerből hibázik, azt hozzá adhatjuk. Azt kérdi: de ki veszi meg Szegenthaut, ki mindgyárt le fizeti az árát? Felelém: „Azon ne agódgýál, találkozik öleg vevője, ki mindgyárt ki fizeti az egész árát. Régen főzöm én ezen dolgot és hogy Boros Jenőt meg szerezhessed magadnak és gyermekeidnek, mivel nékem gyermekeim nintsenek, már ennekelőtte fél esztendővel azt híreltem, hogy én szegenthauti részememet eladom. Jelentették is magokat már nálom több vevők és azt mondtam, te is el fogod adni részedet, azért, ha valaki kérdez, ha eladó-e Szegenthaut? csak azt feleld, igen is." Ezen jóvaszlásomon megnyugodott, de mégis attul tartott, hogy nehezen fog találkozni olly vevő, ki egész árát ki fizesse.

Azonban egy nihany nap mulva Temesvára mégyen, Deschan cameralis administratorhoz¹ szállatt, ebéd közben Zombory, ki akkor k. comissarius volt Temes vármegyében, azt kérdezi, hogy igaz-e amit hallott? tudniillik: hogy Szegenthaut el akarja adni? Aczél azt feleli: igen is igaz. Tovább azt kérdezi Zombory Deschanal együtt, hogy eők képesek meg venni, de mi az ára? Erre nem tanétoltam meg Aczél, nem tudott a kérdésre felelni, hanem utóbb azt kérdi Aczél: mit ígérnek Szegenthautért. Ezek első szóval 60 ezer ft. égértek. Ezen égéretnek nagyon örvendett, utóbb azt monda Aczél, hogy eő velem együtt azért szándékozik el-

¹ Dészán József (1745—1826) volt 1790-től 1810-ig a temesi kamarai administratio elnöke. Háza, mely 1800 körül épült, Temesvárott ma is fennáll. L. Lendvai Miklós: Temes vármegye nemes családjai. II. köt. Bpest 1899, 99. l.

adni Szegenthaut, hogy más nagyobb jószágot vehessen az árán, azért neki az egész árának le tevésére szüzsége lenne. Erre azt felelték, hogy mi helest én is el adó szándékomat nekik ki nyilatkoztatom és az árában meg egyezünk, nyoltz napok alatt az egész árát le fogják tenni. Ezen felelet még jobban meg örvendeztette Aczélt, sietett B. Jenőbe, mihelest a szekérről leszállott, mindgyárt az volt a beszédgye, hogy Szegenthauért kész pénz¹ éérték, eő ugyan árát szabni nem mérészelte, de magoktul 60 ezeret éérték. Én erre azt feleltem: „Nem 60 ezeren², de bizonyos lehetz abban, hogy 80 ezeret meg kapunk érette. 20 ezeret a szegenthaui és b. jenei jövedelemből, akár fundus instructusbul bizonyonssan le tehetünk, azért már úgy dolgozzál b. jenei urodalom megszerzésén, mintha 100 ezer ftod az erszényedben volna.“

Az után sokat tanátskozott vélem, hogyan szerezhesse meg? Az én tanátsom az volt, hogy ugy adgya bé kérelmét ezen jószág eránt, hogy Lovász Zsigmond mind addig, még resolutiot nem nyer, meg ne tudhassa, különben ha az megtudgya, mindgyár belé kötölődzik. Ugy jártam én, midőn sofronyai puszlát és a kurtitsi részt meg vettem és már fél esztendeig birtokában voltam, törvényessen admoneallatott, hogy eő mint eőtveneszi szomszéd,³ nekem ezen jószágot nem engedheti. Ugy jár⁴ Deseő, Lovász sógora, midőn Neudorfot tőle azzal az égérettel meg vette, hogy adgya neki Neudorfot, szerezzen magának máshol nagyobb jószágot, pénzszel mindenképpen fogja segíteni és vevéssét eszközölni. Midőn már Neudorf birtokában volt, a sógora Deseő akkori aradi praefectus volt,⁵ Lovászszsal, mint sógorával és vevéssének elől mozdétójával tanátskozott, mit kérjen a kamarátul. Midőn Deseő azt monda: Sz. Tamást⁶ akarom venni, Lovász azt felelte, ne kérjed, mert azt én akarom venni. Az után monda: Uj Panatot⁷ akarom kérni, erre is azt felelte, hagyad el, én akarom meg venni és akar melly hasznos vételről emlékezett Deseő, sógora Lovász mindenben azt felelte, ő akarja meg venni. Utóljára Szilingyiát, Lugozót, Jar-

¹ pénzt helyett.

² Ezeret helyett.

³ Az eőtveneszi puszta kelet felől határos a sofronyai és kurticsi jószágok azon részével, melyet Vörös Ignác 1800 nov. 1-én zálogba vett. L. a 4—5610. sz. kir. táblai perhez mellékelt térképet (Orsz. ltár).

⁴ járt helyett. Neudorfot (Temesújfalú) 1797-ben vette zálogba Lovász Zsigmond Deseő Ádámtól. 1812-ben már Lovász Imre, az elhalt Zsigmond öccse a birtokos.

⁵ l. 142. 4 jegyzet.

⁶ Arad és Pécska között.

⁷ Aradtól északkeletre.

kost¹ emlétette, ekkor azt monda: ez jó lészen néked sógor. Ugyantsak azt is vette meg, melly vételben kevés haszna és gyönyörűsége volt.

Mivel én Lovászt jól ismértem, a törvényes megintése-re azt irtam néki Tergestumba, ahol azon időben gubernator volt,² hogy eő véle én perlekedni nem akarok, hanem ennyit téssen a capitalisnak interesse, ennyit a marhának az ára, a mellyet vettem, tegye le az árát, által engedem. Irt is a plenipotentiáriusának Frummel Mihálynak,³ hogy vegye által tülem a jöszágot s tülem az által vételnek napját, Új Aradon együtt lévén, kérdezte, felelém: akár holnap és véle ösze ültm, meg tettem a computust, erre azt felelé Frummer Mihály: igen jó vagyon és eő ki fog jönni és a specifium szerént által venni. Erre azt mondám: olvassa le a pénzt most, most mindgyárt. Azt kérdi tőlem: „Te talán mindgyárt az egész árát kíványad?” Felelém: „Égen is és ha az egész pénznek tsak egy x^{ár} hija lészen, által nem adom. Temagad is jól isméréd Lovász eő excellentiáját, ha testvérje, amint előttem is történt, árendáját vagy interessét kéri, már ellensége és huzza vonnya még tsak lehet. Azért még a jöszág egész ára kezemben nem lészen, addig által nem adok semmit. És hogy tégedet kedves szomszédom,⁴ meg ne étéljen, én neked ezeket, amiket mondok, meg irom, mintha levél által kérted volna tőlem az általadás napját. Külgyed meg néki, mind a ketten mentek leszünk.” El küldette Frummer originalis levelemet, soha többé, ám-bátor magával is Lovással ösze jöttem, egy szót Kurtitsrul vagy Sofronyáruul nem szollott. Sok jöszágra alkudott eő és az árát is már meg szabta, amidőn az árát le kellett volna tenni, szerette a pénzt, inkább a pénzt megtartotta, mintsem jöszágért adta. Halála után pedig a sok gyűjtött pénze el veszett, anélkül, hogy atyafiai, testvérjei kapták volna.⁵

¹ Mindhárom helység Borosjenőtől délre.

² Vörös Ignác 1800 nov. 1-jétől vette zálogba Sofronyát és Kurticsot s így az admonitiónak 1801-ben kellett történnie. Azonban Lovász Zsigmond 1803 dec. 18-tól 1808 aug. 25-ig volt Triest kormányzója. A tévedés bizonyára onnan ered, hogy Lovász már a második koalíciós háborúban, tehát temesi főispánsága (l. 151. l.) előtt, a tenger melléken működött, mint élelmezési főhadbiztos. Triesti kormányzóságáról, érdemeiről és egyéniségéről bizonyára személyes tapasztalat alapján ír Mainati Chronica ossia Memorie storiche di Trieste Tomo V. Venezia 1818, 265, 282. l. V. ö. Liber Regius 60. pag. 823-24. és Nagy László Orodias 8. 14. l.

³ Frummer Mihály Temes megye első tisztikarában főszámvevő volt. L. Szentkláray: Száz év stb. 347. l.

⁴ Frummer birtoka Kreuzstatten Németség mellett feküdt.

⁵ Lovász Zsigmond 1812 január 10-én gyermektelenül halt meg. Öccsének, Imrének is csak Amália nevű leánya maradt, ki gróf Zselénszki Lászlóhoz ment nőül. Lovász Zsigmondnak hét testvére volt.

Aczél István tsak ugyan úgy rendelte el dolgait, hogy Lovász, ki akkor Tergestumban volt, addig a dologról semmit sem tudott, még a resolútióját meg nem kapta. Aczél Gurbát¹ ki hagyta, mivel félt a jóság árának ki fizetességétül. Eleget mondám, hogy Gurbát kár ki hagyni. Midőn a resolútiót meg kapta, Atzél Lovással ösze jöven, azt monda: miért hagyta ki Gurbát? Felelé Aczél, hogy szegény legény, annyiban kapni nem mert, az többi aquirált jóságának ki fizetesse is neki elég gondot fog adni. Későbbben Aczél Gurbáért is recurrált, ha az első kérelmében Gurbát is belefoglalta volna, annak betse 19 ezer forintra ment, de későbbben Lovász is olly ki nyilatkoztatással recurrált, hogy mindenkor 10 ezer forintal többet ad érete, mint más akar adni. Lovász pedig jól tudta, hogy Aczél kérte. Ez által Lovász sok szó szaporításra alkalmatosságot nyújtott, de utoljára még is Aczél azt, amit legelőször 19 ezerért meg kaphatott volna, 64 ezer forintokon fizette meg.² Akkor meg bánta, hogy tanátsomat nem követte.

A jóság resolútió után betsültetett, Institoris György butyinyi cameralis tiszt³ volt ki küldve a jóság, az erdők betsüléssére pedig az erdő mester adjunctussai és németh vadászok. Sokat forgolódtam betsü alkalmatosságával a becsülő vadászok mellett, szolgálatyokra állottak paripáim, kótsim, jó pinczém és asztalom és ez által azt nyertem, hogy a b. jenei erdőnek egy holdgyát 26 öll fára, szomszéd Silinyiában pedig, a holly nem ollyan szépen bántak vélek, holgyát 52 öll fára becsülték. Annyi ezer hold erdőben, mennyi B. Jenőben vagyon, már nagy külömbségett tett. Minek utánna Aczél meg nyerte a resolútiót, hogy a jóság néki adassék és meg betsültessék, B. Jenőtől fogva egész Erdélig valóságos határok a cameralis helységekben nem voltak, sött a szomszéd béli⁴ uradalommal sem voltak bizonyos határok, azért, hogy a b. jenei urodatalmat meg betsülhessék, meg híván a szomszéd cameralis urodatalmat és szomszéd bely urodatalom tisztjei, mindennikkel jól éltem és én csináltam a szomszéd uraságokkal valóságos külömböző határokat. Tudom nem panaszkodnak Aczél successorai, hogy rosszul szabtam a határokat. Némelly darab erdő, melly

¹ Borosjenőtől északnyugatra.

² A gurbai statutio 1808 júl. 4—6-án történt. (L. P. Nagy László: Pro statutione et legali introductione illustr. domini Steph. Atzél de Boros-Jenő in Possessione Gurba. M.-Varadini 1808.)

³ I. 154. lap 2 jegyzet. A beclés 1800 május 25-től 1801 márc. 9-ig tartott. L. Orsz. Lltár Kam. Coll. bonorum 1801 fons 2. pos. 502, 1802 fons 2. pos. 131—133.

⁴ Beél Borosjenőtől északkeletre Biharmegyében.

nem cameralis, hanem más urasággal határoztak, betsüben sem mentek, mert a cameralis mappában nem voltak meg jelelve. Az erdőben már nagy summát meg nyertem.

Amidőn Institoris el végezte a betsüt, fel mentem Budára, hogy ottan is meg vizsgáltsék. Ezen dolgoknak¹ a számvető hivatalnak leg több bé folyásáa vagyon; számvető igazgató, vagy amint nevezik Buchhalter régi ésmérő-söm s jó barátom volt. Akkor Aczél Sz. Miklóson foglalatzkodott, Banátusban a két Nákó között felség parantsolatyából osztált tett.² Kértem a directort, hogy jó embernek a kezében adgya a betsü revisioját. Rendelt is jó embereket, egy számvetőt, azután egy rationum consultort. Mind a kétőt jó emberemnek tettem, mert meg tanéttak arra, hogy ha a számvető hivatal sok kifogásokat tesznek, azokat a camara referens consiliarius is vagy praeses sem merészeli el mellőzni. Iparkodtam tehát őket jó embereimmé tenni, szállásaikon is gyakorta meg fordultam. Ellemben én tettem a becsü ellen ki fogásokat. A többi közt az épületek 13 ezerben voltak becsülve, a régi vár falai is meg becsültettek, kortsma 700 f-ra, a cameralis granarium 500 f-ra, a Péterfy tisztartóság háza istálóval együtt 700 f-ra és így voltak más épületek is meg becsülve. Most meg vallom, hogy az épületek becsülőivel is igen jól bántam, semmi szükségét becsü alkalmatosságával nem szenvedtek. A camaránál Aczélnek voltak jó barátyai, nekem is jó barátim voltak, de a kisebb szereket,³ akiket félre taszítani nagyobbak se merészelnék, ezeket én új ésméretiséget és barátságot kötöttem.

Meg vetvén jól az ágyot, bé adtam a felséges camarának a becsü ellen általlában tett kifogásokat, mellyeket Aczél successorai az archivumban bé tett becsü könyvhöz foglalva magam keze irássában meg láthatyák. A többi között azt adám az irásban, hogy az erdőben minden fön álló fának öle 24 X^{ra} betsültetett, B. Jenőben, amelly az erdők közt fekszik, ölet 24 X^{kon} el nem lehet adni, mert egy öllnek a le vágásáa ennyi, Aradra való vitele ennyiben telik. Aradon a Maruson így lehet venni, tehát én a fát nem adhatom azon az áron, amellyen a Maruson Aradra eresztett fát meg venni lehet. De hogy a felséges kamara igazabban el hidgye állétásomat, arra köteleztem magamot, hogy minden

¹ dolgokban helyett.

² Atzél 1801 febr. 26-tól június 2-ig tartózkodott Nagyszentmiklóson a Nákó Kristóf és Cyrill árvák birtokosztálya ügyében. L. Orsz. lltár Kanc. 5532/1801.

³ szerekekkel helyett.

egy esztendő béli vágottatásnak ölét 4 X^{on} által engedem, de maga vágossa és tavaszig ki hordassa. Az épületek vagynak 13 ezer f^a becsülve, ezek között a régi várnak falai legtöbbet tesznek. A kortsmának színnye és egyéb épületei 700 f^a , az tisztartóság épületei 700 fr, az granarium 500 fr. vagynak becsülve, ezeknek már a betsű ára mutatja, mely haszontalan épületek lehetnek. Hanem kérem a felséges kamarát, rontassa el a fellebb nevezett épületeket, adgya vagy horgya el minden némű materialékat és a meg tisztétott helyért 3000 ft. ajánlottam. Ezen ajánlóssommal azt nyertem, hogy az erdőben egy öll fának 24 X^{ra} becsült ára 12 X^{ra} szállítatott, tehát áltáljában vévén 26 öll fának felét az öll számban már meg nyertem, amidőn B. Jenőben egy holdon 26, másholy pedig tsak szomszédságban Silingyián 52 öllre becsülték egy holgyát, Másik felét a kapitalisnak abban nyertem meg, hogy 24 X^{ok} hellett 12 X^{os} jövődelemnek az capitalissát nyertem meg. Vessék hozzá azon darab erdőt, mely betsüben nem is ment, mivel a régi mappán ki téve sem volt, de nem is tulajdonította magának, hanem tsak én foglaltam a b. jenei határhoz: tehát ki fog teczeni, hogy én többet meg kémélytem az erdő capitalisbul, mintsem az egész b. jenei urodalomban levő erdőknek a ki fizetett ára tészen. Az épületekben kitett 13 ezer ft. betsű ára is tsak három ezerre le szállítatott.

Igy végezvén Budán dolgomat, azonnal Bétsbe mentem és minek előtte fel küldődött a finantz camarához a b. jenei betsű, már azon módon, mint Zombory ellen cselekedtem, ezen becsüben is úgy cselekedtem. Budán már megtudakoztam, kik a bétsi számvető hivatalnál levő emberek, kiknek barátságokra szükségem lehetne. Mihelelt Bétsben érkeztem, mindgyárt a Zombory dolgában szerzett németh barátimhoz el mentem. Már ezek közt találkoztak ollanok, kiknek bé folyások volt b. jenei betsüben. A számvető hivatalbéliekkel a Zombory dolgában szerzett ismértségeknak a modgyát elől vettem, sokszor ebédeltem s vatsoráltam vélek, ménesi aszu szálló borambul 5 akót, szilva pálinkámbul 2 akót felvitettem, ezek is jó szolgálatot tettek, mert a kisebbeket, de a kik sok kárt tehetnek leg kisebb calculusnak kételkedéssével is, 6—8—12 butelia aszu szálló borral vagy 6—12 buthelia pálinkával minden zavaros kétségeket meg világosítottam és így 4 hetek alatt Bétsben is szerentséssen elvégeztem az egész b. jenei urodalomnak végképpen meghatározott árát.

Midőn Aczél Istvánnak megmutattam a kamarához a betsű eránt bé nyújtott észrevételeimet, megdöbbsent s mon-

dá: „Ezen bé adás nagy vakmerőség volt, hátha a felséges kamara azt felelte volna, hogy által veszi egy esztendő béli fa vágásnak ölet 4 X^{kon}, mitsoda szomorú következzesse lehetett volna?” Azt feleltem reá: „En tudtam volna könnyen segíteni, mert olyan helyre rendeltem volna a fa vágást, a hely egy ölnék, mint vágással, mint kihordással legalább 20 fba bele került volna és bizonyosan a második esztendőre esendő fa vágásról le mondott volna.” Elég az, a betsü árában nagy summát meg kémelytettem Aczél successorinak. A királi adomány levél tsak nem sokára el készült, a statutio is meg lett.¹ En épé tettem a hegyben levő pinczét, az hatkerekű vízi malmot, két fűrészt kerekeket, pálinka házot, kukoritza kotárkákat, a lakó háznak majd felét, melyben 3 szobákat cameralis Rátz tisztartótul vettem, a többit a kapuig hozzá épé tettem, más egyebeket is. Az egész urodalombeli helységeket rendben tettem,² Makrán kívül, amely falut még Lovász árendája alatt rendbe szedett.

1809^{ben} majd egész esztendőben nagyon betegeskedtem, úgy hogy életemhez majd kevés reménység volt, ekkor a b. jenei urodalomnak további gondviseléséről le mondtam és lakásomat Aradra vittem, ahová házomban tavaszal egészen által hordozóskodtam. Boldogult feleségem mindent ládákba és hordókba rakatott, maga utoljára költözött által. Sofronyai pusztámnak jött, ott meg szemlélte az akkor épé tett pusztai házomnak épüleyét. Onnand Aradra jött, de a mint Aradra érkezett, az ágyba le feküdt, régi mellye betegsége miatt vért köpött, többet ágyából fel sem is kelt, hanem majd két hónapi fekvése után 1^a junii 810 meg halt.

En B. Jenőben magam szerzette gulámat, ménesemet, sörtéseimet hagytam, a sertéseimből tsak 30 ártányokat, a pusztai gazdaságamnak³ szükségére hizlalandókat kívántam és nem tsak gulát, ménest, svajtzerajban levő fejős tehenekeket, majd 3 ezerekből álló sertés nyájokat, tele a gabonás házot, a pinczében többet 2000 akó bornál,⁴ amint az akkori esztendőbéli extractusok,⁵ mellyeket a számadáshoz kaptsoltattam és a könyvtárban meg kellenek lenni. 1806^{dik} esztendőben a gabona kereskedésbe be adott 5000 f^{kat} is és annak majd meg hármozott summáját Aczél Istvánnak en-

¹ 1803 aug. 9—11-én. L. Nagy László Orodias Magnovaradini 1804. 156. l.

² Borosjenő és Sikula regulációja P. Nagy László szerint (Arad Vármegye Ismeretése 1806. Kézirat Nemz. Múz. Quart. Hung. 60. pag. 114.) 1805-ben történt.

³ Sofronya.

⁴ kimaradt: *hagytam ott.*

⁵ kimaradt: *megmutatják.*

gedtem. Mert 1806^{dik} esztendőben Csurgón B. Prényi Imre, Semsey András,¹ akkori camerae praeses groff Zichy Ferentz, Aczél István, Temesvárott lakozó Szilágyi János és én, nagy szükség lévén Csehországban, Mosonyba 4 hajóinkon és más bérletteken Aradrul, Temesvárrul számos gabonát hordattunk. A hajókat én Szilágyival a Tiszátul fogva, valamint hajóink Szegedrül a Tiszán bátsi canalisban érkeztek, magunk egész Mosonyig kísértük, sőt Szilágyi az eötsét, a ki most Makkon² uraság fiscalissa, én pedig Vörös Zsiga eötsémet³. A gabonát hajókra adtuk, nagy költséggel, fáradsággal és szorgalommal és sok bajokkal szállítottuk Mosonyba, mert én a Maruson meg indétottam fogadott hajókon Aradrul a gabonát Szegedig; több izben kisebb hajókra kellett víz apadáskor által rakatni a gabonát, úgy Győr várossánál és Eötevéynynél meg apadván a Kis Duna, nagy munkával vitelhettük a gabonát Mosonyba, a holy én és Szilágyi majd 6 hétig roszul éltünk, még gabonáinkat magazinumokba által rakatván, el adtuk. Ezen fáradságom, költségeim jutalmát, nyerességeket, az 5000 tőke pénzzel együtt Aczél Istvánnak által engedtem.

B. Jenőt majd esztendeig tartó betegségem miatt el hagyván, kezdtem jobban a pusztai gazdaságomhoz. Aczél István el menetelemkor inkább örült, mint sem bánkódott, mert addig, amig én B. Jenőben gazdaságát folytattam, semmit ő nem parantsolhatott a gazdaságrul. Sőt Handlernek ednihányszor írásban adta, hogy ezt vagy amazt parantsolja a gazdaságban, el mente után másképpen rendeltem. Tisztartó Handler elől állott Aczél István parantsolatyával, azt kerdeztem tőle: „Mondgya meg tisztartó uram, az én rendelésem helyessebb-e vagy Aczél Istványé, aki a gazdaságot soha nem folytatta.” Azt felelte, jobb az én rendelésem. Tehát ezt tselekedgye, mondám és én is írásban fogom adni, hogy mivel Aczél István ur rendelése néki káros volna, azért én más képpen rendeltem. Utolyára maga is meg ösmérte s meg vallotta, hogy a midőn personalis létekor⁴ magátul a felségtül szabadságot kért volna, hogy a gazdaságát meg tekénteni le jöhessen, a felségtül azt a feleletet vette: „Minek akarja a gazdaságát meg tekénteni?

¹ ugocsai főispán és personalis, 1808-ban lett tudtommal kamarai elnök. Bárány Perényi Imrénél Csurgón (Fejérm.) állítja ki 1804 febr. 14-én Vörös Ignác adománylevelét, melyben Kurticsot öccsének, Józsefnek adja. (Vörös család iratai.)

² pusztai Komárom megyében Kisbér és Nagyigmánd között.

³ kimaradt: *magunkkal vittük*.

⁴ Aczél István 1808-ban viselte a személynöki méltóságot. Kinevezése Kanc. 11547/1808. június 7.

Nem ért maga ahhoz úgy, mint Vörös. Inkább káros az ott léte, ottan semmi szükség magára, nékem pedig szükségem vagyon rája.“ Ezen szókat maga beszéllette nékem Aczél István. De még is nem igen bánta, hogy el jöttem, talán azért is, mivel a magaméból sokat bélé tettem, tehát gondolta, ha néki halála előbb történne, én sok praetensioakat formálnék Antal fián, kit a többi gyermekeinek hátra tettevel nagyon szeretett és majoratust akarván fundálni, mindeket csak néki szánt. Aczél István azt is jól tudta, hogy én a többi gyermekeinek pártfogója voltam és őket jobban szerettem, mint Antalt, kit előtte is sokszor, de az atyát többszer feddeltem, miért mutatya fiának a nagy szeretetét?

A midőn én B. Jenőből el mentem, a fia Antal maradt B. Jenőben, úgy mindazonáltal, hogy már keszthelyi Georgicumban egy esztendőt töltött, B. Jenőben a gazdaságot az én fő vigyázásom alatt tanulja és az édes atya, ha valamit kívánt végbe vitetni, a fiának megírta, de nekem is és a fiának majd minden levelében azt írta, hogy hozzám hozván atya levelét, tőlem tanácsot kérjen, de nekem is meg írta, mit kíván, azt is, hogy fiának meg parantsolta, hogy vélem közölje atya levelét. Először meg tette, utoljára soha vélem semmit nem közölt. Majd másfél esztendő el folyása után¹ írtam az atyának, kértem, hogy miniszter létére a sok dolgait ne szaporítsa azzal, hogy egy dologról nékem is és Antal fiának is ír, Antal fia az atya parantsolatya szerént hozzám levelét nem hozza, sött ha véletlenül vélem ösze jön, akkor sem említi, hogy atya parantsolatyából valamit vélem közölni kíván, azt pedig ne várja, hogy én mennek a fiához és eőtet kérjem, hogy az atya parantsolatya szerént levelét közölje; azért kértem, hogy a gazdaságáru és Antal fia commissiójárul nekem semmit ne ír, mert ha eő nem tud fiának parantsolni, hogy kívánnya, hogy én kényszerítsem az eő, vagy az én szavam fogadására s azt írá: „Magad attad a gyermek kezébe a botot, vegyed ki kezébül, ha merészeled.“ Még is nem álhatta, hogy tovább is a gazdaságáru ne írjon, de én legkissebbe sem avattam magamat. Ha Antal fia 30 vagy több ezereket el költött, nem szollott az atya, szabad volt a cassabul néki ki venni, a mennyit akart; a többi három fiarul én gondolkodtam inkább, mint az attyok, én hordoztam eőket Várodra iskolába, házomnál is Aradon voltak, még itten

¹ Vörös Ignác 1810 tavaszán költözött Aradra, tehát a fenti időpont 1811-re teendő. Atzél már ekkor miniszter volt. Bécsben Obere Beckenstrasse 810. sz. alatt lakott.

iskolában jártak. Sándor az házomnál Aradon tanulta a törvényt, Kiss Joseff több familiáknak fiscallissa volt tanétója. Ugy nem különben az házomnál Domszky Antal frantzia nyelvre tanétotta, véle correpetáltattam.

Még el nem végezte a törvént, a magyar gárdához adta és kért, mivel 2—3 esztendeig nem látott, Bétsbe viném fel magammal Sándor fiát a gárdához. Tehát Antal fia feleségestül és én Sándorral fel mentünk. Jantsi fiát is, ki akkor Györben a just tanulta, magammal vittem. De Bétsben is tsak Antal fia parantsolt a háznál. Sándor fia, amidőn még házomnál volt és a gárdához rendelték, sirva panaszkodott, hogy Joseff bátya már katona, néki is azzá kell lenni, János eőtse maga akaratyából katona akar lenni. Panaszzkodott, hogy a midőn a mokrai Karnola hegyre az attya menyét Antalnét vezette volna, Sándor pedig utának ment, az hegy tetején az attyok azt mondotta volna menyének: „Nézzed fiam, a mi erdőket és földet itten körül látz, mind a tiéd“.

Antal bizonyosnak tartotta és a többi testvérei is, hogy Antal lészen az egész attya birtokának ura. De mások is közönségessen ebben a gondolatban voltak, tsak nékem volt egy kevés reménységem, hogy talán szándékját megfordéthatom. Már Bétsben feltettem magamban, hogy ezen dologban fordétást teszek. Az attyok már Bétsben észre is vette neheztelésemet és már Bétsben kívántam szollani, de mihelest ketten voltunk, Antal fia mindgyárt bé jött és mindenképpen hátrálta magános beszédünket. Én panaszkodtam rosز fekvésemről. Attya ajánlotta maga háló szobáját, hogy fekvő kanapéján véle egy szobában hályak, de fia Antal nagyon ellenzette, mindjárt más szobát rendelt és valósággal minden képpen hátráltatott, hogy több időt együtt ne tölthessünk. Nyoltz napok mulván vissza indultam Bétsből János fiával együtt. Azt Györött hagytam s meg mondotam néki, hogy mihelest halya attya leg kissebb betegségét, mindgyárt Bétsbe menjen látogatássára. Meg is cselekedte János, mert ha egészséges volt is, a nélkül¹⁾ az attyátul engedelmet kért volna, vároatlanul az attyánál termett.

En pedig haza érkezésem után majd minden postán irtam néki fiai sorsa eránt. Maga Antal tettei nyujtottak alkalmatosságot a többi testvérjeinek pártyakat fogni, mert eő az attyának sem engedett mindenekben és mind absolutus ur rendelt mindeneket, úgy hogy utolyára az attya a többi fiaihoz merészlette szeretetét jobban mutatni, mint annak

¹ kimaradt: hogy.

előtte és leveleiben gyakorta Antal fiát dorgálta. De mihelest dorgálásnak jelenségét olvasta, az egész levelet félre tette és nem is olvasta el egészen. Történt egynéhányszor, hogy a fiának írt dorgáló levelét az enyimben zárta és küldöttem oly ember által, kinek megparantsoltam, hogy vigyázzon, mit téssen, amidőn atya levelét el olvassa. Ezek monák, hogy sokszor el sem olvasta egészen. Én Bétsbül lett utazásom után egész haláláig minden kémélés nélkül dorgáltam attyokat Aczél Istvánt s lelkére beszéltem, miért nintsen a többi gyermekeihez azzal a szívvvel, mint Antalhoz? Annyira meglágyítottam szívit, hogy Bétsbül eljöttem után a majoratus eránt való rendelését meg semmiséttette. Én magam is azon voltam, hogy a jószág soha fell ne osztódjék, de hogy a jövődelem közönségessen osztódgyék.

Minék utánna Bétsben martius vagy aprilis holnapban¹⁾ a guta ütés meg érte és el esvén, a székében fejét meg ütven nagyon vérzett s jobban lett, haza B. Jenőbe jött halni. Itten B. Jenőben tartotta Antal fiának neve napját²⁾ és az aradi bandát kivitette, vig kedvét mutatta, de én B. Jenőbe nem mentem. Következett juniusbán János fiának neve napja,³⁾ akkor is ki vitette a bandát, én is Debrecembül Sz. János nap előtt dél után oda érkeztem, nagy örömmel fogadott és monda: „Antal napján gondoltam, hogy el nem jösz, de Janczi fiam neve napjára, kit te is szeretz, bizonyossan vártalak.” Nagy örömét és János fiához való szeretetét mutatta és előttem sokszor dicsérte, sött velem tanácskozott mitsoda dicasteriumhoz, vagy statushoz formályuk Jancsit. Én azt javasolám neki, hogy János fiát a törvények tudományára nevelje. Helyben hagyta jovosláso-mat, s azt fogadta: Mihelest jobban leszek, azt a fiamat magam fogom tanétani, én fogok véle correpetálni és nagy reménységeit emlegette előttem János fiáról. Antal fiát pedig előttem a b. jenei útzán együtt menven a malom felé, nékem valamiben ellent mondott, oly haraggal pírongatta, — hogy féltém a második guta ütéstül. Intettem Antalnak, az öreget alig tudtam meg kéllelni. Csudálkoztam, hogy addig, még én Debreczembén voltam, oly nagy változást tapasztaltam.

Más nap János napján az asztalnál ebédelvén az egésségek ivássa el kezdődik. Az öreg ur is vig volt és ivott egésségünkért. A sok egésség ivás után egyszer inspectora

¹ 1815.

² június 13.

³ június 24.

Handler Ferentz fel kély s azt mondgya: „Kegyelmes Uram! Még egy egésség ivás hátra vagyon“. Az öreg erre nagy figyelemmel mondja: „Mondgya el tehát.“ Handler elkezd: „Excellentiádnak a két háboruban levő katona fiait!) az Ur isten éltesse s kívánom, hogy mint stabalisokat láthossa Excellentiád!“ Ekkor felugrott az öreg székére, az ég felé emeli a poharát s szemeit; így szolla: „Éljenek édes fiaim! az Isten vezérelje őket szerentsésen, nem bánom, ha úgy jönnek is mint káplárok, tsak szerentsésen hazaérhessenek!“ Akkor valamennyien, kik az asztalnál voltunk, el tsudálkoztunk; az előtt tsak Antal fiát lehetett előtte emlegetni, most mindenik az ő sebes fel ugrássán és buzgó kívánságain el tsudálkozott. Nagy csendesség következett, fénylettek az öreg szemei, de még Antal fia is feleségével együtt el bámultak.

Mihelest magányossan voltunk, Jantsi fiáról örömet beszélt vélem, Jantsi fia is forgolodott attya körül. Egyszer parantsolá az öreg, hogy az inassa véle egy szobában háljon, hogyha vagy orvosság vagy egyéb kívántatik, éjzaka szolgálattára legyen. Intek Jantsinak, Jantsi az attyát kérte, hogy eőt vegye szobájába, az öreg mondgya: Nagy alkalmatlanság éjjel fel kelni, de János nyájossan esedezők attyának, hogy eőt engedgye szobájában háltni és néki szolgálni,²⁾ mint bériért szolgáló inas? Hajlott attya fia kéreására, az attya szobájában hált János fia, hiven szolgált attyának és valóban karjai között János fiának mult ki e világbul, melly tetteiért az egek Urátul jutalmát várhattya még ezen a földön is.

Minek előtte meghalálozott, vélem együtt akarta testamentumát végezni. Azért, hogy ide haza ne is lehessek, hanem mindég nála legyek, a szakátsnémat is hozzá B. Jenőbe rendeltem, ki kedve szerént főzni tudott. Junius hónap végén pénteken³⁾ azzal az égérettel indultam el tőle, hogy vosárnap estére nála meg jelenek. Azomban vosárnap reggel julius 27-ik napján 1815. meg halálozott. Még azon nap dél után, minek előtte az édes attyok teste eltakaréttatott, Antal, ki alig várta, hogy az ő uralkodássa ki jelentessék, az inventatiójához fogott annak a szobának, mellyben attyok meg halálozott. De Bétsbül egy szekeren le hozott irássai s partékái között semmi testamentumra nem akad-

¹ A waterlooi ütközet egy héttel előbb volt. József és Sándor fiukról van szó. L. alább.

² itt bizonyára kimaradt pár szó.

³ június 30.

tak, tehát Deseő Jánosnak mostan finantialis secretariusnak,¹ ki akkor concipista lévén Bétsben, az atyok házánál lakott, még azon napon Bétsbe indult, hogy írássait meg vizsgálván a testamentumot staphetán le külgye.

Az atyok el temettetése után Antal feleségestül² és János hozzám Aradra bé jöven, nálom szállottak és Antal nagy kívánsággal és reménységgel várta az atya testamentomát. Azonban egyszer délután el érkezik a stapheta, szobájába mégyen feleségestül, nagy sziv szorongatva olvassa Deseő levelét, melly levélbe semmi acclusum³ nem volt. Ki is azt írta, hogy sem az írárok között, sem cancelláriánál, sem Erdődi cancellariusnál,⁴ kívül atyok igen jó barátságban élt, semmi testamentumot nem talált. Melly levélre érzéken meg illetődés foglalta el Antal szívit, ki az alatt is, még Deseő levele meg érkezett, az asztalomnál lévő uraság tisztjeit nagy fenyegetődéssel illette, hogy majd az urodalmi tisztekkel így s úgy fog bánni, úgy hogy fiscalis Margitai mindgyárt hivataljárul le is mondott és sirás foglalta el feleségének szemeit, még én Antalt meg nem dorgáltam és reá emlékeztettem, hogy én vagyok házamnak gazdája és senkit házomban s asztalomnál meg sérteni ne merészellyen. Az urodalom tisztjei közül is még házomnál voltak, a midőn Deseő levele el érkezett. Tovább egy óránál volt feleségestül a szobájában, míg felesége ki jött hozzám. Egy idő vártotva mondám a tisztjeikhez, kik sóhajva várták sorsokat, mert az Antal uraságátul kiki pusztulni kévánt, fohászkodának, mi lészen vége e dolognak? Egyre mondám nekik: „Ne féljetek, nem lészen Antal uratok!” Eők kételkedének, erre azt mondám: „Ha édes atya eőtet magát rendelte volna minden birtoka urának, bizonyosan már rég lélek szakadva jött volna hozzánk, uraságát kinyilatkoztatni, de szobájában maradott.” Felesége hozzánk jöven, annak is ábrázottján szomoruságnak el tittkolt vonássi láztottak. Antalt még azon étzaka ki lelte a hideg. Másnap tölem haza B. Jenőbe indultak, Szőlősnél⁵ a feleségét is háborgatta a hideg.

Minek utánna sehoh semmi testamentomot nem talált, Antal Pestre utazott. Testvérének Josefnek, ki Hessen Hamburg huszároknál svadronyos kapitány volt és Páris városánál fekütt, irtak. E szabadságot vévén, Sándornak is Pá-

¹ itt valami hiányzik vagy pedig: Deseő János és secretarius a helyes.

² Skerlecz Jozefa.

³ melléklet.

⁴ Gróf Erdődy József 1800—1807-ig alkancellár, 1807—1819-ig kancellár.

⁵ ma Csigerszöllös Borosjenőtől délnyugatra.

risbul Tulon mellett lévő táborbul¹ Sándor eötsét is, ki Frimont hussároknál feő hadnagy volt, szekerére vévén Pestnek jöttek. Ottan Aczél Antal Steinbach Ferentz pesti város senatorával, aki attyánál, mint ítélő mesternél több esztendőig expeditora volt, testvér eötsét bé várta. Egyik testvérije sem reménylette, hogy Antal bátyyokon kívül valami birtokában attyok jószágának léphessen. Azért midőn meg tudták, hogy nintsen testamentom, megörültek a jószágok részesülésében és Antal eöket mindenre reá vehette, a mit tőlök kívánt. Antal tudván azt, hogy ezeknek attyok után én voltam második attyok és hogy ide érkezésekben vélem fogják dolgaikat közleni, a két katonát arra birta, hogy minek előtte ide érkeztek és vélem értekezhettek volna, compromissumra vette eöket Pesten, hogy vélem semmit ne közöljenek, ne is legyen semmi bé folyásom osztálokban, hanem Steinbach Ferentz és Pesten levő szegények ügyéssze öket osztotassák meg és senkinek másnak semmi bé folyásna ne legyen. Erre reá állottak Joseff és Sándor. Minek utánna a compromissumot alá irták, Antallal és osztotató birákkal együtt haza jöttek és meg osztotak. Joseff kapitány szüretkor nálom Magyaráton lévén, el beszéllette a történetet. Ekkor meg mondám néki, hogy én ismérem a jószágot, károkra léptek hírem nélkül compromissumra. Tsak ugyan Joseff adta is meg legjobban az árát, kinek hozzám leg nagyobb bizodalmának kellett volna lenni, mert majd két esztendeig az attya véle nem correspondeált s én az attyával Joseff eránt, valamit a kezemnél lévő feletelei és az intő attyának irt leveleim is meg mutatnak, mert az én leveleimet Aczél István mind meg tartotta, de utolsó le jöveletek az öreg az én néki irtt leveleimet az bibliothechába tette, melyeket Antal attya halála után olvasván, ő eránta irt leveleimet sokat öszve tépett. Joseff eránt sokat correspondeáltam, ezen két esztendőkkben vittem azt végbe, hogy a majoratusul való szándékát le tette. Mert ebben a két esztendőben meg ismértettem az attyával Antal fiát. Ki az attyát nem annyira betsülte, mint a János fia, utolsó betegségében is az attyának szobájában hált és az eő keze között adta ki a lelkét. Ezen fiu várhattya is Isten áldássát².

¹ talán: Sándornak is irt Párisbul Tulon mellett lévő táborba.

² Atzél Antal 1857-ben bárói rangot nyert. Unokája báró Atzél Béla (1850—1900) országgyűlési képviselő. József meghalt 1845-ben; Sándor 1834—38-ban aradmegyei másodalispán; János 1850-ben aradi megyefőnök (arcképét l. Márki Sándor: Arad vármegye és Arad város története II. rész, Budapest 1895, 611. l.), ennek fia Péter (1836—1901) aradi polgármester, majd főispán és országgyűlési képviselő.

Többet nem irok, az idő fogja megmutatni.

Signatum Arad Magyaráth 25^a 7 bris 822.

Segenthau wurde im Jahre 1770 als ganz neu erbaute Ortschaft mit Kolonisten aus dem deutschen Reiche und zwar : mit 75 Kolonisten, 1 Schul und 1 Wirthshaus, zusammen mit 77 Häuser angesiedelt.

Schwerer.¹

¹e sorok más kéz hozzáírása.

A fogalmazványtöredék szövege :

... ezen königshoffy Gyűlésből a Feő Ispánnak meg küldöt végzés után a Feő Ispány uj generalis gyűlést Temesvárrá hirdetet, a mellyre a Ráczy Egyházi Rendet, és az Oh Hiten levő Földes Urakat különösen meg híván a maga felekezetivel együtt nagy számmal meg jelentek, azok pedig a kik a königshoffi Gyűlésen voltak el maradtak, magam is el maradtam, ebben a gyűlésben sem Vmegye Pecsétyek nem volt, mert az königshoffon volt Laczkovicsnál, sem archivum kulcsok, mert az a Vmegye Házánál Temesvárot Trajcsek Feő Notariusnál volt, Trajcsektül kérték az archivum kulcsát, de az ki nem adta, erre a Comandérozó Generalistul Gróff Szórótul katonai assistentiát kértek, ki is egy Divisiót a Vmegye Háza eleibe állítot, s — egy Tisztet katonákkal Trajcsek Feő Notariushoz küldöt, hogy erőszakosan is el veszik tüle, ha szép szerént az archivum kulcsát ki nem adgya de Trajcsek Feő Notarius ezen erőszakoskodásra sem adta ki, mondván, hogy a kulcs Königshoffon a a V Ispánnál vagyon, az Vmgye pöcsétyével együtt, tehát az archivum ajtaját erőszakossan bé törték, ezen történtek után Trajcsek Feő Notarius még a Gyűlésnek első napján Temesvárbul königshofra Laczkovics V Ispánhoz ment, a honnénd mint a ketten hozzám Szegenthaura jöttek, és onnénd Budára a Felséges Ország Nándor Ispányához mentek, kinek mint az Nemes Vmgye Pecsétyét, mint az Archivum kulcsát resignálták, ki is azonnal Staffetaliter a Vmgyének pecsétyét és Archivumkulcsát megküldöttö, Laczkovics V Ispány, és Trajcsek Feő Notarius pedig Bécsben föll mentek ügyeket folytatni, a mint nékem ezek beszéllették, Lovász Zsimond (így) Referendarius ügyeket előll mózdittani nagyon igyekezet, és ki nem vallották, hogy a königshoffi gyűlés tartásának eő volt javaslója, de ezen cselekedetek, hogy a Gyűlés a feő Ispánt cassálta, és néki minden további subordinatiót minekelötte a Fölségtül a Feő Ispány, amoveálva lett volna, meg tagadták, rosszabb következesek miatt helyben nem hagyatot, és a Fölség Resolutioja az lett, hogy Laczkovics V Ispány Temesvár Vmgyében V Ispány nem lehet, de másholy lehet, Trajcsek pedig publicus Hivatalokra

alkalmatlannak declaráltatott, a Temesvári Gyűlés a midőn az Vmgye pecsétjét és archivum kulcsát meg kapta, nagyon meg örvendezet, és minekelőtte Laczkovicsrul és Trajcsekrül a Resolutio elérkezet volna; Restauratiónak Trnussát rövid üdöre meg határoszták, fel fuvalkodottak lettek a Feő Ispány része, s — már in partibus mindenféle képpen restauráltak a Feő Ispány a karlovicz Erseket, és sokakat a Restauratoria meg hivót, Laczkovics meg Trajcsek mint a ketten Bécsben voltak, hozzám jöttek Szegenthaura Gyűlés után Potyondy Jóseff Assessor és Pósfay Feő Biró, kik az königshoffy Gyűlésen jelen voltak, de az Temesvári Gyűlésben meg nem jelentek, panaszkodtak, hogy Restauratiónak Tnnussa pfigallatott, Petsét, archivum kulcsa vissza küldödöt, s így az igazzábban gondolkodók egyészlen (*igy*) el nyomva lessznek, biztatám, ne felyenek, más mód nem lészen, tegyünk egy próbát, s — küldgyünk mi hárman egy Repraesentatiót a Felséges Cancellarianak, s — mondgyuk, hogy nagyobb része az igazaknak igazágtalanul processusokban keverve vol(ná)nak, és még a pörök el végezve nincsenek, ezeknek, ha absolváltatnak, most hivatalokra nem candidáltat(hat)nak, és így mint nekik, mint az igasságnak csorbulássa lenne, reá állottak, és a Repraesentatiót Pósfay, aki az előtt királi Commissariusok alatt Feő Notarius volt magára válolta, s — bé mentek Oh Aradon Potyondy Házához, igérvén, hogy a jövő postára el készítik a Repraesentatiót és hozzám Szegenthaura ki fogják hozni, azomban el nem hoszták a rendelt napra magam bé mentem Oh Aradra hozzájuk, de semmit nem dolgoztak, én tehát egész éczaka dolgoztam a Repraesentatiot magam fölltettem, vélek alá irattam, s — magam költségén Estaffetaliter az F. Cancellarianak küldöttem. Ez idő alatt folyt a Restauratio mindenfelül, már 4 nappal az pfigallt Restauratio Terminussa előtt 1794-ben igen kemény havas télben tele vala az város, én is bémentem Temesvárra, csudáltam messzirül nagy hideg télben öszvő jött restauransoknak számát.

MELLÉKLETEK.

I. Vörös Ignác végrendelete.

(1819)

Minden üdöben eszembe forgot a természeti kötelesség a halál, mellynek szükséges következését, ha igazán meg vizsgálja az ember, a Mindenható Istennek, az egész természet alkotójának, ezen bölts rendelkezését el ismérnünk szükséges. Ezt tudván, azt is szükségesnek és emberséges ember kötelességének tartom, hogy az, kinek directus successori és gyermekei nintsenek, a szerzett keresményről még életiben rendelkezéseket tegyen. En ugyan már ifúságomba, minék előtte török háboruban mentem volna, az elsőt, onnan szerentsésen meg érkezvén és meg házasodván, betegségemben másodikot, most 62 esztendő koromban, de Isten kegyelméből jó egészséggel birván, a harmadik testamentumomat az életem le írását melléje ragasztván, szándékomnak és akaratomnak kijelentését irom és rendelem.

1^{or}. Az én bűnös lelkemet az én Teremtőmnek és a Jesus Christusnak irgalmában ajánlom, a dög testemet minden pompa nélkül keresztény catholicus modra úgy temettesse el ötsém Vörös Zsiga universális haeresem, a mint én néki írásban a magam akaratját kinyilatkoztattam.

2^{or}. Kurtitsi és sofronyai jószágomat 1800^{dik} esztendőben 1^{so} november napján vettem által és hatvan ezer forintokon 32 esztendőre zálogban Bertalanfy Thádétól és hűtvös társától Boros Klárától szereztem. Testvér ötsémet Josefet 1803^{ban} ki nemes magyar császár huszár regimentjében kapitány volt és ekkor békeség lett, leginkább a boldogult édes atyám akaratjából, a ki akkor élt, haza hívtam, mert édes atyám arra kért, hogy mivel nekem már meg halálozott feleségemmel gyermekeim nem lennének, az ötsémet házasítsam meg és annyira való birtokot adnék neki, hogy feleségestől betsülletesen el élhessen, mondván : Az ötséd jó gazda volt mind eddig, kevéssel is be tudja érní, fiuágon lévő unokáimot kívánnám öregségemben látni. En tehát mind az édes atyám kívánságát tellyesíteni, mint testvér ötsémet boldogítani kívánván, ötsémnek 1803^{ik} 1^{so} novemberától fogva a kurtitsi jószágomat által engedtem ; de úgy hogy ezen jószág csak fiu ágra maradjon és arra adósságot tenni egy krajczárt

szabad ne legyen, különben sequestrum tétetődjék. Semmi terhekre, ámbátor a jószág áraért még sokkal tartoztam, sem interestek fizetésére ötlet nem köteleztem. 1804^{ik} esztendőben Szluha Mantzit feleségül el vette, el érte tehát az édes atyánk azt az gyönyörűséget, hogy menyét teherbe látta. Ezen kurtitsi jószágnak birtokába tovább is testvér ötsémet Josef (*igy*) meg hagyom és Kurtitsban az ő fiu ágon lévő gyermekei succedáljanak.

Ezen jószág által adás közben történt, hogy Bertalanfy és Boros Klárának adósságai többre terjedtek, mintsem értékjek volt és még a nállam levő és hátra maradott jószágnak az árát felül haladták, az rendeltetett, hogy a debreceni districtualis tábla előtt Bertalanfy és Boros Klára ellen az én actoratusom alatt, a creditorok concursualis pörök foljon és végeződjön. Ezen pör minek utánna a districtualis tábláról a királyi táblához vitetett, onnand megint vissza küldődött, és nem előbb, hanem a felséges curián 817^{ik} esztendőben végződött.

Én 1811. esztendők előtt és éppen ebben az esztendőben a midőn a királyi tábla a processust a debreczeni táblára vissza küldötte, annyi auctiokat, sőt ebben az esztendőben a Soprony vgyei ősi mihályi birtokomot jobbágyaimmal együtt Boros Klárának, kitől a kurtitsi jószágom eredetét veszi és 2^{ik} urának Borsfai Antalnak által adtam, hogy már 1811^{ik} esztendőbe az auctionalis summát százezer conventionalis forintokra és új 32 esztendőkre emeltem. Ezen summát 1817^{ikben} executio alkalmatosságával Boros Klárának huszonhárom ezereket fizetvén és némely adósságait által vévén, a creditorokat is részerént obligatioval, részerént készpénzzel kifizetvén, száz negyven ezer conventionalis forintokban és még új 32 esztendőkre határoztam meg a zállagos summát. Ezen jószág auctiojára tesvér ötsém Josef 1811^{ben} 3000 fkat, 1817^{ben} mátsai Csernovics Pál királyi tanátsostól 5000 fkat költsönözött; ugyan ezen esztendőkben a maga kurtitsi természetéből, a mint az én jegyzőkönyvemben bé irva vagyon, hat id est 6000 ezer forintokat, ugyan azon esztendőben 1gl successornak 2000 forintokat in summa tizenhatezer fkat valutában fizetett és soha a processus folytatására sem egy lépést nem tett, sem egy krajtzárt nem fizetett; mind azon által az zállagos summának testvér ötsém Josef és a fiu ágon levő maradéki in casum reluitionis, a reluitionális summának feliben azaz hetven ezer conventionalis forintokban succedálynak.

3^{or}. Vörös Zsiga ötsémet és annak fiú gyermekeit sofronyai pusztátskában és azon halám'al (*halálommal* ?) talál-

landó marháknak, magyaráti szöllőm, aradi házam és minden egyebeknek birtokában hagyom és minden ingó és ingatlan jószágomban universalis haeresemnek ezzel declarálok.

4^{or}. Mind a két jószágban in defectu sexus masculini Josef Zsigának, Zsiga fiai Josefnek succedálynak, in casu defectus utriusque in sexu masculino succedáljanak Vörös Sándornak fiai, ki nemes Somogy vgyében mint vármegye esküttje Kovátsiba meg halálozott, kinek édes atya Vörös Páll, Miklóssal, a Zsiga öregattyával és az én édes atyámmal Sándorral egy testvérek voltak, in casu defectus Alexandri filiorum succedáljon Miklós mostani Arad vármegye esküttjének fiu ága, in defectu Nicolai succedáljon Vörös János, Zsiga universalis haeresemnek testvér bátyjának fiai, in defectu omnium horum testvér néném Vacson nemes Vas vármegyében lakozó Vörös Anna mostani özvegy Szombat-helyi Gáborné és testvér hugom Vörös Borbára, most Jobbá-házán ns. Sopron vgyében lakozó özvegy Bolláné gyermekei, ezeknek successori post defectum sexus masculini Vörösiáni, ide értvén Vörös Lászlót is, Pálnak fiát Somogy vgyében, egy eránt osztozzanak post omnium enumeratorum Vörös in masculino sexu defectu.

5^{or}. Mind kurtitsi, mind sofronyai jószágom a fiuk között soha fel ne osztódjanak, hanem vagy tisztet rendeljenek egy akarattal, vagy a familiánkból egyet arra valót választanak, ki a jószágot adminisztrálja és tsak a jövedelmet minden esztendőben kétszer, Sz. György és Sz. Mihály napján egy iránt osszszak fel lineák szerént. Ekkor a szükséges javításokat, épületeket magok között határozzák meg. Mihelyest a successorok adosságokat tesznek, mindjárt sequestrum alá vetődjék a jószág, sequestri curátort tégyen a tettes ns. Arad vgye a familiából, ha arra való lészen közöttök, ha pedig arravaló ember nem találthatik, méltóztasson a tettes ns Arad vgye idegent sequestri curátornak nevezni és curátornak akár idegen, akár a familiából lészen a jószág adminisztrációjára szükséges költségeket lehuzván, a tiszta jövedelemnek 6^{ik} részét fáradságáért rendelem mind addig, mig az adósságok ki nem fizetődnek.

6^{or}. Senki mig a 24 esztendőket el nem érte, a jószágnak adminisztrációját által nem veheti. Ezen rendelkezésem tsak első ágon szenvedhetnek tsorbulást, mihelyest egy vagy másik ág több successorokat számlál, már az adósság tételnek helye nem lészen, azért az első ágra nézve is rendelem

a) Josefnek a mostani felesége Szluha Manczi testvér ötsém férjének halála után a jószágot nem birhatya, se fiát,

ha atya éltiben a 24 esztendőket el nem érhetné, nem fogja tudni nevelni, erről az egész ns vgye meg lészen győzve, azért Kurtitsot adminisztrálja vagy Zsiga vagy Miklós eskütt ötsém, akkor a midőn ötsém halála történék, a körülállások meg fogják mutattni, ezen kettő közül melyik adminisztrálhattya? Kérem a tettes nemes vgyt, ha ötsém József halála éltém után történne, nevezze ki a curatort ezen kettő közül és ennek a curatornak 6^{ik} része a tiszta jövedelemnek legyen jutalma, ez rendelje el a fiúnak közönséges nemes emberhez illő nevelését s ne nevelje nagy urnak, hanem betsületes embernek.

b) Josef feleséginek Szluha Mantzinak özvegyi tartásul, ki nagy successiojával mind én, mind mások előtt sokszor és sokat kérdett,¹ a kurtitsi tiszta jövedelemnek 7^{ik} részét úgy rendelem, hogy azon esetben, ha ura halála után, ki maga személyére nézve igen takarékos gazda volt, adósságok maradvánának, ekkor a tiszta jövedelemnek tsak egy 14^{ik} részét kapja, egy 14^{ed} rész pedig az adósságok ki fizetésére mind addig fordíttassék, míg az adósságok ki nem fizetődnek, éllyen a nagy successiojából és abból, a mit a takarékos ura éltiben a sorsához illő költségeken feljül félre tett, vagy ha nem tett, félre tehetett volna.

c) Ha Zsiga ötsém elébb meg halálozna, mindsem a mostani felesége, született ns Kis Erzsébet, ezen esetben maradjon felesége az aradi házamban s nevelje gyermekeit közép sorsuan, igaz keresztényi módon úgy, hogy betsületes emberek és asszonyok váljanak gyermekeiből, Miklós ötsém adminisztrálja a jóságot és az orphanális deputatiónak számadást minden esztendőben bé mutassa, úgy iparkodjanak gazdálkodni, hogy adósságaimat, melyeket találnék hagyni, kevés idő alatt kifizessék, egyéb iránt Zsiga mostani feleségét Kis Erzsébetet egész birtokában hagyom a sofronyai jövedelemnek, esztet részerént maga élelmére és gyermekei betsülletes nevelésére rendelem, e mellett el ne felejtkezzék, hogy anya, iparkodjék, hogy leányai számára a jövedelemből valamit félre tehessen, éddig jo anyának szopták tejét gyermekei, mindenikét maga szoptatta, nevelte, az ilyen anya nem reménylem hogy gyermekeiről el felejtkezhessen, ne is vegyen példát a mostani asszonyoktól, gyermekeik nevelését kik kurváknak hánynyák gyermekeiket szoptatni, mi tsoda? ha gyermekeik a rossz tejjel a rosszat szopják,

d) Ha Miklós ötsém adminisztrálná a sofronyai pusztát,

¹ kérdedett helyett.

inventarium mellett vegyen által mindent és 6^{ik} része a jövedelemnek legyen az övé.—

e) Az inventarium nem csak Zsiga ötsém halálával, de az én halálom után is azért történnyen meg, hogy a fundus instructus a fiuk számára meg maradjon, mert mit ér a pusztá instructio nélkül?

7er Ha 32 esztendőök el folyása után (melly idő alatt szörnyű reformatioja leszen egész mostani világnak) a kurtitsi és sofronyai jószágot valaki ki válthatná, tehát azon száz negyvenezer inhaerens conventionális forintokon és azon a mit az épületekért és egyebekért fizetni fognak, egy irányos summát össze tsinálván kötelesek más jószágot venni, nem pedig a pénzt fel osztani, hanem a jószágnak kivált-ságáért és épületekért adott summát mindjárt más jószágban investálják és közönségesen adminisztrálják, ennek jövedelmei¹ a mostani két ágakra osszák vagy azoknak successoraira úgy, a mint már feljebb említettem és ki neveztem.

8^{or} Mivel én a mihályi Soprony vármegyei ősi jószágomat az ide valóért eltseréltem, az pedig halálom után a testvér nénémet Annát és Boriska húgomat illetné, rendelem, hogy Zsiga ötsém nénémnek Annának most özvegy Szombathelyi Gábornénak 3000 forintokat váltóban, ugyan ennyit Vörös Josef Boriska húgomnak özvegy Bolánénak fizessen.

9er Vörös Miklós ötsémnek hagyom az aradi majoromat, mind azokkal a mellyek halálomkor az aradi majorban találtatnak és a magyaráti kisebb szőlőt, kinek birtokában már életemben tettem, sofronyai pusztámban, míg Miklós él 60 jugerumot használjon, mellyek Miklos halála után Zsiga fiu gyermekeire vissza szállanak, ha pedig Miklosnak fiu ága nem maradna, ezen esetben mind a major, mind a magyaráti kis szőlő szálljon vissza Zsiga ötsémnek fiuágon lévő gyermekeire, ezeken kívül 6 ökrös béres szekeret, egy ekét adjon Zsiga Miklosnak és hogy igazságos legyen ezen kiadás, Zsiga fogassa bé mind hatonként az ökröket, minden hat ökörre numerust tegyen és a mellyik számot ki huzza Miklós, azon 6 ökör szekér és eke legyen az övé, adjon hozzá 100 anya birkákat, azon állapotban, a mint halálom történik, ha halálomkor meg lesznek nyirva, akkor szörét nem kívánhatya, ha a bárányok szoposak lesznek, ekkor a bárányok is annyokkal mennek, a juhokat ne válogassák, hanem mind a nyája együtt lévén, egyik anya nyájából hajtsanak ki az akolból 100^{at} amint mennek azok

¹ jövedelmeit helyett.

legyenek Miklósé, adjon néki Zsiga két vemhes kantzát, két borjus tehenet, ezeket is numerus szerént kapja, a sertés nyájának fele Miklósé legyen.

10er Dániel Jánosnének született Mischel Boriskának, kit boldogult feleségem 3 esztendő s korátul nevelt s kit én már özvegy koromban házamtól adtam férjhez, adjon száz anya juhokat, ha én ezeket máji naptól fogva számlálván, ki nem adnám és két borjas teheneket, már én életemben meg holt feleségem egész smukját és ruháit néki adtam, úgy nevezett ezüst nochzeiigjával együtt, Zsigának szeretetibe és pártfogásába ajánlom ötet, emlékezzék meg, hogy mind a kettejeket házamnál neveltem.

11er Sem anyák, sem leányok rosz néven ne vegyék, hogy a leányoknak a jószágból semmi osztályt nem adok, azt azért tselekszem 1^{or}

Hogy Vörös néven lévő familiámot akarom fundálni, ha pedig a leányoknak is osztályt adnék a jószágban, olyanokhoz találnának férjhez menni, hogy úrok neveit más képpen írják és más képpen mondanák ki s magyar ember még neveiket is alig tudnák ki mondani és a familiám neve is, a ki kerestem és szereztem a jószágot, elmulna, 2^{or} azért: hogy

Az édes atyákat és anyákat a középszerű élet módjához és gazdálkodáshoz kényszeritem, kik gyermekeiket igazán szeretik, azon fognak iparkodni, hogy a jövedelemből leányaiknak valamit félre tehetnek. 3^{or}

Azért: hogy a leányok jó erköltsüek, iparkodók, jó gazdaasszonyok,¹ igaz kintset, ártatlanságot és jó erköltsöt vigyenek uraikhoz és őket nem pénzekért, hanem jó erköltsökért vegyék uraik feleségül, szerentsébbek lesznek a leányok, ha örökösön pártába maradnak, mintsem ha olyan férfiukhoz, kik többre betsüllik a pénzt, mintsem a valóságos kintset, a jó erköltsöt, férjhez mennek, haszontalan férfiú is az, a ki a jó erköltsü feleséggel maga emberségéből el nem tud, hanem a felesége emberségéből kíván élni.

12er Bartoska Ferentz mostoha fiamot, ki most ns grof Gyulai Ignátz regementyében kompániás kapitány, feleségem halála után minden féle képpen ki elégitettem, feleségem gyűjteményét mind néki által adtam, ezeken feljül az inseleur accademiában szükséges költségeket én fizettem, utóbb tisztségre emeltem, a gyalogságtól az insurrectiohoz kétszer hoztam, ahol mind uniformissal, mind a lovasságnál szükséges paripákkal és szerszámokkal provideáltam, az insur-

¹ hiány: legyenek,

rectió által a regementnél is hadnagyságot nyert, ez elmulván, a nemes Gyulai Ignátz regementjénél, akkor, a midőn szabad volt eladni, főhadnagyságot néki pénzemen vettem és az ő nevelése és katonasága nekem sok ezer forintokban teltek. Isten után nekem köszönheti előmeneteleit, éllyen hivataljából, én már az ő személyére nézve az boldogult feleségemhez viseltetett tiszteletemet és szeretetemet az ő atya fiaira nézve is minden képpen tellyesítettem, azért néki egyebet nem hagyok, hanem hogy betsületes ember légyen, emberré tettem, betsületes hivatalra segéltettem, ha sok töllem nyert segedelmeit el költötte volna (amit nem remélyek) éllyen s viselje magát úgy amint más katona tiszt, a kinek házatól soha semmi segítsége nem volt s most sintsen.

13^{or} Buth Margaréthné szakátsnéinnak, aki engemet 1790 esztendőtol fogva, 2—3 esztendőket kivévén, szolgált és most is hiven szolgál, addig mig éll, halálom után ötsém Vörös Zsiga esztendőnként élelmére 200 id est két száz ftokat conventionális pénzben fizessen és ha az ura Buth Mihály tovább élne, mintsem felesége Margarét, ötet nyomorult beteges embert elveszni ne hagyja, hanem segítse, s úgy tartsa, mint én tartottam.

14er István inasomnak, kit gyermeksegítöl fogva, mint árvát házamhoz vettem, ha ötet én életemben ki nem elégitném és nem dotálnám, adjon Zsiga ötsém két tinót, két tehenet és száz ötven ftokat conv. pénzben.

15er Zsiga ötsém minden féle írásaimot meg tartsa, és azoknak ellenchussa legyen, de külső ember keziben ne adja, ha életemben még magam azokat nem ellenchizálnám, fegyvereim és kevés könyveim is ellenchizálva legyenek, ezek ugyan most kevessek, mert török háború alatt, a midőn Szégenthaut birtam Banátusban, az emberek lakó helyeiket elhagyván, temesvári várból is kiköltözvén, jobbára Tiszántul keresték bátorságos lakásokat, magam pedig táborban szolgáltam, mint a kevés, de válogatott könyveimtől, mint fegyvereimtől meg fosztattam, mostan találhatik elenchus mellett az aradi házamban maradjanak, Zsiga halála után az legöregebbik fia légyen ezeknek meg tartója és örje, úgy hogy ezekből semmit senkinek el adni szabad ne légyen, sőt kívánom, hogy successorim ezen kevés familiámnak szerzett hagyományommat szaporítsák és annak nevét ki? ki mivel? szaporította ezen gyűjteményemet, az familia jegyző könyviben bé írják.

Zsiga és fiai viseljék gondját Sofronyán az általam épített kápolnának, úgy az kurtitsi ország utyán fel állított keresztfának, ezekre szükséges költségek a köz jóvedelemből

adassanak, ajánlom familiámat és successorimat a Tellyes Szent Háromság kegyelmében és a Boldogságos Szűz Anyánk Mária pártfogásában; successorim ne azon iparkodjanak, hogy csak nagy urak vagy gazdagok, hanem hogy betsületes emberek és hazafiak legyenek. Sig. Sofronya 17^a Martii 1819^{dik} Farádi Vörös Ignátz mpr. (L. S.)

Előttünk mint egyedül biznyságul öszve hivatattak és ezen alá írásra meg kérettettek előtt. Aradon Martius 21^{én} 1819^{ben} Kovács János mp. (L. S.) Arad vgy ord. v. ispánya, gróf Rhédey Lajos mp. tettes ns Bihar vármegyének fő ispányi administratora (L. S.) Eötvenesy Lovász Imre mpr. C. k. tanátos (L. S.) Paulus Csernovits mpr. de Mátsa et Kis Oroszin consiliarius regius et I. Cottus Arad I. T. assessor (L. S.) Pongrátz János mpr. tisztelt nemes vármegyének fő notariussa (L. S.)

Olvastatott tettes ns Arad vgye hites expeditora

Pulay Imre mpr. által.

II. Pótvégrendelet.

(1820.)

Alább irtt ezen levelem rendében vallom és rendelyem, hogy minek utánna az Mindenható Ur Isten Szent rendelkezésibül Veszkenybul T. N. Sopron vmegyébül születésem helyérül ide T. N. Arad Vmgyében által költösztem volna és itten sofronyai pusztátskát és kurtitsi Kászony familia helységének felét 1800^{dikl an} zálogban 32 esztendőkre 60 ezer fkon meg szereztem volna, gyermekeim nem lévén, ezen jószágombul kurtitsi helységben 53 $\frac{1}{2}$ sessiót colonialist és 18 dohányosoknak fundussait, ugy nem különben 500 hold uraság földeit, korcsmáltatás, mészárszék, minden regalís beneficiumokkal és több házzal bíró zsellérekkel együtt, a mint az executionalis bizonyétya testvér eötsémnek Vörös Jóseffnek T. N. Császár magyar lovas kapitányának, hogy becsületesen házosodhassék és élhessen, minden teher és fizetés nélkül azon jussal a mint én birtam (mert több just nem is adhattam) még 1803^{dik} esztendőben 9ber holnapnak első napjátul fogva általadtam, azomban 1804^{dik} esztendőben a feleséges magyar királi cancelláriának parancsolatya szerint Bertalanfy Thádé és felesége Boros Klárának több terhes adósságai miatt, akiktül ezen jószágot vettem, t. districtualis debreczeni tábla előtt concursualis pörben idésttettem és a creditorok superinscriptora igyekeszték, e mellett a bancó czédulák folyta alatt a bankók nagyon meg szaporodván, az jószágnak mint jövedelme, mint értéke nagyon meg szaporodott, de 1811^{dik} esztendőben az bankó czéduláknak értéke is meg csükkent, mert 5 fbul csak 1 forint más megént papiros pénz lett, én tehát ezen idő lefolyta alatt némely creditorokat, kiknek igasságos praetensiójokat el ismértem, ki fizettem, Bertalanfinak, ugy feleségének Boros Klárának, kinek az anya született Kászony leány volt, több izben auctiókat adtam és az zálogos summát 1811^{dikben} a régi bankóknak meg változtatássá után conventionalis pénzre határozni igyekeszttem, ugyanis az 1811^{dik} esztendőben öszvő számlálván már az előtt adott auctionalis summákat, hogy a tőke pénztl nagyobb számra emelhessem, az néhai édes atyámtul Istenben boldogult Vörös Sándortul maradott ősi

mihályi T. N. Soprony vmgyében portiómat is Boros Klárának és akkori második férjének Borsfay Antal kapitánynak álltam adtam és így 811^{dikben} az kurtitsi jószágaimnak tőke pénzét száz ezer conventionalis pénzre föll emeltem. 1817^{dikben} a fölséges septemviralis táblán végsőképpen a pör elvégződött és a t. districtualis debreczeni táblához pro executione visszaküldődött, a honnénd pro 12^a Apr. 817. t. districtualis tábla assessora Temesváry ur, mint exequens bíró ki küldetett, akkor több ezerekből álló adósságokat magamra vállaltam, némelyeket mingyárt ki fizettem, Borsffay Antallal és hűtvesseivel Boros Klarával újra az exequens bíró előtt meg alkudtam és Isten kegyelméből máj napig minden pörben lévő adósságokat, hogy az jószágom eránt semmi kérdés ne lehessen, sem pör, patvárkodásban újra ne idéstethessem, még consiliarius Berzeviczy urat is, melly adósságnak részben való ki fizetését az eötsém magára változta, ki fizettem, tsak hogy leg kissebb okot ne adgyak az jószág eránt való pörre, Borsfay kapitánynak is és Boros Klárának egyszerre, a mint az kezemben lévő quietantiája bizonyította, huszon három ezer fkat fizettem és így a sofronyai és kurtitsi jószágomnak tőke pénzét szabad épületekkel újra harmincz két esztendőkre száznegyven ezer conventionalis forintokra emeltem és meg szereztem. Ki fizettem ugyan Isten kegyelméből a pörben lévő adósságokat, a mint előbb mondtam, de hogy a pörben lévő adósságoktul szabadulhassak, más jó barátimnál adósságokat tenni kéntelené tettem, melyeknek terhét most is viselem, mert ki ki tudgya, a ki próbálta és el hiheti, hogy 13 esztendeig districtualis tábla és a fölséges curia előtt pört viselni és több izben Aradrul Debreczenben és Pestre utazni, pört folytatni nem kevés költségben telhetik, e mellett öreg létemre, nem kevés gondal, nyughatatlansággal, törekedéssel és álmotalansággal sok északákat töltöttem és dolgoztam, az testvér eötsém pedig ezen bajoktul és fáradtságoktul ment volt, melyeket én gyermektelen lévén tsak egyedül a meg csükkentt familiám boldogságáért örömet cselekedtem, az alatt az eötsém hasznossabb jószágnak, mintsem magamnak hagytam, Kurtitsnak jövődelmét a nélkül, hogy a processus költségeire egy Xczárral vagy egy lépéssel concurrált volna, békességessen használta, mind ezen föllebb irtt száz negyven ezer forint conventionalis tőke pénzhez és költségeimhez, ámbátor nagyobb jövődelmű jószágot birt Kurtitsot, mintsem magamnak hagytam, nem többel, hanem tizenöttezer forintokkal, banco czédulában concurrált testvér eötsém Jóseff, ezen itten irásbon foglaltt tetteket házomnál Sofronyán testvér

eötsémnek Joseffnek Bolla László Boriska testvér hugom fia előtt előll számláltam, ki előtt is meg ismérte, hogy ezen terhekhez és költségekhez nem többel, hanem csak 15 ezer id est tizenöttezer fkal váltó czédulábon concurrált.

Minekutánna az ihász T. N. Veszprény Vmgyei és penteley T. N. Fehér Vmgyei elő kellő emberekből álló familiánk deficiál, a Soprony és Somogy Vmgyei familiánk pedig az két ágon lévő csekély jószágok osztályai által meg csökkent, én a magam Arad Vmgyében szerzett jószágomat az T. N. Arad Vmgye archivumában már bé adott testamentum szerént az familiánk fiui ágaira meg osztathatlanul rendeltem és hagytam; hogy tehát az leány ágon lévő testvéreim is egy részben testvéri hajlandóságomat és szeretetemet tapasztalyák, kikre és testvér eötsémre Jósefre halálom után nekem az édes atyántul hagyatott Mihály ösi jószágomnak vissza szállani kellenék, de mivel ezt az Arad Vmgyei jószágért leg inkább azért elcseréltem, hogy az jószág kiváltássa terhessebb legyen, tehát rendelem, hogy Jóseff eötsém ezen ösi portiombul ne részeseljen, mivel eő az Veszékényi ösi jószágát el adta és nintsen már oka Soprony Vmgyében utazni, ezen portio harmad részinek tiz esztendő béli jövedelme pedig alig fizetné meg egy utazássát, de különben is már az kurtitsi még 803^{dikban} által adatott és vétetett jószágomnak birtokával és jövedelmével bőven ki vagyon elégétve, azért nehog testvéreim Jóseff eötsémet, ki már Sopron Vmgyében semmit nem bir vagy legatariussaimat itten Arad Vmgyében testvéreim lakássátul mesze földre kénytelenek legyenek jussaikat keresni, mivel Borsfay Antal és Boros Klára ezen nekik által adott Miháli részemet nyolcz ezer fkon váltó czédulában T. Horváth familiának el adták, mint kedves néném Anna özvegy Szombatheliné négy ezer fokban, mint testvér hugom Boriska özvegy Bolláné négy ezer fokban váltó czédulában succedáyanak, kedves Nani nénémet magam, vagy legatariussaim fogják fizetni, Boriska testvér hugom pedig özvegy Bolláné azon tiz ezer fkbul, a melyeken az eötsém Jóseff veszkényi portioját meg vette, az 4000 ezer fkat huzza le és 4000 ftyát valutában tartóztassa vissza, ezen rendelésemet magam 20^a May 1820. itten Sofronyán Bolla László Boriska hugom fia előtt testvér eötsémnek Jóseffnek magam meg mondtam, de mivel Boriska hugom özvegy Bolláné már majd esztendőül fogva a 4000 fknak birtokában vagyon és a successiónak csak halálom után volna helye, mind azon által még életemben már az 4000 fnak hasznát és capitálissát veszi, hogy Nani testvér néném is özvegy Szombatheliné addig is, még ki fizetem a 4000 fkat, valami

hasznát lássa, rendelyem, hogy azon két száz fkat, a melyekkel Szombatheliné néném vője Sarlay Bollánénak vagy fiainak tartozik, meg semmisítettessék és minden fizetés nélkül a Sarlay kötelező levelét visza adgyák. Mellynek nagyobb bizonságára adtam saját kezemmel irtt és alá irtt ezen rendelésemet. Sig. Sofronya 23^a May 820.

Farádi Vörös Ignác mpr.

Coram me Ladislao Bolla mpr.

III. Codicillus testamenti.

(1823)

Én ugyan alább irt Vörös Miklós ötsémnek a tettes ns Arad vmegye archivumába bé adott testamentumomba sofonyai pusztátskámba egynehány hold földeket és ahoz szükséges gazdaságbéli eszközöket és marhákat rendeltem, de minek utánna sem akaratom szerint katonai és egyéb hivatalokban foglalatoskodni, ámbár elegendő módokat nyújtottam, nem kívánt, a gazdaságban is semmi jelét ügyességnek adni (áthúzva: *mutatta*), sőt attul méltán tarthatok, hogy a pusztátskában néki rendelt hagyományomat más idegen használná és az iparkodó Zsiga universalis haeres ötsémnek idegen nem kevés boszuságot és a gazdaságban hátra maradást okozhatna, azért azt rendelem, hogy Vörös Miklos távuljabrul való ötsém, kinek minden alkalmatossággal nyújtottam maga pallerozására, a pusztátskámba semmi részetskét ne kapjon, se marhát; elégedjék meg avval az én majorommal, a melyet fákkal egészen bé ültettem, be-tsületessen bé kerítettem és az ő gond[viselés]e alatt majd el pusztult, azon kívül a magyaráti [szőlő] végibe Muszka felül levő szőlőtt, mellett az ő számára vettem, ezen két meg nevezett darabb földek is, ha Miklosnak fiú ága nem maradna, visza száljanak Vörös Zsiga ötsémre, ezeken fellül még Vörös Miklos életben marad, adjon néki Zsiga ötsém száz ötven i. e. 150 f^{kat} váltó czédulában minden esztendőben, egyéb eránt ezeken kívül a mellyeket ezen írásomban meg neveztem, semmivel, sem lakással, sem tartással Zsiga ötsém nem köteles, életben is többet lakott más házánál, mint az enyimben, mely rendeléseimnek meg tartása következésében adtam ezen saját kezem és pötsétemmel meg erősített írásomat.

Sig. Arad die 1^a Martii 1823.

Faradi Vörös Ignátz mpr.

(L. S.) Elöttünk Kováts János mpr. Ns. Arad Vmegye első all-ispány

(L. S.) Mátsai és Kis Orosinyi Csernovits Pál királyi tanácsos m. pr. (L. S.)

Ezen Codicillust Titult Vörös Ignátz ur maga kezével
irt originalis codicillussábul dictalta. Signat. Arad, die 8va
Martii 1825.

Borós Jenei Atzél János mpr.

Előttém qua requisitio teste

Laitner András mp. ezeredes kapitány

alá írássommal meg erősítettem.

Sig. Arad ut supra

Farádi Vörös Ignátz

Coram me item requisto teste

Mandil Aloys. Andreas mpr.

I. Ctus Temes T. J. Assessore.

Anno 1825. Die 21^a Junii in possessione Glogovatz con-
p[arent]les nbles una constituti supra praeattactam declara-
tionem Dni Splis Ignatii Vörös de Farád tamquam ultimam
Testamentariam voluntatem suam esse declaravit, in cuius
fidem tamquam requisiti testes praesentibus subscribimus.

Sig. ut supra

Fridr. Házy

I. Ctus Arad Jurassor

Antonius Lony de Lony mpr.

I. C. Arad Exactor

Jos. Ormós mpr.

I. Cottus Arad Judlium

Carolus Bosnyák mpr.

I. Cottus Arad Jurassor

Franciscus Fogarasy mpr.

Joannes Bogyó mpr.

IV. Újabb pótlás a végrendelethez. (1825)

Én ugyan a Tekintetes Nemes vármegyének régen beadtam a testamentumomat, de most betegségemben látom, hogy némelyek mit akarnak holtom után tselekedni; azért, ugyan beteges állapotban, de eszemen lévén, a csekély vagyonomról a Tellyes Szent-Háromság nevében, e következő rendelkezéseket teszem:

1° Kurtitsi jószágomat még 1803 1ma novembris által adtam 53. $\frac{4}{8}$ sessióbul álló jobbágy helyekkel, tizenhét dohányossal és 500 allodialis hólddal, hogy az ötsém Vörös József feleségivel együtt betsületessen élhessen, én többet adtam által mint magamnak megtartottam; így én a kevesebb jószágbul fizettem adósságokat, interesteket, annakutána, amidőn Berthalanfy creditorai, kitől a jószágot vettem, a districtualis táblához igazítottak és ott keresték ellenem adósságukat; én az ötsém Jósefnek úgy adtam által Kurtitsot, a mint én Berthalanfitól vettem, én az egész jószágot Berthalanfitól hatvan ezer forint bankó cédulában vettem, időközben a processus lefolyta alatt, száz ezer conventi-onális forintra felvittem a zálogos summát, erre adott az ötsém a kurtitsi jövedelemből az első bankó czedulák elmultával — Einlösung Scheinban három ezer forintokat; a többi creditoroknak mind capitálissát, mind interestét én fizettem és erre az auctiora őss jószágomat adtam tizenkét ezer forint conventios pénzben Borsfainak, tehát az őss jószágomat Kurtitsért és Sofronyáért adtam és a capitalis már Kurtitsban be lévén számlálva, nints mit praetendálni Vörös Jósef ötsémnek az őssi jószágbul még ezen kívül imponáltam néki Boriska húgom kifizetését, most praetendálja, hogy Kurtitsot absque omni onere adtam néki; amint a matrimonialis contractussának tenorja mutatja, úgy adtam mint én birom Berthalanfitól, a processus pedig megmutatja, hogy én a hatvan ezer forint bankó cédulát, én száz negyven ezer conventios forintra vittem az én költségemmel és fáradságommal, most is Kurtitsra teszek hetven ezer forintokat — a fent ki tett summa felét — oly formán, hogy a húgom Boriska Bolláné gyermekeit az ötsém Vörös Jósef ki fizetni

tartozzon ; melly szándékomat Jósef ötsémnek a pusztán a szobámba, Bolla Lászlónak jelen létében, megmondottam, és ő semmit ellene nem szólván, elfogadta, mely szándékomat akkor többször is említettem, s mondtam, hogy Náni nénémet én togom kielégíteni,

2° Ez nem nagy teher ahhoz képest, amit én vittem, ő processusban nem költött, sem fáradozott, többet adtam, mint magamnak hagytam ; olyan részt adtam, melyből, a mint a tekintetes nemes vármegye tudja, nem második kapitány, hanem egy generalis betsületessen el élhetett volna ; helytelen kívánság, hogy én a testvéremnek hagyjam, a mit szereztem. kivált az olyan testvérnek, kinek kevély felesége soha sem betsült, sőt ha mellettem elment szekeren, hogy ne köszönnyen papirost vett ki a zsebjéből, úgy tévén magát, mintha olvasna : Pesten is akaratom ellen helytelen kívánsága után ment lakni, sőt az urának irtam levelet, hogy ez ez nap Kurtitsra megyünk valami dologban, rendelné az helység biráját a házához ; a kitett napon oda mentem, kérdeztem, hol lenne a bíró ? azt mondá az ötsém, hogy nem tudna a dologról semmit, melyre azt feleltem, hogy megírtam eljövételünket ; arra azt mondá az ötsém, megbotsáss bátyám ! azt végeztük feleségemmel, hogy leveledet többé fel nem nyitjuk, mert mindenkor dorgálsz, tehát ezt a leveledet sem nyitottuk fel és így betsülték ; de heában is adnék, mert a ki Kurtistból terh nélkül el nem tud élni s nem volt elég, ha három annyit hagyhatnék is, mégsem volna elég.

3° Sofronya pusztámat és mindenemet Vörös Zsiga ötsémnek és feleséginek Lenkó Kiss Erzsébetnek (kit a sógor asszonyom atyafinak ösmérni nem akar, ámbár az egész vármegye tudja, hogy kitsin születésből való, azt is, hogy Csanádon attya kamerális ispány volt, a sógor asszonyom attyát pedig Szluha Antalt, midőn én juratus voltam, úgy kezdettem meg esmérni mint szent ágothai pusztán a Vajdáknál lévő ispányt, mellyik nagyobb születéssel bír ? ítélje a nemes vármegye, ámbár a születés nem tsinálja az embert, hanem az erkölts) hagyom, mellyel köteles is vagyok, mert mostani betegségemben is, mely már fél esztendeig tart és járni nem tudok, ők a gyámolóim és az Zsigmond ötsém 25 esztendőktől fogvást fiui kötelességgel viseltetett hozzám — ő volt jó gazdám és megőrzője minden vagyonomnak, a mit az egész nemes vármegye tud, ha ez nem volna, most idegenekre kellene pazérolnom mindenemet, mert sem testvér ötsém Jósef, sem sógor asszonyom azolta, miolta Sofronyát által adtam Vörös Zsigának, nállam

nem vóltak, az előtt is esztendőnként nem alkalmatlankodtak, úgy éltek minden kor mintha legkevesebb háladatossággal nékem nem tartoznának, nem is kívánom, éljenek szeren-
tséssen.

4° Anna nénémet, özvegy Szombathelyinét fizesse ki Zsiga ötsém négy ezer forint conventiós pénzel.

5° Az Miklós ötsém eránt tett és Atzél János urnak által adott rendeléseimet, helyben hagyom.

Melynek nagyobb hitelére teszem megvilágosítását az előbbeni tett testamentumomban tett rendeléseimnek.

Költ Aradon Martius 17^{ikén} 1825. esztendőben.

Farádi Vörös Ignác mpr.

Irtam én Deánovich Károly,
Tettes Ns Arad Vgye Esküttje, a
kinek tulajdon maga a Tettes
Farádi Vörös Ignátz Tbla Bíró Úr
dictálta és el is olvasta.

V. Vörös Ignác Sofronyát unokaöccsének Vörös
Zsigmondnak adományozza.

(1825)

Alol irt adom tudtára mindeneknek, a kiknek illik és vallom, hogy tekéntvén egy részről szeretett ötsém Vörös Zsigmondnak és hitvessének minden körülállásokba érántam be bizonyított, több mint gyermeki szereteteket, valamint e jelenvaló betegségembe való gyámolításokat és gondvisel-tésemet; meg fontolván más részről, ugyan nevezett öt-sémnek. kit az isten több gyermekekkel meg áldott, ifjusá-gától huszon négy esztendőig mellettem és én érettem szen-vedett nyomorúságait és fáradozásait, szorgalmas gondos-kodása és igyekezete által minden vagyonomnak történt gyarapodását s meg tartását; úgy nem különben azt is, hogy az ő befolyásával és igyekezetivel Mosonyban folyta-tott buza kereskedésből vett nem kevés mostani vagyonom szerzésére fordított nyereségből, ámbátor írásba is néki meg-adtam, hogy ő fog keresményembe nagyobb részbe succe-dálni, még ez óráig nem részesítettem, minek utánna test-vér ötsém Josef kapitánynak az házassága előtt adott ezer háromszáz forintokon kívül 1800-ik esztendőbe általam zá-logban szerzett Kurtits és Sofronya jóságomból, Kurtitsnak jövedelmét tisztességes éelmére még 1803-ik esztbe az deb-retzenyi districtualis táblán ellenem indított és tulajton (igy) terhes költségemmel és fáradozással a felséges curián keresztül vitt pörbe hozott ítélett végre hajtása alkalmas-ságával azon kurtitsi részre fekvő 60 az az hatvan ezer fbul conventionalis pénzbe álló summát, ide értvén Josef ötsém által az által engedett kurtitsi jövedelemből potolás fejében adott summát is, egyedül testvéri szeretetből és szí-ves indulatbul felesége született Szluha Magdolna által való tsufos megvettetésemet számba sem vévén, által adtam volna és így minden akár melly szín és tzim alatt ellenem formál-ható praetensiójára nézve ki elégittem volna, igazságosnak és kötelességemnek találván a jót és szerezni segítőt meg jutalmazni és az közös iparkodással szerzet vagyonba ré-szesíteni; annál fogva ez mostani betegségemből száрма-

zott erőtlenségem miatt, melly már az ősztől fogva tart és a nagy Isten tudja mennyi ideig fog még tartani, elégtelen lévén a gazdaság folytatására és kívánván is még most életembe szeretett Zsigmond ötsémet, a ki eddig is gondomat viselvén, ez után is reménylem, hogy hiv gondoskodással fog lenni eránlam, ne hogy holtom után akár melly engem nem tisztelő atyámfia által háborgathasson, az általam a Tettes Ns Vármegyéhez bé adott testamentom értelme szerént, mellybe universalis haeresemnek ki neveztem, birtokba helyheztetni, sofronyai pusztámat, mellyen az ő igyekezete által nevezetesebb épületeket tettem és instructiot szerzettem, azon jussal, mellyel én birtam halvan ezer rfrint conventionalis pénzbe inscribálom és resignálom, ugy az ottan található épületeket és minden akár melly neven nevezendő vagyonomat örökössen által adom és engedem. Mellynek is nagyobb hitelére és erejére adom ezen inscriptionalis és átal adó leveletem Aradon 825-ik esztendei Január 24-én. L. S. Vörös Ignátz m. k. Coram nobis Sigismundo Edlspacher, I. Cottus Arad. Or. Judlium (L. S.) et Carolo Deánovits Jurassore (L. S.)

Az meghitelesítettett párjával összeegyeztette Aradon apr. 17^d 828.

Ns Arad Vármegye levéltárnokja
Dankó János mpr.

VI. Vörös Ignác beadványa Aradmegyéhez
Sofronya átadása ügyében.
(1825.)

Tekéntetes Nemes Vármegye!

A folyó 1825^{ik} esztendő Februarius 21^{ikén} tartatott közgyűlés alkalmával, a midőn fő szolga bíró Edlspacher Zsigmond és Dianovits Károly eskütt urak által a sofronyai pusztá birtokomnak az ötsém Vörös Zsigmond részére a folyó 1825^{ik} esztendő Januarius 27^{ikén} lett által adatása iránt bizonyság levelet és egyszersmind bé mutatást tettek volna, azon alkatmatossággal az ötsém kapitány Vörös Josef részéről Neumann Ferentz ügyész ur szóbeli protestatioval ellene mondván az által adásnak, azt declarálta: hogy abbéli ellentmondását írásba is elő fogja a Ns. Vármegye előtt terjeszteni; ezen ígéretet az $\frac{1}{2}$ alatt ide mellékelte tettes fő Notarius urnak bizonyítása szerint a múlt Aprilis holnap 25^{ikéig} nem tellyesítette, ámbár több gyűlések tartattak; hihető, hogy halálomra várákozik és akkor szándékozik bé adni ellentmondását, bizonyosan ollyast valamit akar bé adni, ami az valósággal meg nem egygyez, én hallottam ollyan embertől, aki azt mondotta, hogy alá írásomat látta, a midőn az ötsémnek leány gyermeke született, hogy a leánynak is successiot adtam a jószágból, pedig soha, a mint a matrimonialis contractus mutattya, leány gyermeknek successiot nem adtam; lehet, hogv most is valami ollyat akar az ötsém producálni, azért nem meri életembe elő mutatni. — Azt adtam az ötsémnek írásba, hogy a kurtitsi jószágra zálog tőke pénzül 70.000 conventionalis fkat. engedek, de egyéb írást néki nem adtam és ha mást ezen íráson kívül producál az ötsém, annak ellene mondok és azt hamisnak decláralom. Hogy pediglen az fent nevezett íráson kívül egyebet az ötsémnek nem adtam légyen, azt valamint a testamentomom, mélyet több esztendőkkkel a Tettes Ns Vármegyéhez bé adtam, ugy az testamentom következésében a sofronyai pusztának resignálása is minden kétségen kívül teszik, melly resignatoria az ötsémet írásba meg hívtam. — Utobb be adtam könyörgő levelemet a Tettes státusok-

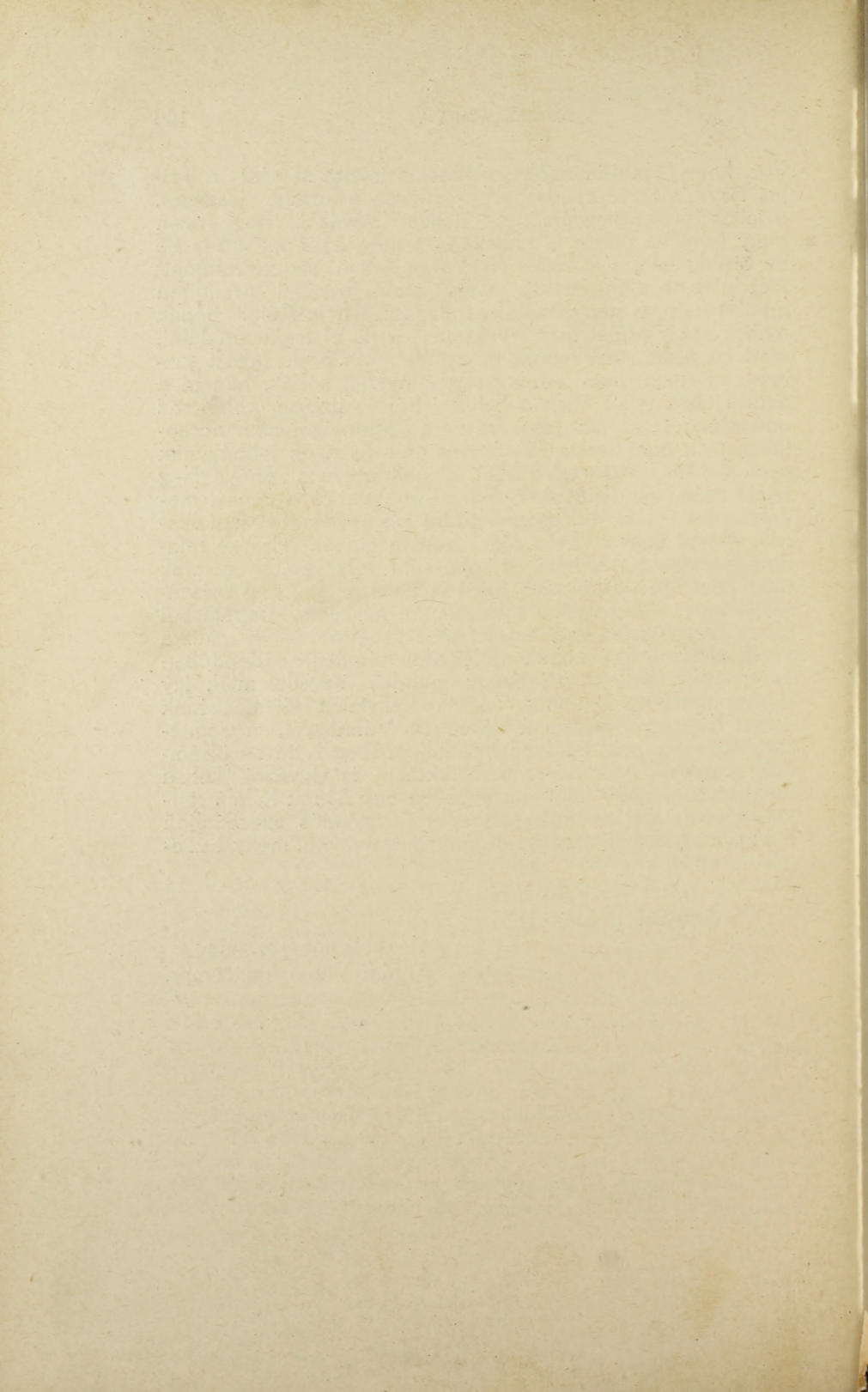
hoz, hogy a matrimonialis contractus tenora szerént a Tettes Ns Vármegye sequestrumot tégyen a kurtitsi jorzágra, a tettes Ns Vármegyének azt tettzet végezni, hogy azon tárgy iránt az ötsém is halgatasson meg, akár mit ad is bé az ötsém, kérem a Tettes Ns Vármegyét a sequestrumtom¹ recedalni ne méltóztasson vagy azon jorzágot arendába adatni kérem, mert az ötsém hitvesse, aki is Antal fiának avitica successioját már elprédálta, ezt is el fogja prédálni, mert őő nekem azt mondotta, amidőn a pesti lakást számére vettem, nem Vörös keresményéből költök, hanem a Szluhájból, tehát éljen a Szluhájból és fizesse abból az adosságokat; kurtitsi jorzágra egyéb adosságot nem acceptalok, tsak consiliarius Csernovics urét és azon jobbágynak circiter 3000 fl. béli adosságát, akinek altya s annya meg halálozván, mindenét az ötsém el adatatta és a pénzt magához vette, több adosságról tudni leg kevesebbet sem akarok. — Az ötsém Vörös Jósef igen jó ember, felesége minden gyengeségét el nézi és soha sem lesz belőle semmi, mert nem tud parantsolni, most is hallom, hogy a mészárosból három esztendőre való arendát fel vett, Banatusból búzát kért költsön, meg adás fejébe rabátra és a piatzra vitték el adni, így szokott cselekedni minden esztendőben és így meg fosztatik a jobbágy minden segedelemtől, így rontya magát és fiát, hogy felesége helytelen kívánságának eleget tehessen. Kérem a Tettes Ns Vármegyét, a sequestrumtól vagy arendától ne recedáljon, mert a fia az ötsémnek successio nélkül marad. Különben is vigyázni kel a familiámnak, hogy talán ha egyetlen egy fiának halála történne, onus alá ne jöjjön a jorzág és így más succedaljon Kurtitsba. Mellyek után kérésemet meg ujtván, melly tisztelettel vagyok

Az Tettes Ns Vármegyének
Sofronyán 1^a Maji 1825

alázatos szolgálja
Farádi Vörös Ignátz mpr.

¹ Így: töl helyett.

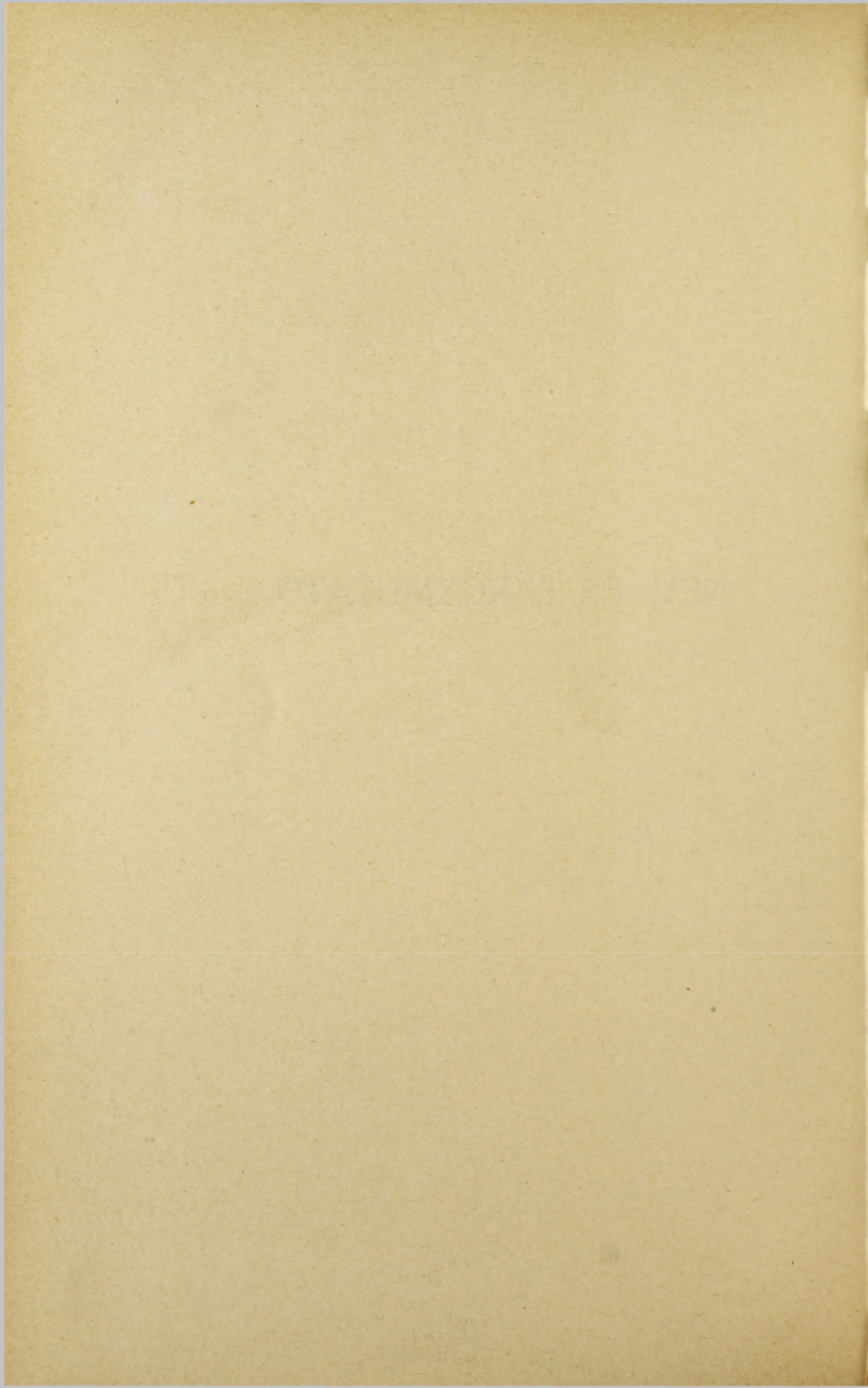

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

Alafi Lajos 24, 37, 95, 123, 152

Abstossmagasin 69

Acta familiarum nobilium 5

Actio fiscalis 38, 122

Adjutáns 69

Administratio cameralis 65

Administrator cameralis 160

Administrator, temesmegyei 47

Admonitio 52

Aerarialis gabona 91, 93

Aerarialis örlés 91

Aerarium 60, 70

Alispán, aradi 17

Althan gr. 19

Agens 127

Ajka 4

Alkancellár 17

Alsó tábla 32, 33

Anky (Archi Pál) 114

Arad 37, 49, 51, 73, 131, 144, 151,

161, 162, 164, 166—168, 172, 174,

176, 188, 191, 196

Arad-csanádi katonai határőrvidék 49

Aradi alispán 17

Aradi major 183

Aranybulla 116

Archi Pál 114

Assignatio 114

Assistensek 28, 106, 107

Assistens-commando 66, 138

Atzél Antal 51, 153, 168—173

Atzél Béla br. 173

Atzél család 11

Atzél István 6, 9, 11, 12, 17—19,

23—26, 32, 37, 48—51, 61, 110,

113, 121, 130, 133, 142—144, 150,

152—154, 156—158, 160, 161, 163,

165—168, 170

Atzél János 153, 154, 169—172, 191,

194

Atzél József 153, 171—173

Atzél Péter 173

Atzél Sándor 153, 169, 171—173

Atzélné Gaál Borbála 152

Auctionalis summa 180

Agoston Lajos 18, 39, 41, 43, 125,
128

Anyos Pál 8, 10

Babóth 5

„Babylon tornya” 24, 137, 138

Bachó János, desséri 25, 61, 121,
143

Bajor örökösödés 14

Bakos Pál 38, 130, 148

Balassa Ferenc gr. VII, 16, 34—37,
41, 43—47, 117—122, 124—129,
146, 154

Balás Antal 130

Balázs, sipeki 19

Ballagi Aladár 108

Bandérium 32, 113

Barcsay Ábrahám 7, 8, 108

Barczay Agóts 108

Barthos 156

Bartoska Ferenc 36, 184

Bartoskáné Winkler Anna 36

Bábolna 150

Bánáti hadtest 62, 96, 100

Bánáti jószágok 121

Bánáti vármegyék 116, 126, 132

Bánofcse 86, 87

Bánság 22

Bánsági hadtest 28

Bártfa 130

Bassanyiai töltés 86

Batthányi Lajos 5

Beél 163

Beled 5

Belgák 114

Belgrád 7, 28, 29, 31, 82, 94—114,
136—138

Belgrád kapitulációja 109

Belgrádi garnizon 112

Belgrádi táborozás 104

Bekebelező bizottság 17

Benyák Bernát 16

Berlin 98

Bertalanffy Thádé 50, 179, 180, 187,
192

Bertalanffyné lásd Boross Klára
 Berzence 138
 Berzeviczy 188
 Berzova 86
 Bezdini gör. kel. monostor 19
 Bécs 10, 13, 15, 19, 26, 27, 34, 37,
 43, 50, 87, 95, 97, 98, 109, 112,
 114, 117, 121, 126—129, 132, 135,
 136, 138, 143, 145, 148—155, 165,
 168—172, 175, 176
 Bécsi levéltár 53
 Blumenthal 19
 Bogyó János 191
 Bolla Klára 4
 Bolla László 189, 193
 Bolláné 181
 Bonaparte 98
 Boross József 28, 106, 107
 Boross Klára 7, 49, 50, 52, 179, 180,
 187—189
 Borosjenei uradalom 30, 48, 50, 152,
 153
 Borosjenő 48, 50, 52, 150, 155—168,
 170—172
 Borsfay lásd Pösfay
 Bosnyák Károly 191
 Botka Ádám 4
 Botka Ferenc 4
 Botka József 4
 Botka Rozália 4
 Böszörményi József 107
 Brenner 44, 123—125
 Browne J. G. gr. 30, 109—112
 Brigadéros generalis 8
 Bruckenau 19
 Buchhalter 164
 Búcsu 4
 Buda 10, 31, 32, 36, 50, 90, 113, 115,
 118, 119, 135, 140, 143, 149, 155,
 164, 165
 Budai tankerület 11
 Budapesti kegyesrendi főgimnázium
 12
 Buth Margit 185
 Buth Mihály 185
 Butyin 157
 Bűnperek 134
C
 Cameralis administratio 23, 25, 65, 123
 Cameralis administrator 160
 Cameralis úriszék 124
 Camerarius kulcsok 150
 Cancellaria 46, 78, 79, 92
 Cancellista 28, 106, 108
 Catilina 44
 Civilis conscriptor 138
 Colloredo gr. 105
 Commissariat 79, 108

Commissariat 79, 108
 Commissariat 79, 108
 Commissarius 61, 63, 70—72, 74, 75,
 113, 126, 137—139, 141
 Concursualis pörök 180
 Conductor 60, 69, 76—79, 106
 Confidens 47, 147
 Congressus (lásd: Kongresszus)
 Conscriptio 26, 66, 136, 137
 Conscriptor civilis 138
 Contumacia 81.
 Criminalis processus 134
 Csanádi nagyprépost 39
 Császár Elemér 8, 10
 Csehek 114
 Csekonic József 149
 Csepeg 159
 Csernegyháza 18, 19
 Csernel Gábor 6
 Csernovics Pál 180, 186, 190, 198
 Csernovicz 96
 Csigerszöllös 172
 Csornai káptalani levéltár 5
 Csögle 4
 Csurgó 50, 167
 Curator sequestri 181

D
 Dankó János 196
 Dániel br. 115
 Dániel Jánosné 184
 Deánovich Károly 194, 196, 197
 Debrecen 107, 170, 188
 Denunciatio 44, 46, 60, 61, 68
 Deperdita 70, 75
 Deputatio 75
 Deseő Ádám 18, 142, 161
 Deseő János 172
 Dészán József 122, 160
 Dészán Zsigmond 122
 Diarium 71, 89
 Dicasterium 14
 Dietrich József br. 155
 Diploma coronationalis 119
 Director oeconomiae 140
 Ditrify 103
 Diurnum 60
 Divisionalis generális 81
 Domszky Antal 169
 Dreispitz 19
 Dugonics András 7

E
 Edelsbacher Zsigmond 158, 196, 197
 Engelsbrunn 18
 Eötvenes 50
 Equipirungsbeitrag 28
 Erdődy József gróf 172
 Eszék 58, 60, 61, 81
 Esztergár 8

Esztergom 133
 Eszterházy gr. 132
 Eugenius sáncai 102
 Excorporatio 35, 41, 46, 129, 135, 154
 Élelmezési tiszt 9
 Életes ház 19, 76, 91, 92
 Életes tiszt 92
 Érsekújvár 3

Faporció 73
 Farád 3
 Fegyverszünet 29
 Fehértemplom 62, 96, 97
 Felső tábla 33
 I. Ferenc 11, 36, 127, 147
 Festetich György gr. 114
 Fényes 62
 Finácsy Ernő 6
 Fiscalis actio 38, 122
 Fiume 14
 Fogasy Ferenc 191
 Fogl kapitány 82, 83
 Fournier A. 59, 114
 Főhadbiztos 28
 Főhadtest 28
 Főknézek 132
 Földesúri jobbágy 20
 Földmérés 26, 139
 Fővezérkar 28
 Fraknoi 41
 Francia háború 36, 98, 128
 Frankfurt 119
 Frankfurti koronázás 120
 Frank parasztok 20
 II. Frigyes 98
 Frummer Fülöp 153, 154
 Frummer Mihály 18, 121, 162
 Futlak 69, 93, 95, 96, 98

Gabonatransport 69
 Gálné 154
 Gárda 169
 Geheime Polizei 114
 Gemmingen Zsigmond br. 81—84
 Generalcommando 58, 73, 94
 Generalis perceptor 75
 Generalstab 101
 Geneyne báró 15, 28, 92, 93, 132
 Görögök 22
 Gradiska 58, 100
 Graeven-ezred 114, 115
 Graeven Márton br. 102
 Granitz katonák 34, 80, 86
 Grassalkovich 14, 159
 Grác 133
 Gráci egyetem 12

Greda 152
 Greifenthal 19
 Gurba 50, 163
 Gvadányi J. 32
 Gyarmatha 18, 158
 Gyorok 155
 Győr 133, 150, 167
 Győri kamarazgatóság 25
 Gyula 80
 Gyulai Ignác gr. 184, 185
 Gyürky, losonci 19

Haag-kert 157
 Hadbiztos 28
 Hadbiztosság 26
 Hadbiztosság felosztása 31
 Hadi contributio 19, 70
 Hadi élelmezés 70, 92
 Hadi pénztár 70
 Hadiszállítások 69
 Haditanács 98
 Hadik András gr. 30, 58, 96—98
 Hadik Károly József gr. 98
 Hadtest 28, 62, 96, 100
 Hajdusica 152
 Handler Ferenc 51, 154, 156, 167, 171
 Harmincad 132
 Haslinger gr. 77
 Határőrvidék 49, 65
 Határőrvidéki katonaság 34, 80, 86
 Házak megszámozása 136, 137
 Házy F. 191
 Heffer Mihály 51
 Helytartótanács 33
 Hendrey Simon 130
 Herbert-Rathkeal br. 57
 Hidvégi 39
 Horányi Antal 28
 Horváth János 49
 R. Horváth Jenő 62
 Horváth Kristóf 6
 Horvátországi hadtest 28, 100
 Horváth-szerb szabadcsapat 102
 Hóra 43

Incorporatio 16, 34, 57, 120, 126, 130—132, 140
 Installáció 48, 152
 Instantiák 21, 125, 127, 135, 146
 Institoris György 163, 164
 Institoris Samu 154
 „Instruction für das in Kriegszeiten aufgestellte Ober-Landes Commissariat” 27
 Insurrectio 184
 Invázió, porosz 27
 Itélőmester 32, 49

Izdenczy 16, 19, 46, 147—151
Igar 4
Ihászi 4
Illyr kancellária 35, 36, 117, 120

J
Jabloneczay Ádám 155
Jabloneczay Imre 155
Jabloneczay Károly 38, 155
Jabloneczay Mihály 18, 38, 39, 41—43, 126—128, 130, 154, 155
Jankovich A. gr. 11, 22, 25, 135, 159
Jankovichok 14
Janova 19
Jezernitzky Károly 120, 126
Jezsuitarend eltörlése 133
Jobbaháza 13, 18
Jobbágy 20, 122
Jovanovics püspök 35
II. József VII., 5. 11, 15, 16, 20—24, 26, 27, 29, 58—60, 62, 65, 70, 87, 93, 95—97, 112—120, 131, 135—139, 141, 142, 147
Jövedelembevallás 26, 139
Judicium delegatum 122, 123
Juramentum procuratorium 13
Jurátus 11
Juristitium 154, 156—158
Juszuf pasa 62

K
Kajászószentpéter 4
Kalácsa 19
Kamara elnöke 17
Kamara másodelnöke 45
Kamarai administratio 23, 25, 65
Kamarai dominiumok 21
Kancellár 45
Kancellária 46, 78, 79, 92
Kancellária, illy 35, 36, 117, 120
Kancellária, rác 118, 120, 126
Kancellista 28, 106, 108
Kapunvár 5
Karánsebes 62, 63, 142
Karánsebesi kaszárnya 63
Karánsebesi visszavonulás 29
Karlócai metropolita 34, 116, 144, 176
Katalin cárnő 26
Katona István 7
Katonai határőrvidék 86
Katonai karhatalom 44
Katonai raktár 69, 70, 76, 95
Katonai regulamentum 72
Kálnoki 60
Károlyi József gr. 110
Kászony 187
Kászonyi András 49
Kászonyi József 49
Keglevich Ágoston gr. 110

Kegyesrendi főgimnázium Buda-
pesten 12
XIV. Kelemen pápa 10
Kemény László gr. 7, 8, 133
Keminger (Gemmingen) 81—84
Kenyérporció 28, 74, 94, 106, 112
Keresztesi József 32, 98, 137
Kerületi biztosok 26
Kincstár 60, 70
Kincstári jószágok 14, 17, 19
Kinsky József gr. 87
Király koronázása 36, 119, 120
Királyi alhelytartó 10, 14
Királyi alügyész 10
Királyi biztos 22, 25, 43
Királyi commissarius 61, 118, 147
Királyi tábla 11
Királyi tábla ítélőmestere 12
Kisbecskerek 18, 19
Kisbér 167
Kis Erzsébet 182
Kisfalud 5
Kiskeszi 4
Kiss József 169
Kisszentmiklós 18, 19, 121
Kisszentmiklósi kaszárnya 70
Kloska 43
Knézich 132
Koalíciós háború 162
Koics Jefta 19
Kongresszus 34
Kongresszus, rác 118
Kongresszus, szerb 35, 117
Kongresszus, temesvári 34—36, 117, 128, 143, 176
Kormánybiztos 43, 44
Korona 97, 98, 135, 136
Koronázás 36, 119, 120
Koronázási okirat 119
Kovács Antal 10
Kovács hadbiztos 46
Kovács János 186, 190
Kovács Károly 123—125
Kovács Károly Lipót 20
Kovács Lipót 130
Kovosdinyi Basil 51
Kórházak élelmezése 29
Königshof 19, 40, 130, 143, 175
Königshofi gyűlés 45, 130, 131, 143, 175
Kőrösbökény 157
Kőszeghy, remetei 19
Kőszeghy János 37, 39, 41, 43, 44, 121—124, 146
Kőszeghy Judit 122
Kőszeghy László 39
Követek elszállásolása 32
Kreutzstatten 121, 162
Kriegscommissarius 94

Krim 37
Kulterer 19
Kúria 10
Kurtics 48—50, 52, 162, 179—182,
187, 188, 192, 193, 195, 198
Kurticsi járás 189, 192, 195, 197, 198
Kuvin 81, 155
Kücsük-kainardsi-i béke 26

L
Laitner András 191
Lakits György 7
Landerer 19
Landescommissariat 107
Landescommissarius 28, 94, 106
Lascy tábornagy 58, 62, 108, 109
Latzkovits, lörinckáta 19
Latzkovits György 41
Latzkovits János 61, 114, 115
Latzkovits István 31—33, 37, 40, 41,
43, 45, 46, 61, 112, 115, 124, 125,
127, 130, 131, 143, 175, 176,
Latzkovits László 41
Laudon 30, 58, 95, 98, 100—110
Lauer 105, 106
Lábán Antal 147
Lázár Lukács 80
Lendvai Miklós 12, 19, 61, 122, 124,
142, 147, 155, 160
Lenkó Kiss Erzsébet 51, 193
Levéltár, bécsi 53
Levéltár, csornai 5
Levéltár, temesvári 40, 53
de Ligne herceg 96
Lilien tábornok 80, 81, 86
Linke 110
I. Lipót 3
II. Lipót 11, 36, 112, 116, 117, 119,
120, 126, 130, 147
Lipót herceg 108
Lippa 142
Lippai járás 18
Liptay Antal 113
Lony A. 191
Lótáp 28
Lovász, eötvösesi 19
Lovász Amália 162
Lovász Antónia 142
Lovász Imre 151, 161, 162, 186
Lovász Zsigmond 17, 19, 20, 22, 24,
25, 27, 28, 37, 46, 47, 50, 61, 63,
70, 71, 121, 130, 142, 151, 152,
160—163, 166, 175
Lugos 63, 64
Lugozi 161
Lupes György 51

M
Madrid 95

Magasin 69, 70, 74, 77, 95
Magasinális biztos 9, 20, 70
Magasinális hajdu 71
Magasinális tiszt 78, 79, 88, 94, 95
Magyarád 173, 174, 183
Magyarádi szálló 183
Magyaruccai Stelczer-ház 32
Mainati 162
Majláth József gr. 27
Major, aradi 183
Makk 167
Makó 69
Manualis 71, 74, 75
Marengo 98
Marczali Henrik 4, 12, 16, 22, 23,
25, 34, 35, 61, 66, 70, 72, 98, 115,
135
Martinovics-féle összeesküvés 40, 41
Martinovics Ignác 40, 115, 141
Martinovics kivégeztetése 141
Martinovics-pör 61
Mária-kongregáció 6
Mária Terézia 5, 9, 14, 16, 21, 49,
117, 132, 135, 136, 140
Márki Sándor 12, 17, 48, 49, 51,
173
Mehádia 62, 96, 142
Mehádiai hadtest 62
Melczer K. A. 6
Mercy 18
Mercydorf 18
Mesterházy János 19, 39
Metropolita 34, 116, 144, 176
Mihailjevic 80, 102
Mihályi 5
Mihályi jószág 183, 189
Militaris magazinum 69, 70, 95
Mischel Boriska 184
Mitrofanov P. 136
Mitrowszky gr. 100
Mixta sedria 134
Mokra 50, 154, 166
Mokrai pince 156
Monostor 18, 19, 147
Mosony 50, 167, 195
Mosóczi György 154
Mozgósítás 27

N
Nagy Frigyes 98
Nagy Iván 4, 12, 152
Nagy László, perecsényi 8, 48, 51,
70, 154, 156, 157, 162, 163, 166
Nagybecskerek 80
Nagyigmánd 167
Nagyszentmiklós 164
Nagyszombat 7, 8, 133
Nagyszombati egyetem 3
Nagyvárad 168

Napidij 60
 Narcis Antal 130
 Náadori itélőmester 32, 49
 Nákó Cyrill 164
 Nákó Kristóf 164
 Nápoly 95
 Nemesei conscriptioja 97
 Nemesei házak numerizálása 97
 Nemesmagasi 5
 Neudorf 142, 161
 Neumann Ferentz 197
 Németek 22
 Német földbirtokosok 18, 21, 22, 39
 Német gyarmatos 18, 22
 Németbánsági ezred 86
 Német-bánsági határörvidék 65, 92
 Német-Écska 80
 Németség 19, 26, 29, 32, 65, 162
 Németség kúria 37, 48
 Németszentmárton 134
 Névery, varsándi 19
 Niczky Anna Mária 138
 Niczky Kristóf gr. VII., 14, 16, 17, 22,
 26, 30, 71, 131—133, 135, 137—
 140, 14, 2
 Nova donatio 4
 Nyáry Pál 70, 75

Oberlandescomissarius 28, 94
 Oberverwaller 19
 Odry András 122
 Oeconomiae director 140
 Olasz telepes család 18
 Oláhok 19
 Oppova 80, 81, 86
 Oppovai töltés 86
 Orczy br. 19
 Orczy József br. 158
 Orczy László br. 23—25, 33, 45, 127,
 129
 Orczy Lőrinc 158
 Orczydorf 19, 38
 Orczydorfi jobbagyok 122
 Orczydorfi pör 38, 41, 147, 148, 154
 Orczydorfi tumultus 41
 Orczykert 138
 Ordinaria poena 146
 Orlovát 80
 Ormós József 191
 Ó-Orsova 62, 113
 Országbíró 45, 63
 Országgyűlés 16, 32, 113, 116
 Országgyűlés 1790—91 16, 32
 Országgyűlések 1790—91, 1792, 32
 Országgyűlési akták 117
 Országgyűlési napló 33
 Orszáthy Péter 24, 152, 153, 156,
 157

Ostruznica 99, 102
 Öttevény 167

Padua 113
 Paholyok 23, 24, 95, 115, 123
 Pakác 64
 Palugyay Imre 70
 Pancsova 62, 80, 81
 Pankota 155
 Pálffy János gr. 4, 113
 Pálffy Károly 24, 45, 127, 128
 Páris 95, 172, 173
 Pécs 131
 Pécsi kerület 25, 113
 Pécska 161
 Pellegrini Károly Kelemen gr. 105
 Perceptor 75
 Pereszteg 138
 Perényi Imre br 50, 167
 Personalis 115, 116, 141
 Pest 10, 32, 126, 129, 134, 149, 153,
 154, 172, 173, 188, 193
 Pesti kamaragazgatóság 25
 Pesti kerület 28
 Pesti királyi tábla 9
 Péterfy br. 152, 156, 158, 164
 Pétervár 58, 81, 84, 94, 96, 118, 136,
 137
 Pétervárad 28
 Pétervári commandáns 60
 Pétervári Generalcommando 58, 61
 Poena ordinaria 146
 Pongrátz 108
 Pongrátz János 186
 Porosz invasio 27
 Porta 26, 27
 Pósfay Antal 180, 188, 189, 192
 Pósfay József 45, 130, 143, 144, 176
 Postaállomás 19
 Postamester 145
 Potsdam 98
 Poltyondi József 18, 130, 143, 144,
 176
 Pozsareváci béke 17
 Pozsony 37, 65, 97, 93, 120, 135,
 136
 Pozsonyi koronázás 120
 Prater 149
 Processus civilis 134
 Processus criminalis 134
 Prónay László br. 146, 147
 Proviantamt 78
 Provincialis commissariatus 25, 27,
 28, 58, 123
 Pruzsinszky János 38, 45, 130
 Pulay Imre 186
 Pusziakovácsi 4
 Putnik Mózes 34, 116

- R**abach kapitány 30, 66, 68, 76—
 80, 84, 87, 88
 Radivojevic 80
 Raktár 70, 74, 77
 Raktár, katonai 69, 70, 95
 Rautenstrauch 62
 Rác földbirtokosok 21, 39
 — kancellária 118, 120, 126
 — kongresszus 118
 Rácok 16, 22
 Rákóczy-pince 50
 Rátz tiszttartó 166
 Regimentbéli adjutáns 69
 Regulamentum 72
 Regulamentum illyricum 117
 Regulamentum militare 70, 94
 Reizner János 77
 Restauratio 113, 143—145
 Rhédey János gr. 186
 Richán br. 122
 Román-Ecska 80
 Róth Antal 10
 Róth Sándor 8

Saágh 19
 Sabác 58
 Sakabenti Ivanovics József 119
 Salhausen br. 19
 Saurau János gr. 19, 39, 41, 131,
 175
 Savoyai Jenő 101, 102, 104, 106
 Sámuel Anna 3
 Sáncépítés 29
 Sándor főherceg 45, 128
 Sárpentele 4
 Schitz Borbála 6
 Schmidfeld tábornok 34, 35, 117,
 118
 Schmideg László gr. 138
 Schwartzner L. M. 70
 Schwerer 174
 Schwicker J. H. 21, 34, 36, 37, 116,
 128
 Segenthau 19, 64, 121, 129, 143, 144,
 146, 151, 154, 155, 160, 161, 174—
 176, 185
 Semendria 104, 113
 Semsey András 17, 167
 Seneca 98
 Sics Borbála 13
 Silingyia 161, 163, 165
 Sikula 50, 166
 Skerlecz Jozefa 172
 Slachta Gábor 156
 Sofronya 7, 48—50, 52, 157, 162,
 166, 179, 185, 186, 192, 195, 197,
 198
 Sofronyai jószág 182, 183, 187, 188,
 190, 195—197
 Söhivatal 19
 Sóky János 95, 96
 Sollicitator 127
 Somogyi 125
 Somogyi Ferenc 10—12, 18, 133,
 134, 144
 Somogyi Lipót 134
 Sopron 7, 82, 132
 Soproni bencés gimnázium 6
 Soproni jezsuita gimnázium 6
 Spanyol telepes család 18
 Specht 19
 Specht Ferdinánd 37
 Splényi József br. 16, 17, 20, 21, 29,
 38—41, 43—46, 113, 120—127, 130,
 131, 143—146, 148, 154
 Steinbach Ferenc 173
 Stelcerzház, Magyarucca 32
 Steuerregulierungs Cancellarie 65
 Sváb parasztok 20
 Svábszentpéter 19
 Szabács 100, 102
 Szabadkőművesség 23, 24, 115
 Szabadkőm. páh. 23, 24, 95, 115, 123
 Szabó Ferenc 45, 130
 Szalay László 35, 36
 Szaplanczay 119
 Szárföld 5
 Sebeny Mihály 45, 130
 Széchenyi Ferenc gr. 113, 142
 Széchenyi István gr. VI, 23
 Szeged 29, 63—66, 69, 75, 76, 88,
 92, 93, 95, 167
 Szekusit 19
 Személynöki ítélőmester 10
 Szende 18
 Szende Béla 153
 Szendrő 104, 113
 Szentandrás 18, 19
 Szentandrási járás 18, 37
 Szentiványi Ferenc 10
 Szentkláray Jenő dr. 15—17, 19,
 21—23, 33, 40, 61, 65, 69, 77, 80,
 123, 126, 130, 132, 133, 135, 140, 162
 Szentmiklós 164
 Szentpéter 18
 Szenttamás 161
 Szénaconscriptio 80
 Szénaporció 72—74
 Szénarekvirálás 29
 Szépfalu 37
 Szerbek 34
 Szerb-horvát szabadcsapat 102
 Szerb kongresszus 35, 117
 Szerdahelyi György 7
 Szerémi hadtest 96

Szilágyi János 167
 Szily Ádám 40, 115
 Szirmay 98
 Szittyay Dénes 6
 Szlalina 62
 Szlavóniai hadtest 28, 100, 102
 Szluha 168
 Szluha Antal 193
 Szluha Magdolna 50, 195
 Szluha Margit 180—182
 Szombathelyi Gáborné 181, 183
 Szombathelyi püspök 134
 Szombathy Ignác 130
 Szórád 51
 Szőlős 172
 Szurdok 80, 81, 86

Tábla 32, 33
 Táblai jurátus 10
 Tábori hadbiztosság 274
 Takács Sándor 16
 Tamasovetz 80, 84, 86
 Tánczos Ferencné Vörös Anna 4
 Tartománybiztosság 25
 Taxatoratus 128
 Telepítések 22
 „Temeschwarer Distrikt” 18
 Temesfüves 146
 Temesi alispán 17
 Temesi Bánság 14
 Temesi járás 18
 Temesi kamarai administratio 21
 Temesi kincstári jószágok eladása 22
 Temeskövesd 146
 Temesmegyei administrator 47
 Temesmegyei pártvizsály 40
 Temesvár 15, 22, 23, 33, 35—37, 45,
 57, 63, 64, 70, 71, 80, 90, 113,
 117—119, 130—132, 134, 143, 144,
 147, 151, 160, 167, 175, 176
 Temesvári kongresszus 34—36, 117,
 128, 143, 176
 Temesvári Landgericht 20
 Temesvári levéltár 40, 53
 Temesvári páholy 23, 24
 Temesvári parancsnok 39
 Temesváry 188
 Temesvidék 14
 Testimonium legale 75
 Theresiopolis 142
 Thielen 62, 80
 Thim József 4
 Tiszai kerület 14
 Tisztújítás 38, 46
 Titkosrendőrség 114
 Tomasevác 80, 84, 86

Tormássy Antal 123, 127, 144—147,
 154
 Toulon 173
 Tököly Sabbas 118
 Török háború 26, 27, 57, 142
 Török háború kitörése 26
 Trajcsek Antal 43, 46, 125, 130, 131,
 143, 175, 176
 Transportconductor 60, 69
 Trieszt 17, 162, 163
 Tripartitum 116
 Tsitsmán István 114

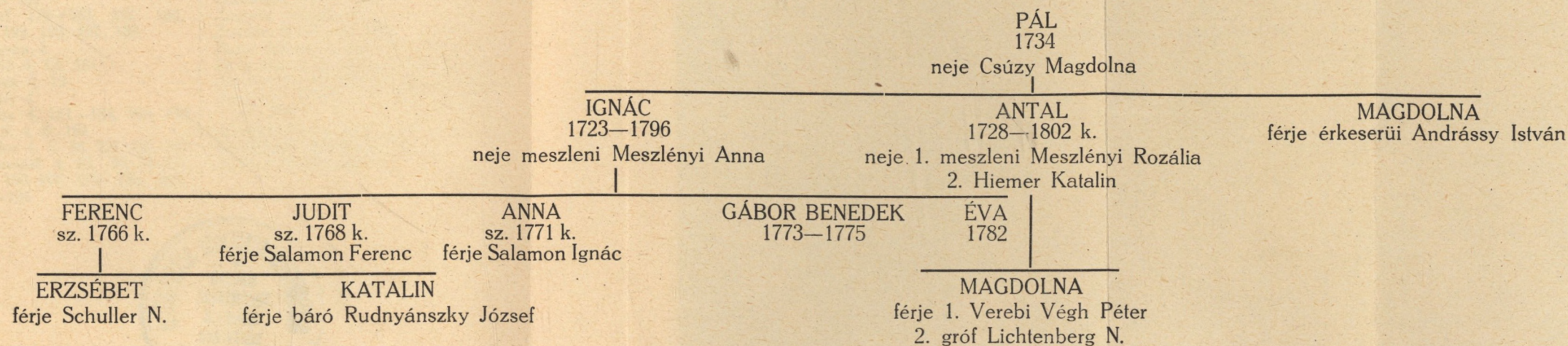
Újarad 18, 70, 121, 130, 148, 155
 Újaradi járás 18
 Ujbánát 161
 Ujbessenyő 19
 Újmoldova 62
 Újvidék 58, 88, 93, 95, 96, 114
 Unna 100
 Urik János 24, 61, 133
 Utidij 28
 Ügyvédi vizsgálat 9, 11
 Úrményi József 16, 30, 115, 116, 141

Vacs 181
 Vanicek F. 62, 65, 102
 Varjas 18
 Vasas regiment 66
 Vámosi Ferenc 64, 107
 Várkonyi István 123, 130
 Vásárhely 4, 66
 Venéz 19
 Vermess-kommission 142
 Verpflegsoffizier 78
 Verpflegungsoberverwalter 78
 Verpflegungsverwalter 78
 Verseci járás 19, 31
 Verseci püspök 35, 119, 144
 Verwalter 78
 Veszkény 3, 5, 6, 13, 26, 50, 57,
 127, 128, 138, 150
 Veszkényi jószág 189
 Végkatonaság 80
 Vicelocumtenens regius 10
 Vida 108
 Világos 155
 Vinga 19, 65, 147
 Vingai járás 18
 Vincze János 114
 Virmass-Commission 142
 Visszacsatolt vármegyék 34
 Visszkapcsolás 22
 Volfordt (Wohlfahrt) György 76
 Vörös András 4
 — Anna 181, 183, 189, 194
 — Antal 10, 11, 14, 132, 198

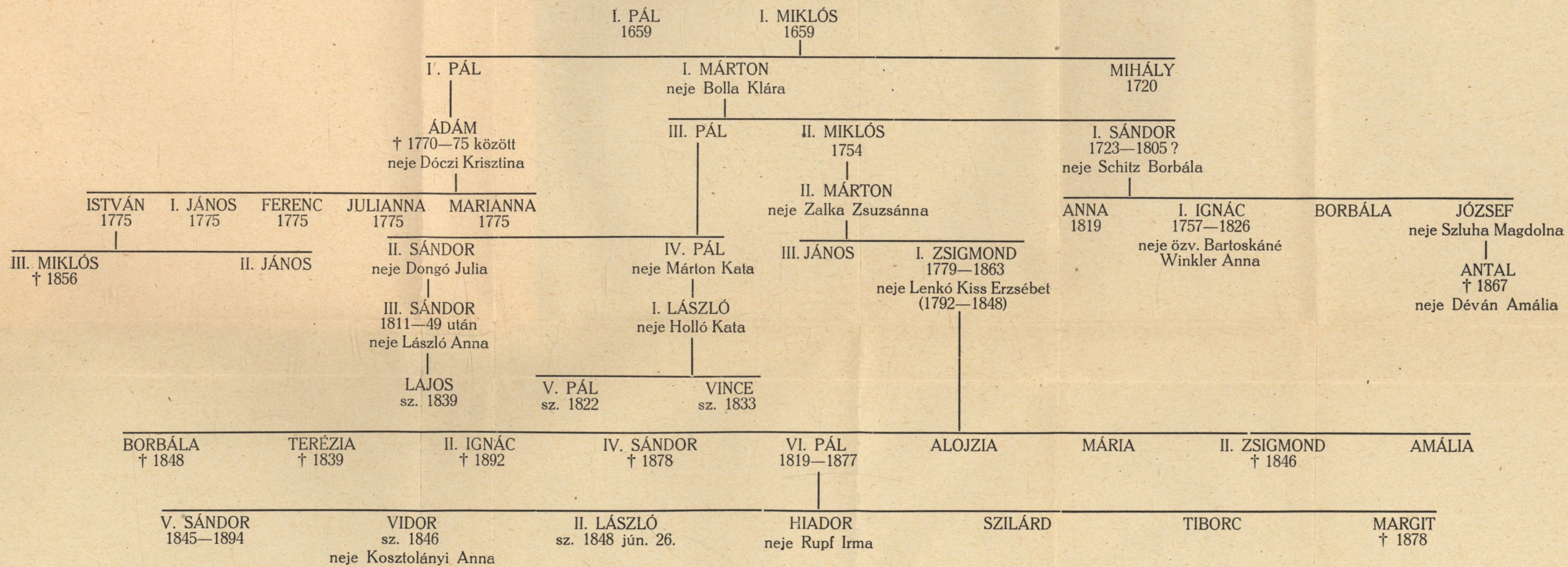

VII. A farádi Vörös család fejér- és sopron-temes-aradmegyei ágainak nemzedékrendje.

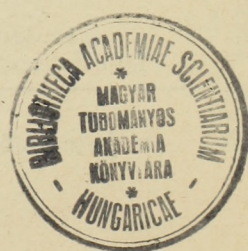
1. A fejrermegyei ág.

2. A sopron-temes-aradmegyei ág.

- Vörös Ádám 4
 — Boriska 13, 181, 183, 189, 192
 Vörös család
 — eredete 3
 — fejérmegyei ág 5
 — nemeslevele és cí-
 mere 3
 — somogymegyei ág 5
 — sopronmegyei ág 5
 — temes-aradi ág 4
 Vörös Ignác 1—54
 — Ignác könyvtára 8, 185
 — Ignác ügyvédi vizsgálja 13
 — Ignác végrendelete V
 — János 181
 — József 179—183, 187, 189, 192, 193, 195, 197, 198
 — Juliánna 4
 — László 4, 12, 181
 — Márton 4, 13
 — Mihály 4
 — Miklós 4, 181—184, 190, 194
 — Pál 3, 4, 8, 181
 — Sándor 4, 5, 36, 127, 181, 187
 — Zsigmond 4, 13, 49, 51, 52, 148, 150, 167, 179—185, 190, 193—196

- Waldeck herceg 81—84
 Waldeck-huszárok 102
 Wallis Mihály gr. 109, 111, 112
 Wartersleben gr. 62
 Warumser (Wurmser) 82
 Waterlooi ütközet 171
 Wiener 62
 Wiesenheid 18
 Windisch K. G. 18
 Wurmser 82
 Wurzbach 98, 105, 109

- Zalozczak 102
 Zaránd 158
 Zádorlakai donatio 17
 Zágrábi püspök 129
 Zemlén 60, 85, 99, 107
 Zichy Ferenc gr. 14, 132, 167
 Zichy Károly gr. 44, 45, 63, 64, 69, 141
 Zimony 28, 62, 80—84, 86, 87, 98
 Zombory Mihály 47, 50, 147—152, 160, 165
 Zombory Izidor János 108
 Zselénszky László gr. 162
 Zsolnay György 39, 46.

Tartalom :

	Lap
<i>Bevezetés</i>	V.
<i>Farádi Vörös Ignác visszaemlékezései</i>	58
<i>Mellékletek :</i>	
I. Vörös Ignác végrendelete (1819)	179
II. Pótvégrendelet (1820)	187
III. Codicillus testamenti (1823)	191
IV. Újabb pótlás a végrendelethez (1825)	193
V. Vörös Ignác Sofronyát unokaöccsének, Vörös Zsigmondnak adományozza	196
VI. Vörös Ignác beadványa Aradmegyéhez Sof- ronya átadása ügyében	198
VII. A farádi Vörös család fejr- és sopron-temes- aradmegyei ágának nemzedékrendje	200
<i>Név- és tárgymutató</i>	201

